

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Серія «Євроінтеграція: український вимір»
Випуск 23

ІННОВАЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Навчальний посібник

За загальною редакцією
кандидата історичних наук, доцента
І.В. Артёмова

Ужгород
2015

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE
INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION**

**STATE UNIVERSITY «UZHGOROD NATIONAL UNIVERSITY»
EDUCATIONAL AND RESEARCH INSTITUTE OF EUROPEAN INTEGRATION STUDIES**

*A series of "European Integration: Ukrainian Dimension"
Issue 23*

INNOVATIONS IN HIGHER EDUCATION: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

Study manual

*Under the General Editorship of
Ivan Artjomov
Candidate of Historical Sciences, associate professor*

Uzhhorod
2015

ББК 74.58я7
УДК 378(075)
I-66

**Видання здійснено за фінансової підтримки
Міжнародного Вишеградського фонду**

*Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний
університет» (протокол № 12 від 27.11.2015 р.)*

Авторський колектив: **Артьомов І.В.** (Передмова, розд. 1; розд. 2., розд. 3), **Студеняк І.П.** (розд. 5), **Головач Й.Й.** (розд. 5, парагр. 5.3.2; 5.6), **Гусь А.В.** (розд. 4)

Рецензенти:

- Луговий В.І.** доктор педагогічних наук, перший віце-президент НАПН України, національний експерт з реформування вищої освіти в Україні
- Таланова Ж.В.** доктор педагогічних наук, завідувач відділу Інституту вищої освіти НАПН України

I-66 Інновації у вищій освіті: вітчизняний і зарубіжний досвід: навч. посіб./ І.В. Артьомов, І.П. Студеняк, Й.Й. Головач, А.В. Гусь. – Ужгород: ПП «АУТ-ДОР-ШАРК», 2015. – 360 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 23).

ISBN 978-617-7132-37-9

У навчальному посібнику «Інновації у вищій освіті: вітчизняний і зарубіжний досвід» розкриваються концептуальні аспекти формування єдиного європейського освітнього простору, висвітлюються особливості інноваційної політики країн Вишеградської четвірки, впровадження освітніх інновацій у вищих навчальних закладах країн світу й України.

Посібник є складовою частиною навчально-методичного комплексу, розробленого НН інститутом євроінтеграційних досліджень у рамках реалізації наукового проекту «Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір».

Видання присвячене 70-річчю ДВНЗ «УжНУ»

ББК 74.58я7
УДК 378(075)

ISBN 978-617-7132-37-9

© Артьомов І.В., Студеняк І.П.,
Головач Й.Й., Гусь А.В., 2015
© ДВНЗ «УжНУ»,
Навчально-науковий інститут
євроінтеграційних досліджень, 2015

ББК 74.58я7
УДК 378(075)
I-66

***The publication is issued with the financial support of
the International Visegrad Fund***

*Recommended for publication by the Academic Council of the SU «Uzhhorod
National University» (Protocol No. 12 of 27.11.2015)*

Authors: I. Artjomov (Preamble, Part 1, Part 2, Part 3), **I. Studenyak** (Part 5),
J. Golovach (Part 5, parahr. 5.3.2; 5.6), **A. Gus** (Part. 4)

Reviewers

- V. Luhovyi** Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, academician,
First Vice President of the National Academy of Educa-
tional Sciences of Ukraine (NAES of Ukraine), national
expert on higher education reform in Ukraine
- J. Talanova** Doctor of Pedagogical Sciences, Head of the Department
of the Institute of Higher Education of the NAPS of Ukraine

I-66 Innovations in higher education: domestic and foreign experience: Study
manual / I. Artjomov, I. Studenyak, J. Golovach, A. Gus. – Uzhhorod: PE “AUT-
DOR-SHARK”, 2015. – 360 p. (*A series of “European Integration: Ukrainian
Dimension”. Issue 23*).

ISBN 978-617-7132-37-9

In the study manual “Innovations in higher education: domestic and for-
eign experience” disclosed conceptual aspects in formation of a single Euro-
pean educational area, specific features of the Visegrad Four innovative poli-
cies, implementing educational innovations in higher education institutions
of the world and Ukraine.

The manual is part of educational and methodical complex developed by
ER Institute of European Integration Studies in the framework of the re-
search project “Innovative university – tool of integration to European edu-
cational and research area”.

***The publication is dedicated to the 70th anniversary of the SU “Uzh-
horod National University”***

ББК 74.58я7
УДК 378(075)

ISBN 978-617-7132-37-9

© I. Artjomov, I. Studenyak, J. Golovach,
A. Gus, 2015
© SU “UzhNU”, ER Institute of European
Integration Studies, 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	12
Розділ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ	21
1.1. Сорбонська декларація (травень 1998 р.)	23
1.2. Болонська конвенція (червень 1999 р.).....	24
1.3. Конференція у м. Саламанка (березень 2001 р.).....	27
1.4. Конференція у м. Прага (травень 2001р.).....	30
1.5. Берлінська конференція (вересень 2003 р.)	35
1.6. Конференція у м. Берген (травень 2005 р.)	36
1.7. Конференція у м. Лондон (травень 2007р.).....	39
1.8. Болонський стратегічний форум (квітень 2009 р.).....	42
1.9. Зустріч міністрів у Будапешті та Відні (березень 2010 р.).....	42
Список використаних джерел до першого розділу	44
Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	46
2.1. Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України.....	46
2.2. Інноваційна політика країн Вишеградської групи у сфері вищої освіти і науки	69
2.2.1. <i>Поняття «інновація»: історіографічний огляд проблематики.....</i>	<i>69</i>
2.2.2. <i>Інституційно-правове забезпечення інноваційної діяльності у вищій освіті та науковій сфері .....</i>	<i>79</i>
2.2.3. <i>Базові положення інноваційної діяльності у вищій освіті і науці країн Вишеградської групи .....</i>	<i>88</i>
Список використаних джерел до другого розділу	108

Розділ 3. ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ І НАУЦІ ОКРЕМИХ КРАЇН ЄВРОПИ, АЗІЇ ТА АМЕРИКИ	115
3.1. Моніторинг джерельної бази інноваційної діяльності окремих країн Європи, Азії та Америки	115
3.2. Інноваційні аспекти вищої школи в окремих країнах Європи, Азії та Америки	187
3.2.1. Загальні принципи формування системи вищої освіти європейських країн	187
3.2.2. Інноваційні аспекти вищої освіти окремих країн світу	191
3.2.3. Порівняльний аналіз систем вищої освіти у деяких країнах Європи	238
Список використаних джерел до третього розділу	253

Розділ 4. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ	258
4.1. Загальна характеристика законодавства у сфері інноваційної діяльності	258
4.2. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах України	265
4.2.1. Дослідницькі університети як центри інноваційного розвитку вищої школи	265
4.2.2. Інноваційний університет як чинник модернізації освітньо-наукової сфери та розбудови суспільства знань	275
Список використаних джерел до четвертого розділу	281

Розділ 5. ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	284
5.1. Інтеграція науки, освіти і виробництва як напрям підвищення конкурентоспроможності України	284
5.2. Трансфер технологій як основний механізм поєднання науково-технічної і виробничої діяльності	289

5.3. Система інноваційної інфраструктури	294
5.3.1. МОН України як центральний орган у сфері інноваційної діяльності.....	296
5.3.2. Технопарки	300
5.3.3. Наукові парки	307
5.3.4. Венчурні фонди.....	315
5.3.5. Центри трансферу технологій.....	316
5.3.6. Інші інноваційні структури	319
5.4. Наукові парки: досвід країн Вишеградської четвірки	320
5.5. Практика організації наукових парків в Україні.....	340
5.6. Інноваційні проекти Ужгородського національного університету.....	345
Список використаних джерел до п'ятого розділу	353

CONTENTS

PREAMBLE.....	12
PART 1. CONCEPTUAL ASPECTS IN FORMATION OF A COMMON EUROPEAN EDUCATIONAL AREA.....	21
1.1. Sorbonne Declaration (May 1998)	23
1.2. Bologna Convention (June 1999)	24
1.3. Salamanca Conference (March 2001).....	27
1.4. Prague Conference (May 2001).....	30
1.5. Berlin Conference(September 2003).....	35
1.6. Bergen Conference (May 2005)	36
1.7. London Conference (May 2007)	39
1.8. Bologna Policy Forum (April 2009)	42
1.9. Ministerial meeting in Budapest and Vienna (March 2010).....	42
REFERENCE LIST TO PART 1	44
PART 2. FEATURES OF INNOVATION POLICY IN THE VISEGRAD GROUP COUNTRIES IN HIGHER EDUCATION SPHERE	46
2.1. Regional policy in the Visegrad Four Countries: experience for Ukraine	46
2.2. Innovation 12policy in the Visegrad Group Countries in higher education and scientific sphere	69
2.2.1. <i>The notion of «innovation»: historiographical review of the issues.....</i>	<i>69</i>
2.2.2. <i>Institutional and legal support of innovative activity in higher education and scientific sphere.....</i>	<i>79</i>
2.2.3. <i>Basic provisions of innovative activity in higher education and science in the Visegrad Group Countries....</i>	<i>88</i>
REFERENCE LIST TO PART 2	108

PART 3. INNOVATIONS IN EDUCATION AND SCIENCE OF THE CERTAIN COUNTRIES OF EUROPE, ASIA AND AMERICA.....	115
3.1. Monitoring of the source base of innovative activity in certain countries of Europe, Asia and America	115
3.2. Innovative aspects of higher education in certain countries of Europe, Asia and America.....	187
3.2.1. <i>General principles of forming higher education system of European countries.....</i>	187
3.2.2. <i>Innovative aspects of higher education in certain countries .....</i>	191
3.2.3. <i>Comparative analysis of higher education systems in certain European countries.....</i>	238
REFERENCE LIST TO PART 3	253
 PART 4. INNOVATIVE ACTIVITY OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE.....	258
4.1. General characteristics of legislation in the sphere of innovative activity	258
4.2. Scientific, scientific-technical and innovative activity in higher education institutions of Ukraine	265
4.2.1. <i>Research universities as centers of innovative development of higher education .....</i>	265
4.2.2 <i>Innovative university as a factor in modernization of educational and research sphere and development of knowledge society.....</i>	275
REFERENCE LIST TO PART 4.....	281
 PART 5. INFRASTRUCTURE PROVISION OF INNOVATIVE ACTIVITY FOR HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	284
5.1. Integration of science, education and production as a way of improving the competitiveness of Ukraine	284

5.2. Technology transfer as the main mechanism for combining scientific and technical and production activity	289
5.3. The system of innovative infrastructure	294
5.3.1. <i>Ministry of Education and Science of Ukraine as central body in the sphere of innovative activity</i>	296
5.3.2. <i>Technoparks</i>	300
5.3.3. <i>Science Parks</i>	307
5.3.4. <i>Venture funds</i>	315
5.3.5. <i>Centers for Technology Transfer</i>	316
5.3.6. <i>Other innovative structures</i>	319
5.4. Science Parks: experience of the Visegrad Four.....	320
5.5. Practice in organization of science parks in Ukraine	340
5.6. Innovative projects of the Uzhhorod National University	345
REFERENCE LIST TO PART 5.....	353

ПЕРЕДМОВА

Визнання європейської інтеграції стратегічним зовнішньополітичним пріоритетом України, підписання Угоди України з ЄС про асоціацію, прийняття нового Закону України «Про вищу освіту», розробка Концепції розвитку вищої освіти на період 2015-2025 рр. висувають нові актуальні завдання перед вищою школою на шляху до європейського і світового освітнього простору для забезпечення високотехнологічного та *інноваційного розвитку* країни, потреб суспільства, ринку праці у кваліфікованих фахівцях.

На порядку денному головною проблемою стає підготовка фахівців нової якості, здатних творчо мислити, швидко орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі, приймати нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя, а головне – залишатися патріотом рідної землі.

Зазначимо, що в новому Законі України «Про вищу освіту» ключовою є *інноваційна складова* діяльності вищих навчальних закладів. Зокрема, у статтях 65,66,67,68 визначено організаційно-правові форми впровадження інновацій, внесено зміни щодо фінансової самостійності вищого навчального закладу. Імплементация закону сприятиме інтегруванню України до єдиного освітнього простору, без якого неможливо порушувати питання про визнання у світі українських дипломів, продовження навчання студентів, аспірантів у зарубіжних університетах.

Основним завданням наукової та *інноваційної діяльності* університету є здобуття знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення

і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, забезпечення інноваційного розвитку суспільства та підготовки фахівців інноваційного типу.

Важливо, що УжНУ активно працює в цьому напрямі. Здійснюється реалізація наукового проекту **«Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейській освітній і науковий простір»** за фінансової підтримки Міжнародного Вишеградського фонду.

Метою проекту є розроблення упродовж 2015-2016 років, на основі аналізу європейського, зокрема країн В-4, та світового досвіду інноваційної діяльності вищої школи, шляхом співпраці з виробничими підприємствами області та науковими установами країн Вишеградської четвірки, концепції становлення інноваційного університету європейського типу на базі ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Така концепція дасть змогу в контексті транскордонного співробітництва створити у Закарпатській області регіональну інноваційну структуру – **Науковий парк «Ужгородський національний університет»**. Його завдання – забезпечення сталого соціально-економічного розвитку області шляхом впровадження результатів науково-технічної та інноваційної діяльності наукових установ, ефективного використання наявного наукового потенціалу, широкого залучення вітчизняних та закордонних науково-технічних розробок і технологій, регіональних виробничих, енергетичних, сировинних, технологічних, матеріально-технічних та кадрових ресурсів.

Партнерами УжНУ в реалізації проекту є:

Жешувський університет (м. Жешув, **Польща**), Дебреценський університет (м. Дебрецен, **Угорщина**), Технічний університет у м. Кошице (**Словацька Республіка**), ГО «Інститут транскордонного співробітництва» (м. Ужгород, **Україна**).

Цільові групи проекту:

- студенти ВНЗ прикордонних регіонів Словацької Республіки, Угорщини, Польщі, Румунії та України;

- громадські організації, які здійснюють діяльність в області транскордонного співробітництва, а також у сфері туризму, охорони навколишнього середовища, економічного і соціального розвитку;
- юридичні та фізичні особи, професійна діяльність яких пов'язана з проблемами розроблення, впровадження у виробництво та використання певних зразків інноваційної продукції;
- наукові та дослідні установи країн Вишеградської четвірки, зацікавлені в активізації співпраці в інноваційній сфері;
- представники депутатського корпусу обласної та районних рад, працівники державних адміністрацій та виконавчих органів місцевого самоврядування, професійна діяльність яких пов'язана з проблемами забезпечення сталого соціально-економічного розвитку області.

Результатом виконання наукового проекту *«Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір»* стане підготовка Концепції інноваційного розвитку УжНУ.

У процесі виконання проекту проведено значну організаційно-аналітичну роботу. Зокрема, 24 лютого 2015 року відбувся «круглий стіл» на тему **«Імплементация Закону України «Про вищу освіту» – необхідна передумова інтегрування в європейські простори вищої освіти та наукових досліджень»** за участі розробників закону та національних експертів **Лугового В.І.** – першого віце-президента НАПН України; **Рашкевича Ю.М.** – проректора з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків НУ «Львівська політехніка», **Таланової Ж.В.** – керівника української філії програми «Еразмус+» – Україна, членів міжнародної групи експертів **Шерегія Євгена** – директора наукового центру мікроелектроніки та нанотехнологій Жешувського університету (Польща), **Кокенеші Олександра** – професора Дебре-

ценського університету (Угорщина), **Лісі Владіміра** – професора Технічного університету (Словаччина), а також **Янки Буріанової** – Генерального консула Словаччини в м. Ужгород; **Ленки Бучкової та Катаріни Губової** – координаторів проекту Вишеградського фонду та інших.

З огляду на значний обсяг аналітичної роботи в процесі виконання зазначеного наукового проекту щодо моніторингу програм та концепцій інноваційного розвитку університетів країн Європи та Вишеградської групи зокрема, а також провідних ВНЗ Америки та Азії були створені робочі групи експертів за різними складовими інноваційного розвитку університетів за напрямками:

- **Аналіз та узагальнення кращого досвіду інноваційної діяльності дослідницьких університетів України: стан, основні напрями та пріоритети.**
- **Узагальнення досвіду роботи інноваційних університетів Європи, Америки, Азії:**
  - **Узагальнення досвіду країн Вишеградської четвірки з питань інноваційної діяльності університетів та розроблення механізму його впровадження в УжНУ.**
  - **Нормативно-правова основа діяльності університетів та досвід впровадження інноваційних форм і методів їх функціонування в Республіці Польща, Угорщині та Словацькій Республіці.**
- **Розроблення механізму ефективної співпраці між наукою та виробництвом у рамках транскордонного співробітництва з країнами Вишеградської групи.**
- **Впровадження освітніх інновацій в контексті Закону України «Про вищу освіту» - необхідна передумова інтегрування в європейській освітній та науковий простір.**
- **«Науковий парк УжНУ» – ефективний механізм впровадження результатів інноваційних дослід-**

джень: етапи становлення та перспективи розвитку.

- **Проблеми на шляху створення інноваційного університету: форми та механізми їх вирішення.**

У процесі реалізації наукового проекту повною мірою використовуватиметься досвід роботи університетів сусідніх країн Європи, умов прикордоння, дієва співпраця в рамках виконання міжнародних освітніх програм, що сприятиме інтеграції української вищої школи в європейський освітній та науковий простори.

В рамках виконання наукового проекту «Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір» у квітні 2015 року проведена Міжнародна науково-практична конференція **«Мобільність освіти, інноваційна культура та соціальна відповідальність як ресурси конкурентоспроможності європейських університетів»**, яка стала важливою подією в УжНУ.

Адже поряд з представниками українських вишів: Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, Мукачівського державного університету, Карпатського університету імені Августина Волошина, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Українського католицького університету, Житомирського державного університету імені Івана Франка, – були представлені делегації з університетів сусідніх країн Європейського Союзу та Казахстану, а саме:

- **Університету м. Дебрецен (Угорщина)** на чолі з проректором Андрашем Явором;
- **Братиславського економічного університету (Словацька Республіка)** на чолі з деканом факультету міжнародних відносин Людмилою Ліпковою;
- **Поморської академії у Слупську та Університету м. Жешув (Польща)** на чолі з ректором академії Романом Дроздом та директором центру мікроелектроніки та нанотехнологій Євгеном Шерегієм;

- **Західного університету ім. Васіле Голдіша та Університету Бабеш-Бояї (Румунія)** на чолі з проректором Гав-рилом Арделяном та президентом Сенату Університету Бабеш-Бояї Іоаном Чірілоу;
- **Дармштадтського університету прикладних наук (Німеччина)** на чолі з професором Клаусом Гебермеглом;
- **Університету ім. М. Ромеріса (Литва)** на чолі з професором Алвідасом Балежентісом;
- **Євразійського національного університету ім. Гумільова в Астані (Казахстан)** на чолі з проректором Абзалом Талтеповим та директором Українсько-го центру науки та культури Петром Токарем.

Учасники конференції детально і всебічно обговорили проблеми мобільності освіти, інноваційної культури та соціальної відповідальності, які суттєво впливають на конкурентоспроможність європейських університетів. Досвід останніх надзвичайно важливий для українських ВНЗ.

Результатом дводенної роботи учасників міжнародної науково-практичної конференції стало підписання ректором УжНУ та очільниками іноземних делегацій **Меморандуму про створення Міжнародного консорціуму університетів.**

Зазначимо, що розвиток Ужгородського національного університету упродовж наступних років залежить від майбутньої науково-освітньої, соціальної та громадської самореалізації його співробітників і студентів. Для цього потрібно:

- **максимально використовувати** умови прикордоння для започаткування проектів із європейськими партнерами в рамках міжнародних освітніх програм, що сприятиме інтеграції України в Європейський Союз;
- **планомірно впроваджувати** інновації та інформаційні технології у навчальний процес оволодіння викладацьким складом в достатній мірі **іноземними мовами;**

- **залучити** науковців, студентів УжНУ до участі в європейській рамковій програмі «Горизонт», що підвищить їхню мобільність у сфері міжнародної співпраці;
- **сформувати** в рамках Стратегії розвитку УжНУ механізми підтримки прикладних досліджень, розробки інноваційних технологій у форматах, властивих для європейської практики, – інноваційні лабораторії, платформи, наукові парки, мережі тощо;
- **розвивати** міжнародну співпрацю з ВНЗ країн Європейського Союзу, що дозволить стати повноправним учасником наукових розробок у системі інтернаціоналізації вищої освіти і науки, яка передбачає:
  - а) модернізацію** навчальних планів і програм, упровадження сучасних освітніх технологій відповідно до кращого світового досвіду та створення міжнародних університетських мереж і просування на міжнародному ринку власних освітніх послуг;
  - б) залучення** університетів до загальновизнаних систем міжнародної сертифікації, участь ВНЗ у програмах отримання подвійних дипломів;
  - в) функціонування** обмінних програм, мобільність студентів, участь у міжнародних освітніх і наукових проектах, забезпечення на належному рівні навчання іноземних студентів.

Виконання цих та інших складових Закону України «Про вищу освіту», на нашу думку, стане важливим етапом конкретної роботи УжНУ з імплементації його положень у процесі інтегрування в науковий та освітній простори Європейського Союзу.

При розробленні Концепції та Стратегії інноваційного університету на базі УжНУ, безперечно, прислужиться досвід інноваційної діяльності провідних вітчизняних вишів, які від-правною точкою своєї діяльності позначають сьогодні саме інноваційну діяльність.

Робота експертних груп, що вивчали досвід провідних університетів зарубіжних країн у контексті їх інноваційного розвитку, дає підстави стверджувати, що він може бути успішно запроваджений в діяльність Ужгородського національного університету.

У пропонованому виданні проаналізовані та узагальнені базові документи нормативно-правового характеру щодо формування єдиного європейського освітнього і наукового простору.

Структурно навчальний посібник побудовано таким чином:

Перший розділ *«Концептуальні аспекти формування єдиного європейського освітнього простору»* присвячений аналізу нормативних документів, що стали основою оформлення європейського простору освіти.

У другому розділі *«Особливості інноваційної політики країн Вишеградської групи у сфері вищої освіти»* аналізуються основні положення інноваційної політики країн В-4, які мають важливе значення в контексті розвитку європейського освітнього простору. Значна увага приділена інституційно-правовому забезпеченню інноваційної діяльності у вищій освіті і науковій сфері Угорщини, Чехії, Словаччини і Польщі.

У третьому розділі *«Інновації в освіті і науці окремих країн Європи, Азії та Америки»* характеризуються інноваційні аспекти вищої школи окремих зарубіжних країн, аналізуються загальні принципи інноваційного розвитку.

Четвертий розділ *«Інноваційна діяльність вищих навчальних закладів України»* містить аналіз інституційно-правового забезпечення та формування принципів інтернаціоналізації вищої освіти з урахуванням євроінтеграційного поступу України. Особливе місце приділено положенням Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, Закону України «Про вищу освіту» та іншим нормативно-правовим актам.

П'ятий розділ *«Інфраструктурне забезпечення інноваційної діяльності вищих навчальних закладів»* присвячений

аналізу досвіду роботи аналогічних структур у провідних університетах України та Вишеградської четвірки. Особливу увагу приділено структуризації інноваційних проектів Ужгородського національного університету та виробленню механізмів їх впровадження.

Навчальний посібник прислужиться, безперечно, студентам вищих навчальних закладів при вивченні дисципліни «Вища освіта України і Болонський процес».

Сподіваємось, що видання буде корисним і для організаторів вищої освіти та науковців у процесі виконання Закону України «Про вищу освіту».

***І.В. Артёмов,
керівник авторського колективу,
кандидат історичних наук, доцент,
директор ННІ євроінтеграційних досліджень УжНУ***

Розділ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу – об'єктивна тенденція розвитку усіх сфер суспільного життя. Всеохоплюючий характер цих процесів вимагає вироблення управлінських критеріїв на новому етапі розвитку суспільства. Адже процеси глобалізації торкнулися не лише суспільного виробництва, а і культури та духовного життя, освітньої та наукової сфер, ставши визначальними факторами формування способу та якості життя усього світу та окремих державно-організованих суспільств.

Саме тому нагальною вимогою часу стала підготовка фахівців нової генерації, здатних творчо мислити, швидко орієнтуватися у сучасному насиченому інформаційному просторі, приймати нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя. На початку XXI ст. значно підвищились вимоги до якості освіти і підготовки фахівців. Сьогодні потрібна освіта, що постійно оновлюється – знаннями, технологіями, засобами навчання, організаційними та управлінськими підходами. Саме така освіта є інноваційною, тобто її суть можна передати словами: «Не наздоганяти минуле, а створювати майбутнє».

Відомо, що концепція якості вищої освіти синтезує частинні концепції, розроблені в рамках Болонського проце-

су й системно об'єднані однією метою. Основи Болонського процесу в Європі закладені після Другої світової війни прийняттям Європейської конвенції про еквівалентність дипломів (1953 р.) і протоколу до неї (1964 р.), Європейської культурної конвенції (1954р.), Конвенції про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах Європейського регіону (1979р.), Європейської конвенції про загальну рівнозначність термінів університетської освіти (1990 р.), і Конвенції про визнання кваліфікацій, яка стосується вищої освіти в Європейському регіоні.

Підписання Європейської культурної конвенції 19 грудня 1954р. стало базовим етапом для розвитку Болонського процесу. Названа Конвенція держав-членів Ради Європи визначала, що метою укладення Загальної європейської культурної програми є «...заохочення громадян усіх держав-членів та громадян інших європейських держав...до вивчення мов, історії та культури інших країн» задля досягнення більшого єднання між її членами і збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, що є спільним надбанням. Ідеї цього культурного об'єднання європейських країн та університетів зокрема отримали розвиток у Великій хартії університетів.

Виходячи з цього, Сторони погодились у міру можливості вживати заходів та докладати зусиль для:

– «збереження національного внеску до загальної культурної спадщини Європи і сприяння його збільшенню» (ст.1);

– заохочення «вивчення своїми громадянами мов, історії і культури інших Договірних Сторін і надання цим Сторонам можливості для сприяння такому вивченню на її території» (п.а. ст.2),

– «сприяння вивченню своєї мови або своїх мов, історії і культури на території інших Договірних Сторін і надання громадянам цих Сторін можливості для такого вивчення на її території» (п.б ст.2).

У рамках Ради Європи вони зобов'язались проводити взаємні консультації з метою здійснення спільних дій, що

сприятимуть культурним заходам, які становлять взаємний інтерес, сприяти пересуванню осіб та предметів, які мають культурну цінність, і обміну ними.

Ідеї цього культурного об'єднання європейських країн та університетів зокрема отримали розвиток у **Великій Хартії університетів** (Magna Charta Universitatum). Пропозиція про її прийняття була ініційована Болонським університетом, який у 1986 р. направив її найстарішим університетам Європи, і останні сприйняли її позитивно.

Цьому сприяло і те, що програмні ідеї Хартії розроблялися університетами без участі інститутів політичної влади і спиралися на фундаментальні цінності європейських університетських традицій. Підсиленню ідей зміцнення зв'язків між вищими навчальними закладами сприяло і долучення до цього процесу неєвропейських університетів.

Для розробки проекту Хартії на зустрічі в Болоньї (**червень 1987 р.**) делегати 80 європейських університетів створили раду з восьми членів – керівників провідних європейських університетів та представників Ради Європи. Розробка проекту була завершена в січні 1988 р. в Лісабоні. На цій основі 25 травня 1998 р. міністри вищої освіти Великобританії, Німеччини, Франції та Італії в Парижі прийняли Спільну Сорбонську декларацію.

1.1. Сорбонська декларація (травень 1998 р.)

Основні тенденції щодо створення Зони європейської вищої освіти були сформульовані у Сорбонській декларації «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти» [12]. У Спільній декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти зазначалось, що відкрита Зона європейської вищої освіти несе багатство позитивних перспектив, звичайно ж, з повагою до наших відмінностей, але вимагає, з іншого боку, продовження зусиль

з ліквідації бар'єрів і розроблення таких рамок для викладання та навчання, які розширили б мобільність і зробили співпрацю ближчою, ніж будь-коли.

Міжнародне визнання й привабливий потенціал систем освіти європейських країн безпосередньо пов'язані з їх зовнішньою та внутрішньою зрозумілістю. З'являється необхідність у системі, в якій для міжнародного порівняння і еквівалентності повинні існувати два основні цикли: доступеневий та післяступеневий. Студенти доступеневого циклу повинні мати доступ до диверсифікованих програм, що включають можливість міждисциплінарних занять, розвиток знань з іноземних мов та використання нових інформаційних технологій.

Міжнародне визнання першого ступеня, як відповідного певному рівню кваліфікації, важливо для успіху цієї спроби, яка б зробила схеми вищої освіти зрозумілими для всіх. У післяступеневому циклі повинен бути вибір між більш короткою за тривалістю програмою отримання ступеня магістра і більш тривалою програмою отримання докторського ступеня з можливістю переходу від однієї програми до іншої. І в першій, і в другій програмах відповідний акцент повинен бути зроблений на дослідницькій та самостійній роботі. Студенти як доступеневого, так і післяступеневого циклів повинні заохочуватися до того, щоб проводити принаймні один семестр в університетах поза своєю країною. У той же час дедалі більша кількість викладацького та дослідницького персоналу повинна працювати в європейських країнах, відмінних від своєї власної. Підтримка Європейським Союзом, що зростає, мобільності студентів та викладачів повинна використовуватися повністю.

1.2. Болонська конвенція (червень 1999 р.)

Після того, як Сорбонська декларація визначила центральну роль університетів у розвитку європейських куль-

турних цінностей та обґрунтувала необхідність створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування, *надзвичайно важливою подією стала Спільна заява європейських міністрів освіти у м. Болонья «Зона європейської вищої освіти»*. Болонська конвенція стала стратегічним орієнтиром на шляху формування єдиного освітнього простору в Європі.

У прийнятому в Болоньї документі особлива увага приділена основним принципам формування Зони європейської вищої освіти, а також сформульовані першочергові цілі для просування європейської системи вищої освіти цілим світом, зокрема [2]:

- прийняття системи впровадження Додатка до диплома, з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян і міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти;

- прийняття системи, заснованої на двох ключових навчальних циклах: додипломному та післядипломному. Доступ до другого циклу навчання буде вимагати успішного завершення першого, який має тривати щонайменше три роки. Ступінь, що присвоюється після завершення першого циклу, має бути затребуваний на європейському ринку праці як кваліфікація відповідного рівня. Кінцевим результатом другого навчального циклу має бути ступінь магістра та/або доктора, як у багатьох європейських країнах;

- впровадження системи кредитів на зразок Європейської системи трансферу оцінок (ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів. Кредити можуть бути отримані також поза межами вищих навчальних закладів, включаючи навчання протягом усього життя, за умови їхнього визнання з боку зацікавлених університетів;

- сприяння мобільності шляхом усунення перешкод ефективному здійсненню вільного пересування, з акцентом на: забезпечення студентам доступу до можливості отриман-

ня освіти та практичної підготовки, а також до відповідних послуг; забезпечення визнання та зарахування часу, який викладач, дослідник або особа з числа адміністративного персоналу витратили на проведення досліджень, викладання та стажування в європейському навчальному закладі зі збереженням їхніх прав, встановлених законом;

- сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв та методологій;

- сприяння необхідним європейським поглядам у галузі вищої освіти, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки та проведення наукових досліджень.

У період з 1998 до 2003 рр. у рамках Болонського процесу були виділені основні підходи та етапи формування Зони європейської вищої освіти і сформульовані шість ключових позицій:

Уведення двоциклового навчання. Фактично пропонується ввести два цикли навчання: 1-й – до одержання першого академічного ступеня і 2-й – після його одержання. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Навчання впродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1-2 роки навчання після одержання 1-го ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

Запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити у всіх національних системах освіти систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу пропонується прийняти ECTS (Європейська система зарахування кредитів (залікових одиниць трудомісткості), зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в рамках концепції «навчання впродовж усього життя».

Контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних уря-

дів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

Забезпечення працевлаштування випускників. Одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти [2].

1.3. Конференція у м. Саламанка (березень 2001 р.)

Наступним кроком європейської спільноти до створення Зони європейської вищої освіти стала конференція європей-

ських вищих навчальних закладів і освітніх організацій 29-30 березня 2001 року у м. Саламанка, в якій взяли участь представники майже 300 європейських вищих навчальних закладів з метою підготувати свої пропозиції до празької зустрічі міністрів вищої освіти країн-учасниць Болонського процесу. Значення цього форуму в тому, що його учасники домовилися про цілі, принципи та пріоритети. Серед пріоритетів слід, на нашу думку, привернути увагу до таких принципів [13]:

Автономія з відповідальністю. Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні, освітні й соціальні об'єкти вони підтверджують свою прихильність принципам Magna Charta Universitatum 1988 року і, зокрема, академічній свободі. Тому університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витратити свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Європейські вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають нагальну потребу в організаційній свободі, зрозумілих і доброзичливих рамках регулювання й достатньому фінансуванні. В іншому разі вони не будуть мати можливості для співпраці й змагання. Плани завершення створення Зони європейської вищої освіти залишаться невиконаними або спричинять нерівноправність конкуренції, якщо в багатьох країнах будуть здійснюватися безпосереднє регулювання, детальний адміністративний і фінансовий контроль стосовно вищої освіти.

Конкуренція, що підтримує якість вищої освіти, не відкидає співробітництва і не може бути зведена до концепції комерції. Університети в деяких країнах Європи знаходяться ще не в тому становищі, щоб конкурувати на рівних, перебуваючи, зокрема, віч-на-віч із небажаним впливом інтелекту у межах Європи.

Освіта як відповідальність перед суспільством. Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі як до доступеневого, так і післяступеневого навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя; на громадянстві як короткочасної, так і тривалої соціальної доцільності.

Вища освіта, ґрунтована на наукових дослідженнях. Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

Організація диверсифікації. Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. У той же час її майбутнє залежить від спроможності організувати цінне розмаїття так ефективно, щоб мати позитивні результати, а не труднощі, гнучкість, а не непрозорість. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами і мати справу з розмаїттю як з активом, а не як причиною для невизнання або винятку.

Ключовими питаннями конференції у м. Саламанці були також проблеми якості як формування довіри; сумісності; мобільності; сумісних кваліфікацій на доступеневому і післяступеневому рівнях; привабливості.

Усі вищі навчальні заклади – учасники конференцій – звернулися до урядів з проханням полегшувати і заохочувати зміни, забезпечувати рамки для координації і керівництва зближенням із врахуванням національних і європейських особливостей. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями: здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи; реорганізувати вищу освіту за-

галом і поновити програми зокрема; розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень; виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості; послуговуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів; сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі; підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти; провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентоспроможними вдома, в Європі й у світі; дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

У м. Саламанці європейські вищі навчальні заклади та їх представницькі організації підтвердили своє зобов'язання досягти єдиного Європейського простору вищої освіти до кінця десятиріччя. У висновках цієї конвенції: міністри погодилися з важливістю підвищення привабливості та конкурентоспроможності європейської вищої освіти для студентів з Європи й усього світу і закликали до розвитку всевітньої загальної системи кваліфікацій і схеми європейської якісної сертифікації як інструменту досягнення привабливості; закликали також до співробітництва між європейськими країнами щодо транс-національної освіти; серед інструментів, спроможних підвищити як мобільність, так і привабливість, виділено розвиток модулів, курсів та навчальних планів, які є європейськими за змістом, орієнтацією та організацією, особливо щодо уніфікації наукових ступенів.

1.4. Конференція у м. Прага (травень 2001р.)

Через два роки після підписання Болонської декларації і через три роки після Сорбонської декларації міністри вищої освіти Європи, які представляли 32 країни, що підписали до-

кументи, зібралися у Празі у травні 2001 року з метою проаналізувати досягнення та визначити напрями й пріоритети на найближчі роки щодо розвитку процесу. Міністри знову підтвердили свою відданість меті створення Європейського простору вищої освіти до 2010 року. Вибір Праги для проведення цієї зустрічі – це символ їх намірів залучити до цього процесу всю Європу в світлі розширення ЄС.

*За наслідками зустрічі було прийняте **Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн** [11]. Міністри підтримали та розглянули звіт «**На шляху Болонських домовленостей**», замовлений утвореною після Болонської зустрічі робочою групою, і дійшли висновку, що закладені Болонською декларацією цілі отримали широке визнання, і їх взято за основу для розвитку вищої освіти більшістю країн, які підписали декларацію, університетами та іншими закладами вищої освіти. Міністри знову підтвердили, що слід і надалі докладати зусиль до забезпечення мобільності студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників з метою надання можливості скористатися багатством Європейського простору вищої освіти, включаючи демократичні цінності, розмаїття культур, мов та систем вищої освіти.*

Міністри звернулися до матеріалів з'їзду вищих навчальних закладів Європи, що відбувся 29-30 березня в м. Саламанці, та рекомендацій з'їзду студентів Європи, який проводився в Гетеборзі 24-25 березня, схвально висловилися з приводу активної участі в Болонському процесі Європейської асоціації університетів і національних студентських спілок Європи. Також було відзначено і схвалено багато інших ініціатив, спрямованих на подальше просування цього процесу. Міністри додатково відзначили конструктивну допомогу Європейської Комісії.

Міністри зазначили, що в більшості країн енергійно і широко проводилися заходи, рекомендовані в декларації щодо структури наукових ступенів і звань. Особливо схвально відзначено енергійну роботу з гарантій якості. Учасники

форуму визнали потребу у співпраці щодо подолання труднощів, пов'язаних з транснаціональною освітою, а також у забезпеченні післядипломного навчання.

Вони підтримали думку про те, що вищу освіту слід розглядати як суспільне благо, що вона є і залишатиметься громадянським обов'язком і що студенти є повноправними членами вузівської спільноти. З цього погляду міністри прокоментували такі подальші дії:

Прийняття системи зрозумілих і подібних ступенів. Міністри закликали університети та інші заклади вищої освіти всіляко використовувати наявні національні законодавства та європейські інструменти, покликані спростити академічне та професійне визнання курсових дисциплін, учених ступенів та різних нагород з тим, щоб громадяни могли ефективно використовувати свою кваліфікацію, компетенцію та вміння на всій території Європейського простору вищої освіти. Міністри закликали наявні організації і мережі, такі, як NARIC і ENIC, сприяти на інституційному, державному і європейському рівнях простому, швидкому і справедливому визнанню, відзначаючи розмаїття кваліфікацій.

Прийняття системи, яка б, головним чином, ґрунтувалася на двох основних циклах. Міністри із задоволенням відзначили, що поставлену мету – поділити курс вищої освіти на два цикли, розрізняючи вищу освіту бакалаврського та магістерського циклу – ґрунтовно розглянуто й обговорено. Низка країн уже прийняла цю структуру, інші ж розглядають її з великою зацікавленістю. Важливо зазначити, що у багатьох країнах ступені «бакалавра» і «магістра» або аналогічні двоступеневі кваліфікації можна здобути як в університетах, так і в інших вищих навчальних закладах.

Запровадження системи кредитів. Міністри наголосили, що для кращої гнучкості в навчанні і кваліфікаційних процесах потрібно прийняти загальновизнані характеристики кваліфікації, підкріплені кредитною системою на зразок ECTS або іншою ECTS-подібною, яка, за потреби, дозволяти-

ме переведення та виконуватиме функцію нагромадження. Разом із загальновизнаними системами гарантування якості такі інструменти полегшать доступ студентів до європейського ринку праці і посилять сумісність, привабливість і конкурентоспроможність європейської вищої освіти. Усебічне використання такої системи кредитів у поєднанні з додатком до диплома прискорить рух у цьому напрямі.

Забезпечення мобільності. Міністри підтвердили, що мета – поліпшити мобільність студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників, поставлена в Болонській декларації, має надзвичайне значення. Вони наголосили на своїй рішучості домогтися усунення будь-яких перепон щодо вільного пересування студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників і відзначили соціальне значення мобільності. Вони також звернули увагу на можливості мобільності, запропоновані програмами Європейського Співтовариства, і успіхи, досягнуті в цій галузі, наприклад, запровадження плану дій з мобільності (Mobility Action Plan), ратифікованого Радою Європи в Ніцці 2000 року.

Навчання протягом усього життя. Навчання протягом усього життя – невід’ємний елемент європейського простору вищої освіти. У майбутній Європі, де знання становитимуть основу суспільства і господарства, потрібна стратегія побудови системи післядипломного навчання для подолання проблеми конкурентоспроможності, застосування нових технологій та поліпшення єдності суспільства, рівних можливостей і якості життя.

Заключне комюніке зборів спостерігачів за Болонським процесом у Празі 2001 року підкреслило важливість навчання протягом усього життя як основного елемента Європейського простору вищої освіти. Навчання протягом усього життя містить усі фази навчання, починаючи з дошкільного до післяпенсійного, і покриває весь спектр формального та неформального навчання. Цей задум виконується завдяки поєднанню загальної та професійної освіти. Структура нав-

чання протягом усього життя має бути розвиненою так, щоб будь-хто міг вибрати навчальне середовище, роботу, регіон та країну для вдосконалення своїх знань, умінь та компетенцій, їх оптимального застосування. Важливою умовою реалізації навчання протягом усього життя є розвиток гармонійної системи кредитів, яка дозволяє оцінювати дипломи та сертифікати, отримані у школі, університеті та в структурах навчання, заснованого на праці. У цьому випадку взаємозалік кваліфікацій між школами, університетами та роботою може бути забезпечений. Із продовженням навчання та подальшим тренуванням, звичайно, збільшується бажання змагатися та використовувати нові технології, які є основними досягненнями стратегічних цілей Європи. Як наслідок, європейські країни матимуть суспільство з вищою освітою і будуть спроможні змагатися за лідерство.

Вищі навчальні заклади і студенти. Міністри зауважили, що залучення університетів та інших вищих навчальних закладів, а також студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів у створенні і формуванні Європейського простору вищої освіти, потрібне і бажане. Заклади освіти продемонстрували, яку велику увагу вони приділяють утворенню подібного і доцільного, до того ж різнопланового і демократичного Європейського простору вищої освіти. Міністри наголосили, що в Європейському просторі вищої освіти якість – це основоположна умова довіри, відповідності, мобільності, подібності і привабливості. Міністри заявили, що студенти повинні активно впливати на організацію і зміст освіти в університетах та інших вищих навчальних закладах. Вони також підтвердили важливість брати до уваги соціальний аспект Болонського процесу.

Поліпшення привабливості Європейського простору вищої освіти. Міністри дійшли згоди щодо важливості підвищення привабливості європейської вищої освіти для студентів європейських та інших країн. Зрозумілість і подібність європейських дипломів у світі мусять бути підкріплені роз-

робленням спільної системи кваліфікацій, системою механізмів гарантування якості та акредитації (сертифікації), а також більшими зусиллями щодо поширення інформації.

1.5. Берлінська конференція (вересень 2003 р.)

Надзвичайно знаковою подією на шляху створення Європейського простору вищої освіти стала Берлінська конференція міністрів вищої освіти Європи 18-19 вересня 2003 року, у якій взяли участь міністри вищої освіти 33 європейських країн. Метою конференції була оцінка досягнутих успіхів та встановлення пріоритетів і нових завдань на наступні роки в контексті Болонського процесу, а також визначення шляхів у перетворенні Європи на найбільш конкурентну динамічну спільноту.

Учасники конференції наголосили: згідно з принципами автономії навчальних закладів відповідальність за якість вищої освіти передусім лежить на кожному окремому навчальному закладі і, таким чином, забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

*На Берлінській конференції міністрів вищої освіти Європи була затверджена **Програма дій до 2005 року** [1].* Очікувалось отримати докладні звіти щодо зробленого в кожній країні за цими трьома напрямками.

Стосовно гарантії якості міністри наголосили, що, згідно з нашими принципами інституційної самостійності, обов'язкову відповідальність за гарантію якості вищої освіти буде покладено на саму інституцію. Вони домовилися, що до 2005 року всі національні системи гарантії якості мають містити: визначення відповідальності задіяних органів та інституцій; оцінювання програм та інституцій, включаючи внутрішній доступ, зовнішній огляд, участь студентів та публікації результатів; систему акредитації, сертифікат або порівнянні інституцій; міжнародну участь, співпрацю та взаємоінформування.

Міністри взяли на себе реалізацію системи двох циклів «бакалавр» і «магістр» до 2005 року. У цьому контексті міністри розробили структуру кваліфікацій на національному та європейському рівнях. Такі структури кваліфікацій складають на основі обсягу робіт, рівня, результатів, компетенції та профілю навчання.

Окремо до цих трьох найважливіших початкових вимог міністри зазначили, що корисно було б встановити близькі зв'язки між Європейським простором вищої освіти та Європейським простором дослідницької діяльності в «Європі знань». Але вони не стали зупинятися на розвитку тільки цих двох основних циклів вищої освіти, а вирішили додати рівень докторантури як третій цикл Болонського процесу.

Берлінське комюніке складається, як і Болонська декларація та Празьке комюніке, з довідкової інформації та рекомендацій щодо подальших дій, таких, як запровадження програм навчання протягом усього життя, ECTS, удосконалення європейської вищої освіти тощо. Однак комюніке – це також виконання дій з трьох обов'язкових напрямів.

1.6. Конференція у м. Берген (травень 2005 р.)

Наступним кроком на шляху формування загальноєвропейського простору вищої освіти була конференція міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти, що проходила 19-20 травня 2005 року у м. Берген. *Учасники конференції прийняли Комюніке «Загальноєвропейський простір вищої освіти – Досягнення цілей»* [8]. Особливістю названого документа є те, що учасники конференції схвалили приєднання до Болонського процесу нових країн-учасниць, у тому числі України. Вони підтвердили взяті раніше зобов'язання координувати впроваджувану політику впродовж реалізації Болонського процесу задля досягнення кінцевої мети – створення Загально-європейського простору вищої освіти

до 2010 р., допомогти новим країнам-учасникам забезпечити виконання цілей Болонського процесу.

Визначальним став висновок конференції про те, що ключове місце у Болонському процесі відводиться вищим навчальним закладам, їх співробітникам та студентам. Їхня роль у реалізації Болонського процесу наразі стає ще більш важливою і оскільки необхідні законодавчі перетворення вже переважно завершені, пролунав заклик активізувати роботу щодо створення Загальноєвропейського простору вищої освіти. Вітались зусилля, пов'язані з реалізацією Болонського процесу, яких вочевидь докладають вищі навчальні заклади всієї Європи. До того ж відзначалось, що потрібен час для оптимізації впливу структурних змін на навчальні плани та, відповідно, для забезпечення надання і отримання знань на інноваційній основі, чого і потребує Європа.

Учасники конференції проаналізували стан реалізації завдань у контексті впровадження системи Загальноєвропейського простору вищої освіти за 2003-2005 рр. Поряд з цим в Комюніке акцентувалася увага на проблемі впровадження дворівневої системи ступенів, була затверджена національна система кваліфікацій у Загальноєвропейському просторі вищої освіти, що охоплює три цикли (включаючи, в рамках національних особливостей, можливість прискореного здобуття вищої освіти, пов'язаної з першим циклом), єдині ідентифікатори за кожним циклом, які базуються на знаннях та вміннях, отримуваних у результаті навчання, а також шкалу кредитів у першому та другому циклі. Було вирішено розробити до 2010 р. національні системи кваліфікацій, сумісні з наднаціональною системою кваліфікацій у Загальноєвропейському просторі вищої освіти, розпочати роботу над цим питанням до 2007 р.

Центральне місце у роботі конференції було приділено оцінюванню заходів для впровадження системи якості, що базується на критеріях, визначених у Берлінському комюніке, і передбачає широку співпрацю, включаючи мережеве

співробітництво. Проте все ще нагальним залишалось досягнення більшого прогресу, зокрема в тому, що стосується участі студентів та міжнародної співпраці. Більше того, пролунав заклик вищих освітніх закладів стосовно подальшого підвищення якості їхньої діяльності шляхом систематичного впровадження внутрішніх механізмів її забезпечення за прямого взаємозв'язку із зовнішньою системою забезпечення якості.

Учасники конференції схвалили принцип Загально-європейського реєстру агентств із забезпечення якості на основі аналізу, проведеного в національних межах, та закликали Європейську мережу забезпечення якості (ENQA) спільно з Європейською асоціацією університетів (EUA), Європейською асоціацією вищих навчальних закладів (EURASHE) і Об'єднанням національних студентських спілок (ESIB) розробити практичні кроки з подальшого впровадження зазначених заходів та подати через Групу супроводу звіт за результатами цієї роботи.

Учасники конференції позитивно оцінили роботу щодо визнання ступенів та термінів навчання, яка впроваджена в 36 із 45 країн-учасників, що ратифікували Лісабонську конвенцію. Відмічалось, що учасники конференції беруть на себе зобов'язання забезпечити повномасштабне впровадження визначених у Конвенції принципів та належним чином інкорпорувати їх у національні законо-давства.

Значна увага в комюніке «Загальноєвропейський простір вищої освіти – Досягнення цілей» було приділено майбутнім викликам та пріоритетам вищої освіти та дослідницької діяльності. Зокрема відмічалось, що ключовою складовою докторантури є поглиблення знань шляхом проведення оригінальних авторських досліджень. Беручи до уваги необхідність структурованих докторських програм та потребу в прозорому нагляді та оцінюванні, у Комюніке констатувалось, що звичайне робоче навантаження за третім циклом навчання у більшості країн становить

3-4 роки роботи. Було привернуто увагу університетів до необхідності забезпечити в рамках відповідних докторських програм міждисциплінарне навчання та розвиток замінюваних вмінь та навичок, які б максимально відповідали потребам ринку праці.

Важливе місце в Комюніке зайняло відображення соціальної складової Болонського процесу, а також мобільності студентів та працівників вищих навчальних закладів між країнами-учасницями, що залишається одним з ключових завдань Болонського процесу. Свідомі того, що на цьому шляху ще треба подолати чимало перешкод, автори Комюніке підтвердили взяті зобов'язання сприяти, в тому числі й спільними зусиллями, якщо це доцільно, доступності та зручності грантів та позик з тим, щоб забезпечити справжню мобільність у рамках Загальноєвропейського простору вищої освіти. Були висловлені наміри активізувати зусилля для того, щоб усунути перешкоди мобільності через полегшення видачі віз і дозволів на роботу та заохочення до участі у програмах. У прийнятому в Бергені документі проведено аналіз здобутків за період до 2007 року та підготовки освітніх закладів до розбудови Загальноєвропейського простору вищої освіти на основі принципів якості та прозорості до 2010 року.

1.7. Конференція у м. Лондон (травень 2007р.)

У травні 2007 р. у м. Лондоні конференція міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, прийняла надзвичайно важливий спільний документ – **комюніке «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації»**, в якому відмічалось: «Досягнення останніх двох років значно наблизили нас до реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Спираючись на багату та різноманітну європейську культурну спадщину,

ми створюємо ЄПВО, що базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість та конкурентоспроможність Європи. Коли ми дивимося в майбутнє, ми розуміємо, що в світі, який постійно змінюється, зростатиме потреба в адаптації наших систем вищої освіти, підтримці конкурентоспроможності ЄПВО, а також можливості ЄПВО належним чином відповідати на виклики глобалізації. Ми розуміємо, що у найближчій перспективі запровадження Болонських реформ – це нелегке завдання, і вдячні всім учасникам за підтримку і виконання своїх зобов'язань. Ми вдячні за внесок робочих груп та семінарів, які сприяють просуванню Болонських реформ. Ми погоджуємося працювати надалі разом як партнери, допомагаючи один одному у досягненні спільної мети й обмінюючись корисним досвідом. Ми знову підтверджуємо наші зобов'язання підвищувати порівнянність і відповідність систем вищої освіти, одночасно поважаючи їхню різноманітність. Ми усвідомлюємо важливість впливу вищих навчальних закладів на розвиток наших суспільств, що ґрунтуються на традиціях, які є ключовими для навчання, дослідження, творчості і передачі знань, а також для визначення і передачі цінностей, які є основоположними для нашого суспільства. Наша мета – забезпечити продовження виконання вищими навчальними закладами своїх цілей у повному обсязі. Ці цілі включають підготовку студентів до життя в якості активних громадян демократичного суспільства, побудови їх майбутньої кар'єри, а також забезпечення можливостей для особистісного розвитку; побудову і вдосконалення широкої та сучасної бази знань, стимулювання дослідницької діяльності і використання інновацій»[7].

Були проаналізовані успіхи і проблеми на шляху реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти і привернута увага до мобільності викладацького складу, студентів і випускників, що створює можливості для особистісного роз-

витку, розвитку міжнародної співпраці між фізичними особами та установами, поліпшення якості вищої освіти і наукової діяльності та сприяння європейському виміру.

Відмічалось, що багато успішних кроків робиться на шляху до досягнення поставленої цілі – створення Єдиного простору вищої освіти, що базується на трицикловій системі ступенів як на рівні країн, так і на рівні навчальних закладів. Значно зросла кількість студентів, які були зараховані на навчальні курси перших двох циклів, а також спостерігається зменшення кількості структурних перешкод при переході від циклу до циклу. Зросла кількість структурованих докторських програм. Підкреслювалась важливість внесення змін до навчальних програм з метою приведення кваліфікацій у відповідність із потребами ринку праці та уможливлення подальшого навчання. У майбутньому треба зосередити зусилля на усуненні перешкод у рівному доступі до освіти та переході від циклу до циклу, на належному впровадженні Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS), що ґрунтується на результатах навчання та навчальному навантаженні студентів.

Була приділена увага питанням визнання кваліфікацій вищої освіти і періодів навчання, шляхів гнучкого навчання впродовж життя, питанням забезпечення якості в ЄПВО. Акцентовано увагу на проблемах розробки та підтримки докторських програм, що базуються на загальній системі кваліфікацій, і привернуто увагу до вищих навчальних закладів з проханням докласти зусиль щодо запровадження докторських програм як складової власної стратегії та політики, а також розробити відповідні шляхи побудови кар'єри та надати можливості кар'єрного зростання для докторантів та дослідників-початківців.

Особливістю Лондонського ком'юніке став аналіз си-туації і пошуки шляхів подолання проблем у контексті глобалізації. Зокрема, приверталася увага до продовження ефективної роботи за такими стратегічними напрямками:

- поліпшення інформування про ЄПВО;
- сприяння поліпшенню привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО;
- посилення співробітництва на основі партнерства;
- інтенсифікація стратегічного діалогу;
- поліпшення процедури визнання.

Пріоритетами на 2009 рік визначалися мобільність, соціальний вимір, збір інформації, можливість працевлаштування та пристосування Європейського простору вищої освіти до проблем у контексті глобалізації. Важливим інструментом впровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) став «Довідник користувача 2009», який був ухвалений у Брюсселі 6 лютого цього ж року [6].

1.8. Болонський стратегічний форум (квітень 2009р.)

Черговим кроком на шляху реалізації Єдиного європейського освітнього простору став форум, що відбувся у Лувені-ла-Ньов 29 квітня 2009 р. У ньому взяли участь міністри вищої освіти, голови делегації 46 європейських країн-учасниць Болонського процесу та представники інших країн. Він отримав назву Болонський стратегічний форум [4]. *У Декларації форуму були виділені питання глобальної співпраці і партнерства у вищій освіті з метою розвитку партнерства з країнами усього світу.*

1.9. Зустріч міністрів у Будапешті та Відні (березень 2010р.)

У Будапешті та Відні відбулися зустрічі міністрів, які відповідають за вищу освіту у країнах-учасницях Болонського процесу, за участю 47 членів. *У Будапештсько-Віденській декларації про створення Європейського простору вищої освіти [5] відмічалось, зокрема, що:*

- новостворений Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентним прикладом регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти, спричинив значну зацікавленість у інших частинах світу і зробив європейську вищу освіту помітнішою на світовій мапі;
- необхідно прислухатися до критики серед працівників вищих навчальних закладів та студентів щодо необхідності коректив і подальшої роботи за участі працівників вищих навчальних закладів і студентів на європейському, національному і особливо інституційному рівнях для побудови Європейського простору вищої освіти;
- слід збільшити зусилля для завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості праце-влаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх. На національному рівні необхідно поліпшення взаємодії та розуміння Болонського процесу серед усіх зацікавлених сторін і в суспільстві в цілому;
- необхідно визнавати ключову роль академічної спільноти – керівників закладів, викладачів, дослідників, адміністративного персоналу та студентів – у формуванні Європейського простору вищої освіти, забезпечуючи тих, хто навчається, можливостями для отримання знань, умінь і компетенцій для побудови їхньої кар'єри та життя як громадян демократичних країн, а також для їх особистісного розвитку;
- слід збільшити зусилля у вирішенні проблем у контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, звертаючи особливу увагу на мало представлені групи;
- слід запровадити додаткові методи роботи, такі, як

взаємне навчання, навчальні візити та інша діяльність для поширення інформації щодо розширення та зміцнення Європейського простору вищої освіти і його взаємодії з європейським дослідницьким простором.

Таким чином, на початку XXI ст. освіта стала об'єктом пріоритетної уваги міжнародної спільноти. Проявом цієї тенденції став початок нового етапу європейської освітньої політики, що був оформлений в рамках програми **«Освіта та професійна підготовка 2010»**, яка була затверджена ще у травні 2000 р. на засіданні Єврокомісії у Лісабоні.

Список використаних джерел до першого розділу

1. Берлінське комюніке «Створення Європейського простору вищої освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/5/>

2. Болонська декларація «Зона європейської вищої освіти: спільна декларація європейських міністрів освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.edu.ua /uk/EduProcess /Bologna/TextBologna/>

3. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія/ Ю.М. Рашкевич. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.

4. Болонський стратегічний форум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nmu.edu.ua/bolon.php>

5. Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.edu.ua/en/EduProcess/Bologna/budviddek/>

6. Відвідник користувача Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp /2009_1/12_11/ECTS_users_guide_final_ua.pdf

7. Комюніке Конференції міністрів європейських країн «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на ви-

клики глобалізації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher>

8. Комюніке конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lnu.edu.ua/Pedagogika/bolon/08.pdf

9. Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій. Формування майбутнього (Саламанка, 29-30 березня 2001 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sumymolod.eu/index.php/useful-information/58-bologna-process/84-bologna-process>

10. Концептуальні та правові основи формування Європейського освітнього простору: навчальний посібник / за ред. Ф. Ващука, В. Лугового. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – С. 44-50. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 17).

11. Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/3/>

12. Сорбонська декларація «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sumymolod.eu/index.php/useful-information/58-bologna-process/84-bologna-process>

13. Спільний документ Конференції європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/salamanca_convention.pdf

Розділ 2

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України

Відносини з країнами Вишеградської четвірки (В-4) для України завжди мали фундаментальне значення. По-перше, три з чотирьох країн Вишеградського об'єднання є сусідніми для України державами, з якими вона мала історично дружні відносини. А, по-друге, всі чотири країни стали прикладом успішного набуття членства в ЄС, а відтак підтримка та авторитет об'єднання для просування євроінтеграційних прагнень України перетворилися на цінне джерело запозичення корисного досвіду.

Міжнародна регіональна інтеграція центрально-європейських країн зумовлюється низкою причин: їх спільним історичним минулим та регіональними інтересами, географічним положенням, а також політичними і економічними зв'язками, схожими можливостями та прагненнями.

Заснування регіонального об'єднання «Вишеградська четвірка», куди входять Чехія, Словаччина, Угорщина і Польща, відбулося 15 лютого 1991 року у місті Вишеград в Угорщині. За назвою цього міста об'єднання отримало назву «Вишеградський трикутник», а після розпаду Чехословаччини на 2 незалежні держави – «Вишеградська четвірка».

П'ять основних позицій чітко визначали мету Вишеградського об'єднання центральноєвропейських країн:

- відновлення державної незалежності, демократії і свободи;
- ліквідація залишків тоталітарного режиму у всіх сферах життя суспільства;
- формування парламентської демократії і сучасної правової держави поряд із дотриманням основних прав людини і свобод;
- створення сучасної ринкової економіки;
- повна інтеграція у європейські політичну, економічну, безпекову і правову системи.

Співпраця з Україною розвивалася як на двосторонньому рівні, так і в форматі «Вишеградська четвірка плюс». Проте в деяких сферах співпраця, розпочата вже після відновлення Вишеградської групи у 1998 році, вступу країн В-4 до Європейського Союзу, а пізніше підкріплена багатообіцяючими політичними змінами в Україні взимку 2004 року, може вважатися імпульсом для більш ґрунтовної співпраці.

Початком формальних взаємовідносин В-4 з Україною стала зустріч у Високих Татрах у грудні 1999 р., коли президенти чотирьох країн Вишеградської групи заявили про своє бажання підтримувати проєвропейські сили в Україні. Україна, в свою чергу, ще у 1993 р. на законодавчому рівні зафіксувала своє прагнення до співробітництва з країнами В-4 у Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України».

Першим кроком на цьому шляху стала українсько-польська міжурядова угода 1993 р. про міжрегіональне співробітництво. Цією угодою було започатковано створення специфічного сегменту міжнародно-правової бази співробітництва України з державами Центрально-Східної Європи, зокрема з країнами Вишеградської четвірки.

Аналіз свідчить, що держави В-4 надають відчутну політичну підтримку євроінтеграційному курсу нашої держави в

рамках так званої «групи друзів» України в ЄС, під час головування в Євросоюзі офіційно підтримуючи План дій Україна – ЄС. Одночасно співпраця ведеться у різних формах: зміцнення міжурядових контактів, урізноманітнення заходів у форматі «В-4 + Україна» у політико-безпековій, військовій, енергетичній, соціокультурній сферах, а також на регіональному рівні.

Сучасна Україна виходить з того, що формування навколо держави безпечного міжнародного середовища є однією з передумов її успішного розвитку. Нової динаміки набули процеси єврорегіонального співробітництва, поширюючи простір демократії, сталого розвитку та безпеки.

Відомо, що єврорегіональний рівень інтеграції базується на спільності територіальних кордонів держав, які інтегруються, на схожих шляхах історичного розвитку і доповнюються природним, економічним, транспортно-комунікаційним, науково-технічним потенціалом, спільністю економічних проблем, зовнішньополітичних та геополітичних інтересів. З огляду на розставлені акценти у сфері єврорегіональної інтеграції України, досвід країн Вишеградської четвірки є цінним і може бути використаним для дослідження:

- стану єврорегіонального співробітництва України в умовах активізації зовнішньої політики після президентських виборів 2014 року;
- відповідних кроків ЄС щодо України, які впливають з ініціативи «Східне партнерство», і в першу чергу посилення діалогу щодо асоційованого членства і зони вільної торгівлі.

З урахуванням практики співпраці країн Вишеградської четвірки в Україні активізується єврорегіональне співробітництво по багатьох напрямках. **Відомо, що існують чотири рівні реалізації єврорегіональної співпраці:**

- **міжнародний рівень:** реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для участі у збалансованому розвитку європейського простору;

- **державний** рівень: виробляється національна політика розвитку єврорегіонального співробітництва та узгоджуються національні інтереси з загальноєвропейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей;
- **регіональний** рівень: реалізується політика єврорегіонального співробітництва з урахуванням інтересів держави та місцевих органів влади, здійснюється координація між регіонами сусідніх країн;
- **місцевий** рівень: здійснюється координація планів розвитку місцевої влади, з істотною увагою до регіональних та національних інтересів, відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій.

Застосування практики взаємодії наших найближчих західних сусідів і партнерів, апробованих у рамках «Вишеград» механізмів, форм і видів співпраці спроможне сприяти нарощуванню зусиль щодо реалізації європейської інтеграційної стратегії Української держави, пошуку нею додаткових важелів, які могли б вплинути на поглиблення стосунків держави з Євросоюзом та нашими найближчими сусідами.

Україна та Вишеградська четвірка

Одним з важливих для України та країн Вишеградської четвірки є питання транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Подібне співробітництво розглядається сторонами як складова загального європейського інтеграційного процесу. В грудні 2005 р. в м. Братислава за принципово новими стандартами було укладено Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво.

Країни Вишеградської четвірки, як і Україна, усвідомлюють, що ця сфера співпраці вимагає прийняття та реалізації швидких та ефективних рішень. Перш за все мова йде про необхідність створення належної прикордонної інфраструкту-

ри, розвиток загальновигідного економічного співробітництва прикордонних областей країн Вишеградської четвірки та України тощо.

У цьому контексті, зокрема у період з 2004 по 2006 рр., Європейська Комісія запропонувала Україні розпочати «сусідські програми» з метою більш плідного прикордонного співробітництва України з ЄС. Реалізація цих програм сприяла продовженню активної роботи України та країн Вишеградської четвірки з Європейською Комісією. Відповідно до представленого списку «сусідських програм» Україні було запропоновано участь у трьох із них: 1) співробітництво України, Польщі та Білорусі; 2) співробітництво Угорщини, Словаччини та України; 3) співробітництво України з країнами Центральної та Східної Європи (CARDS). Учасникам програм була надана можливість самостійно визначати сумісні пріоритети для прикордонного співробітництва та формувати спільні керівні структури.

Аналіз свідчить, що на політичному рівні, особливо з боку України, в останні роки лунало багато декларативних заяв, відбулися різноманітні міжурядові зустрічі на різних рівнях, які ще не дали відчутних і конкретних результатів. Однак, справедливості заради, відзначимо, що при цьому офіційний Київ все ж отримав можливість взяти до уваги і проаналізувати досвід країн В-4 на шляху вступу до ЄС та НАТО, а також відчутти підтримку з боку країн В-4 європейських та євроатлантичних прагнень України.

На сучасному етапі транскордонне та міжрегіональне співробітництво між Україною та країнами В-4 відбувається у таких формах:

- реалізація програм сусідства;
- діяльність єврорегіонів;
- діяльність міжнародних регіональних організацій та асоціацій;
- міжрегіональна співпраця (угоди про транскордонне співробітництво, укладені з усіма країнами В-4, до

яких залучені Львівська, Волинська, Вінницька, Чернівецька, Закарпатська та інші області).

Одним з ключових питань під час всіх формальних та неформальних переговорів керівництва України з Вишеградською четвіркою вже протягом багатьох років залишається проблема візового режиму, зокрема його лібералізація.

У цьому контексті необхідно зазначити, що політика у напрямі можливої лібералізації візового режиму між ЄС та Україною значною мірою активізувалась саме у зв'язку з тиском з боку центральноєвропейських країн. І не в останню чергу завдяки лобіюванню інтересів України в ЄС Польщею. Активно підтримала зміни у договорі щодо лібералізації візового режиму і Угорщина.

Так, обидві країни, підписавши Угоду про малий прикордонний рух, фактично здійснили перший крок до безвізових поїздок між громадянами України та ЄС. Поряд з цим, як зазначають європейські експерти, дорожня карта до безвізового режиму для українських громадян ще не є запорукою досягнення реальних змін. Зокрема тому, що запропонований ЄС план пов'язаний з багатьма жорсткими умовами.

Загалом можна констатувати, що досягнуті за результатами систематичних зустрічей на різних рівнях домовленості між країнами В-4 та Україною за тривалий проміжок часу успішно реалізуються.

Свідченням цього є те, що успішно виконуються План ЄС щодо лібералізації візового режиму з Україною та Національний план України з цих питань. З 01 липня 2013 року почала діяти Угода з Євросоюзом про спрощений порядок видачі віз для громадян України.

Україна отримала можливість більш раціонально використовувати своє географічне розташування в Європі за рахунок визначення пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва в системі загально регіонального розвитку.

Як Україна, так і країни Вишеградської групи (ВГ) надають важливе значення розвитку регіонального та транскордонно-

го співробітництва. Адже Україна має значні потенційні можливості щодо розвитку транскордонного співробітництва, яке розглядається як інструмент розвитку прикордонних територій та складова євроінтеграційного процесу України.

Насамперед йдеться про необхідність створення сучасної прикордонної інфраструктури, в першу чергу в пунктах перетину на кордоні України з Польщею, Словаччиною та Угорщиною.

Важливе значення регіональне і транскордонне співробітництво має для ефективного і взаємовигідного економічного співробітництва прикордонних областей України та країн-сусідів, а також об'єднання спільних дій для розв'язання екологічних проблем, регулювання потоків жителів прикордонних областей, міграційних процесів, пов'язаних з працевлаштуванням. Науковець-регіоналіст Є.Кіш виділяє такі пріоритетні напрями співпраці:

- **сприяння структурній перебудові та розвитку депресивних регіонів;**
- **надання фінансових ресурсів регіонам, де спостерігається стагнація економічної діяльності;**
- **боротьба з тривалим безробіттям та підтримка ініціатив зайнятості;**
- **адаптація підприємців, робітників промисловості та виробничої сфери до системних проблем, які загрожують безробіттям;**
- **фінансування розвитку сільськогосподарських територій та прискорення структурної перебудови сільського господарства.**

Варто підкреслити, що В-4 має усі можливості стати енергетичним союзом, який використовуватиме геополітичне положення країн-учасниць для координування транзитної політики. Словаччина, Чехія, Польща й Угорщина разом з Україною є важливими транзитерами російського газу і його споживачами. Через їхню територію здійснюється значний відсоток постачання газу з Росії до Європи (80 % російського

і середньоазійського газу до ЄС, що становить близько 40 % від загального обсягу імпортованого Євросоюзом газу). Збереглася і залежність економіки країн регіону від російських енергоносіїв: Словаччини майже на 100 %, Польщі – на 92 %, Угорщини – на 90 %, Чехії – на 74 %.

Країни В-4 також є імпортерами і можливими транзитерами електроенергії з України до інших країн Європи. Головним партнером «Укрінтеренерго» (державний оператор експорту електроенергії) з постачання української електроенергії в Європу є угорська компанія System Consulting, співпраця з якою почалася ще у 1994 р. В перспективі можуть стати партнерами для української сторони й компанії інших країн ВГ.

Як зазначає науковець-регіоналіст А.Кудряченко, «значне місце в питанні забезпечення енергетичної незалежності України може мати досвід країн В-4 у переході на світові ціни розрахунку за російські енергоносії, адже раніше ці країни, як і Україна, мали пільгові ціни на постачання енергоресурсів. Особливо може стати в нагоді досвід Польщі, яка перейшла на ринкові ціни ще у 2006 році».

Відомо, що Європейська Комісія (ЄК) підготувала 12 програм сусідства, у трьох з яких бере участь Україна разом із Вишеградськими партнерами:

1. Програма сусідства «Польща – Білорусь – Україна». В Україні поширюється на Волинську, Закарпатську, Львівську області.

2. Програма сусідства «Угорщина – Словаччина – Україна». В Україні поширюється на Закарпатську область.

3. Україна приєдналась і до четвертого раунду транснаціональної програми CADSES (програма сприяє транснаціональній співпраці для Зони Центральної Адриатики – Дунаю – Південно-Східної Європи). В Україні поширюється на Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Одеську, Чернівецьку та Тернопільську області.

У межах міжрегіональної співпраці на сьогоднішній день усі області України мають укладені угоди про співпра-

цю з сусідніми територіальними одиницями суміжних країн, а також угоди про співпрацю з регіональними органами влади сусідніх країн. Такі угоди укладені з усіма країнами Вишеградської групи.

Активною є співпраця України з сусідніми країнами ВГ в рамках єврорегіонів відповідно до наявних двосторонніх та багатосторонніх угод, з метою розв'язання спільних проблем та узгодження механізмів їх реалізації. Відомо, що на сьогодні в Україні діє 6 єврорегіонів, у 2 з яких входять території країн Вишеградської четвірки:

- «Буг» (Україна, Польща, Білорусь);
- Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія).

Окрім цього, Україна активно підтримує одну з останніх ініціатив конгресу Ради Європи зі створення нового єврорегіону в басейні Чорного моря.

Проте на перешкоді виконанню важливих цілей регіональної співпраці в єврорегіонах існує багато проблем, найголовнішою серед яких є відсутність необхідних повноважень місцевої влади для плідної співпраці, а також надто великий розмір єврорегіонів, зокрема Карпатський єврорегіон сягає більше 140 тис. км², що позначається на ефективності його функціонування.

Слід зазначити надзвичайно важливе значення міжрегіональної співпраці України з сусідніми країнами ЄС і, в першу чергу, у сфері узгодження та реалізації стратегічних пріоритетів регіональної політики, які тісно пов'язані з вирішенням завдань соціально-економічного розвитку та досягнення економічної безпеки, у першу чергу:

- дотримання курсу на лібералізацію, відкритість ринків та економічну інтеграцію як основи розвитку та партнерства;
- створення підґрунтя для вирішення спільних викликів;
- узгодженість політики щодо модернізації економіки країн-партнерів;

- сприяння мобільності громадян та вільному руху капіталу товарів та послуг;
- посилення стабільності та безпеки на кордонах, що включатиме боротьбу з нелегальною міграцією, створення інтегрованих структур управління кордонами, приведеним у відповідність до законо-давства ЄС;
- посилення можливостей правоохоронних і судових органів у боротьбі проти корупції та організованої злочинності;
- розробки та прийняття двосторонніх транскордонних проектів та удосконалення системи транскордонного транзиту енергоносіїв;
- залучення коштів програм транскордонного співробітництва для створення проектів з модернізації вітчизняних об'єктів та запровадження енергоефективних технологій;
- законодавче розширення повноважень місцевих органів влади у питаннях вирішення завдань єврорегіонального співробітництва, а також запровадження у практику регіонального самоврядування спеціальних договірних відносин – угод про міжрегіональну співпрацю.

Таким чином, співпраця між Україною та Вишеградською четвіркою здійснюється у політико-безпекових сферах, є ефективною та перспективною, здебільшого в плані отримання стимулів та допомоги Україні на шляху інтеграції до Європейського Союзу.

Прикордонна співпраця України з Вишеградською групою

Державні та міжнародні правові питання кордонів завжди були чутливими та делікатними. Відзначаючи «безпроблемність» сучасних українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського кордонів, науковець-регіоналіст Є.Кіш привертає увагу до оцінки кордонів. Зокрема вона зазначає, що «кордон є своєрідним інститутом, рамки

дії політичних систем аналізуються крізь функцію кордонів, наприклад, у межах прикордонного регіону як території нових договірних зв'язків. Насамперед кордони виконують три тісно пов'язані функції:

- **по-перше** – встановлюють межі державного суверенітету;
- **по-друге** – розділяють у просторі символічні співтовариства, тобто держави, кожна з яких має власний прапор, гімн, історію та інше;
- **по-третє** – розділяють у просторі своє (національну територію) та чуже (сусідню територію), а потім увесь світ».

Довідково

Українсько-польський кордон

Довжина становить 526,2 км. Він є найпотужнішим новим зовнішнім кордоном Євросоюзу з травня 2004 року в Центральній Європі.

Україна та Польща 18 травня 1992 року підписали у Варшаві Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. Договір встановив основи та загальні правила співробітництва в різних галузях співпраці і закріпив такі принципи, як непорушність кордонів, територіальна цілісність, мирне врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, повага прав людини і основних свобод, рівноправність і права народів, співробітництво і сумлінне виконання міжнародних зобов'язань. Передбачається, що сторони збільшуватимуть кількість прикордонних переходів, а також удосконалюватимуть прикордонний та митний контроль.

На особливу увагу заслуговують положення статті 10 названого договору щодо співпраці двох держав, безпосередньо у прикордонній політиці та розвитку прикордонної інфраструктури та міжрегіонального співробітництва.

На сьогодні на українсько-польському кордоні функціонує 12 пунктів пропуску: шість для автомобільного руху, шість – для

залізничного сполучення, а саме: «Ягодин – Дорогуск», «Ягодин – Дорогуск – зал.ст.», «Устилуг – Зосин», «В.Волинський – Зосин – вант.ст.», «Рава-Руська – Хребенне», «Рава-Руська – Хребенне – зал.ст.», «Шегині – Медика», «Мостиська – Медика – зал.ст.», «Смільниця – Кросценко», «Хирів – Устішкі Дольна – зал.ст.»

Українсько-словацький кордон

Довжина становить 98,5 км.

Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою був підписаний в Києві 29 червня 1993 року і визначив (стаття 1 Довору), що Договірні сторони розвиватимуть свої відносини як дружні держави на основі принципів суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності, непорушності існуючих кордонів, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи та ін.

На сьогодні на українсько-словацькому кордоні діють 5 пунктів пропуску: «Малий Березний – Убля», «Ужгород – Вишне Німецьке», «Павлово – Матевце», «Чоп (Страж) – Чіерна над Тісоу», «Малі Селменці – Велке Селменце». Також здійснюється розбудова пункту перетину «Соломоново – Чіерна над Тісоу».

Українсько-угорський кордон

Довжина кордону становить 135,1 км.

Нормативно-правовою основою двосторонньої співпраці обох країн слід вважати Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою, підписаний 6 грудня 1991 р. Відповідно до названого договору Україна і Угорщина мають будувати свої відносини, дотримуючись принципів суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності, непорушності існуючих кордонів, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, поважання прав і свобод людини.

На сьогодні на українсько-угорському кордоні функціонують 7 пунктів пропуску: «Чоп (Тиса) – Захонь», «Чоп (Дружба)

– Захонь», «Саловка – Єперешке», «Дзвінкове – Лонья», «Косино – Барабаш», «Лужанка – Берегшурань», «Вилок – Тисобеч». Також здійснюються переговори щодо будівництва та відкриття пункту пропуску «Велика Паладь – Кіш Паладь».

Проаналізований стан взаємовідносин України з членами Вишеградської четвірки, які є сусідами України на новому євро-союзівсько-українському кордоні, дає підстави стверджувати, що двостороння співпраця взаємовигідна і корисна. На регіональному рівні транскордонна співпраця з Польщею, Угорщиною та Словаччиною розвивається переважно на двосторонній основі через формат єврорегіонального співробітництва.

Поряд з цим слід зазначити, що повинна відбуватися сегментація більш активної співпраці в рамках Карпатського єврорегіону, а також у площині спрощення процедур отримання міжнародної технічної допомоги Україні і створення ефективної системи взаємної інформації щодо спільних проблем екологічного характеру та в питаннях лібералізації візового режиму з Україною. Ці та інші зусилля двосторонньої єврорегіональної співпраці спроможні значно підняти рівень і результати співпраці України з Вишеградською групою та кожною з її держав.

Отже, тісні історичні зв'язки та спільні зовнішньо-політичні цілі сьогодення України та Вишеградської четвірки заклали основи для ефективного розвитку добросусідських відносин на сучасному етапі і створили можливості для подальшої масштабної взаємодії в майбутньому. Можна стверджувати, що вишеградсько-українські зв'язки є доволі збалансовані, про що свідчить успішна реалізація дво- та багатосторонніх домовленостей, досягнутих за результатами систематичних зустрічей на всіх рівнях. Все це створює міцний фундамент для подальшого розширення такого співробітництва на основі спільного врахування інтересів сторін.

Зважаючи на проведений аналіз, можна з упевненістю визнати, що країни Вишеградської четвірки розвинули до-

волі гнучкі та різноманітні зовнішні стосунки й співробітництво з Україною в рамках вироблення й реалізації добросусідської політики ЄС. Мова йде про такі основні напрями співробітництва України та Вишеграду:

1) забезпечення солідарної підтримки країнами Вишеграду європейських інтеграційних прагнень України;

2) передача країнами Вишеграду досвіду їх європейської інтеграції України;

3) координація зовнішньополітичної діяльності України і Вишеградської групи на дво- та багатосторонній основі;

4) формування багаторівневого механізму співробітництва Вишеграду й України у формі участі українських представників у засіданнях різних Вишеградських структур та спеціально створених комісіях;

5) поширення програм Вишеградського фонду на Україну.

Поряд з названими напрямками співробітництва України та Вишеграду слід виділити значення регіональної співпраці, що особливо важливо для використання в практичній діяльності органів місцевого самоврядування та впровадження в практику нових елементів єврорегіонального співробітництва України, враховуючи, що співпраця сприяє:

- кращому розумінню перспектив міжрегіонального та транскордонного співробітництва України з сусідніми державами ЄС;
- імплементації головних принципів регіональної політики ЄС у національне законодавство України;
- створенню відповідної прикордонної інфраструктури з урахуванням специфіки адміністративного поділу України та ін.

Окреслена канва співробітництва між Україною та Вишеградською групою була підкріплена конкретними пропозиціями та рішеннями у таких сферах, як: політичне співробітництво, торговельно-економічна кооперація, співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ, в інфраструктурі

транспорту, енергетики та зв'язку, а також у сфері культури, освіти, взаємних контактів між людьми.

Зокрема, транскордонна співпраця пропонує багатообіцяючий потенціал. Україна та Вишеградська четвірка разом реалізували кілька таких проектів, що уможливило співпрацю, наприклад, між регіонами, містами і селами, а також громадянами на різних рівнях. Ця співпраця принесла учасникам гарні результати, корисніші за різні політичні декларації.

Перелік цих об'єктивних і суб'єктивних факторів лежить у площині обох сторін, як-то: незадовільний темп структурних та економічних реформ в Україні і адаптації законодавства, норм та стандартів України до існуючих в ЄС, з одного боку, та повільна лібералізація візової політики цих країн щодо громадян України – з другого; недостатній рівень фінансової підтримки ЄС, запропонованих Вишеградською групою програм розвитку.

Якщо робити загальний висновок, то слід відзначити, що модель єврорегіонального співробітництва країн Вишеградської четвірки не може бути повністю застосована в Україні. Разом з тим, як свідчить практика, надзвичайно важливим та корисним для сторін є системні **спільні дискусії** з приводу форм і методів впровадження Болонської декларації, що протягом останніх років реалізуються в Ужгородському національному університеті, зокрема в процесі проведення спільних міжнародних науково-практичних конференцій, перелік і тематику яких наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Перелік і тематика міжнародних науково-практичних конференцій

№ з/п і тема конференції Дата та місце проведення	К-сть учас- ників (осіб)	Опубл. допо- відей (од.)	Кіль- кість авторів (осіб)	Країни- учасники
I. Права і свободи людини та сучасний суспільний прогрес (24-25 лютого 1999 р., м. Ужгород)	120	75	91	Україна, Рсія, Словаччина
II. Теорія і практика переходу до ринку: еко-номіко-правовий, міжнародний та інформацій-но-технологічний аспекти (27-30 березня 2001 р., м. Сніна, Словаччина)	55	43	51	Україна, Словаччина, Угорщина, Росія, США
III. Теорія і практика переходу до ринку: еко-номіко-правовий, міжнародний та інформацій-но-технологічний аспекти (10-12 квітня 2002 р., м. Сніна, Словаччина)	42	38	46	Україна, Словаччина, Угорщина, Росія, США
IV. Проблеми розвитку та управління інтеграційни-ми процесами на міжнародному ринку освіти і нау-ки (16-18 жовтня 2002 р., м. Сніна, Словаччина)	43	41	51	Україна, Словаччина, Угорщина, Росія

<p>V. Теорія і практика переходу до ринку: економіко-правовий, міжнародний та інформаційно-технологічний аспекти (12-15 березня 2003 р., м. Сніна, Словаччина)</p>	52	37	47	Україна, Словаччина, Угорщина, Росія
<p>VI. Проблеми розвитку та управління інтеграційними процесами на міжнародному ринку вищої освіти і науки (15-17 жовтня 2003 р., м. Сніна, Словаччина)</p>	71	39	49	Україна, Словаччина, Польща, Чехія, Росія, США
<p>VII. Проблеми адаптації вищої освіти України до європейських стандартів і принципів Болонського процесу (23-26 березня 2004 р., м. Сніна, Словаччина)</p>	69	35	48	Україна, Словаччина, Чехія, Угорщина
<p>VIII. Розширення Європейського Союзу: нові реалії і перспективи на міжнародному ринку вищої освіти і науки (4-27 листопада 2004 р., м. Сніна, Словаччина)</p>	62	36	48	Україна, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія
<p>IX. Стан, проблеми та перспективи інтеграції України у європейський освітній і науковий простір (12-15 квітня 2005 р., м. Сніна, Словаччина)</p>	40	33	44	Україна, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія, Франція

Х. Теорія і практика євроінтеграційних процесів вищої освіти і науки (1-4 листопада 2005 р., м. Сніна, Словаччина)	74	50	70	Україна, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія
XI. Професійна підготовка фахівців в умовах інноваційної перебудови української національної освіти (16-19 травня 2006 р., м.Сніна, Словаччина)	41	32	40	Україн, Словаччина, Угорщина, Німеччина, Ру- мунія, Польща
XII. Проблеми розробки національних систем кваліфікацій в європейському просторі вищої освіти (24-27 жовтня 2006 р., м.Сніна, Словаччина)	78	79	83	Україна, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія
XIII. (лютий 2007 р.) Проведена як методична вузівська з публікацією матеріалів у збірнику				
XIV. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання фахівців на міжнародному ринку вищої освіти (17-20 квітня 2007 р., м.Сніна, Словаччина)	77	61	64	Україна, Словаччина, Угорщина

I. Студентська конференція: Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання фахівців на міжнародному ринку вищої освіти (17-20 квітня 2007 р., м. Сніна, Словаччина)	28	10	11	Україна, Словаччина
XV. Інновації в навчальному процесі вищих навчальних закладів: міжнародний та національний досвід (06-09 листопада 2007 р., м.Сніна, Словаччина)	65	55	68	Україна, Чехія, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія
II студентська. Новітні досягнення в науці, техніці та освіті: національний та міжнародний досвід (06-09 листопада 2007 р., м. Сніна, Словаччина)	15	12	12	Україна, Чехія, Словаччина, Угорщина
XVI. Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції галузі освіти і науки (06-09 травня 2008 р., м. Гирляни, Словаччина)	84	68	31	Україна, Словаччина, Німеччина, Угорщина, Польща, Чехія, Румунія
III студентська. Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції галузі освіти і науки (06-09 травня 2008 р., м. Гирляни, Словаччина)	26	26	26	Україна, Словаччина, Польща, Угорщина, Чехія, Румунія

<p>XVII. Проблеми формування систем кваліфікації та сучасні тенденції розвитку професійної компетентності фахівців: національний та європейський виміри (18-21 листопада 2008 р., м. Сніна, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)</p>	60	44	68	Україна, Словаччина, Польща, Угорщина, Чехія, Румунія
<p>IV студентська. Проблеми формування систем кваліфікації та сучасні тенденції розвитку професійної компетентності фахівців: національний та європейський виміри (18-21 листопада 2008р., м. Сніна, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)</p>	30	26	16	Україна, Словаччина, Польща, Угорщина, Росія
<p>XVII. Вітчизняний та зарубіжний досвід упровадження Болонської системи: успіхи та проблеми (5-8 травня 2009р., м. Сніна, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)</p>	75	35	68	Україна, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія
<p>V студентська. Інтегративні процеси у європейському освітньому і науковому просторах (5-8 травня 2009 р., м. Сніна, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)</p>	25	25	16	Україна, Словаччина, Угорщина
<p>VI студентська. Інновації в системі європейської вищої освіти (8-11 грудня 2009 р., Словаччина)</p>	22	22	16	Україна, Словаччина, Угорщина

<p>XIX. Перспективні напрями і способи реалізації інноваційних технологій у системі європейської вищої освіти (8-11 грудня 2009 р., Високі Татри, Словаччина)</p>	61	43	69	Україна, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія
<p>XX. Міжнародне співробітництво у впровадженні інноваційних технологій навчання у вищій школі (11-14 травня 2010 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)</p>	95	65	90	Україна, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія
<p>VII студентська. Міжнародне співробітництво у впровадженні інноваційних технологій навчання у вищій школі (11-14 травня 2010 р., м.Кошице, Словаччина)</p>	60	36	36	Україна, Словаччина, Угорщина
<p>XXI. Перспективні шляхи й напрями вдосконалення освітньої системи у світлі Болонського процесу (16-19 листопада 2010 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)</p>	68	64	78	Україна, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія
<p>VIII студентська. Перспективні шляхи й напрями вдосконалення освітньої системи у світлі Болонського процесу (16-19 листопада, м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)</p>	42	42	57	Україна, Словаччина, Угорщина

XXII. Модернізація європейської вищої освіти в контексті Болонського процесу (17-20 травня 2011 р., Словаччина, Угорщина)	76	80	96	Україна, Словаччина, Угорщина, Польща
IX студентська. Модернізація європейської вищої освіти в контексті Болонського процесу (17- 20 травня 2011 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	15	15	15	Україна, Словаччина, Угорщина
XXIII. Актуальні проблеми міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти (29 листопада – 2 грудня . 2011 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	97	64	74	Україна, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія
X студентська. Досягнення студентської науки: реалії, проблеми, перспективи (29 листопада – 2 грудня 2011 р., Словаччина, Угорщина)	29	29	29	Україна, Словаччина, Угорщина
XXIV. Проблеми інтернаціоналізації університетської освіти в умовах європейської інтеграції (08-11 травня 2012 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	71	70	97	Україна, Словаччина, Угорщина, Чехія, Росія, Польща, Румунія
XI студентська. Досягнення студентської науки: реалії, проблеми, перспективи (08-11 травня 2012р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	33	25	30	Україна, Словаччина, Угорщина

XXV. Інноваційний потенціал європейської вищої школи у глобалізаційних трансформаціях XXI століття (27-30 листопада 2012р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	80	70	92	Україна, Словаччина, Угорщина, Чехія, Росія, Румунія, Польща
XII студентська. Науковий доробок молодих науковців у контексті розвитку європейського освітнього простору (27-30 листопада 2012 р., м.Кошице, Словаччина – м.Мішкольц, Угорщина)	42	20	25	Україна, Словаччина, Угорщина
XXVI. Розвиток єдиного європейського освітнього простору: поєднання зарубіжного досвіду з національними традиціями (21- 24 травня 2013 р., м. Кошице, Словаччина – м. Мішкольц, Угорщина)	85	73	97	Україна, Словаччина, Угорщина
Всього: професорсько-викладацький склад студенти	1666 339	1257 298	1625 313	
Разом	2005	1555	1938	

2.2. Інноваційна політика країн Вишеградської групи у сфері вищої освіти і науки

2.2.1. Поняття «інновація»: історіографічний огляд проблематики

Термін «інновація» походить від латинського слова «innovatio, novo» (змінювати, поновлювати, винаходити) й означає уведення нового. У сучасній науковій літературі інновації розглядаються в цілому як нові форми організації праці й управління, нові види технологій, які охоплюють не тільки різноманітні установи та організації, але й певні галузі соціальної життєдіяльності людей.

Історичні джерела *освітніх інновацій* пов'язані з періодом зародження експериментальної педагогіки другої половини ХІХ ст. З 60-х років минулого століття феномен «інноваційність» став ключовим у характеристиці постіндустріальної формації – її становлення і розвитку.

Питання про *інноваційну освітню діяльність* має відправним моментом визначення змісту термінів «інновація», «інноваційний проект», «інноваційна культура», «освітні інновації», «інноваційна освітня діяльність», що дозволяє встановити сутнісні особливості перебігу інноваційних процесів у системі освіти. **Таким чином, можна зробити припущення, що освітні інновації – це вперше створені, вдосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності.**

Отже, *інновацію* варто розглядати як реалізоване ново-введення в освіті – у змісті, методах, прийомах і формах навчальної діяльності та виховання особистості (методиках, технологіях), у змісті та формах організації управління освітньою системою, а також в організаційній структурі закладів освіти, у засобах навчання і виховання та у підходах до соціальних послуг в освіті, що суттєво підвищує якість, ефек-

тивність та результативність навчально-виховного процесу, який проходить різні стадії, зокрема:

- виявлення потреб у зміні (виявлення проблеми);
- розроблення ідеї вирішення проблеми;
- розроблення способу вирішення проблеми (нововведення);
- апробації і експертизи нововведення;
- засвоєння нововведення;
- інституалізації нововведення.

Інноваційний процес починається з виявлення необхідності змін на певних ділянках освітнього процесу у вищій школі, що відбувається завдяки аналітичній роботі спеціалізованих наукових організацій, органів управління освітою, керівників ВНЗ, науково-педагогічних колективів.

Сучасні вітчизняні вчені розглядають інновацію в освіті як:

- процес створення, поширення й використання нових засобів (нововведень) для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі розв'язувались по-іншому;
- результат творчого пошуку оригінальних нестандартних розв'язань для різноманітних педагогічних проблем;
- актуальні, значущі й системні новоутворення, які виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, що стають перспективними в контексті еволюції освіти і позитивно впливають на її розвиток;
- продукти інноваційної освітньої діяльності, які характеризуються процесами створення та використання нового засобу (нововведення) в галузі педагогіки та наукових досліджень;
- різні нововведення в діяльності навчально-виховних закладів, у здійсненні навчально-виховного процесу.

Серед пріоритетних освітніх інновацій у ВНЗ привертаять увагу наступні:

- впровадження в навчальний процес модульного навчання та рейтингової системи контролю знань (кредитно-модульна система);
- система дистанційного навчання;
- комп'ютеризація бібліотек з використанням програм електронного каталогу та створення фонду електронних навчальних та навчально-методичних матеріалів;
- електронна система управління діяльністю навчального закладу та навчальним процесом.

У навчальному процесі успішно використовуються різноманітні інноваційні педагогічні методики, основою яких є інтерактивність та максимальна наближеність до реальної професійної діяльності майбутнього фахівця, серед яких:

- імітаційні технології (ігрові та дискусійні форми організації);
- технологія «кейс-метод» (максимальна наближеність до реальності);
- методика відеотренінгу (максимальна наближеність до реальності);
- комп'ютерне моделювання;
- інтерактивні технології;
- технології колективно-групового навчання;
- технології ситуативного моделювання;
- технології опрацювання дискусійних питань;
- проектна технологія;
- інформаційні технології;
- технології диференційованого навчання;
- текстоцентрична технологія навчання та інші.

Низка інноваційних форм організації навчального процесу, технології навчання нерозривно пов'язані із створенням у ВНЗ інноваційного інструментарію творчої діяльності

студентів і викладачів, тобто матеріально-технічного забезпечення. Пріоритетне значення при цьому мають комп'ютерні класи з доступом в Інтернет, оскільки використання комп'ютерів у навчанні, дослідженні, контролі та самоконтролі вкрай необхідне в умовах інтенсивних інноваційних технологій навчання.

Основою інноваційної діяльності сучасного викладача є формування інноваційно-програмного методичного комплексу з дисципліни. Поряд з програмним і змістовим забезпеченням дисциплін на перше місце виступає використання інформаційних засобів та їх дидактична властивість.

Це передбачає наочне та образне подання інформації, створення відеотеки для ілюстрації інформаційного матеріалу: конспекту лекцій, електронних конспектів лекцій, які дозволяють об'єднати слайд-шоу текстового і графічного супроводження (фотознімки, діаграми, малюнки) з комп'ютерною анімацією тексту, показом документальних записів. Тут об'єднуються технічні можливості – комп'ютерні та відеотехнічні з живим спілкуванням лектора з аудиторією.

Парадигма інноваційного розвитку вищої освіти передбачає такий спосіб організації діяльності вищого навчального закладу, який забезпечує досягнення цілей та завдань його інноваційного розвитку.

Ключовим елементом цієї парадигми залишаються знання, як і для парадигми традиційної, головною ж відмінністю є те, що якщо попередній підхід з'ясовував спосіб передання знань, то новий підхід робить акцент на способі їх виробництва. Інноваційний вищий навчальний заклад потребує нових підходів як в управлінні, так і в організації навчально-виховного процесу.

У квітні 2004 року в Льежі (Бельгія) під егідою Європейської Комісії відбулася міжнародна конференція з проблем науково-дослідницької та інноваційної діяльності в університетах. Близько 1000 учасників – співробітники і керівники академічних організацій, промислових компаній, політики

і представники урядових кіл Європи, США, Австралії, країн Африки та Азії – взяли участь у цьому науковому форумі, що визначив перспективи розвитку науки й інноваційної діяльності в Європі на найближчі 15 років.

На форумі був представлений абсолютно новий формат визначення поняття «інновація» як конверсії нового знання в економічні та соціальні блага. Інновація нині розглядається як продукт винятково наукового дослідження або технології. Результат інноваційної діяльності сьогодні залежить від організаційних, соціальних, економічних та інших чинників. Отже, природа інновації змінюється, власне, як і сама економіка, що претендує нині на статус економіки знань.

На підставі різних досліджень вчені Євростату та ОЕСР дійшли згоди та розробили спільне визначення інновацій.

Визначення інновацій (ОЕСР, 2005):

Впровадження нової або значно удосконаленої продукції (товару або послуги) або процесу, нового методу маркетингу або нового організаційного методу в діловій практиці, організації робочих місць або зовнішніх зв'язків [45].

Поширення інновації потребує її тиражування і доведення інформації про неї до потенційних користувачів. Поширенню сприяє наявність спеціальної інфраструктури підтримки інноваційних освітніх процесів. До неї входять різноманітні консультаційні служби, навчальні центри, експерти, центри з впровадження тощо. Для того, щоб поширення інновації проходило успішно, необхідно здійснювати аналіз того, як воно відбувається, виявляти фактори, які гальмують цей процес, і реалізовувати заходи для їх усунення.

Перед тим, як вирішити питання про впровадження інновації, інформація про яку потрапила ззовні, нововведення повинно пройти внутрішню експертизу. Далеко не завжди ті інновації, які придатні для одного ВНЗ, можуть бути використані в іншому. Тому експертиза, яка здійснюється в період створення нововведення, і експертиза, що проводиться на стадії його засвоєння, мають як загальні, так і різні риси.

Підписання Угоди про асоціацію України з ЄС – новий крок на шляху інтегрування до європейських освітніх і наукових просторів за рахунок інноваційного розвитку української вищої школи [37]. Зазначимо, що в новому Законі України «Про вищу освіту» ключовою є **інноваційна складова** діяльності вищих навчальних закладів. Зокрема, у статтях 65,66,67,68 визначено організаційно-правові форми впровадження інновацій, внесено зміни щодо фінансової самостійності вищого навчального закладу.

Імплементация закону сприятиме інтегруванню України до єдиного освітнього простору, без якого неможливо порушувати питання про визнання у світі українських дипломів, продовження навчання студентів, аспірантів у зарубіжних університетах, вести підготовку високопрофесійних фахівців, здатних відстоювати інтереси держави в складних геополітичних умовах сучасності.

Центром цієї парадигми є освіта, яка розвивається як відповідь на виклики цивілізації і одночасно як відповідь на потреби людини знайти своє місце і можливості самореалізації у новому глобальному просторі. Освіта, її організація, напрями розвитку, зміст і навчальні технології знаходяться в епіцентрі дискусій, що розгорнулись нині в світовому інтелектуальному середовищі.

Мова йде про опрацювання нової філософії освіти – освіти, яка б забезпечила комфортне існування людини у XXI ст. Західний світ намагається охопити її Болонськими деклараціями. І хоча головні напрями розвитку освіти в них визначені досить перспективно, запитань все ще залишається більше, ніж відповідей. Проблема загальної філософії освіти поступово утверджується як головна проблема сучасної світової освітньої політики.

Зазначимо, що проблематику інноваційного університету всебічно розробляли чимало науковців Європи, Америки та Азії. Зокрема, важливими для нас є дослідження вчених з країн Вишеградської групи. Для уточнення та розумін-

ня суті терміну «інновація» розглянемо існуючі підходи до його визначення. У **таблиці 2.2** наведено визначення учених країн Вишеградської групи, що професійно займаються інноваціями.

Таким чином, методологічний аналіз попередніх досліджень інноваційної діяльності дозволяє розкрити специфічність інновацій у вищій освіті, обґрунтувати парадигму її інноваційного розвитку, в якій акцент робиться не на способі передання, а на способі виробництва знань, що безперечно є вагомим інструментом покращення якості навчання. Концептуальну основу цієї парадигми становлять культуроцентристський і компетентнісний підходи, а також теорія контекстного навчання.

Аналіз досвіду впровадження сучасних технологій навчання засвідчує, що інноваційні процеси у вищій освіті сприяють не лише істотному підвищенню теоретичної та практичної підготовки студентів, слухачів, а й насамперед методологічній переорієнтації закладів освіти на особистість, стають основою нової філософії освіти.

Для України інноваційний потенціал вищої школи може й має стати ресурсом для модернізаційного прориву щодо розвитку високотехнологічних галузей економіки, перспективних наукових напрямів, формування сучасних соціально-культурних стандартів життя.

Проблемам інноваційної діяльності в освітній сфері України присвячено чимало досліджень провідних вчених, серед яких Л. Губерський, М. Згуровський, В. Кремень, В. Луговий, Ж.Таланова, Ю. Рашкевич, О. Пехота та інші. Враховуючи, що всі вони є розробниками Закону України «Про вищу освіту» та національними експертами з моніторингу стану його імплементації, вони використали свої дослідження щодо інноваційного розвитку вищої освіти при формуванні базових положень цього Закону, що надзвичайно важливо.

**Визначення терміну «інновація»
дослідниками країн Вишеградської групи**

Країна	Автор (-и)	Джерело (-а)	Суть тлумачення терміну
Польща	Я. Домбровський та І. Каладкевич	Інноваційна практика польських підприємств [19].	Інновації розглядають з урахуванням трьох головних параметрів: -галузі, якої вони стосуються, -методу впровадження та -об'єкта змін, які вони викликають. При цьому сам процес створення інновацій, на їх думку, повинен ураховувати реалізацію трьох фаз, що йдуть одна за одною: відкриття (визначення нової ідеї), перше її використання, поширення використання і впровадження ідей і рішень.
	Фабіан Андруш-кевич	1. Інновації в польській та українській освіті як наслідок підписання європейських освітніх декларацій: порівняльний аналіз [4]. 2. Основні напрями та форми українсько-польської	Аналізує інновації та модель сучасної системи академічної освіти. Наголошує на тому, що в основу освітньої реформи Польщі покладено принципи демократичної системи освіти, які відображають специфіку країни, та знайшли відображення у Законі «Про систему освіти», прийнятому у 1991 р. Сеймом Республіки Польща.

		<p>академічної співпраці [5]. 3. Польський «освітній прорив» та його значення для українських освітніх інновацій [6].</p>	
	<p>Александр Бонковскі, Міхал Клепка, Кшиштоф Матусяк, Ежи Стшелец, Кшиштоф Засядли</p>	<p>Інструменти підтримки інноваційності малих і середніх підприємств: досвід Польщі та Європейського Союзу [9].</p>	<p>Ефективна інноваційна політика має бути націленою на потреби, магі тривалий характер, досягти критичної маси та базуватись на реальних засадах. Висвітлено основні аспекти регіонального підходу до економічного розвитку та побудови регіональних інноваційних стратегій. Подано практичний приклад такої стратегії, опісано роль центрів інновацій та розвитку інноваційності.</p>
<p>Словаччина</p>	<p>Ф. Валента</p>	<p>Творча активність – інновації – ефект [10].</p>	<p>Інновації – це зміни в першопочатковій структурі виробничого організму, тобто перехід його внутрішньої структури до нового стану.</p>
	<p>Л. Водачек та О. Водачкова</p>	<p>Стратегія управління інноваціями на підприємстві [15].</p>	<p>Інновації – це цільова зміна у функціонуванні підприємства як системи.</p>

	І. Перлакі	Нововведення в організаціях [32].	Інновації – це будь-яка цілеспрямована, позитивна й прогресивна зміна матеріальних і нематеріальних елементів (параметрів) організації, тобто будь-яка зміна, що сприяє розвитку, зростанню й підвищенню ефективності роботи організації. Через це інновації є не випадковими, не стихійними змінами, а наслідком свідомої, цілеспрямованої діяльності суб'єктів організації.
Чехія			Окреме місце у вивченні інноваційної освіти політики Чеської Республіки займають періодичні видання. Публікації Мережі інститутів та шкіл державного управління країн Центральної та Східної Європи (The Network of Institutes and Schools of Public Administrations in Central and Eastern Europe - NISPAcee) та документи Програми SIGMA (Support for Improvement and Management in General and Eastern European Countries) дозволяють ознайомитися з аналізом освітньої політики, реформами у сфері державного управління, адміністративною реформою, державною політикою в країнах Центральної та Східної Європи [38].
Угорщина	Б. Санто	1. Сила інноваційного саморозвиття [33]. 2. Інновація як средство економічного розвитку [34].	Інновація — це такий суспільно-техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей та винаходів приводить до створення кращих за своїми якістьми виробів, технологій та дає прибуток (у разі, коли інновація орієнтована на економічний зиск), її поява на ринку може принести додатковий дохід. Створення і реалізація конкурентоспроможної технологічної переваги

Після прийняття Закону України «Про вищу освіту» проблематика інновацій у вищій школі виходить на перше місце, враховуючи пріоритетність інтегрування в європейський освітній і науковий простори. Тому вивчення і впровадження досвіду університетської освіти Європи, в першу чергу країн Вишеградської групи, є важливою передумовою для використання інноваційних процесів у вищій школі України.

2.2.2. Інституційно-правове забезпечення інноваційної діяльності у вищій освіті та науковій сфері

Найважливішими джерелами інформації, що стосуються інновацій та інноваційності підприємств країн Європи, вважаються такі:

- **Community Innovation Survey (CIS)** [41] – міжнародна програма статистичних досліджень інновацій, що здійснюється з ініціативи та під егідою Європейської Комісії;
- **European Innovation Scoreboard (Європейська таблиця результатів у сфері інновацій)** [44]. – містить показники інноваційності, що стосуються таких аспектів, як людські ресурси для науки і техніки, видатки на діяльність у сфері досліджень та розвитку, патентна діяльність та ін. На основі цих показників Європейською Комісією був розрахований «інтегральний показник інноваційності», який використовується для визначення ефективності інноваційної діяльності країн-членів ЄС;
- **Європейський звіт з інноваційності** – документ, який показує, на якому рівні інноваційності перебуває кожен член ЄС та які кроки він повинен зробити, щоб підвищити ефективність інновацій.

У 2000 року у країнах Вишеградської групи були прийняті документи у сфері інноваційної політики (Угорщина,

Польща, Словаччина, Чехія), метою яких є орієнтація цих країн на науково-технічний та інноваційний розвиток. У цих документах висвітлюються основні напрями інноваційних стратегій і програми розвитку національних інноваційних лідерів на базі великих підприємств, холдингів, високотехнологічних виробництв, які мають пріоритетне значення для формування національної моделі промислового росту.

Словаччина

З 2007 року уряд Словацької Республіки схвалив низку стратегічних документів з питань науки, досліджень та розвитку, а також технологій та інновацій. Найбільш важливими є:

1. Довгостроковий план Державної науково-технічної політики на 2015 рік [48].
2. Стратегія впровадження довгострокового плану державної науково-технічної політики на період з 2015 до 2020 рр.
3. Оновлений довгостроковий план Національної політики в галузі науки і техніки на 2015 рік (Стратегія Фенікс).
4. Мінерва 1.0 (2005-2010) і Мінерва 2.0 (2011-2015) [46].
5. Інноваційна стратегія Словацької Республіки на період 2007-2013 роки.
6. Інноваційна політика Словацької Республіки на період 2008-2010 роки.
7. Інноваційна політика з 2011 по 2013 рр. у рамках Міністерства економіки Словацької Республіки [46].

Стратегії, прийняті в країнах V4, не завжди мають чіткі керівні принципи для директивних органів. Їх фрагментація і затримки в прийнятті зробили інноваційну політику непослідовною і неефективною. Тим не менше, навіть якщо структура стратегічного планування зрозуміла, як у випадку з Польщею, інші проблеми, такі, як відсутність керівництва або забезпечення фінансових ресурсів у досягненні конкретних цілей, можливо, й досі виникають.

Ключові директивні інституції – Міністерство економіки і Міністерство з питань освіти, науки, досліджень і спорту

Словацької Республіки (СР), які мають відносно широку мережу установ. Міністерство економіки відповідає за інноваційну політику, в той час як Міністерство освіти, науки, досліджень і спорту відповідає за дослідження і розробки.

При Міністерстві економіки діють:

1. Агентство з інновацій та енергії Словаччини (SIEA).
2. Державне агентство з розвитку інвестицій і торгівлі (Сапіо).
3. Словацьке агентство з питань бізнесу (SBA).
4. Інноваційний фонд.

Державні органи при Міністерстві освіти включають в себе:

1. Агентство наукової стипендії (VEGA).
2. Агентство з наукового розвитку.

Урядова рада з питань науки, технологій та інновацій є постійним експертним, консультативним та координаційним органом Уряду з питань науки, технологій та інновацій.

Крім того, інші міністерства також покликані сприяти науково-дослідним і дослідно-конструкторським роботам. Наприклад, Міністерство внутрішніх справ і Міністерство оборони має кілька інститутів, що займаються науково-дослідною діяльністю. Міністерство охорони навколишнього середовища є засновником кількох науково-дослідних інститутів, як от: Словацький гідрометеорологічний інститут, Науково-дослідний інститут водних ресурсів та Державний геологічний інститут. Протягом тривалого часу серед цих основних учасників був низький рівень співпраці і синхронізації дій.

Важливий крок в напрямі більш ефективної координації політики НТІ (наука, технології, інновації), був зроблений в 2013 році з прийняттям науково-орієнтованої Стратегії Словацької Республіки (*Smart Specialisation Strategy of the Slovak Republic*). Цей документ являє собою консенсус, який був досягнутий за участі науковців, підприємців, бізнес-кластерів, регіональних державних структур, структур громадянсько-

го суспільства та спільних консультації з зарубіжними фахівцями Європейської Комісії.

Науково-орієнтована Стратегія (*Smart*) є новою установкою на створення сучасної системи управління політики НТІ. Основним органом для управління реалізацією RIS3 є Державна рада з питань науки, технологій та інновацій. Постійний комітет Державної ради з питань науки, технологій та інновацій буде створений в якості робочого органу з ключових владних питань. Інші міністерства та центральні органи державного управління також братимуть участь у цьому процесі. Існуюча мережа виконавчих установ буде трансформована у два самостійні органи: Агентство з досліджень і Технологічне агентство. Вони забезпечуватимуть реалізацію RIS3.

Угорщина

У зв'язку з перманентними політичними та соціальними змінами в країні уряду не вдається дотримуватися постійного курсу інноваційної політики, що у свою чергу не дає конкретних зрушень у цій сфері діяльності. Та, незважаючи на це, нинішня політика Угорщини у сфері НТІ під назвою «Національна стратегія з досліджень, розвитку та інновацій» (2013-2020 pp.) (*National Research and Development and Innovation Strategy (2013-2020)*):

- визначає створення регіональних інноваційних систем;
- викоремлює основні риси в міжнародному інноваційному середовищі;
- пропонує огляд продуктивності НТІ;
- підкреслює сильні і слабкі сторони, базуючись на показниках за 2011 р.;
- обговорює стратегічні варіанти;
- представляє бачення і встановлює цілі НТІ.

В Угорщині одним з перших регіонів, в якому на основі міжнародного досвіду функціонування РІС була підготовлена стратегія вдосконалення інноваційної системи,

була **Західна Трансданубія** [46]. Ця стратегія була спрямована на середньостроковий десятирічний період, метою якої була підготовка та ефективне управління нової РІС та мережі. **Її основні завдання:**

- створення нових установ для системи інновацій та вдосконалення існуючих, а також їх інтеграції в мережу;
- підвищення інноваційної діяльності бізнесу через організаційні програми стимулювання інновацій;
- забезпечення додаткової підтримки діяльності з виробництва наукомісткої продукції та продукції з високою доданою вартістю.

Прикладом для України може служити те, що для реалізації вищезазначеної стратегії були створені декілька організацій. Координаторами першого етапу реалізації інноваційної стратегії виступили West Pannon Regional Development Council (WPRDC) та West Pannon Regional Development Agency (WPRDA). В результаті реалізації стратегії та пріоритетної політики уряду Угорщини щодо децентралізації влади в кінці 2004 р. разом з чотирма іншими регіональними організаціями WPRDA заснувала West Pannon Regional Innovation Agency (WPRIA), а вже у першій половині 2005 р. з подальшим об'єднанням була створена West Pannon Regional Innovation Council (WPRIC).

Так, за 13 років прямих іноземних інвестицій у Західній Трансданубії були введені нові технології та нові методи управління, підвищились кваліфікація місцевої робочої сили та рівень інноваційного потенціалу. Завдяки цьому в регіоні, на відміну від інших територій Угорщини, виникли нові організаційні моделі: промислові парки, інноваційні центри та інкубатори, нові форми діяльності підприємств малого та середнього бізнесу, кластерні організації для посилення співпраці тощо.

Польща

У 2006 році польський уряд прийняв (незалежно від ЄС) **Національну стратегію розвитку на 2007-2015 рр.** [46].

Цей документ окреслив цілі розвитку Польщі і в той же час дав реальну основу для отримання і використання коштів з фондів ЄС. На основі цієї стратегії була прийнята ще одна програма – Принципи підвищення економічної інноваційності на 2007-2013 роки, спрямована на перетворення економіки Польщі в **«економіку, засновану на знаннях»**.

Нинішня польська інноваційна політика безпосередньо впливає з документа під назвою Європа 2020: смартстратегії стійкого та інклюзивного зростання.

Політика НТІ в Польщі в основному розроблена двома міністерствами: Міністерством економіки і Міністерством науки та вищої освіти.

Міністерство науки та вищої освіти, у свою чергу, створило два відомства, відповідальні за підтримку політики НТІ в Польщі:

1. Національний центр досліджень і розвитку (NCBiR), який відповідає за прикладні науки, та

2. Національний науковий центр (НКР), який відповідає за фундаментальні науки.

Окрім цільових програм, що підтримують інновації, міністерство також бере на себе основну відповідальність за управління польськими регіональними інноваційними системами (PIC), що спільно фінансуються з структурних фондів ЄС, пов'язаних з плануванням інноваційної діяльності в період 2014-2020 рр.

Фонд польської науки також відіграє важливу роль. Фонд є неурядовою, неполітичною і некомерційною організацією, хоча створюється і підтримується за рахунок державного бюджету. Його головна мета полягає в підтримці польської науки через різні гранти, призи та стипендії. Він також відповідає за розподіл коштів зі структурних фондів, пов'язаних з системою RTDI.

Згідно з законом «Про науково-дослідні організації», **науково-дослідницькими установами є :**

- науково-дослідницькі інститути;

- науково-дослідницькі осередки, центральні лабораторії та інші організації, основним завданням яких є проведення науково-дослідницької діяльності.

До основних інститутів, що задіяні в інноваційній діяльності, належать:

1. Міністерство національної освіти РП.
2. Міністерство економіки РП.
3. Міністерство регіонального розвитку РП (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego).
4. Інститут знань та інновацій РП (Instytut Wiedzy i Innowacji).
5. Integris — Об'єднання регіональних інноваційних стратегій (Sie Regionalnych Strategii Innowacji).

Науково-технічні пріоритети

Основними пріоритетами програми інноваційного розвитку є:

1. Дослідження та розвиток сучасних технологій. За цю сферу відповідає Міністерство науки та вищої освіти (MNiSzW).
2. Стратегія інновацій та ефективності економіки: «Динамічна Польща 2020» (Strategy for Innovation and Efficiency of the Economy: «Dynamic Poland 2020».)
3. Національна програма досліджень [9].
4. Інфраструктура в сфері досліджень та розвитку (відповідальне MNiSzW).
5. Капітал для інновацій (відповідальне – Міністерство економіки (MG)).
6. Інвестиції (відповідальне MG).
7. Поширення інновацій (відповідальне MG).
8. Польська економіка на міжнародному ринку (відповідальне MG).
9. Допомога технічна (відповідальне Міністерство розвитку регіонів (MRR)).

Крім того, як припускають деякі експерти, досі безпосередня участь польського уряду в інноваційному та бізнес-секторі призвела до кількох неефективних рішень (Gadomski, 17.3.2014). Інвестиції в інновації, які тісно контрольовані

державними органами, є не такими ефективними, як ті, що здійснені без участі політиків.

Чехія

Перша **Національна інноваційна стратегія (НІС)** [56] прийнята в 2004 році, після приєднання ЧР до ЄС (де інновації вважаються пріоритетним загальноєвропейським завданням в умовах зростаючого конкурентного тиску у світовій економіці), являє собою прорив порівняно з традиційним підходом до інноваційної політики.

У НІС вперше у системній формі формулюється поняття інновацій, подаються інші визначення, що стосуються цієї проблематики (інноваційна фірма, інноваційне підприємництво, офсетові програми, передстартове фінансування, трансфер технологій, науково-технічний парк тощо). При цьому використовується дефініція документа Європейської Комісії COM (2003) 112: **«Інновація є оновлення та розширення шкали виробів та послуг, а також пов'язаних з ними ринків, створення нових методів виробництва, поставок та дистрибуції, запровадження змін в управлінні, організації та умовах праці, кваліфікації робочої сили».**

У документі окреслено законодавчі та організаційні заходи, які вживаються в рамках ЄС з метою створення сприятливого інноваційного середовища як в Євросоюзі в цілому, так і в окремих країнах (Швеція, Фінляндія, Ірландія).

Відповідно до рекомендацій, які містилися в НІС, відповідні органи влади, наукові інституції та підприємницькі спілки підготували документ «Національна інноваційна політика ЧР на 2005–2010 рр.» (НІП), який був схвалений Урядом ЧР у червні 2005 року. Якщо НІС заклав, так би мовити, ідеологію інноваційного розвитку країни, то НІП став основою для практичної реалізації системи заходів щодо істотного поліпшення інноваційної діяльності.

На сьогодні високого рівня розвитку сучасна чеська наука досягла завдяки активній підтримці з боку держави та

реформуванню наукової системи. Урядом ЧР було визначено цілі та пріоритети сучасної науково-інноваційної політики. Основні питання, пов'язані з принципами, формою організації та управління науково-дослідної сфери, популяризацією чеської науки, урегульовуються нормативно-правовими документами. Серед них необхідно відзначити такі програми:

- *«Національна науково-дослідна політика на 2009–2015 рр.»* [57];
- *«Основні принципи діяльності уряду ЧР в галузі науки і техніки».*

У цих нормативних актах чітко визначено роль науково-дослідної роботи в Чеській Республіці, функції держави і встановлено основні принципи, що регулюють діяльність уряду в галузі науки і техніки. У вересні 2011 р. чеський уряд схвалив такі нормативні акти: **«Міжнародна стратегія конкурентоспроможності у Чеській Республіці»**, **«Національна стратегія інновацій»**, підготовлені за участі Міністерства промисловості і торгівлі, Національної економічної ради, а також експертів, учених, фахівців науково-дослідних установ Чехії, Академії ЧР. Метою Національної стратегії інновацій є підвищення ефективності чеської економіки. Науково-дослідну діяльність та розвиток інновацій визначено важливою передумовою успішного економічного зростання країни.

Найважливіші питання щодо організації та управління чеської освіти та науки вирішуються в Міністерстві освіти, молоді та спорту – головному органі в системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері науки, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності. Певні функції в цій галузі також виконують й інші міністерства: охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища, сільського господарства й економіки.

Для проведення ефективної державної політики в науковій сфері Чехії функціонує Рада з досліджень, розробок та

інновацій, яка є головним консультативним органом уряду Чеської Республіки (ЧР). Рада складається із 17 членів – представників науково-дослідних установ, вищих навчальних закладів, Академії наук ЧР. Рада відіграє головну роль у виробленні стратегічних напрямів розвитку науково-дослідної діяльності у країні, подає пропозиції з розподілу бюджетних коштів на фінансування наукових програм і проектів, що схвалюються спільно з Міністерством фінансів.

У результаті проведених реформ у чеській системі науки було зведено до мінімуму втручання держави в наукову роботу, спрощено механізм фінансування наукових досліджень із державного бюджету, стимульовано конкуренцію в галузі науки і техніки, підтримано інтеграцію наукових досліджень у діяльність університетів, зміцнено зв'язки між університетами і Академією наук ЧР, надано підтримку міжнародному науковому інноваційному співробітництву. Університети та АН ЧР отримали можливість самостійно визначати пріоритетні напрями розвитку наукових досліджень, що стало поштовхом до формування конкуренто-спроможного вищого освітнього закладу.

2.2.3. Базові положення інноваційної діяльності у вищій освіті і науці країн Вишеградської групи

Словаччина

Загальна стратегія розвитку науки та інновацій у Словаччині стала дороговказом для політиків і адміністраторів усіх рівнів. Крім університетів та науково-дослідних інститутів Словацької академії наук, основними ініціаторами та виконавцями плану інноваційних дій є **новостворені центри перспективних технологій, центри передових досліджень і центри трансферу технологій, науково-технологічні парки та наукові центри**. Вони тісно співпрацюють з великими й малими підприємствами, а також сприяють створенню нових інноваційних підприємств, які на початко-

вому етапі підтримує держава. Спільна та узгоджена робота всіх ланок ланцюга інновацій, організована за планом дій та загальною стратегією інноваційного розвитку, почала давати результати.

Розроблення стратегії інноваційного розвитку

Одним з основних пунктів стратегії інноваційного розвитку є капітал для інновацій. Під цим розуміється ініціювання інноваційної діяльності, підтримка фондів капіталу з підвищеним ризиком.

Наступними є інвестиції в інноваційні підприємства. Тут мається на увазі інвестування в дослідження та розвиток на окремих фірмах, надання технологічних кредитів, нові інвестиції з високим інноваційним потенціалом, заохочення інвестицій, що мають важливе значення для економіки, інвестиції в туристичні продукти та послуги, які мають не тільки регіональне значення.

Ще одним важливим пріоритетом стратегії є поширення (дифузія) інновацій. Сюди належить підтримка кооперативних зв'язків, що мають не тільки регіональне значення, підтримка ряду проінноваційних інституцій у сфері бізнесу, які мають не тільки регіональне значення, підтримка осередків інноваційності, а також управління інтелектуальною власністю.

Політична підтримка співпраці університетів з бізнесом в Словаччині в основному відображена в декларативних стратегічних документах. Одним з таких документів є «Довгостроковий план освітньої, науково-дослідної, творчої та іншої діяльності в університетах до 2014 року». Першим пріоритетом співпраці університетів з бізнесом в цьому документі названо поліпшення якості науки та освіти у словацьких вузах і зазначено, що сучасні підприємства будуть співпрацювати лише з тими академічними інституціями, які її забезпечуватимуть. Підтримка з боку уряду цього напряму спирається винятково на рекомендації і реалізується в основному через проекти, що фінансуються Європейським Союзом.

Так, для прикладу, **Технічний університет м. Кошице** має тісні зв'язки з місцевими і міжнародними промисловими партнерами. Співпраця з бізнесом реалізується в першу чергу через діяльність численних сучасних лабораторій, більшість яких була створена в рамках проектів з фінансуванням ЄС. Наприклад, кожна кафедра факультету електронної інженерії та інформатики має власну навчально-наукову лабораторію, яка забезпечує не тільки практичну складову навчальної програми, але й стає першим робочим місцем для багатьох студентів. Чимало лабораторій створено завдяки співпраці з найбільшими глобальними світовими виробниками ІТ техніки, мережного устаткування та надавачами ІТ сервісів: CISCO Telepresence, CISCO IPv6 Lab, Laboratoty IBM, T-System. В комерційних проектах лабораторій поруч працюють професори, студенти і представники організацій замовників. Більшість аспірантів працюють над дисертаціями разом зі своїми потенційними роботодавцями. Студенти заохочуються до складання зовнішніх іспитів з метою професійної сертифікації (наприклад, професійна сертифікація у сфері інформаційних технологій для роботи з продукцією Cisco Systems).

Розвивається дистанційне навчання (e-learning). Реалізуючи принцип «навчання впродовж життя», університет надає знання зі спеціалізованих комп'ютерних програм, що необхідні для роботи працівникам підприємств.

Університет намагається розвивати нові напрями діяльності, пов'язані з бізнесом. Створено **університетський центр інновацій, трансферу технологій і захисту прав інтелектуальної власності UCITT**. Адміністрація університету всіяко намагається мотивувати викладачів та науковців до пошуку комерційних проектів. Університет залишає для власних потреб 15% прибутку за використання бренду, ризику та гарантії, решта розподіляється між виконавцями. Таким чином, у структурі заробітної плати науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу складова, отримана за рахунок різних проектів, становить до 40%.

Угорщина

Формування і розвиток інноваційного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності серед університетів інших країн європейського простору – один із пріоритетів розвитку освітньої системи Угорщини.

Науково-обґрунтована інноваційна політика Угорщини базується на таких джерелах:

- **Співпраця** між користувачами та/або виробниками. Нові гравці приєднуються до інноваційного процесу – ті, хто створює форми співпраці на основі створених знань, які породжують нові можливості.
- **Модульні конструкції**, окремі частини яких можуть бути ініційованими самостійно, але в поєднанні вони утворюють єдину інноваційну систему. Комплекс технологічних інновацій у децентралізованій системі реалізований через нову підтримку в координації та сертифікації.
- **Інформаційні та комунікаційні технології**, якщо їх вдається ефективно використовувати як єдиний інструмент для інновацій, то значною мірою сприяють трансформації діяльності.

Джерела генерації знань та інновацій, що ґрунтуються на описаних вище способах, наведені нижче (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Джерела генерації знань та інновацій

	1	2	3	4
Джерела інновацій	Наукові дослідження	Потреби користувачів і їх запити	Модульні системи	Інформаційні та комунікаційні технології як інноваційний засіб
Важливі учасники і контакти	Створені підприємства університетами	Горизонтальні спільноти	Винахідники і модульні конструктори	ІКТ – постачальники, керівники, співробітники, зацікавлені сторони, клієнти

Трансфер знань у промисловість	Процеси і продукти, які мають безпосереднє значення для подальшого розвитку наукових знань	Практичні знання про те, що спільно-та може досягти значно більше	Інтегративне знання. Видима інформація	ІКТ-обробляються за допомогою систем, кодифіковане знання
---------------------------------------	--	---	--	---

*Знання та інновації в соціальному вимірі.
Інновації, засновані на науці*

Організаційна модель вільного переміщення – це істотна риса знань, яка довела свою ефективність. Відповідно до цієї моделі в державному секторі наукових досліджень промисловий сектор може вільно використовуватися. Це знання утворює дуже важливий перехід до приватного наукового дослідження та інноваційної діяльності.

Результати суспільних знань збільшуються завдяки науковому дослідженню та індивідуальним інвестиційним деклараціям; як правило, це загальна база знань, яка для подальших досліджень надає більше переваг для компаній, що інвестують, ніж невігідне конкурентне становище рівного доступу до знань.

Сильні сторони угорської інноваційної системи:

- високий ступінь відкритості економіки;
- науково-дослідні досягнення високого класу, значні та ефективні досягнення у галузі фізики, математики, біології, хімії, медицини та інженерній науці;
- наука, технології та інноваційна політика підкріплені відповідною законодавчою базою;
- інститути та рамкові умови стрімко розвивалися і тепер допомагають у багатьох інноваційних відносинах.

Найбільш важливі завдання комплексної інноваційної політики:

- Угорщина має зміцнити фрагментовану інфраструктуру генерації знань – науково-дослідні інститути,

університети, і узгодити їх діяльність, щоб забезпечити відновлення і поліпшення їх здатності до реалізації значних цілей; внесок у досягнення стратегічних цілей національної економіки піддається вимірюванню;

- при прийнятті рішення і його підготовці слід застосувати суспільну та особисту відповідальність;
- для того, щоб розробити і впровадити довгострокову інноваційну стратегію стабільності – вертикальний напрям і горизонтальну координацію – повинні бути встановлені інституційні системи.

Отже, на нашу думку, можна виділити загальні позитивні риси вищенаведених РІС, досвід яких можуть застосувати на практиці і регіони України; це зокрема такі:

- важлива роль науково-дослідних установ і університетів в інноваційній діяльності;
- створення, за участю місцевих органів влади, організацій, які об'єднують в собі як підприємства, які займаються інноваційною діяльністю, так і наукові установи, які можуть виконувати роль генератора інновацій;
- значна увага приділяється державній підтримці інноваційної діяльності підприємств малого та серед-

- нього бізнесу, зокрема через механізм податкових пільг;
- можливість створення нових структур – промислових парків, інноваційних центрів, інкубаторів тощо;
  - запровадження програм з розвитку інновацій в тих галузях промисловості, в яких регіон має високий конкурентний потенціал;
  - тісна мережа зв'язків між суб'єктами інноваційної діяльності.

Польща

Ринкова комерціалізація нового знання у формі нових продуктів чи технологій є досить складним процесом, з великим ризиком. Цей процес вимагає високих і різноманітних повноважень, що, як правило, перевищують можливості наукового середовища та бізнесменів. Водночас діяльність об'єднання «наука-економіка» стримується низкою бар'єрів, що ускладнюють спільну роботу над комерційними проектами. У цих умовах сформувалися спеціалізовані суб'єкти, які діють з метою трансферу технології з науки до економіки. **Такі суб'єкти можуть називатися: центр трансферу технологій, технологічний центр, технологічне агентство, інкубатори інновацій, технологічний парк тощо.** Для цієї категорії установ з відмінними в багатьох аспектах цілями, організаційно-правовою формою, структурою тощо прийнято вживати загальне визначення – центри інновацій, інституції-посередники, інфраструктура трансферу технологій.

Тому на практиці центри інновацій та підприємництва вважаються суб'єктами, що реалізують програми підтримки у сфері інноваційності та підприємництва в широкому розумінні цих слів.

Така діяльність відбувається у формах:

- **поширення знань і вмінь** шляхом надання консультацій і проведення навчань, збирання й поширення

- інформації, надання допомоги у трансфері технологій у рамках діяльності центрів трансферу технологій;
- **надання підтримки** під час створення нових підприємств у рамках наукових організацій і ВНЗ, що заснуються студентами, випускниками, аспірантами й науковими працівниками в так званих пре-інкубаторах та академічних інкубаторах підприємництва;
  - **надання комплексних послуг** у певному місці за визначеним стандартом, в оточенні наукових інституцій, з метою підтримки започаткування інноваційної господарчої діяльності (інноваційні інкубатори, інкубатори підприємництва, технологічні центри);
  - **створення місць концентрації** підприємств (клас-терів) та інноваційного середовища шляхом об'єднання в рамках визначеної території послуг для бізнесу та різноманітних форм допомоги для технологічних фірм у рамках технологічних, наукових і промислово-технологічних парків;
  - надання початкової фінансової підтримки (*seed i start-up*) у формі пара-банкових позичкових і гарантійних фондів; важливим ринковим доповненням цієї категорії є комерційно орієнтовані фонди венчурного капіталу (*venture capital*).

Центри інновацій є суттєвим елементом кожної сучасної інноваційної системи країни, яка розбудовує основи економіки, базовані на знаннях. Вони відповідають за побудову платформи діалогу та співпраці світу науки й бізнесу, створюючи умови для ефективного трансферу інформації, знань і технологій. Їх активність включає:

- **ініціювання та організацію співпраці** всіх партнерів, необхідних для ефективного реалізації інноваційного процесу;
- **визначення інноваційних потреб** фірм і комерційних можливостей у рамках наукових організацій;
- **удосконалення механізмів трансферу технологій;**

- **створення необхідних для економічного розвитку партнерства** різних приватних і публічних суб'єктів;
- реалізацію програм підтримки в регіонах.

На основі предмета діяльності, місій, цілей і неприбуткового характеру (*non-profit*), у польських умовах до організацій підтримки можна віднести такі види суб'єктів:

- організаційно та фінансово самостійні суб'єкти науково-дослідних організацій, активні в сфері комерціалізації нових технологій, такі, що надають підтримку розвиткові місцевої (регіональної) економіки.

Спроможність системи підтримки є функцією визначення потреб для розвитку та будування на її основі програм, що створюють можливість оптимального використання обмежених ресурсів. Це зокрема:

- **фонди та асоціації**, а також створені ними суб'єкти, що реалізують програми розвитку підприємництва та трансферу технологій;
- **суспільно-приватні товариства**, засновані з ініціативи та при великій організаційній та фінансовій участі державної й місцевої влади, що виконують діяльність, спрямовану на підтримку розвитку, не зобов'язані до генерування прибутків з метою розподілу останніх між пайовиками (агентствами місцевого й регіонального розвитку);
- організаційно та фінансово самостійні суб'єкти місцевої адміністрації, націлені на підтримку інноваційності та розвиток місцевої економіки.

Роль центрів інновацій у сучасних економіках динамічно зростає. Це пов'язано з відходом від лінійної моделі інноваційного процесу, де домінували акти купівлі-продажу технологічних рішень. Сьогодні трансфер технологій є інтерактивним процесом, у якому присутні різноманітні петлі зворотних зв'язків між передавачами та приймачами інформації. Це виняткова форма процесу спілкування, яка включає різноманітні форми поширення інновацій та

технічної освіти. Сьогодні традиційні форми трансферу доповнюються такими аспектами: створення малих технологічних фірм та підтримка інноваційних заходів у МСП; технологічний консалтинг і посередництво, інформування про нові технології; ініціювання мереж підтримки, співпраці та кооперації.

Зазвичай ініціатори змін, особи, які пробують упровадити будь-які нові рішення до суспільного й господарського життя, зіштовхуються з різноманітними перешкодами – ментальними, фінансовими, політичними, організаційними.

Одним з очевидних ефектів було створення Польської асоціації організаторів бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів, яка розпочала інформаційну, пропагандистську, консалтингову, навчальну діяльність та лобіювання.

Сьогодні, після 15-ти років набуття досвіду, відбувається повільна консолідація польської моделі інституційної підтримки інноваційної діяльності. Роль центрів інновацій знайшла своє втілення в *Національному плані розвитку* та в інших програмних документах щодо господарського розвитку країни.

Центри інновацій є пріоритетним інструментом реалізації Секторної операційної програми (СОП) – зростання конкурентоспроможності економіки.

Розвиток технологічних парків та інкубаторів безпосередньо записаний у пріоритеті 1, дії 3: «Створення сприятливих умов для розвитку підприємств». Як підтримку аналізованих ініціатив можемо розглядати інші дії. Наприклад, (1) «Зміцнення організацій, що підтримують діяльність підприємств» і (4) «Зміцнення співпраці між науково-дослідницькою сферою та економікою». Тут, передусім, ідеться про розвиток послуг підтримки бізнесу. Проекти можуть бути фінансованими з таких джерел: СОП «Розвиток людських ресурсів», пріоритет 2 – «Розвиток суспільства, що базується на знаннях», дія 3 – «Розвиток кадрів сучасної економіки та підприємництва»; з «Інтегрованої операційної програми

регіонального розвитку» (ІОППР), наприклад, пріоритет 1 – «Розбудова та модернізація інфраструктури, що служить зміцненню конкурентоспроможності регіонів», дія 5 – «Інфраструктура інформаційного суспільства», пріоритет 2 – «Зміцнення регіональної економічної бази та людських ресурсів», дія 3 – «Розвиток кадрів регіональної економіки», дія 4 – «Регіональні інноваційні стратегії», пріоритет 3 – «Місцевий розвиток» [30].

У другій половині 2005 року кількість активних центрів інновацій становила 77, натомість кількість реалізованих ініціатив – 86. У порівнянні з 2004 роком відбулося 60-відсоткове збільшення кількості суб'єктів цього типу. Так, висока динаміка має кілька джерел:

- розвиток нової категорії центрів – академічних інкубаторів підприємництва, більшість з яких почала свою діяльність наприкінці 2004 – на початку 2005 років;
- у сфері підтримки інноваційності почали діяти Наукові одиниці розвитку (НОР) та професійні об'єднання (Вища технічна організація та воеводські клуби техніки та раціоналізації);
- зростання активності недержавних ВНЗ;
- реалізація проектів пріоритету 1, дії 3 – «Створення сприятливих умов для розвитку підприємств» у рамках Секторної операційної програми «Зростання конкурентоспроможності економіки».

Більшість нових центрів були створені в результаті реалізації нових завдань суб'єктами, ринкове становище яких стало стабільним. Нові інституції є винятками. Ряд аналізованих центрів діють у формі проектів з обмеженою організаційною та технологічною самостійністю. У кількох випадках стикаємося зі специфічною ситуацією дублювання центрів, наприклад, у технологічному парку, що розвивається, діє технологічний інкубатор або ж академічний інкубатор підприємництва діє в центрі трансферу технологій.

Протягом останніх років важливим елементом підтримки розвитку інфраструктури трансферу технологій була діяльність Польського агентства розвитку підприємництва (ПАРП), а саме:

- опрацювання аналітичних звітів щодо можливості впровадження, звітів про вплив на середовище та бізнес-планів для 13-ти промислових і промислово-технологічних парків (завдання, реалізовані спільно з Агентством розвитку промисловості);
- допомога у створенні й керуванні 23-ма центрами трансферу технологій, технологічними парками та інкубаторами.

Таблиця 2.4

№ п/п	Типи центрів інновацій у Польщі	Діючі	У процесі створення (оціночні дані)
1	Центри трансферу технологій	44	40
2	Технологічні інкубатори	7	15
3	Академічні інкубатори підприємництва	18	22
4	Технологічні парки (в тому числі науково- та промислово-технологічні парки)	8	19
	Загалом	77	86

Джерело: [9].

У результаті доопрацьовано ряд проектів: технологічних і промислово-технологічних парків, технологічних та академічних інкубаторів. Важливою формою діяльності, що об'єднує середовища інституцій підтримки в окремих воєводствах, є розроблення регіональних інноваційних стратегій. У майбутньому на регіональному рівні, який координується Маршалківськими управліннями, очікується зростан-

ня ролі механізмів підтримки та числа авторитетних осіб, котрі приймають рішення.

Польські центри інновацій функціонують у різних організаційно-правових формах. Найчастіше стикаємося із суб'єктами сектора *R&D* (43,2%), звідси 72% становлять академічні загальноузівські, міжфакультетні центри або центри факультетів.

Протягом найближчих років очікується збереження динаміки створення нових центрів у зв'язку з такими передумовами:

1) записані в Лісабонській стратегії пріоритети країн ЄС ведуть до того, що використання Структурних Фондів дедалі більше націлене на побудову економіки, базовану на знаннях, у тому числі на розвиток організацій та механізмів трансферу знань і технологій до малих і середніх підприємств;

2) розвиток нових форм активності ВНЗ; зростання конкуренції змушує їх до розширення сфери традиційних функцій ВНЗ (дослідницької і дидактичної), включаючи до них діяльність у сфері підприємництва й трансферу технологій;

3) реструктуризація Польської академії наук і наукових одиниць розвитку.

4) пошук академічними установами додаткових джерел фінансування, розширення сфери завдань бюро патентів, мереж контактних пунктів і центрів кар'єри;

5) розширення сфери завдань і поступова модифікація частини діючих центрів підприємництва в технологічні центри, що реалізують програми підтримки інновацій та трансферу технологій до МСП.

Для зміцнення діючих і створення нових організацій підтримки та розвитку підприємництва ключове значення має діяльність у таких сферах:

1. Створення програм підтримки інноваційності, підприємництва та розвитку МСП на національному, регіональному й районному рівнях, усюди, де для найефективніших інституцій є кошти (що виділяються в рамках конкурсів).

2. Поліпшення управління та участі в діючих програмах підтримки.

3. Розвиток освіти для консультантів бізнесу й експертів трансферу технологій; навчання й удосконалення колективів у сфері організації трансферу технологій та охорони інтелектуальної власності: післядипломне навчання, аспірантура, навчальні поїздки та стажування за кордоном у відомих ВНЗ США та Європи (а також китайських, тайванських та ізраїльських).

4. Підвищення рівня вмій опрацювання й управління програмами трансферу та комерціалізації технологій.

5. Розвиток інфраструктури лобювання в регіонах, на національному рівні, а також при європейських комісіях; опрацювання та інформування про «історії успіху».

6. Розвиток таких регіональних систем інновацій, як мережі співпраці адміністрацій, науково-дослідних інституцій, центрів інновацій та підприємництва.

7. Допомога в підготовці аналітичних звітів про можливості виконання і складання бізнес-планів для нових центрів та забезпечення їх рівномірного розвитку по всій країні.

8. Розвиток міжнародних контактів і співпраці.

9. Розробка системи моніторингу діяльності організацій та програм підтримки.

Успішна діяльність гравців інноваційного поля на регіональному рівні передбачає:

- значну роль у втіленні на місцях плану національної інноваційної політики;
- активну участь у розвитку регіону;
- важливу роль у реалізації регіональної інноваційної стратегії;
- співробітництво та кооперацію регіональних технологічних та індустріальних кластерів;
- участь у спільних технологічних і наукових проектах;
- оптимальне використання центрального й місцевого бюджету для економічного розвитку;

- узгоджену роботу державних органів влади, відповідальних за розвиток і реалізацію національної наукової та інноваційної політики (міністерств, національних агентств, місцевих адміністрацій тощо);
- участь у виконанні національних програм розвитку;
- участь у пошукових наукових дослідженнях.

У Польщі, у Гданському інституті ринкової економіки було проведено дослідження регіональних інноваційних систем (РІС). Згідно з ним, можна виділити такі їх сильні сторони:

- діяльність, спрямована на фінансову (в основному зі структурних фондів) підтримку інноваційної діяльності;
- наявність фінансових інструментів для підтримки НДДКР;
- зростаючу обізнаність та інноваційну культуру підприємств, установ та місцевих органів влади;
- зростання кількості інноваційно-активних підприємств (збільшується рівень витрат на НДДКР та рівень зайнятості в цій сфері);
- зростання кількості установ з підтримки інновацій та установ з підтримки бізнесу;
- високий конкурентний потенціал фірм у деяких (традиційних для Польщі) галузях: харчовій промисловості, галузі машинобудування та деревообробної промисловості;
- збільшення кількості товарів і послуг інноваційного характеру;
- високий рівень активності бізнес-середовища;
- поліпшення доступу фірм до трансферу технологій на регіональному, національному та міжнародному рівнях;
- зростання частки експорту з високим ступенем переробки товарів;
- реалізація європейських проектів, пов'язаних з інноваційним розвитком;

- динамічний розвиток сектора малого і середнього бізнесу.

Між тим необхідно також окреслити деякі слабкі сторони РІС Польщі:

- кваліфікація деяких співробітників установ НДДКР є занадто низькою з точки зору їх здатності брати участь у підвищенні ефективності інноваційної діяльності;
- обмежені можливості співпраці з науково-дослідними установами та іншими підприємствами; застарілі технології та технічне обладнання багатьох підприємств;
- обмежена кількість стимулів для інноваційної діяльності (без значних податкових пільг або інвестиційної підтримки);
- обмеженість власних коштів підприємств для інвестування в інноваційну діяльність.

Чехія

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. наукова система Чехії намагалась адаптуватись до політичних та економічних змін у країні.

Сьогодні уряд Чехії створює умови для надання ефективної державної підтримки системі НДДКР, що задовольняє потреби економіки країни на сучасному етапі адаптації до стандартів Європейського Союзу. Це зводить до мінімуму втручання держави в наукову роботу, спрощує механізми фінансування з державного бюджету, стимулює конкуренцію в галузі науки і техніки, підтримує інтеграцію наукових досліджень у діяльність університетів, зміцнює зв'язки між університетами й Академією наук, а також надає підтримку міжнародній науково-інноваційній співпраці [43].

За останні роки державні асигнування на науково-дослідну діяльність у Чехії виділяються в основному для університетських наукових центрів. Основні фінансові над-

ходження, що направлені на розвиток чеської науки, розподіляються між Академією наук ЧР і Міністерством освіти, молоді та спорту. Невелика частина коштів з державного бюджету надходить до Міністерства промисловості і торгівлі, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства сільського господарства, Міністерства охорони навколишнього середовища, Міністерства транспорту для фінансування цільових індустріальних програм і наукових проектів, що підвищують конкурентоспроможність чеської економіки. У цілому у 2010 р. фінансові надходження на розвиток науково-дослідної діяльності в Чехії становили близько 1,56 % ВВП (з цих коштів 49 % асигновано приватним сектором, 41 % – державою, 10 % – закордонними інвесторами).

Протягом останніх років Чехія дедалі більше приділяє уваги розвитку науки, однак тільки за рахунок державного бюджету наука не може повноцінно розвиватись, тому фінансування наукових досліджень здійснюється через впровадження системи грантів. Урядом Чехії, університетами та Академією наук ЧР створено фонди, що фінансують фундаментальні дослідження. Окремі наукові дослідження фінансуються агентствами, які створені міністерствами і відомствами, великими промисловими підприємствами, що зацікавлені в наукових розробках. Важливу роль у розподілі коштів відіграє Агентство з технологій (засноване у 2009 р.), що підтримує програми, прикладні соціальні наукові проекти, дослідно-конструкторські розробки, інноваційні дослідження тощо.

У Чехії великого значення набули зв'язки науки з промисловістю, впровадження наукових розробок у виробництво. У початковий період реформ передбачалось, що промислові науково-дослідні установи трансформуються в регіональні технологічні парки. Дослідницькі організації заснували Асоціацію наукових парків, яка мала створити базу для реорганізації науково-дослідних інститутів. Для впровадження технологій у виробництво було створено Асоціацію трансферу технологій й обміну. У політичних колах ця пози-

ція не знайшла підтримки, у результаті чого 105 наукових установ були приватизовані і у своїй діяльності стали менше займатися науковими дослідженнями [16]. Були запроваджені державні програми «Парк» і «Трансферт», які надавали реальну підтримку малим і середнім підприємствам. Також відіграють важливу роль у фінансуванні наукових проектів місцеві бюджети.

Академічний сектор переорієнтувався на технічні науки і прикладні дослідження. Це створило можливість налагодити більш тісні контакти з керівництвом наукових і технологічних парків. Науково-технологічні парки виникли і в самій Академії наук, хоча вони виявилися менш продуктивними, ніж створені на базі промислових підприємств.

Поступово сформувалися зв'язки між університетами й промисловими фірмами. Вони набули характеру дослідницьких експертиз нових технологій і наукових розробок, що застосовувались у виробництві. Однак в університетах Чехії така практика займає невеликий відсоток і у фінансовому відношенні пріоритет надається саме освіті, а не науковим дослідженням.

Серед найвідоміших університетів Чехії слід відзначити:

- Карловий університет;
- Університет економіки (VSE) (м. Прага);
- Університет фінансів та адміністрування (м.Прага);
- Університет ім. Т. Г. Масарика (м. Брно);
- Університет Західної Богемії (м. Пльзень);
- Вищу гірничу школу – технічний університет (м. Острава);
- Університет ім. Ф. Палацького (м. Оломоуц);
- Чеський політехнічний університет (м. Прага);
- Менделівський сільськогосподарський та лісотехнічний університет (м. Брно);
- Чеський сільськогосподарський університет (м.Прага);
- Університет Тамаша Бата (м. Злін);
- Університет Градец Кралова (м. Градец Кралове).

Усього в Чехії понад 35 вищих навчальних закладів. При університетах діють установи, які ведуть науково-дослідну діяльність. Зокрема, в університеті ім. Т. Г. Масарика функціонують: Міжнародний інститут політології, Інститут обчислювальної техніки, у Карловому університеті діють Інститут політології і міжнародних відносин, Інститут економіки, Інститут соціології, Інститут журналістики тощо.

За результатами дослідження, проведеного у 2010 р. іспанською науково-дослідною групою Scimago, було визначено рейтинг Академії наук ЧР і Карлового університету, згідно з яким ці установи займають почесне п'яте і шосте місце серед науково-дослідних інститутів та університетів Центральної і Східної Європи. У цілому рейтинг охоплює 172 науково-дослідних інститути і університети зі Східної Європи та 2833 установи у всьому світі. У світовому рейтингу АН ЧР і Карловий університет зайняли 97 та 231 місце відповідно [2].

Основу для розвитку сучасної науково-технічної співпраці між Чеською Республікою та Україною було закладено підписанням угоди між урядом ЧР та Кабінетом Міністрів України про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво, угоди про співробітництво в галузі культури між Міністерством культури України та Міністерством культури ЧР на 2012–2014 рр., угоди про співробітництво в галузі освіти та науки на 2012–2015 рр. між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України і Міністерством освіти, молоді та спорту ЧР. Договірно-правова база з питань науково-технічного співробітництва між Чехією й Україною достатньо широка та охоплює різноманітний спектр взаємодії сторін у зазначеній галузі. Науково-технічне співробітництво між Україною та ЧР передбачає спільні науково-технологічні та науково-дослідні проекти; обмін науковцями, фахівцями, дослідниками та експертами з метою виконання наукових програм і проектів; обмін науковою і технічною інформацією, документацією, а також лабораторними зразками та обладнанням; організацію та проведення спільних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, виставок.

Крім того, діє ряд прямих угод про співробітництво між вищими навчальними закладами України та Чехії.

Співробітництво в галузі освіти відбувається також по лінії обміну студентами, аспірантами та викладачами вищих навчальних закладів обох країн.

Характерною рисою міжнародної співпраці наукових організацій Чехії став перехід на багатосторонню форму співробітництва з іноземними науковими установами. Особливо інтенсивно почала розвиватись міжнародна наукова співпраця з європейськими країнами. Завдяки підписаній угоді про асоційоване членство країна отримала повний доступ до всіх програм і заходів Європейського Союзу в галузі науки і техніки.

Слід наголосити, що головним чинником інноваційного процесу в країні є промислові розробки. При цьому пріоритетними вважаються такі високотехнологічні галузі, як автомобілебудування та авіабудування, інформаційні, телекомунікаційні, нано- і біотехнології. Цільові дослідницькі програми здійснюють 22 державні організації та відомства. Діє Центр авіаційних і космічних досліджень.

Значну роль у забезпеченні інноваційного розвитку країни відведено установам Чеської академії наук та вищим навчальним закладам. В інститутах і університетах створено спеціалізовані технологічні центри, які надають послуги підприємцям в області трансферу технологій. Ці центри та інші спеціалізовані дослідницькі організації взаємодіють з промисловими підприємствами, створюючи консорціуми для роботи над конкретними проектами.

На особливу увагу заслуговує практика створення так званих інноваційних підприємницьких інкубаторів та науково-технологічних парків, яка набула широкого застосування в країні. Програми інноваційних інкубаторів надають підприємницьким суб'єктам низку фінансових та інших інструментів та послуг підтримки. Управління програмами здійснюється менеджментом інноваційних інкубаторів. У

випадку науково-технологічних парків йдеться про великі проекти, які надають адміністративні та лабораторні приміщення в оренду підприємницьким та державним структурам, вищим навчальним закладам, а також малим інноваційним фірмам. Обсяг послуг тут менший, ніж в інкубаторах, але орендатори можуть використовувати вигоди високого рівня концентрації інноваційних суб'єктів в одному місці. За результатами міжнародного дослідження консалтингової компанії «Ernst&Young», нині Чехія входить в десятку країн, найбільш привабливих для вкладення інвестицій у розвиток науково-технологічних парків.

Список використаних джерел до другого розділу

1. Андрощук Г.О. Інноваційна політика ЄС: стратегічні напрямки // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інформація, аналіз, прогноз-стратегічні важелі ефективного державного управління», Київ, 29–30 травня 2008 р. – С.7–16.

2. Академія наук Чехії і Карлов університет признані лучшими в Восточной Европе – Scimago [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novoya.com/info/1500.html>

3. Андрощук Г. Комерційна реалізація ноу-хау: зарубіжний досвід та вітчизняна практика // Міжнародний форум «Трансфер технологій та інновацій» Київ, 20–21 листопада 2008р. — С. 90–108.

4. Андрушкевич Ф. Інновації в польській та українській освіті як наслідок підписання європейських освітніх декларацій: (порівняльний аналіз) / Фабіан Андрушкевич // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2011. – № 2. – С. 32–40.

5. Андрушкевич Ф. Основні напрями та форми українсько-польської академічної співпраці / Фабіан Андрушкевич // Вища освіта України. – 2011. – № 1. – С. 108–113.

6. Андрушкевич Ф. Польський «освітній прорив» та його значення для українських освітніх інновацій / Фабіан Андрушкевич // Вища освіта України. – 2010. – № 4. – С. 103–108.

7. Андрощук Г.А. Коммерциализация результатов исследовательской деятельности: зарубежный опыт государственной под-

держки// 13-я Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы интеллектуальной собственности»: Материалы выступлений. Ялта, 1-5 сентября 2008г. – С.47–60.

8. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: [монографія] / Валерій Юхимович Биков. – К.: Атіка, 2008. – 684 с.

9. Бонковські А. Інструменти підтримки інноваційності малих і середніх підприємств: досвід Польщі та Європейського Союзу / Александр Бонковські, Міхал Клепка, Кшиштоф Матусяк, Єжи Стшелец, Кшиштоф Засядли. – Познань, 2005. – 186 с.

10. Валента Ф. Творческая активность – инновации – эффект / Ф. Валента. – М.: Эксмо, 2008. – 400 с.

11. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб. / За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. – Тернопіль: навчальна книга. – Богдан, 2004. – 384 с.

12. Вища освіта в Україні і Болонський процес: навч. посіб. / В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, М.Ф. Степко [та ін.]; за ред. В.Г. Кременя, С.М. Ніколаєнка. – К.: Знання, 2005. – 327 с.

13. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 1991– 2006 рр.: наук.-допом. бібліогр. показч. / АПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; упоряд.: Л.О. Пономаренко, І.П. Моїсеєва, Л.І. Ніколюк, О.С. Микитенко; наук. ред. П.І. Рогова; наук. консультант Б.І. Корольов; бібліогр. ред. Л.О. Пономаренко. – К., 2008. – 487 с.

14. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2007–2011 рр.: наук.-допом. бібліогр. показч. Вип. 2 / НАПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, Ін-т вищ. освіти; [упоряд.: Пономаренко Л.О., Стельмах Н.А., Пеева С.П., Айвазова Л.М.; наук. консультант і авт. вступ. ст. Корольов Б.І.; наук. ред. Рогова П.І.; бібліогр. ред. Пономаренко Л.О. – К.: Нілан-ЛТД, 2012. – 663 с.

15. Водачек Л. Стратегия управления инновациями на предприятии: [монография] / Л. Водачек, О. Водачкова; авт. предисл. В. С. Рапорт; сокр. пер. со словац. – М.: Экономика, 1989. – 167 с.

16. Водопьянова Е. Страны Центральной и Восточной Европы: наука в пути / Е. Водопьянова // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 10. – С. 71–77.

17. Гриневич Л. План демонополізації освіти і науки [Електронний ресурс] / Л. Гриневич // Освітня політика: портал гро-

мадських експертів. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/218-plan-demonopolizatsiji-osviti-inauki>.

18. Грішнова О. Розвиток вищої освіти в Україні: тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення / Олена Грішнова // Вищ. шк. – 2001. – № 2/3. – С. 22–33.

19. Домбровський Я. Інноваційна практика польських підприємств / Я. Домбровський, І. Каладкевич. – К.: Центр інновацій та розвитку, 2005. – 131 с.

20. Інноваційні дослідницькі університети як чинник модернізації освітньо-наукової сфери та розбудови суспільства знань: аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1427/>

21. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи: монографія / за ред. П.Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.

22. Інноваційна політика зарубіжних країн: концепції, стратегії, пріоритети (інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти та Міністерством закордонних справ України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48725>

23. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 560 с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).

24. Керівництво Осло. Рекомендації щодо збору та аналізу даних стосовно інновацій. Третє видання. Спільна публікація ОЕСР і Євростату / Переклад з англійської та наукова редакція Андрощук Г.О. – К: УкрІНТЕІ, 2009. – 163 с.

25. Котлярова О.О. Етапи реформування системи вищої освіти України кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя [Електронний ресурс] / О.О. Котлярова // Науковий портал Донбасу : Електронне наукове фахове видання. – Режим доступу: http://alma-mater.lnpu.edu.ua/elect_v/N1. – Назва з екрана.

26. Луговий В.І. Вища освіта через дослідження: концептуальні засади здійснення й оцінювання / В.І. Луговий, Ж.В. Таланова // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Т. 1. – 2012. – № 3. – С. 16–28.

27. Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами ХХVI Міжнародної науково-практичної конференції,

Ужгород – Кошице – Мішкольц, 21-24 травня 2013 року /ред. кол. Ф.Г. Ващук (голова), Х.М. Олексик, І.В. Артёмов та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2013. – Вип. 7(26). – 400 с.

28. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: матеріали до першої лекції / уклад. М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, К.М. Левківський, Ю.В. Сухарніков; відп. ред. М.Ф. Степко. – К., 2004. – 24 с.

29. Національна академія наук України: проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір / НАН України / за ред. О.С. Онищенко, Б.А. Маліцького. – К., 2007. – С. 216–220.

30. Національний план розвитку 2004-2006 рр. ухвалений Радою Міністрів Польщі 14 січня 2003 року, скоригований відповідно до рішення Ради Міністрів з 11 лютого 2003 року, Варшава, лютий 2003, С. 91-125.

31. Організація науки і наукових досліджень у сучасній Чехії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/12087.003.pdf

32. Перлакі І. Нововведення в організаціях: пер. з словац./ І. Перлакі – М.: Экономика, 1991. – 144 с.

33. Санто Б. Сила інноваційного саморозвиття / Борис Санто // Інновації. 2004. – № 2. – С. 6.

34. Санто Б. Інновація як средство економічного розвитку / Борис Санто. – Москва: Прогресс, 1990. – 295 с.

35. Степко М. Світові тенденції розвитку систем вищої освіти та проблеми забезпечення якості й ефективності вищої освіти в Україні / М. Степко // Вищ. шк. – 2013. – № 7. – С. 13–22.

36. Суліма Є. Інноваційні виклики сучасності й динаміка модернізації національної освіти / Є. Суліма // Вища шк. – 2013. – № 7. – С. 7–12.

37. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535

38. Фініков Т.В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна / Т.В. Фініков – К.: Таксон, 2002. – 176 с.

39. Carnegie Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carnegiefoundation.org/>

40. Communication from the commission to the european parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions A resource-efficient Europe – Flagship initiative under the Europe 2020 Strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/resource-efficient-europe/pdf/resource_efficient_europe_en.pdf

41. Community Innovation Survey (CIS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cso.ie/en/media/csoie/releasespublications/documents/multisectoral/2010/comminn0810/pdf>
42. Czech Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://erawatch.jrc.ec.europa.eu/erawatch/html2fo/reports/cz_pb_country.pdf.
44. European Innovation Scoreboard [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards/files/ius-2015_en.pdf
43. Filacek A. Social Sciences and Humanities in Czech Republic // Theory of Science. – 2004. – Vol. 24, N 1. – P. 5–34.
44. Graham Stack. Tapping Ukraine's IT potential // Financial Times. – 2012. – August 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2012/08/22/t>
45. Henry Etzkowitz. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation In Action. – London: Routledge, 2008. – 177 p.
46. Innovation Policies in the Visegrad Countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibs.org.pl/projekty/files/Visegrad/Publication.pdf>
47. Kortum S., Lerner J. Assessing the contribution of venture capital to innovation, // RAND Journal of Economics. – Vol. 31. – №4. – Winter 2000.
48. Long-term Plan for the Science and Technology Policy of the Slovak Republic by 2015. Bratislava [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
49. Research and Innovation Strategy for Smart Specialisation of the Slovak Republic (Стратегія досліджень та інновацій для смарт спеціалізації Словачької Республіки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

Урядові документи

Чехія

50. Office of the Government of the Czech Republic. R&D&I Council. (2014). *Analysis of the existing state of R&D&I in the Czech Republic and a comparison with the situation abroad in 2013*. Prague.
51. Office of the Government of the Czech Republic. (2013). *National Reform Programme of the Czech Republic 2013: Growth – Competitiveness – Prosperity*. Prague.
52. Ministry of Industry and Trade. (2012). *Back to the Top. The International Competitiveness Strategy for the Czech Republic 2012 – 2020*. Prague.
53. Ministry of Education, Youth and Sports. Ministry of Industry and Trade. (2011). *Národní inovační strategie České republiky*. (National Innovation Strategy of the Czech Republic). Prague.

54. Office of the Government of the Czech Republic. R&D&I Council. (2013). *Národní politika VaVaI v ČR na léta 2009 až 2015 s výhledem do roku 2020*. (The National Policy of Research, Development and Innovations for the period 2009-2015 with an outlook to 2020). Prague.

55. Office of the Government of the Czech Republic. R&D&I Council. (2012). *The National Priorities of Oriented Research, Experimental Development and Innovations*. Prague.

56. Národní inovační strategie České republiky. (National Innovation Strategy of the Czech Republic). Prague. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.msmt.cz/index.php?lang=2>

57. Národní politika VaVaI v ČR na léta 2009 až 2015 s výhledem do roku 2020. (The National Policy of Research, Development and Innovations for the period 2009-2015 with an outlook to 2020). Prague. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vyzkum.cz/storage/att/316EDE80438_A49F64BF88489_7F06F6C1/Narodni%20politika%20vyzkumu%20vyvoje%20a%20inovaci%20CR%20na%20leta%202009_2015.pdf

Угорщина

58. Government of Hungary. (2007). *The Government's mid-term (2007-2013) science, technology and innovation policy (STI) strategy*. Budapest.

59. Ministry for National Economy. (2013). *Investment in the future: National Research and Development and Innovation Strategy (2013-2020)*. Budapest: National Innovation Office.

Польша

60. Chancellery of the Prime Minister. (2013). *The Long-term National Development Strategy 2030: Third Wave of Modernity*. Warsaw.

61. Ministry of Economy. (2000). *Increasing the innovativeness of the Polish economy up to 2006*. Warsaw.

62. Ministry of Economy. (2006). *Guidelines for increasing economic innovativeness for 2007- 2013*. Warsaw.

63. Ministry of Economy. (2013). *Strategy for Innovation and Efficiency of the Economy: "Dynamic Poland 2020"*. Warsaw.

64. Ministry of Economy. (2014). *Enterprise Development Programme 2020*. Warsaw.

65. Ministry of Regional Development. (2006). *National Development Strategy 2007-2015*. Warsaw.

66. Ministry of Regional Development. (2012). *National development strategy 2020. Active society, competitive economy, efficient state.* Warsaw.

67. National Research and Development Agency. (2011). *National Research Programme.* Warsaw

Словацчина

68. Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic. (2000). *Concept of the State Science and Technology Policy in 2005.* Bratislava.

69. Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic. (2007). *Long-term Plan for the Science and Technology Policy of the Slovak Republic by 2015.* Bratislava.

70. Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic. (2011). *Update the long-term objective of the state science and technology policy in 2015 - Strategy Fenix.* Bratislava.

71. Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic and Ministry of the Economy of the Slovak Republic. (2013). *Research and Innovation Strategy for Smart Specialisation of the Slovak Republic.* Bratislava.

72. Ministry of the Economy of the Slovak Republic. (2007). *Innovation Strategy of the Slovak Republic for 2007-2013.* Bratislava.

73. Ministry of the Economy of the Slovak Republic.(2008). *Innovation Policy of the Slovak Republic for 2008-2010.* Bratislava.

74. Ministry of the Economy of the Slovak Republic.(2011). *Innovation Policy for 2011 to 2013 within the framework of the Ministry of Economy of the Slovak Republic.* Bratislava.

75. Ministry of Finance of the Slovak Republic. (2005). *Minerva 1.0.* Bratislava.

Розділ 3

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ І НАУЦІ ОКРЕМИХ КРАЇН ЄВРОПИ, АЗІЇ ТА АМЕРИКИ

3.1. Моніторинг джерельної бази інноваційної діяльності окремих країн Європи, Азії та Америки

ЄВРОПА *Австрійська Республіка*

У 2002 році було прийнято Закон про університети, яким створено правові передумови і знято перешкоди для залучення студентів та персоналу вищих наукових закладів до виконання практичних проектів в інноваційній сфері. Провідну роль у цьому процесі відіграло товариство Кристіана Допплера, яке координувало роботу зі створення в учбових закладах наукових лабораторій прикладного типу з урахуванням запитів і замовлень виробничого сектору економіки Австрії.

Зокрема, на базі згаданих вище інноваційних фондів було утворено Національну Раду з питань наукових досліджень та розвитку технологій, а також Національний фонд наукових досліджень, технологій і розвитку.

У 2002 році Рада опублікувала перелік основних завдань у сфері інноваційної політики на наступне десятиліття з урахуванням потреб вітчизняного виробничого та дослідницького секторів, а також загальноєвропейської інноваційної політики в рамках Болонського процесу, серед них:

- посилення взаємодії і коопераційних зв'язків між виробництвом і науково-дослідницькою сферою;
- посилення інноваційної складової в діяльності малих та середніх підприємств;
- з урахуванням розвитку загальноєвропейського дослідницького простору опрацювати чітку стратегію реалізації національних австрійських пріоритетів та інші.

Королівство Бельгія

У контексті динамізації і глобалізації світових економічних процесів та посилення міжнародної конкуренції інноваційна та науково-дослідницька діяльність стає важливим предметом політичних обговорень та набуває пріоритетного значення на шляху до зміцнення бельгійської конкурентоспроможності.

Бельгійські або іноземні підприємства, зареєстровані у Бельгії, які здійснюють інвестиції у науково-дослідницький сектор, займаються інноваційною діяльністю та розробляють передові екологічно-чисті технології, можуть отримати спеціальні податкові кредити.

Прийнято 7-му рамкову програму з розвитку науково-технологічних досліджень, яка покликана втілити на практиці отримані результати через створення нових товарів чи послуг. Учасниками програми можуть стати як підприємства, так і науково-дослідницькі інститути, університети, торгові палати. Програма складається з кількох підпрограм, серед яких:

- «Співпраця» (32,36 млн. євро) – головна ціль стимулювати міжнародну співпрацю між промисловим сектором та дослідницькими установами (університетами) в таких галузях: охорона здоров'я, сільське господарство та біотехнології, ІТ та нанотехнології, енергетика, навколишнє середовище та ін.

- «Ідеї» (7,46 млн.) – направлена на підтримку європейських дослідницьких груп, що здійснюють наукові пошуки у багатьох галузях.

- «Персонал» (4,728 млн.) – підтримує мобільність та кар'єрний ріст вчених дослідників, зокрема через втілення програми «Марі Кюрі».

- «Потенціал» (4,217 млн.) – підтримує наукові заклади та сприяє створенню необхідної інфраструктури в усіх науково-технічних галузях.

Така активна діяльність бельгійського уряду щодо підтримки науково-дослідницької діяльності дає підстави зробити висновок, що керівництво країни з метою посилення конкурентоспроможності національних підприємств усіляко підтримує інноваційну діяльність, яка стала сьогодні рушійною силою економічного розвитку.

Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії

Останніми роками керівництво країни намітило кроки до вдосконалення системи державного стимулювання науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності, включаючи підвищення бюджетних асигнувань на дослідницьку діяльність та застосування її на практиці (до 6,3 млрд. ф. ст. до 2010 р.), збільшення сукупних витрат держави й приватного сектора на науково-дослідну діяльність до 39 млрд. ф. ст., або до 2,5 % ВВП в 2014 р.

Додаткові кошти виділено на підтримку науково-дослідних та конструкторських робіт у галузі виробничих технологій, енергетики, полегшених конструкційних матеріалів, пластикової електроніки, прикладних інформаційних технологій для бізнесу, біомедичних матеріалів і тканин. Велике значення надається розвитку й просуванню на світовий ринок наукомістких екологічних послуг.

Важливими особливостями цієї форми організації інноваційної діяльності є провідна роль бізнесу у визначенні цілей, орієнтація на створення комерційних інноваційних продуктів, полегшення бюрократичних процедур, диверси-

фікація джерел фінансування. Розпочато роботу з формування двох національних технологічних платформ, які стануть основою для координації дій урядових відомств, університетів, промисловості й фінансових установ у розвитку «інтелектуального транспорту» й систем захисту інформаційної інфраструктури.

Історична та нормативно-інституційна база

Основні принципи й стратегія державної підтримки розвитку високих технологій на сучасному етапі представлені в доповіді Мінфіну 2004 р. «Глобальні економічні проблеми в довгостроковому періоді й можливості для Великобританії, а також у спільній програмі на 10-річний період Міністерства фінансів, Міністерства торгівлі й промисловості й Міністерства по справах дітей, шкіл і родин під назвою «Програма інвестицій у науку й інноваційні технології на 2004–2014 р.»). Основною метою є ефективна підтримка НДДКР (Research and Development) у галузі науки й високих технологій.

Відповідно до обраної на цей період стратегії основні напрями політики держави у просуванні розвитку науки, технологій та інноваційної діяльності містять у собі:

- збільшення приватних інвестицій в НДДКР і підвищення залучення бізнесу в наукову діяльність у Великобританії. У цьому напрямі ключовим механізмом державної стратегії є надання податкових кредитів (tax credit) у проведенні цих робіт, а також окремі державні проекти із залученням приватних інвестицій;
- інвестиції в дослідницькі роботи світового рівня, що виконуються в найпотужніших британських дослідницьких центрах, а також фінансово-технічна підтримка провідних університетів і державних лабораторій. Дослідження світового класу є найбільш важливими для багатьох видів підприємницької діяльності, які найчастіше залежать від їх результатів;

- наукові дані повинні бути максимально використані бізнесом для збільшення загального добробуту. Держава підтримує перенесення результатів наукової діяльності з наукової площини у підприємницьку діяльність, наприклад, за допомогою використання Інноваційного фонду вищої освіти (Higher Education Innovation Fund), фінансування якого на 2007–2008 фін. р. було збільшено на 110 млн. ф. ст.;
- **стійке забезпечення наукового сектора вченими, інженерами й технологіями.** Підвищення якості професійного рівня фахівців, зайнятих у науковій сфері, а також підвищення професійних навичок наукових викладачів і лекторів у кожній школі, коледжі й університеті; підвищення кількості студентів вузів і учнів старших класів та коледжів, що обирають спеціальність, пов'язану з науково-дослідною діяльністю, а також збільшення висококваліфікованих студентів, що мають намір будувати кар'єру в НДДКР;
- збільшення державної допомоги науці. Держава взяла на себе зобов'язання здійснити ряд заходів, спрямованих на підвищення суспільної свідомості й розуміння важливості наукової бази, підкреслюючи необхідність вирішення певних регулятивних і етичних питань на окремих етапах розвитку нових технологій, а також необхідність здійснення певних кроків для успішного проходження таких етапів.

Стратегія реалізації державної політики заснована на таких механізмах і елементах:

- співробітництво й діалог між індустрією й науковими колами. У даному питанні держава прямо фінансує науково-дослідні партнерства між британськими промисловцями й базовою наукою;
- розвиток НДДКР у регіонах, у тому числі через роботу агентств територіального розвитку;

- пряме державне фінансування НДДКР у вигляді субсидування й надання грантів.

Ключовим механізмом державної підтримки розвитку науки й високих технологій у Великобританії з фінансової точки зору є застосування податкових пільг у сфері інноваційної діяльності.

На думку британських експертів у галузі фінансів, є реальні докази того, що податкові стимули можуть мати позитивний ефект для інвестицій в НДДКР. Дослідження показали, що вони можуть підвищити витрати НДДКР у розмірі, як мінімум, рівному відшкодуванню податку.

Органи виконавчої влади, уповноважені в сфері НДДКР

Органом виконавчої влади, уповноваженим реалізувати державну політику стимулювання розвитку НДДКР, є Міністерство у справах бізнесу, підприємництва й регуляторної реформи (Department for Business, Enterprise and Regulatory Reform, DBERR).

Королівська податкова та митна служба (HM Revenue and Customs, HMRC) здійснює реалізацію податкових пільг.

Важливу роль у цій галузі відіграють документи, що приймаються DBERR і HMRC, які регламентують порядок і процедуру звернення організацій за одержанням податкових пільг і надають коментарі по застосуванню окремих положень законодавства в цій сфері.

На сьогодні відносно надання податкових пільг в сфері НДДКР діють дві схеми – для малих / середніх і великих компаній. Нижче представлені основні розходження у схемах.

Схема для малих і середніх компаній	Схема для великих компаній
150% ставка податкових відрахувань	125% ставка податкових відрахувань
На кожні 100ф.ст. витрат на НДДКР надається 24ф.ст. відшкодування	Не надається

Компанія може вимагати податкові відрахування на витрати, пов'язані з НДДКР, включаючи за договором підряду	Компанія може вимагати податкові відрахування на витрати, пов'язані з НДДКР, тільки якщо вона здійснює таку діяльність самостійно, або за договором підряду з університетами, некомерційними організаціями й лабораторіями
Компанія не може претендувати на податкові пільги за внесок у незалежні дослідження	Компанія може вимагати податкові пільги за внесок у незалежні дослідження
Розмір податкових відрахувань може бути знижений, якщо діяльність компанії в області НДДКР субсидіюється або отриманий грант у відношенні НДДКР	Не передбачені зниження відрахувань при використанні гранта або субсидій
Однією з обов'язкових умов для відшкодування компанії податку є обов'язкова наявність прав інтелектуальної власності на результати НДДКР	Компанія не зобов'язана мати права інтелектуальної власності на результати НДДКР

Необхідно зазначити, що в рамках реалізації державної політики в сфері розвитку науки компаніям, залученим до наукової діяльності, можуть бути надані гранти на проведення науково-дослідної роботи.

Інститути, безпосередньо задіяні в інноваційній діяльності

а) Наукові парки.

Одним із ключових інститутів у сфері НДДКР та інноваційної діяльності у Великобританії є наукові парки. На сьогодні в країні існує понад 100 наукових парків, в яких зосереджено близько 3000 компаній (у т.ч. 450 іноземних), кількість зайнятих працівників у компаніях становить 68 000 чоловік. Наукові парки займають територію близько 1,5 млн. кв. м та спрямовані на підтримку високотехнологічного бізнесу в таких пріоритетних галузях національної економіки (визначені урядом), як

біомедицина, фармацевтика, інформаційні технології, енергозберігаючі технології та технології з використання альтернативних джерел енергії (в рамках орієнтації на створення економіки, яка ґрунтується на використанні енергії, що видобута не з вуглеводних енергоносіїв). У наукових парках забезпечується допомога при реалізації проекту за допомогою зв'язків з університетами та іншими науковими ресурсами.

б) Асоціація наукових парків.

Асоціація наукових парків Великобританії (UK Science Park Association) є ключовою організацією, яка планує діяльність та подальший розвиток наукових парків у країні. Наукові парки можуть належати організаціям з різним типом власності. Це можуть бути університети, органи місцевої влади або приватні консалтингові компанії. Будь-яких податкових пільг для компаній, які діють у межах наукових парків, не передбачено.

в) Технопарки.

Головним урядовим органом Великобританії, який координує діяльність та розвиток технопарків, є Британське відомство з торгівлі та інвестицій (UK Trade & Investment). Зазначена установа надає організаційну та інформаційну підтримку через свої штаб-квартири, які розташовані в Лондоні та Глазго, а також представництва в дев'яти англійських регіонах. Відомство приділяє головну увагу організації співпраці з бізнесом саме через регіональні установи. Безпосередній розвиток інфраструктури та мережі технопарків здійснює Управління з питань бізнес-інкубаторів (UK Business Incubation), яке діє через мережу представництв Відомства з торгівлі та інвестицій.

Технопарки Великобританії позитивно впливають на соціально-економічний розвиток країни та її експортний потенціал, а саме:

- 1) стимулюють розвиток регіонів, забезпечують працевлаштування місцевого населення і, як наслідок, наповнення доходної частини місцевих бюджетів;

2) сприяють диверсифікації виробництва, тим самим підвищуючи конкурентоспроможність економіки;

3) моб'єднання підприємств малого бізнесу в спільні кластери збільшує, за рахунок ефекту синергії, їх продуктивність;

4) підтримка групи підприємств з боку держави дає більший ефект, ніж підтримка окремого підприємства.

г) Бізнес-інкубатори.

У Великобританії утворено мережу з понад 325 бізнес-інкубаторів, які надають компаніям такі послуги:

- створення компанії та передача її в оренду на гнучких умовах;
- нагляд з боку досвідчених спеціалістів;
- проведення навчань та семінарів;
- доступ до фінансових ресурсів;
- швидка взаємодія з іншими компаніями, які також знаходяться в мережі технопарків;
- надання таких платних послуг, як послуги секретаря, бухгалтера, організація відеоконференцій та ін.

Крім того, бізнес-інкубатори використовують практику надання ділових послуг компаніям, що знаходяться поза межами (територією) інкубатора.

Компанії, які безпосередньо розміщуються на території бізнес-інкубатора, можуть скористатися більшими перевагами, а саме: особливі зв'язки з університетами та дослідницькими центрами та доступ до спеціалізованих консультаційних центрів (на території бізнес-парку).

Окрім міністерств та відомств Великобританії, впровадженням інноваційних продуктів також займається департамент Міністерства у справах культури, ЗМІ та спорту за програмою під назвою «підтримка креативної індустрії».

Також до креативної індустрії відносяться напрями, які здатні створити нові робочі місця на основі інтелектуальної власності (спільно з Міністерством у справах бізнесу, підприємництва та регулятивної реформи йде

робота над пошуком нових можливостей для експорту креативного мистецтва).

Королівство Данія

Протягом останнього часу розвинені країни, у тому числі Данія, визнаючи роль новітніх технологій та інновацій як головну передумову подальшого економічного розвитку та добробуту, активно проводять інноваційну політику, покликану створити найкращі рамкові умови для інновацій.

Головним завданням Міністерства освіти є сприяння у створенні в Данії заснованого на знаннях суспільства, в якому створення цінностей базується на основі ефективної взаємодії між освітніми закладами, суспільством та промисловістю, а також забезпечення обміну знаннями та науковими доробками між науковими установами і підприємствами, підвищення рівня співпраці і оперативності обміну інформацією та досягненнями між державним і приватним секторами досліджень як всередині країни, так і за її межами. Міністерство також відповідає за розробку і впровадження інструментів для заохочення інноваційної діяльності в державних установах та промислових підприємствах.

Головним документом з імплементації політики Данії в галузі інновацій є Національна програма розвитку інноваційної діяльності «**Innovation Denmark 2007–2010**», що була прийнята у 2007 році. Головний наголос робиться на підвищенні рівня освіти, стимулюванні знань, досліджень, винаходів та інновацій.

Базуючись на вищезазначених законодавчих та рамкових документах, в Данії було запроваджено інноваційну систему, що складається з наступних елементів: уряд, міністерства, Рада з питань технологій та інновацій (у складі Міністерства з питань науки, технологій та інновацій) та дослідницьких рад, котрі формують концептуальні засади розвитку інновацій в Данії а також відпові-

дають за їх реалізацію. Діяльність з досліджень та інновацій проводиться також в університетах, секторальних дослідних установах, інших дослідних інституціях (музеї, архіви тощо), сертифікованих інститутах технологічних послуг, наукових парках та інноваційних інкубаторах.

Наукові парки.

Важливою складовою інноваційної системи Данії є наукові парки. **Асоціація наукових парків Данії** визначає науковий парк як ініціативу, що має формальний зв'язок з одним або кількома університетами або іншими вищими навчальними закладами, створений з метою підтримки формування та росту компаній, що засновані на знаннях, а також для надання приміщень в оренду для таких послуг, володіє керівною ланкою, котра залучена до сприяння передачі знань між дослідними інституціями, а також організації-винаймачі. На сьогодні в Данії налічується 7 наукових парків, котрі є приватними організаціями та мають тісний зв'язок з університетами. В окремих випадках університети виступають в якості акціонерів або повноцінними власниками наукових парків.

У структурі державної підтримки інноваційної діяльності, зокрема в Міністерстві закордонних справ Данії, діє **Торгово-експортна рада**, до складу якої включено Департамент інновацій, що забезпечує роботу інноваційних центрів Данії за кордоном, котрі були створені у 2006 році з метою сприяння поширенню та обміну інноваційними технологіями та у відповідності з урядовою стратегією глобалізації і є спільною ініціативою датського Міністерства науки, технології та інновації, та Міністерства закордонних справ Данії.

Інноваційні центри.

Так, наразі датські інноваційні центри відкриті в США, Китаї та Німеччині. Основною метою діяльності інноваційних центрів є сприяння доступу датських науково-дослідних інститутів і компаній до закордонних мереж, знань, технологій, капіталів та ринків. Крім цього, інноваційні центри

сприяють координації проведення наукових досліджень та інноваційних ініціатив, зміцнюючи тим самим авторитет і ефективність науково-дослідних і ділових кіл за кордоном. Дані структури є з'єднуючою ланкою в розробці нововведень між науковими установами і приватним бізнесом, надають ефективну підтримку підприємствам та проводять відповідні консультації.

Таким чином, інноваційні центри виступають в якості комунікативної ланки між Данією та іншими країнами світу в галузі сприяння інноваціям, зміцнення контактів між датськими і зарубіжними науково-дослідними інституціями та діловими колами. Інноваційні центри розташовують у динамічних регіонах, де відомі університети та провідні світові компанії співпрацюють в унікальному науковому та інноваційному середовищі. Координація діяльності інноваційних центрів покладається на аташе з питань досліджень та технологій, що призначаються Міністерством науки, технології та інновацій за погодженням з МЗС Данії. Фінансування інноваційних центрів здійснюється з бюджету міністерств та в середньому становить близько 10 млн. дат.крон на рік. Питання ефективності діяльності інноваційних центрів за кордоном та інноваційної діяльності взагалі в Данії наразі широко обговорюється в урядових колах. Адже існуюча система, коли ефективність оцінюється шляхом підрахунку прибутку, котрий отримав Інноваційний центр або інші органи державної служби від залучення датських підприємств, а також інші суб'єктивні, на думку МЗС Данії, чинники не можуть повною мірою відобразити ефективність використання державних коштів на інноваційну діяльність.

Іспанія

Серед пріоритетів діяльності нинішнього уряду Іспанії є державна підтримка, в т.ч. значна фінансова, розвитку науки і нових технологій. З цією метою у квітні 2008 р. було створе-

но нове міністерство науки та інновацій (www.micinn.es, раніше питання науки належали до компетенції міністерства освіти і науки), яке відповідає за розробку та реалізацію урядової політики в галузі наукових досліджень, технологічного розвитку та інновацій (I+D+I, іспанською мовою *investigación+desarrollo+innovacin*, що означає дослідження+розвиток+інновації) і основним завданням якого є виведення Іспанії на провідні позиції у світі у цих сферах.

Загальнонаціональна система І+Д має «двоїтий характер», його основні учасники-університети та державні дослідницькі установи. Серед дослідницьких центрів Іспанії потрібно виділити Вищу раду з наукових досліджень (ВРНД, її діяльність має багатосторонній та багатогалузевий характер, хоча в більшості домінують фундаментальні дослідження).

В Іспанії нараховується 48 державних університетів, які поряд з виконанням функцій вищих навчальних закладів виконують також функції дослідницьких центрів (в них працює 86,9 тис. осіб, фінансують 4 % діяльності галузі І+Д та використовують 29,5 % державних витрат на І+Д). У цих університетських центрах виробляється 70 % іспанської наукової продукції міжнародного використання.

ВРНД нараховує 115 спеціалізованих дослідницьких центрів, в яких працює 3175 дослідників, і на неї припадає 20 % іспанських публікацій в міжнародних журналах, хоча генерує лише 2,4 % патентів Іспанії.

Наукова система Іспанії включає також різноманітні організації та інституції, які є посередниками між галузю І+Д та промисловим сектором та їх завданням є сприяти впровадженню нових досягнень у сферу виробництва (зокрема це офіси передачі результатів досліджень, наукові і технологічні парки, технологічні центри).

Для виконання цих принципів визначено стратегічні завдання:

- сприяти висококонкурентній підприємницькій діяльності;

- розвивати інтегральну політику науки, технології та інновацій;
- просуватися вперед у міжнародному вимірі як основі для якісного розвитку системи;
- досягнути сприятливого середовища для інвестицій в галузь I+D+I;
- сприяти розвитку наукової та технологічної культури в суспільстві.

Італія

Інноваційна система (ІС) в Італії – це комплекс різних установ (державних та недержавних), які в індивідуальному порядку і колективно сприяють розвитку і поширенню нових технологій.

Перші інноваційні структури, технопарки або науково-технологічні парки (НТП) почали створюватись в Італії ще на початку 70-х років з метою координації та активізації наукових досліджень в інтересах підтримки загальнонауково-технічного розвитку, впровадження нових технологій у виробництві, прискорення розвитку в депресивних, економічно відсталих регіонах країни, особливо на півдні Італії.

Станом на 2008 рік, за даними Асоціації науково-технологічних парків Італії, в країні нараховується 31 НТП, в складі яких працюють близько 600 високотехнологічних підприємств, 140 з яких є інкубованими, 14 бізнес-інкубаторів, що спеціалізуються на підтримці створення та розвитку нових підприємств, та 150 центрів досліджень.

У рамках НТП в процесі розвитку інноваційних проектів вирішуються питання забезпечення потреб внутрішнього товарного ринку, нарощення обсягів виробництва конкурентоздатної високотехнологічної продукції та збільшується кількість робочих місць. **Близько 2 500 італійських компаній користуються послугами існуючих науково-техно-**

логічних парків, в яких кількість зайнятих тільки у високо-технологічному виробництві становить близько 6 300 осіб.

Як правило, юридичною формою оформлення НТП в Італії є консорціум підприємств (організацій), до якого можуть входити науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади, органи місцевої (регіональної) влади, окремі підприємства тощо.

За інформацією Асоціації науково-технологічних парків Італії, серед стимулюючих механізмів, що застосовуються з метою заснування та розвитку науково-технологічних парків, для підприємств, що входять в НПП, існують наступні переваги:

- звільнення від сплати реєстраційного податку для нових підприємств, що створюються в складі НТП;
- звільнення від сплати податку на прибуток в перші два роки діяльності та сплата податку на прибуток за пільговою ставкою в наступні роки для підприємств, що вже функціонують в складі НТП;
- звільнення від сплати земельного податку та податку на майно.

Одним з найбільш крупних НТП в Італії є науково-технологічний парк AREA Science Park, що розташований поблизу м. Трієст.

НТП AREA Science Park розміщується на площі в 55 гектарів, нараховує 1400 співробітників, які працюють в 60 окремих підприємствах-учасниках консорціуму, що за типологією поділяються на наступні:

- національні та міжнародні наукові центри та учбові заклади, органи регіональної влади, зокрема Адміністрація автономної області Італії Фріулі-Венеція Джулія, Університет м. Трієст, Університет м. Удіне, Національна Рада Італії з питань наукових досліджень (аналог НАН України), міжнародний Центр досліджень в галузі генної інженерії та біотехнологій, комплекс лабораторій синхротрону ELETTRA тощо;

- лабораторії та центри послуг провідних світових компаній в галузі досліджень та розвитку (R&D);
- окремі малі та середні науково-дослідницькі високо-технологічні компанії та підприємства.

При цьому головним стимулюючим фактором для участі в консорціумі технологічного парку AREA Science Park для всіх вищенаведених категорій учасників є підвищення ефективності діяльності та відповідне зростання конкурентоспроможності досліджень, яке досягається за рахунок:

- наближення взаємопов'язаних фундаментальних розробок та можливостей їх прикладного застосування;
- використання учасниками НТП спільної інфраструктури, науково-дослідницьких та лабораторних потужностей, інформаційно-комп'ютерних мереж НТП, банків даних тощо;
- отримання централізованої патентної підтримки, фінансово-банківських та консалтингових послуг тощо;
- організації навчання та підвищення кваліфікації персоналу в формі різноманітних конференцій, семінарів, курсів та ін.;
- сприяння отриманню фінансування робіт R&D у відповідності до існуючих регіональних, національних та загальноєвропейських програм.

НТП AREA Science Park відрізняє широкий спектр досліджень, які знаходять своє застосування в хімічній та фармацевтичній промисловості, автомобілебудуванні, текстильному виробництві, захисті навколишнього середовища, космічних дослідженнях та багатьох інших галузях науки, техніки та індустрії.

Крім іншого, НТП AREA Science Park входить до складу загальноєвропейської мережі обміну технологіями Innovation Relay Centre Network — IRENE, заснованої рішенням Європейської Комісії у 1995 році. Мережа IRENE об'єднує по-

над 70 європейських НТП, в яких працюють близько 65000 підприємств, наукових центрів та інших організацій R&D. З часу заснування в межах мережі IRENE здійснено понад 1000 трансфертів технологій, 5000 трансфертних угод перебувають у стадії обробки та доопрацювання.

Королівство Нідерланди

Однією з найвагоміших ініціатив уряду Нідерландів є формування та реалізація інноваційної політики, головними виконавцями якої є Міністерство економіки та Міністерство освіти, культури і науки.

Міністерство освіти, культури і науки координує та відповідає за наукову політику.

У 2008 році було започатковано нову міжміністерську програму «Знання та інновації» з метою координації та узгодження політики усіх зацікавлених міністерств та відомств у зазначеній сфері. Таким чином формулюються пріоритетні напрями діяльності уряду, на основі яких потім визначаються сфери наукових інтересів усіх міністерств. Основу згаданої програми «Знання та інновації» становить довгострокова стратегія «Назустріч планам сталого розвитку продуктивності» («Towards an agenda for sustainable growth in productivity»), за якою майбутні інвестиції мають спрямовуватись в нові знання та інновації.

В державному секторі економіки наукові дослідження здійснюються 13 університетами та багатьма науковими лабораторіями/інститутами, які доцільно розділити на такі групи:

- лабораторії / інститути при університетах, що відносяться до компетенції Нідерландської ради наукових досліджень (NWO) та Королівської академії наук Нідерландів (KNAW);
- лабораторії / інститути, підпорядковані Нідерландській організації прикладних наукових досліджень (TNO);

- потужні технологічні інститути з самостійним статусом;
- лабораторії / інститути у складі міністерств;
- аграрні лабораторії / інститути;
- інші лабораторії / інститути, зокрема центри соціальних досліджень, охорони здоров'я, розвитку співробітництва тощо.

Наукові дослідження, які проводяться у вищезгаданих установах, доцільно розподілити на:

- фундаментальні дослідження, які мають на меті отримання нових знань;
- стратегічні дослідження, тобто фундаментальні розробки в галузях, визначених сферами стратегічних інтересів уряду та суспільства, результати яких доводяться до фази практичного використання;
- прикладні дослідження, результати яких також доводяться до фази практичного використання;
- дослідження, результати яких пов'язані з безпосереднім впровадженням у промисловість.

У порівнянні з більш загальним та академічним характером університетських досліджень, діяльність TNO має практичний характер, спрямований на вирішення конкретних завдань або суспільних проблем. **TNO тісно співпрацює з технологічними університетами Нідерландів.** Співробітництво з іншими науковими організаціями може носити різні форми, наприклад 51 співробітник TNO наразі займається викладацькою діяльністю, під егідою TNO в ВНЗ створюються спільні центри знань, яких налічується наразі понад 130 одиниць.

У ході розробки інноваційної стратегії в Нідерландах було використано кластерний підхід. **Вся економіка країни була поділена на десять «мегакластерів»: складальна машино- та приладобудівна галузі, хімічна промисловість, енергетика, агропромисловий комплекс, будівництво, ЗМІ, охорона здоров'я, комерційні обслуговуючі галузі,**

некомерційні обслуговуючі галузі, транспорт. Оцінка «потоків знань» між кластерами дозволила виявити характерні риси інноваційних процесів.

Підтримка інноваційної діяльності здійснюється через централізовану мережу інноваційних центрів, яка фінансується урядом країни. Діяльність цієї мережі, яка має розвинуту систему інформаційного обміну, зосереджена на сприянні, в першу чергу, «споживачам, що повільно сприймають технології». Саме ці центри відіграють провідну роль у регіональних ініціативах.

Загалом кількість регіональних консультаційних центрів становить 18 одиниць, які надають та впроваджують технологічні знання в малі та середні підприємства (МСП) шляхом короткострокових та практичних консультацій. Кожне МСП має право отримати дводенну консультацію безкоштовно. Наступні консультації будуть платні, але клієнти, як правило, вкладаються в два дні. Центри почали створюватися з 1988 р. за ініціативою Міністерства економіки, запозиченою у Данії в ході приватизації установ, що засновані та належали державі з 1910 р.

Інноваційні центри працюють автономно, одержуючи фінансування з Мінекономіки через центральну установу, яка не має впливу на зміст їх діяльності.

На думку нідерландської сторони, головною формою інвестицій в сферу наукової та інноваційної діяльності в Королівстві Нідерланди є технопарки. Вони є організаційною основою всіх інноваційних процесів, відіграють важливу роль у перенесенні високих технологій із галузі фундаментальних розробок у виробництво та сприяють комерціалізації науки, позитивним структурним зрушенням в економіці, зростанню конкурентоспроможності продукції на світовому ринку. Технопарки можуть значно відрізнятись за масштабом, структурою та обсягами послуг, що надаються, ступенем наукомісткості, складом учасників.

Ефективність технопарків багато в чому зумовлена тісними зв'язками з науковими, навчальними та дослідницькими закладами. Технопарки в Нідерландах, як правило, створюються безпосередньо біля великих університетських центрів.

Студенти університетів мають можливість працювати над проектами інших дослідницьких закладів, фірм та компаній. Роз-робки та ідеї студентів використовує велика кількість голландських компаній через посередництво дослідницьких центрів та інститутів. Головна ідея полягає в тому, що підприємства або дослідницькі компанії, які створюються в технопарку, залучають до роботи співробітників та студентів університету, які, в свою чергу, отримують можливість практичного застосування результатів своїх досліджень та надають фірмам різноманітні консультаційні послуги.

Міністерство освіти, культури та науки є основним джерелом фінансування науково-дослідницьких робіт в галузі високих технологій, яке безпосередньо фінансує дослідження в університетах країни. Міністерство економіки фінансує дослідження щодо стимулювання нових галузей науки та технологій, що мають чи можуть мати вплив на розвиток економіки країни.

Федеративна Республіка Німеччина

Німеччина орієнтується на виконання цілей Лісабонського саміту ЄС щодо забезпечення зростання національних та загальноєвропейської економік за рахунок дотримання високої інноваційної динаміки та виходу на рівень передових світових технологій. Лише таким чином, на думку німецьких фахівців, країна зможе успішно протистояти викликам, які несе в собі глобалізація, домогтися успішного переходу до економіки та суспільства знань, зберігши за собою передові позиції у світі в економічній, науковій, технологічній та соціальній сферах.

За рівнем витрат на науково-дослідні та експериментально-конструкторські розробки (НДЕКР), які становлять 2,5 % ВВП, Німеччина посідає одне із провідних місць світу. Зокрема, у 2005–07 рр. загальні витрати на НДЕКР (державні, федеральних земель та приватного підприємницького сектору) зросли на 10,4 % – з 55,7 до 61,5 млрд.євро. Лише видатки з федерального бюджету на НДЕКР збільшилися на 3 млрд. євро (до 12 млрд. євро у 2009 р.). Суттєве збільшення видатків на підтримку інновацій, науки та освіти передбачено і в рамках двох пакетів заходів на підтримку економічної кон'юнктури, ухвалених урядом ФРН у листопаді 2008 р. та січні 2009 р. з метою протидії світовій фінансово-економічній кризі.

Важливим кроком у напрямі вдосконалення нормативно-правового забезпечення, організації та функціонування національної інноваційної системи стало ухвалення урядом у серпні 2006 р. Стратегії розвитку Німеччини у сфері високіх технологій, яка визначає пріоритети та вперше комплексно охоплює всі заходи щодо сприяння інноваційному та технологічному розвитку країни на період діяльності нинішньої урядової коаліції ХДС/ХСС та СДПН (до 2009 р.).

Стратегія визначає 17 пріоритетних сфер інноваційного та технологічного розвитку країни, які відповідають визначним національним інтересам та несуть у собі значний науковий та економічний потенціал. Зокрема, йдеться про НДЕКР у сферах енергетики (насамперед енергозбереження, відновлювальних видів енергії), захисту довкілля, охорони здоров'я, безпеки, підвищення мобільності (автомобіле-, судно- та літакобудування), біо- та нанотехнологій, новітніх матеріалів для виробництва тощо. Для кожної з пріоритетних сфер підготовлено графік реалізації заходів з поліпшення рамкових умов діяльності та надання необхідної фінансової підтримки з боку держави.

Королівство Норвегія

До основних державних структур, які покликані надавати підтримку інноваційній діяльності в Норвегії, належить Науково-дослідницька Рада Норвегії (Research Council of Norway, www.forskingsradet.no).

Безпосередньо інноваційною діяльністю у Норвегії займаються:

а) приватні компанії (бл. 50 % всієї інноваційної діяльності в країні припадає на наукові дослідження в межах невеликої кількості великих промислових компаній. У той же час зростає частка компаній сфери послуг, які провадять власну інноваційну діяльність. Державні структури Норвегії — Науково-дослідницька Рада Норвегії, «SIVA» та «Innovation Norway» сприяють залученню малого та середнього бізнесу до інноваційної діяльності);

б) вищі навчальні заклади (у Норвегії існує 7 університетів, 6 спеціалізованих інститутів, 25 університетських коледжів, які забезпечують 25 % інноваційної діяльності в країні. Наукові дослідження, як правило, фінансуються з власне бюджету державних навчальних закладів, грантів Науково-дослідницької Ради Норвегії та контрактів від промислових компаній, державного сектору і приватних фондів);

в) незалежні наукові інституції (у Норвегії існує понад 200 незалежних приватних інституцій, діяльність 70 з яких присвячена виключно науковим дослідженням. Ці інституції не є частиною вищих державних закладів або промислового сектору. 25 % інноваційної діяльності в країні припадає саме на такі інституції. **До таких інституцій відносяться окремі державні науково-дослідні інститути, державні агентства, музеї, архіви, заклади охорони здоров'я тощо. Значна частина цих інституцій отримує фінансування від міністерства освіти та наукових досліджень).**

Механізмами сприяння розвитку інновацій в Норвегії є:

а) надання державних цільових грантів Науково-дослідницькою Радою Норвегії (щорічно на ці цілі виділяється близько 600 млн. дол. США, з них 48 % коштів спрямовується на підтримку інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах Норвегії, 46 % — незалежним науковим інституціям, 6 % — приватним компаніям);

б) запровадження непрямой схеми підтримки інноваційної діяльності приватних компаній Норвегії «SkatteFUNN», відповідно до якої приватні компанії можуть отримати до 20 % відшкодувань від суми сплачених податків (т.зв. «податковий кредит») за умови їх використання для ведення інноваційної діяльності. При цьому інноваційні проекти мають бути попередньо погоджені Науково-дослідницькою Радою Норвегії;

в) підтримка бізнес-інкубаторів та наукових парків (Корпорація індустріального розвитку Норвегії «SIVA» відповідає за діяльність 22 бізнес-інкубаторів, 18 наукових парків, 8 дослідницьких парків тощо).

В той же час «сумарний рівень інноваційності» — індикатор, який використовується для оцінки інноваційної складової економіки країн ЄС, — відкидає Норвегію на рівень нижче середнього серед країн ЄС (при тому, що середній рівень країн ЄС є набагато нижчим, ніж рівень США чи Японії).

Таким чином, виникає т. зв. «загадка Норвегії» — ситуація, при якій Норвегія виділяє на інноваційну діяльність менший відсоток коштів та продовжує зберігати високі економічні показники якісного зростання.

Фінляндська Республіка

Фінляндія вважається країною, де переміг хайтек, а її національна інноваційна модель визнана однією з найбільш ефективних у світі. Протягом двох десятиріч фінську економіку було переорієнтовано з виробництва сировинних ресурсів на наукомістке виробництво.

Сьогодні Фінляндія є одним із загальноновизнаних лідерів в інноваційній діяльності. Так, протягом останніх кількох років вона знаходиться в першій десятці країн з найкращим рівнем конкурентоспроможності економіки. За даними рейтингу «Global Competitiveness Report» за 2008–2009рр. Фінляндія займає 6 місце з 134 країн. Розробники рейтингу враховували загальний стан економіки, концентрацію наукомістких виробництв, а також обсяг інвестицій у НДЕКР та освіту.

Фінляндія стала першою країною, що прийняла концепцію національної інноваційної системи як основного елемента політики у сфері науки й технології (рис. 3.1). За обсягами інвестицій у наукові дослідження Фінляндія є однією з провідних країн світу. Фінансування вузівської науки (основна частка фундаментальних досліджень країни й частина прикладних) відбувається через Академію Фінляндії — підконтрольний Міністерству освіти центральний науковий адміністративний орган.

Рис. 3.1. Організації, які приймають рішення та здійснюють дослідницьку та наукову діяльність у Фінляндії

Таким чином, можна зазначити, що в Фінляндії створено міцну й ефективну систему інноваційного розвитку, яка базується на скоординованій діяльності урядового сектору та бізнесових кіл, формування конкурентоспроможної освіти та університету в умовах розвиненого європейського освітнього і наукового простору, виховання студента якісно нового типу.

Швейцарська Конфедерація

1. Підтримка інноваційної діяльності в Швейцарії здійснюється за такими напрямками:

- Підтримка нових підприємств та підприємництва.
- Дослідження та розвиток.
- Передача технологій. Особлива увага приділяється нанотехнологіям, інжинірингу, розвитку мікросхем, сільського господарства та біохімії.

2. Питаннями інноваційної політики в Швейцарії займається Державний секретаріат професійної освіти та технологій, що є частиною Федерального департаменту (міністерства) економіки. Секретаріат може делегувати свої повноваження іншим державним агенціям та університетам.

3. Механізм сприяння розвитку інновацій є наступним. Зацікавлена у розвитку проекту сторона передає Державному секретаріату професійної освіти та технологій проектну документацію. Залежно від виду звернення у разі прийняття рішення про підтримку проекту може бути прийнято рішення про делегування проекту до університету чи іншого дослідницького закладу. На усіх етапах проекту його реалізація контролюється Секретаріатом.

Питання інноваційної діяльності регулюються федеральним законом «Про заходи з подолання кризи та збільшення робочих місць» від 30.09.1954 та постановою Федеральної Ради «Про заохочення розвитку технологій та інновацій» від 17.12.1982.

4. Кошти на підтримку інноваційної діяльності виділяються державою. До прикладу, на період 2008–2011 рр. заплановано виділити 532 млн. шв. фр. (483 млн. дол. США).

5. Головним критерієм оцінки Секретаріату є успішність проектів, яким надавалася державна підтримка. Для проектів з підтримки підприємств головним критерієм є повернення наданих коштів та успішна підприємницька діяльність. Для інших проектів — досягнення результатів, що були закладені в проектній документації. За попередніми підрахунками, поточний рівень успішності проектів становить 87 %, що є дуже високим показником.

Швеція

Шведська інноваційна система складається з 3 основних напрямів: національної інноваційної системи, галузевої інноваційної системи, регіональних інноваційних систем.

Такою структурою стала Шведська агенція розвитку інноваційних систем (Swedish Agency for Innovation Systems) — VINNOVA.

VINNOVA має декілька програм, що впроваджуються у трьох, вказаних вище напрямах:

- **Національні програми** — забезпечують підтримку науковців на етапі впровадження програм на комерційній основі, а також центри відповідальності, що розвивають зв'язки між академічними дослідженнями та промисловими дизайнерськими і конструкторськими центрами.
- **Регіональні програми** — VINNOVAXT. Забезпечують регіональне зростання через динамічні інноваційні системи (Regional Growth through the Dynamic Innovative Systems).
- **Галузева інноваційна система**, яка підтримується Агенцією у таких напрямах, як: інформаційно-комунікаційні технології, біотехнології, сучасні та

надсучасні технологічні процеси, розробки у галузі матеріалознавства, транспорту та тривалості використання.

- **Розвиток стратегій** у впровадженні інновацій є прерогативою шведського уряду, зокрема за це на сучасному етапі відповідають міністерство промисловості, енергетики та комунікацій, міністерство освіти і досліджень, міністерство культури Швеції. Великий вклад у розвиток дослідницької та інноваційної діяльності вносять Міністерство охорони здоров'я та соціального захисту, Міністерство з питань довкілля, Міністерство оборони, та Міністерство фінансів, яке несе відповідальність за бюджетні витрати на розвиток інноваційної діяльності.

У 2004 році Урядом Швеції було представлено стратегію розвитку інноваційної діяльності «Інноваційна Швеція». **Основою інноваційної політики є 4 основні напрями:**

- Розвиток знань як платформи для інноваційної діяльності.
- Створення та підтримка інноваційних бізнес-утворень та підприємницьких структур.
- Підвищення внеску держави у розвиток інноваційної діяльності.
- Стимулювання розвитку інноваційного підприємництва серед населення.

У інноваційній системі Швеції важливу роль відіграють дослідницькі ради. Вони не беруть безпосередньої участі в інноваційній діяльності, але надають підтримку у проведенні досліджень, які за своєю суттю є інноваційними.

Урядом Швеції ще у 2001 році була представлена нова система організації дослідницької роботи. Метою нової організаційної структури дослідницької роботи є:

- просування інтенсивних досліджень у пріоритетних галузях науки;

- посилення контролю за виконанням дослідницьких робіт;
- підтримка міжгалузевих та міжнаукових дослідницьких проектів;
- поліпшення поширення інформації про дослідницькі проекти та здобутки.

Для підтримки розвитку наукової та інноваційної діяльності були спеціально створені дві дослідницькі ради. Це – Шведська дослідницька рада з питань робочого віку та соціальних наук (Swedish Research Council for Working Life and Social Sciences — FAS), у сфері соціальних наук та Шведська дослідницька рада з питань охорони довкілля, сільськогосподарських досліджень та просторового планування (Swedish Research Council for Environment, Agricultural Sciences and Spatial Planning – FORMAS), у сфері довкілля. Ці дві дослідницькі ради займаються просуванням та фінансуванням прикладних дослідницьких проектів у згаданих вище сферах.

Більшість інноваційних та дослідницьких програм у Швеції здійснюються в дослідницьких лабораторіях університетів, коледжів та приватних дослідницьких лабораторіях великих виробничих компаній. З метою поєднання бізнесу та досліджень деякі інноваційні програми у Швеції ініціюються безпосередньо державою та відповідно фінансуються за державні кошти.

Бізнес відіграє ключову роль у фінансуванні інноваційних досліджень, витрачаючи на них приблизно 3,32 % ВВП Швеції. Шведський бізнес бере участь у розвитку інноваційної діяльності через «промислові дослідницькі інститути». Дослідницький сектор у приватних компаніях в основному зосереджений у 20 найкрупніших виробничих компаніях, що контролюють 2/3 виробничого потенціалу Швеції.

Загальні обсяги фінансування дослідницької та інноваційної діяльності у Швеції складають 4 % від щорічного ВВП (державне та приватне фінансування). Щорічні обсяги фінан-

сування науково-дослідної та інноваційної діяльності у Швеції є найвищими серед країн ОЕСР і становлять приблизно 900 мільярдів шведських крон (137 мільярдів доларів США).

Литовська Республіка

У Литовській Республіці інноваційна діяльність регламентується низкою законів і нормативних актів. Особливу увагу цьому питанню приділяється також у Довгостроковій стратегії розвитку економіки Литви, в урядових програмах, документах по розвитку держави після вступу до ЄС.

З метою підтримки й заохочення інноваційного процесу Уряд Литовської Республіки постановою від 5 липня 2003 року № 911 затвердив Програму інновацій у підприємництві (оновлена редакція — червень 2008 року).

Мета цієї програми — підвищувати конкурентоздатність литовської промисловості і сфери підприємництва, створити для діючих підприємств сприятливі умови для розвитку, заснування нових сучасних підприємств, використання литовського й міжнародного науково-технічного та технологічного потенціалу.

Програма виконується за рахунок бюджетних асигнувань, Фонду науки й освіти, структурних фондів ЄС, а також за рахунок коштів інших програм і фондів.

Ця Програма була підготовлена з урахуванням положень Комюніке Європейської Комісії від 11 березня 2003 року «Інноваційна політика: оновлений погляд Європейського Союзу відповідно до Лісабонської стратегії».

Реалізацію цієї програми координує і контролює Міністерство господарства і Міністерство науки й освіти Литви. Результати виконання оцінюються Науковою і технологічною комісією, створеною відповідно до постанови уряду Литовської Республіки від 1 жовтня 2002 року №1539 «Про створення наукової й технологічної комісії та затвердження положення про неї».

У Довгостроковій стратегії розвитку Литви (затверджена постановою уряду ЛР № IX-1187 від 12.11.02) та Довгостроковій стратегії розвитку економіки Литви до 2015 року (затверджена постановою уряду ЛР № 853 від 12.06.02) визначено, що важливою складовою забезпечення розвитку країни є активне використання наукового потенціалу, збільшення обсягів інвестування в інфраструктуру науки й освіти, пріоритетне фінансування програм наукових досліджень, впровадження нових технологій.

На вирішення комплексу завдань, спрямованих на реалізацію політики інноваційного розвитку країни, поліпшення економічного середовища для інновацій, забезпечення фінансової підтримки інноваційної діяльності спрямовані також Концепція розвитку наукових і технологічних парків (схвалена постановою уряду ЛР від 18.07.03 року № 963), Програма розвитку високих технологій (схвалена постановою уряду ЛР від 22 грудня 2003 року № 1645), Довгострокова стратегія наукових досліджень і експериментального розвитку та Програма реалізації положень Білої книги науки і технологій у Литві (схвалені постановою уряду ЛР від 22.12.03 № 1646).

Інституційна схема інноваційної діяльності в Литовській Республіці:

Діяльність Литовського центру інновацій спрямована на підвищення міжнародної конкурентоздатності підприєм-

ництва Литви шляхом інтенсифікації нових технологічних рішень і організаційного ініціювання їх реалізації на підприємствах.

Центр інновацій надає послуги, спрямовані на:

- міжнародну передачу технологій (імпорт і експорт технологій, вивчення технологічних потреб підприємств і пошук партнерів за кордоном, які можуть задовольнити ці потреби, їх ідентифікацію й пошук шляхів придбання цих технологій);
- інформування про програми технологічного розвитку ЄС;
- підтримку інновацій, надання інформації про захист інтелектуальної власності, ліцензування, фінансування інновацій;
- консультаційна допомога підприємствам при ініціюванні і здійсненні інноваційних проектів, використанні допомоги структурних фондів ЄС.

Центром створений спеціальний інноваційний портал в Інтернеті: www.innovation.lt. Це спростило доступ до будь-якої потрібної інформації. Крім того, у Каунаському технологічному університеті у 2002 році на базі Центру впровадження інновацій і відділу інформації був створений Відділ інновацій і інформації (www.ktu.lt).

Підприємницькі інкубатори в Литовській Республіці можна розділити на два види:

- *промислові* — опікуються підприємцями, які здійснюють виробничу діяльність, роздрібну торгівлю та надають послуги. При цьому одним із засновників таких інкубаторів є міська або районна рада;
- *технологічні* — інкубатори, одним із засновників яких має бути науковий або навчальний заклад. У таких інкубаторах опікуються господарюючими суб'єктами, які виконують прикладні дослідження, створюють нові продукти або використовують інтелектуальну продукцію.

Науково-технологічні парки Литовської Республіки

Найменування	Адреса	Керівник	Контакти
Вільнюський науково-технологічний парк	м. Вільнюс, вул. Гоштауто, 11	Вітаутас Бальчюнас. <i>Засновники:</i> Міністерство господарства ЛР, Інститут фізики та ін.	Тел. 3705 2313763 Факс 3705 2626720 www.stp.lt info@ruta.stp.lt
Каунаський парк високих і інфор-маційних технологій	м. Каунас, вул. Бреслауес, 3	Повілас Янкус <i>Засновники:</i> Міністерство господарства ЛР, Каунаський технологічний університет, Інститут енергетики	Тел. 370 37 401810 Факс 37037 401940 Infopark@isag.lei.lt
Клайпедський науково-технологічний парк	м. Клайпеда, вул. Г.Манто, 84	Рому Стубрене <i>Засновники:</i> Міністерство господарства ЛР, Клайпедський університет	Тел. 37046 398998 Факс 37046 398902 www.mtp.ku.lt parkas@takas.lt
Технологічний парк Північного містечка	м. Вільнюс, вул. Гальвіджіо, 5	Гінтарас Бренціус. <i>Засновники:</i> Міністерство господарства ЛР, Вільнюське самоврядування	Тел. 3705 2745411 Факс 3705 2745422 Info@ntp.lt www.ntp.lt
Вісорайський інформаційний технологічний парк	м. Вільнюс, вул. Академієс, 2	Генрікас Макутенас. <i>Засновники:</i> Міністерство господарства ЛР, Вільнюський університет, Вільнюський технічний університет, Інститут математики й інформатики та ін.	Тел. 3705 2109256 Факс 3705 2109257 Info@vitp.lt www.vitp.lt
Науково-технологічний парк Шауляйського університету	м. Шауляй, вул. Вільняус, 88	Віда Стасюнайте <i>Засновники:</i> Шауляйський університет, органи самоврядування та ін. підприємства	Тел. 370 41 512212 Факс 370 41 512212 Mtp@sumtp.lt www.sumtp.lt

Литовське агентство розвитку малого й середнього підприємництва засноване в 1996 році. Засновником, власником і вищим органом його управління є Міністерство господарства Литви.

Республіка Молдова

Правова база здійснення інноваційної діяльності регламентується Конституцією, Кодексом про науку та інновації Республіки Молдова, законами РМ «Про державну політику у сфері інновацій та технологій» від 10.07.03 №289 та «Про науково-технологічні парки та інноваційні інкубатори» від 21.06.07 № 138–XVI. Метою зазначеної нормативної бази є стимулювання діяльності у сфері інновацій та трансферу технологій, спрямованої на впровадження результатів наукових досліджень та інновацій у створення нової продукції, послуг та процесів.

Структура та складові частини державної інфраструктури з підтримки інноваційної діяльності.

До державної інфраструктури з підтримки інноваційної діяльності Молдови входить сукупність організацій, які сприяють здійсненню діяльності в області інновацій і трансферу технологій: фінансові установи, фонди та агентства з підтримки діяльності в цій сфері, бізнес-інкубатори, інноваційні парки (наукові, науково-технічні і технологічні), центри передових технологій та інші спеціалізовані організації.

Відповідно до статті 131 Кодексу про науку та інновації Республіки Молдова залежно від наукового, організаційного та соціального статусу в галузі науки та інновацій розрізняють такі типи організацій:

- a) науково-дослідний інститут з філіями;
- b) науково-дослідне підприємство;
- c) інноваційне підприємство;
- d) науковий центр;

- e) інноваційний центр;
- f) наукова станція;
- g) окрема наукова лабораторія;
- h) вищий навчальний заклад зі структурами у сфері науки та інновацій;
- i) науково-інноваційна асоціація, науково-технологічний і науково-освітній кластери;
- j) науковий фонд;
- k) інноваційний фонд;
- l) фінансова установа з підтримки діяльності в галузі науки та інновацій;
- m) науково-технологічний парк, інноваційний інкубатор і технополіс;
- n) науковий музей;
- o) наукова бібліотека;
- p) науковий архів;
- q) наукове видавництво;
- r) інші організації в галузі науки й інновацій.

Механізми сприяння розвитку інновацій.

Держава, відповідно до діючого законодавства, гарантує суб'єктам діяльності в області інновацій і трансферу технологій:

- державну підтримку програм і проектів в області інновацій і трансферу технологій, спрямованих на реалізацію державної політики в цій області;
- державну підтримку створення і розвитку інфраструктури в області інновацій і трансферу технологій;
- державну підтримку підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів у сфері інновацій і трансферу технологій;
- охорону інтелектуальної власності;
- вільний доступ до інформації, її поширення відповідно до діючого законодавства;

- підтримку міжнародного співробітництва в області інновацій і трансферу технологій.

Відповідно до статті 17 Закону РМ «Про науково-технологічні парки та інноваційні інкубатори», з метою стимулювання діяльності науково-технологічного парку та інноваційного інкубатору резиденти науково-технологічного парку і резиденти інноваційного інкубатору:

- користуються податковими і митними пільгами;
- одержують на конкурсній основі фінансування в рамках державних програм і проєктів зі сфери науки та інновацій, у тому числі для створення й/або розвитку інноваційної інфраструктури;
- користуються інвестиціями та устаткуванням, отриманим від фізичних і юридичних осіб публічного або приватного права, а також у якості зовнішньої фінансової допомоги;
- одержують пожертви, спонсорську допомогу та інвестиції;
- мають у своєму розпорядженні вигідні умови майнового найму, користування інфраструктурою й комунікаціями, у тому числі шляхом розстрочки платежів;
- користуються пільгами або звільняються від плати по тарифах.

Згідно з Законом Республіки Молдова «Про митний тариф» звільняється від імпортного (ввізного) мита технологічне обладнання, спорядження, устаткування та обігові кошти, що імпортуються організаціями у сфері науки та інновацій, акредитовані Національною радою з акредитації та атестації для діяльності у сфері науки та інновацій.

Основним критерієм оцінки ефективності діяльності установ, що надають інноваційну підтримку, та підприємств, які її отримують, є показник обсягів виробництва інноваційної продукції (у вартісному вираженні).

Інституційні засади науково-технічної та інноваційної сфери РФ

Головним органом системи виконавчої влади РФ, який забезпечує розробку державної політики і нормативно-правове регулювання у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, розвитку федеральних центрів науки і високих технологій є Міністерство освіти та науки (МОН) РФ. Базовими структурними підрозділами МОН РФ, які відповідають за виконання зазначеної функції та одночасно є головними розпорядниками бюджетних коштів у цій сфері визначено:

- Федеральне агентство з науки та інновацій;
- Федеральну службу з нагляду у сфері освіти науки;
- Федеральну службу з інтелектуальної власності, патентів і товарних знаків;
- Російську академію наук;
- МДУ імені М.В. Ломоносова;
- Російський фонд фундаментальних досліджень;
- Фонд сприяння розвитку малих підприємств у науково-технічній сфері.

У 2007 році Міністерством освіти і науки РФ було розроблено проект довгострокового прогнозу науково-техно-логічного розвитку РФ на період до 2025 року і зроблено спробу розставити національні пріоритети науково-технологічного розвитку.

На сьогодні вже затверджено новий статут РАН, який дозволяє їй самостійно визначати основні напрями фундаментальних досліджень з технічних, гуманітарних, суспільних наук, а також розпоряджатися правами на об'єкти інтелектуальної власності та інші результати науково-технічної діяльності. Наразі підготовлено до затвердження статуту інших державних академій. Як очікується, ухвалення цих документів дозволить підвищити ефективність діяльності

державних академій наук за рахунок більшої самостійності і підвищення відповідальності за результати діяльності.

Визначені пріоритетні напрями розвитку науково-технічного потенціалу РФ.

У контексті забезпечення сталого інтенсивного розвитку науково-технічного потенціалу країни МОН РФ ставило за мету досягнення у 2008–2010 рр. планових показників за двома основними пріоритетними напрямами:

1. Створення умов для розвитку та ефективного використання науково-технічного потенціалу.

1.1. Підвищення ефективності функціонування сфери науки і технологій на основі оптимізації мережі державних наукових організацій, концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку науки, технологій і техніки, підвищення якості регулювання у цій сфері.

1.2. Пріоритетний розвиток фундаментальної науки, збереження і підтримка провідних наукових шкіл, сприяння відтворенню і підвищенню якості її кадрового потенціалу, включаючи підготовку кадрів вищої кваліфікації.

1.3. Інтеграція освітньої і наукової діяльності, розвиток вузівської науки і створення науково-освітніх центрів.

1.4. Розвиток матеріально-технічної бази фундаментальної і прикладної науки, включаючи забезпечення сучасним устаткуванням, приладами і матеріалами, вдосконалення інфраструктури функціонування наукових організацій.

1.5. Інтеграція російської науки як суб'єкта глобального науково-технологічного процесу.

2. Створення умов для активізації інноваційної діяльності.

2.1. Створення умов для підвищення інноваційної активності та сприйнятливості підприємств та організацій до нововведень та прогресивних технологій як засобу забезпечення конкурентоспроможності продукції, що виготовляється.

2.2. Забезпечення державою стимулювання інноваційної діяльності, створення умов для розвитку приватно-дер-

жавного партнерства, розробки і реалізації найважливіших інноваційних проектів (програм) державного значення.

2.3. Створення інфраструктури російської інноваційної системи.

2.4. Створення умов для залучення в економічний обіг результатів наукової і науково-технічної діяльності, формування і розвиток ринку об'єктів інтелектуальної власності, забезпечення її правової охорони.

2.5. Активізація малого інноваційного підприємництва.

На думку російських експертів, головні проблемні питання, які перешкоджають вирішенню завдань у сфері відтворення та ефективного використання науково-технічного потенціалу, а також створенню умов для активізації інноваційної діяльності, є такі:

- запізнення з реформуванням інституційної структури науки внаслідок небажання наукових організацій переходити до нових організаційно-правових форм (наука Росії представлена переважно державними НДІ, які характеризуються низьким рівнем капіталізації та які відособлені від сфери вищої освіти та підприємств реального сектору економіки);
- недооцінка ступеня фізичного і морального стану основних фондів наукових організацій, оновлення яких вимагає істотно більших, ніж передбачено бюджетом, обсягів фінансування;
- інерційність процесів оновлення наукових кадрів (заплановане підвищення оплати праці у сфері науки та інші соціальні заходи можуть бути недостатніми для масштабного залучення молоді у науку);
- збереження економічних, організаційних і правових бар'єрів на шляху розвитку міжнародної науково-технічної співпраці;
- збереження прогалин і суперечностей у нормативній правовій базі, що регламентує діяльність та умови функціонування наукових організацій і вузів;

- втрата передових позицій у низці галузей фундаментальної науки, що негативно позначається на перспективах підвищення конкурентоспроможності російської науки, скороченні науково-технологічного відставання від розвинених країн і формуванні потенціалу для довгострокового економічного зростання;
- недооцінка масштабів скорочення російської інноваційної і технологічної бази, а також розрив у технологічному рівні виробництва порівняно зі світовими лідерами;
- брак інвестиційних ресурсів і кваліфікованих менеджерів та технологів для реалізації інновацій на підприємствах;
- недостатній попит на російські наукові розробки та технології з боку реального сектора економіки у зв'язку з їх низьким рівнем порівняно із закордонними аналогами;
- слабка інтегрованість російських компаній у глобальний високотехнологічний ринок та відсутність досвіду комерціалізації досліджень і розробок.

Принциповим пріоритетом розвитку сучасної російської науки є нанотехнології. Згідно з президентською ініціативою «**Стратегія розвитку наноіндустрії**» в РФ було прийнято федеральну цільову програму (ФЦП) «**Розвиток інфраструктури наноіндустрії в Російській Федерації на 2008-2010 роки**». Федеральним законом від 19 липня 2007 року № 139-ФЗ створено Російську корпорацію нанотехнологій.

До основних проблем сучасної російської науки слід віднести:

1. Різке скорочення останніми роками чисельності персоналу, зайнятого дослідженнями і розробками (за період 1990–2005 рр. вона знизилася більш ніж удвічі).
2. Недостатність або повна відсутність капітальних вкладень у приладову і інструментальну базу, що призвело

до старіння, а за окремими напрямками — до практичної відсутності наукового і спеціального устаткування, приладів і пристроїв, які відповідають сучасним світовим вимогам.

3. Зростаючу нерівномірність у розподілі фінансування науки між регіонами країни, яка, зокрема, надає Московському регіону значну перевагу над іншими адміністративно-територіальними одиницями країни і відсутність, у зв'язку з цим, ефективних кроків з боку МОН РФ щодо розвитку регіональних центрів перспективних досліджень.

4. Низький інтерес російського приватного бізнесу до інвестицій у сферу науки та інновацій, основним джерелом фінансування якої залишається федеральний бюджет. За даними Міністерства економічного розвитку РФ, частка коштів підприємницького сектору у фінансуванні науки становить сьогодні в РФ менше 30 %, тоді як аналогічний показник у США – 63,7 %, Німеччині – 66,8 %, Японії – майже 75 %.

Основні положення Російської концепції національного дослідницького університету

Основні положення російської концепції «національного дослідницького університету» такі:

Національний дослідницький університет (НДУ) – реальне втілення нового підходу до якісної модернізації сектора науки і освіти та нової інституціональної форми організації наукової та освітньої діяльності, покликаної взяти на себе основне навантаження в кадровому і науковому забезпеченні запитів високотехнологічного сектора російської економіки.

Дослідницький університет – вищий навчальний заклад, однаково ефективно здійснює освітню та наукову діяльність на основі принципів інтеграції науки і освіти. Найважливішими відмінними ознаками НДУ є здатність як генерувати знання, так і забезпечувати ефективний трансфер технологій в економіку; проведення широкого спектру фундаментальних і прикладних досліджень; наявність високоефективної системи підготовки магістрів і кадрів вищої

кваліфікації, розвиненої системи програм перепідготовки та підвищення кваліфікації. Практично НДУ повинен бути інтегрованим науково-освітнім центром або включати ряд таких центрів у вигляді сукупності структурних підрозділів, що здійснюють проведення досліджень за загальним науковим напрямом і підготовку кадрів для певних високотехнологічних секторів економіки.

Стратегічною місією НДУ є сприяння динамічному розвитку науково-технологічного комплексу країни і забезпечення його необхідними людськими ресурсами, збалансованими за чисельністю, напрямками підготовки, за кваліфікаційною та віковою структурою з урахуванням необхідних темпів їх оновлення і прогнозованих структурних перетворень в науці та економіці.

Основним завданням державної підтримки інституту НДУ є вихід на світовий рівень освітніх організацій, здатних взяти на себе відповідальність за збереження і розвиток кадрового потенціалу науки, високих технологій та професійної освіти, розвиток і комерціалізацію високих технологій в Російській Федерації.

Основні показники наукової діяльності дослідницького університету в Російській Федерації

Основні показники наукової діяльності дослідницького університету повинні відображати стійкі протягом ряду років:

- Актуальність виконуваних робіт;
- Їх федеральний і регіональний рівень;
- Масштаби проведених досліджень;
- Значимість фундаментальних НДР;
- Продуктивність прикладних досліджень;
- Ефективність комерціалізації результатів НДДКР,
- Використання результатів НДДКР у навчальному процесі;
- Активність наукової роботи студентів, молодих вчених.

Істотно, що деякі показники можуть повторюватися, відображаючи різні сторони роботи дослідницького університету.

До показників, що відображають актуальність НДДКР можна віднести:

- Наявність наукових шкіл, що мають статус провідних наукових шкіл Росії
- Наявність грантів РФФД, РГНФ, міністерств, відомств, сталих протягом ряду років
- Наукові монографії, видані центральними та закордонними видавництвами
- Проекти НТП міністерств і відомств
- Наявність грантів міжнародних фондів та програм
- Наявність нових освітніх технологій та центрів високопродуктивних обчислень
- Обсяги НДДКР, виконаних за договорами для підприємств та інших господарюючих суб'єктів

До показників рівня і масштабності виконуваних досліджень можна віднести:

- Премії міжнародного та національного рівня
- Докторські і кандидатські дисертації
- Великі національні і міжнародні науково-технічні, науково-технологічні проекти
- Медалі та премії міжнародних і національних науково-технічних виставок
- Наявність патентів і ліцензій
- Наявність науково-координаційних центрів національного та регіонального рівнів
- Обсяги бюджетних і залучених ресурсів
- Наявність у структурі вузу НДІ

Показниками значущості виконуваних робіт можуть служити:

- Премії міжнародного та національного рівня
- Медалі та премії зарубіжних і національних виставок
- Наявність науково-координаційних центрів національного та регіонального рівнів

- Наявність унікальних об'єктів і обладнання
- Наявність центрів колективного користування
- Наявність центрів високопродуктивних технологій
- Захист докторських і кандидатських дисертацій
- Чисельність докторських і кандидатських рад

Показники якості виконуваних робіт:

- Премії міжнародного та національного рівнів,
- Результативність аспірантури і докторантури,
- Число грантів міжнародних та національних фондів,
- Кількість монографій, опублікованих у центральних видавництвах

Показники продуктивності прикладних НДДКР:

- Обсяги госпдоговірних НДР
- Гранти та проекти НТП

Ефективність комерціалізації результатів НДДКР характеризується наступними показниками:

- Кількість діючих ліцензійних угод
- Кількість зареєстрованих патентів на винаходи
- Обсяги госпдоговірних НДДКР

Наявність у вузі розвиненої інфраструктури та матеріально-технічної бази можуть характеризувати такі показники:

- Наявність НДІ, чисельність наукових лабораторій і штатного наукового персоналу
- Наявність унікальних наукових об'єктів
- Наявність ЦКП
- Наявність центрів високопродуктивних технологій
- Наявність технопарку, інноваційних центрів

Доцільно окремо виділити набір показників, що характеризують можливості вузу та результативність підготовки кадрів вищої кваліфікації:

- Наявність (кількість) докторських рад
- Наявність (кількість) кандидатських рад
- Кількість спеціальностей докторантури та аспірантури

- Загальна чисельність місць докторантури та аспірантури
- Кількість професорів та доцентів, що керують аспірантами
- Результативність аспірантури та докторантури

До істотних показників наявності наукової, навчально-наукової бази можна віднести:

- Потужності наукової бібліотеки
- Наявність інтернет-центру
- Потужності телекомунікаційної мережі
- Наявність видавництва, редакцій, в т.ч. видань, що входять до списку ВАК
- Число видаваних вузом періодичних видань

Ефективність інтеграції вузу в міжнародний науковий простір відображають показники:

- Спільні міжнародні науково-освітні проекти і програми (кількість, обсяг);
- Спільні (міжнародні) науково-освітні центри;
- Гранти міжнародних програм і фондів.

Ефективність науково-дослідної роботи студентів і наукової молоді можна характеризувати наступними показниками:

- Державні премії молодим ученим
- Кількість отриманих президентських грантів на підтримку молодих учених
- Кількість медалей РАН, РАМН, дипломів Мін-освіти РФ і міжнародних організацій для молодих вчених
- Кількість грантів національних і зарубіжних фондів, отриманих студентами і молодими вченими
- Кількість проведених студентських олімпіад, конкурсів, конференцій
- Стажування студентів, аспірантів та молодих вчених у провідних наукових центрах
- Фізико-математичні школи та інші школи, центри довузівської підготовки.

Одним з найбільш важливих показників наукової діяльності дослідницького університету є перспективність основних напрямів підготовки наукових кадрів.

АЗІЯ

Республіка Казахстан

Базовими нормативно-правовими документами інноваційної політики країни є Стратегія індустріально-інноваційного розвитку Республіки Казахстан на 2003-2015 роки, Програма з формування та розвитку національної інноваційної системи Республіки Казахстан на 2005–2015 роки, Закон РК «Про державну підтримку інноваційної діяльності». Реалізація зазначених директивних документів проводиться на основі 2-річних державних та регіональних програм індустріально-інноваційного розвитку та рішень профільних міністерств.

Стратегія індустріально-інноваційного розвитку Республіки Казахстан спрямована на формування державної економічної політики Казахстану на період до 2015 року і націлена на досягнення стійкого розвитку країни шляхом диверсифікованості галузей економіки і відходу від сировинної спрямованості розвитку до переробної.

Основними завданнями Стратегії індустріально-інноваційного розвитку Республіки Казахстан є:

- забезпечення в обробній промисловості середньорічних темпів росту в розмірі 8–8,4 %, підвищення продуктивності праці до 2015 року в порівнянні з 2000 роком не менш, ніж у 3 рази і зниження енергоємності ВВП у 2 рази;
- підвищення продуктивності основних фондів обробної промисловості;
- створення підприємницького клімату, структури і змісту суспільних інститутів, що будуть стимулювати приватний сектор і удосконалювати конкурентну

перевагу, освоювати елементи в ланцюжку доданих вартостей у конкретних виробництвах, домагаючись найбільшої доданої вартості;

- стимулювання створення наукомістких і високотехнологічних експортоорієнтованих виробництв;
- диверсифікованість експортного потенціалу країни на користь товарів і послуг з високою доданою вартістю; перехід до світових стандартів якості;
- розвиток інтеграції з регіональною і світовою економікою з включенням у світові науково-технічні й інноваційні процеси.

Виробництво конкурентоздатних і експортоорієнтованих товарів, робіт і послуг в обробній промисловості і сфері послуг є головним предметом державної індустріально-інноваційної політики.

Акціонерне товариство «Національний інноваційний фонд»

Національний інноваційний фонд створено відповідно до Постанови Уряду Республіки Казахстан від 30 травня 2003 року.

Основною метою діяльності Інноваційного фонду є підвищення загальної інноваційної активності в країні, у тому числі сприяння розвитку високотехнологічних і наукомістких виробництв.

У цілому Інноваційний фонд стимулює венчурну функцію ринкової економіки, що повною мірою є присутнім навіть не у всіх розвинутих країнах. Ця функція найбільш важлива для створення і розвитку високотехнологічних галузей, таких, як інформаційний сектор, електроніка, біотехнологія й інші.

Існування Інноваційного фонду повинне вирішити системну проблему відсутності ефективних ринкових механізмів впровадження інновацій, що властива всім країнам пострадянського простору.

У республіці формується дворівнева система технопарків – **національні технопарки і регіональні**. Відмінною рисою національних технопарків є наявність галузевої спрямованості в їхній діяльності і режиму спеціальної економічної зони з пільговим оподаткуванням.

У Казахстані сьогодні діє більш 40 бізнесів-інкубаторів.

Прогнозується, що створення бізнесів-інкубаторів при технопарках призведе до поступового охоплення всіх інноваційних ініціатив, пропонованих казахстанськими розроблювачами, що складе щорічно понад 300 проектів.

Головною метою технопарків є визначення, розкриття, розвиток інноваційного потенціалу країни і особливо її регіонів, а також забезпечення потреби економіки в інноваційних продуктах.

Створення і подальший розвиток технопарків у Казахстані покликано вирішити основне завдання у формуванні конкурентоздатного переробного сектора економіки – зміцнення зв'язку науки з виробництвом, упровадження сучасних технологій, підвищення продуктивності праці в промисловості і, як наслідок, виробництво високотехнологічної і конкурентоздатної продукції.

Діяльність технологічних парків у Казахстані здійснюється за сучасною європейською моделлю, що має такі особливості:

- наявність будівлі, призначеної для розміщення в ньому десятків малих фірм (це сприяє формуванню великого числа нових малих і середніх інноваційних підприємств, що користуються всіма перевагами системи колективних послуг);
- система обслуговування складається зі складного і простого сервісу, що набирається з фірм, які утворюють необхідний для сформованого складу інноваційних підприємств сектор обслуговування.

Так, на території Алматинського регіонального технопарку розміщується більше 10 малих фірм, що надають

широкий спектр послуг для реалізації інноваційних проєктів, у тому числі банківські, консалтингові, юридичні, консультаційні та інші.

Розподіл технопарків за рівнями впливу

Технопаркам Казахстану, яких у республіці нараховується близько десяти, привласнюються статуси за рівнями їхнього впливу на елементи й учасників науково-дослідної системи:

- національні науково-технологічні парки;
- регіональні технологічні парки.

Серед національних науково-технологічних парків можна виділити такі технологічні утворення: Парк інформаційних технологій, с. Алатау; Національний індустріальний нафтохімічний технопарк, м. Атирау; технопарк ядерних технологій «Токамак», м. Курчатов; технопарк космічного моніторингу, м. Алмати, м. Астана і м.Приозерськ.

Національні технопарки орієнтовані на створення в Казахстані нових галузей, що повинні сприяти забезпеченню майбутньої конкурентоздатності казахстанської економіки.

Регіональні технопарки, серед яких Алматинський технологічний парк, м. Алмати; Технопарк «Алгоритм», м.Уральськ; технопарк «Бізнес-Сіті», м. Караганда, створюються з метою визначення, розкриття і розвитку інноваційного потенціалу, інноваційної здатності регіону, забезпечення потреби економіки регіону в інноваційних продуктах.

На регіональному рівні системоутворюючими складовими частинами технопарків є промислові підприємства регіонів, наукові й академічні організації. Регіональні технопарки забезпечують поетапне підвищення технологічного рівня економіки і створюють умови для малого і середнього наукомісткого і технологічного бізнесу.

Особливості розташування технопарків

Однією з характерних рис казахстанських технологічних парків є їхнє розташування на території великих підприємств із залученням до роботи провідних вищих навчальних закладів і науково-дослідних інститутів.

Так, 3 з 10 вітчизняних технопарків розташовані на території вузів, таких, як КазНУ ім. Аль-Фарабі, НПУ ім. К. Саптаєва і ВКГТУ ім. Д. Серикбаєва; інші 7 здійснюють свою діяльність на території промислових підприємств і наукових центрів.

Велика частина технопарків Казахстану, як і усього світу, знаходиться у великих містах або промислових центрах з наявністю наукових установ і кваліфікованих фахівців. Близько 60 % технопарків розташовується в таких містах, як Алмати, Астана, Атирау і Караганда, інші функціонують у середніх і малих містах, таких, як Усть-Каменогорськ, Уральськ і Степногорськ.

Наявність і структура основних елементів технопарків Казахстану – бізнесів-інкубаторів

Частина казахстанських технопарків містить у собі так звані бізнеси-інкубатори, тобто будинок або кілька будинків, де протягом обмеженого часу (від 2 до 5 років) створені малі підприємства орендують приміщення.

За цей час фірма повинна реалізуватися і вийти за межі технопарку (у світі 88 % технопарків мають один або кілька бізнесів-інкубаторів). За даними Національної асоціації бізнесів-інкубаторів США, співвідношення успішних компаній і компаній-банкрутів у звичайних умовах складає 20:80, а в бізнесах-інкубаторах, навпаки, — 80:20.

Основну частку клієнтів інкубаторів у Республіці Казахстан становлять компанії, що займаються виробництвом (продукти харчування, пошив одягу, виробництво меблів, ремесло і виробництво сувенірів) і працюючі в сфері послуг (у сфері навчання, консалтингу і будівельно-ремонтних робіт і лише 2 % клієнтів бізнесів-інкубаторів займаються технологічним бізнесом), тоді як бізнес-інкубатор повинен «зрощуватися» з високотехнологічними компаніями із самих ранніх етапів — з моменту зародження ідеї.

У числі послуг, пропонованих казахстанськими технопарками, на сьогоднішній день слід зазначити:

- надання в оренду виробничих і адміністративних площ;
- організацію прокату технологічного устаткування;
- надання загальних комунальних і комунікаційних послуг.

Аналіз діяльності технологічних парків Казахстану дозволяє виділити ряд сучасних тенденцій їхнього розвитку:

- Збільшення кількості технопарків.

У країні за останнє десятиліття створено і зареєстровано більше 10 технопарків. У найближчі п'ять років технопарки можуть стати найважливішим елементом національної інноваційної системи республіки, тому що саме ці об'єкти інноваційної інфраструктури є елементами, що сприяють упровадженню сучасних технологій, підвищенню продуктивності праці і виробництву високотехнологічної продукції.

- Превалювання регіонального розвитку в системі технопарків країни.

Сьогодні, поряд з розвитком фундаментальної науки, є необхідним запуск регіонального інноваційного механізму за допомогою створення технопарків у кожній області Казахстану з обліком наявного науково-технічного потенціалу, мінерально-сировинних ресурсів, виробничої інфраструктури й обласних пріоритетів розвитку, ядром яких могли б стати регіональні університети.

У цьому зв'язку в країні спостерігається збільшення кількості регіональних технопарків, їх створено кілька: технопарк «Алгоритм»; технопарк «Бізнес-Сіті»; Алматинський регіональний технопарк і т.д. Усі вони створювалися з метою стимулювання регіонального і місцевого розвитку, забезпечення потреби економіки регіону в інноваційних продуктах.

- Збільшення кількості технопарків у середніх і малих містах.

- Збільшення кількості бізнесів-інкубаторів при технопарках.

Уся діяльність інкубаторів спрямована на розвиток інтегрованої і постійної структури, що могла б дати малому підприємству необхідну оперативну підтримку для розвитку бізнесів-проектів.

Сьогодні в Казахстані зареєстровано більш 100 тис. підприємств малого бізнесу (юридичні особи), тому створення бізнесів-інкубаторів буде основним моментом у становленні об'єктів малого бізнесу повноправними елементами економічного середовища технопарку і регіону.

У цілому тенденції розвитку технопарків Казахстану аналогічні тенденціям розвитку системи світової інноваційної інфраструктури, що свідчить про правильність вибору шляхів розвитку інноваційної політики держави.

Таким чином, можна відзначити, що впровадження в Казахстані таких інноваційних структур, як технологічні парки, відбувається досить активно. Діюча система технопарків займається як формуванням ринку інновацій, так і захистом авторських прав, створенням умов для реалізації інвестиційних проектів.

Республіка Індія

У листопаді 2008 року Федерація індійських торгово-промислових палат розробила проект Індійського інноваційного акта «India Innovation Act» та передала його на розгляд уряду Індії. Прийняття цього нормативно-правового акта спрямовано на збільшення інвестицій у наукові дослідження, зміцнення освітянських можливостей у галузях математики, науки і технологій та розвиток інноваційної інфраструктури країни.

Відповідно до звіту Світового банку «Глобальна конкурентоспроможність — 2008» Індія посідає загальне 26-е місце в рейтингу інноваційних факторів.

У цьому контексті слід виділити такі фактори вказаного рейтингу:

- наявність науковців та інженерів – 4-е місце;
- якість науково-дослідних інституцій – 22-е місце;
- витрати корпорацій на науково-дослідні роботи – 28-е місце;
- можливості втілення інновацій – 31-е місце;
- співробітництво університетів з промисловістю – 44-е місце;
- патенти – 62-е місце;
- урядова підтримка новітніх технологій – 71-е місце.

За останні роки урядом РІ створена розгалужена інституційна інфраструктура в інформаційній галузі, зокрема:

- Підрозділ розробки та запровадження електронного права;
- Орган контролю сертифікації;
- Апеляційний трибунал у галузі програмних продуктів;
- Регістр проектів інтегральних мікросхем;
- Директорат з питань сертифікації, стандартизації та контролю якості в галузі ІТ.

Серед основних напрямів діяльності Національного інноваційного фонду (НІФ) (<http://www.nif.org.in>), який було засновано в 2000 р., можна згадати такі: створення бази даних попередньо відібраних інноваційних проектів, під які виділяється відповідне фінансування; підтримка наукових досліджень; розвиток зв'язків між науковими колами, виробниками та підприємцями; створення позитивного іміджу Індії як країни з високим рівнем досягнень в інноваційній сфері.

Китайська Народна Республіка

Однією із інноваційних структур китайського уряду є Державний комітет КНР з розвитку та реформ, у складі якого існує Департамент високих технологій, який відповідає за стратегію та планування розвитку високотехнологічної

промисловості Китаю, просування інноваційних технологій, сприяє організації великих інноваційних проектів із залученням іноземних інвестицій, координує та узгоджує інноваційні проекти з планами економічного та соціального розвитку країн, відповідає за інтеграцію та взаємодію науково-дослідних інститутів та підприємств щодо впровадження інноваційних розробок у виробництво.

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності в Китаї виступає Державний інноваційний фонд підтримки малих підприємств, що впроваджують нові технології. Державний інноваційний фонд підтримки малих підприємств надає фінансову підтримку китайським підприємствам усіх форм власності, які задіяні у сфері виробництва або послуг, займаються науково-дослідними та конструкторськими роботами, мають достатній рівень інноваційних розробок і є конкурентоспроможними на ринку високих технологій. Перевага у фінансуванні надається також фірмам, заснованим науковцями і дослідниками, а також колишніми студентами та аспірантами з відповідною освітою, що повернулись у Китай після навчання за кордоном. Особлива увага приділяється також спільним проектам, створеним за участю підприємств, університетів та науково-дослідних інститутів.

Республіка Сінгапур

Державна інфраструктура з підтримки інноваційної діяльності та задіяні у ній інститути

Формуванням інноваційної політики Сінгапуру займається Рада з досліджень інновацій та підприємництва (Research, Innovation and Enterprise Council, RIEC), очолювана безпосередньо Прем'єр-міністром країни. До складу Ради входять як державні службовці, так і представники приватних компаній.

Довідково: національна науково-дослідна програма включає такі основні пріоритети:

- доведення рівня фінансування науково-дослідної та інноваційної діяльності до 3 % ВВП до 2010 року;
- визначення стратегічних напрямів науково-дослідної та інноваційної діяльності та їхнє фінансування;
- визначення балансу фундаментальних і прикладних досліджень за затвердженими стратегічними напрямками;
- заохочення приватного сектору до здійснення науково-дослідної та інноваційної діяльності;
- посилення зв'язків між державним і приватним секторами у сфері науково-дослідної та інноваційної діяльності.

Механізми сприяння розвитку інновацій

Програма реалізується за чотирима основними напрямками:

Розробка стратегій управлінського та технологічного розвитку компаній. У рамках цього напрямку фахівці Агентства A-STAR надають компаніям сприяння у розробці технологічної «дорожньої карти» для низки продуктів або послуг, з якими виробник бажає вийти на ринок. Така «дорожня карта» надає повне розуміння технологічної сторони реалізації того чи іншого проекту, розкриває критичні системні вимоги і ключові напрями технологічного розвитку для досягнення оптимальних виробничих показників. Таким чином, «дорожня карта» гарантує, що нова технологія, яка адаптується підприємством, є адекватною поставленим завданням і позитивно вплине на його розвиток. При цьому окремим підприємствам надається фінансова допомога з метою їхнього технологічного переозброєння.

Сприяння комерціалізації перспективних інноваційних розробок

Метою проекту є забезпечення постійно діючої бази технологічного трансферу її учасників і відтак максимізації комерційного потенціалу напрацьованої інтелектуальної власності.

Основними функціями проекту є:

- забезпечення обміну знаннями і досвідом щодо технологічного трансферу через регулярні зустрічі уповноважених представників організацій-учасниць;
- загальне управління портфелем активів інтелектуальної власності через їхній облік та ефективне використання як серед учасників мережі, так і поза нею;
- розширення можливостей доступу на ринок через спільні маркетингові дії і діяльність спеціально створеної Технологічної консультаційної служби (Technology Advisory Services);
- забезпечення персоналу компаній-учасників мережі необхідними навичками і можливостями через їхнє систематичне залучення до відповідних навчальних і тренувальних програм.

Турецька Республіка

Активізація розвитку інноваційної сфери ґрунтується, перш за все, на достатній юридичній базі та суттєвому збільшенні обсягів державного фінансування.

Діяльність інноваційних об'єктів (технопарків або зон технологічного розвитку, функціональні особливості яких значною мірою співпадають) у Туреччині регламентується **Законом ТР № 4691** «Про зони розвитку технологій», який набув чинності у 2001 році. Цей Закон, спрямований на забезпечення ефективної співпраці між закладами вищої освіти і об'єктами промисловості з метою створення конкурентоспроможного на світових ринках промислового комплексу країни. Закон фіксує умови створення в ТР інноваційних структур, які накопичують науково-технічні знання та здійснюють економізацію цих знань; підвищують стандарти і якість наукомісткої продукції; розробляють нововведення

з метою підвищення продуктивності та зменшення собівартості виробництва; здійснюють імплементацію інноваційних розробок підприємствами малого та середнього бізнесу; забезпечують необхідними умовами дослідників; сприяють активізації інвестування іноземного капіталу в національну інноваційну сферу тощо.

Згідно з регулюючими документами, головною метою діяльності технопарків в Туреччині є забезпечення взаємодії між університетами, науково-дослідними організаціями та промисловою сферою.

Спостерігається інтенсифікація розвитку університетського технопарку «Технокент» при СТУ як ефективного механізму імплементації результатів наукових досліджень в індустріальне виробництво. На даний час в «Технокенті» функціонує близько 300 підприємств, більш ніж половина з яких працюють у галузі електроніки, програмного забезпечення та комунікації Цей технопарк розростається не лише кількісно, а й якісно: останнім часом серед фірм, що відкрили «інкубатори» на території технопарку СТУ, провідні компанії та виробничі підприємства Туреччини. Так, з приходом в «Технокент» представництв лише двох провідних місцевих компаній, таких як «Тюрктелеком» та «Вестель», кількість персоналу технопарку збільшується вдвічі. У рамках цієї діяльності місцевим малим та середнім «хай-тех» компаніям надаються безкоштовні інформаційні та консультаційні послуги.

У Технопарку при університеті Хаджеттепе функціонує близько 140 фірм, основна частка яких, з урахуванням спеціфіки університету, спеціалізується у сфері медичних технологій, а також програмного забезпечення, інформаційних технологій та електроніки. У 2007 р. технопарк завершив будівництво нового центру площею 14000м², що створило додаткові можливості для залучення до структури технопарку приблизно 100 нових фірм.

Для того, щоб приблизно половина загальної суми фінансування сектору досліджень і розвитку ТР здійсню-

валась приватним сектором, урядовими структурами удосконалюється нормативно-правова система регулювання і стимулювання інноваційної діяльності.

Наразі в ТР створено систему досить потужних інноваційних структур, які, відповідаючи міжнародним стандартам, взаємодіють та конкурують між собою в плані обсягів фінансування та якості наукомісткої 500 продукції. Це є індикатором переходу Туреччини в якісно нову фазу науково-технологічного розвитку.

У Туреччині функціонує 30 технопарків, 18 зон розвитку технологій, інкубатори тощо, окремі з яких працюють на базі промислових впорядкованих зон та університетів. Кількість технопарків при університетах державної та приватної форм власності збільшується. Відповідно суттєво зростає кількість кваліфікованих персоналу та проектів, що виконуються в структурах інноваційної спрямованості.

Активізації розвитку інфраструктури турецького науково-дослідницького простору сприяло забезпечення участі країни в якості повноправного (асоційованого) члена в рамках європейських програмах РП 6 та РП 7. Завдяки здобутому країною в ході реалізації РП 6 досвіду та масштабним заходам, вжитим керівництвом країни для інформування та заохочення до участі в програмі академічних, освітніх та підприємницьких структур, ТР спромоглась досягти позитивних результатів в РП 7.

Одним з пріоритетів діяльності нинішнього уряду ТР є виробництво високотехнологічної, конкурентоспроможної на світових ринках продукції з метою її використання та експорту. Це не просто декларації, а системна послідовна робота, зокрема, створення відповідної договірно-правової бази, великі інвестиції в розвиток інноваційних структур. **Національна стратегія розвитку сфери науки і технологій «Бачення — 2023»** (в 2023 році святкуватиметься 100-річний ювілей заснування ТР) визначає провідну роль науки і

технологій в процесі розвитку турецького суспільства та підвищення рівня життя. Відповідно на державному рівні здійснюються комплексні заходи, спрямовані на підтримку місцевих компаній, які працюють в даному напрямі і сприяють впровадженню результатів інноваційних досліджень та розробок у виробництво. Одним з механізмів такої підтримки є розвиток національної системи технопарків та інших інноваційних об'єктів, що, безперечно, не лише полегшує менеджмент інноваціями, а й стимулює самих науковців.

Японія

1. Складові частини державної інфраструктури з підтримки інноваційної діяльності.

Відповідно до основного закону Японії про розвиток науки і техніки питаннями планування, формування та загальної координації науково-технічної політики **опікується Рада з питань політики у сфері науки і техніки. Раду очолює прем'єр-міністр Японії, до її складу входять 14 членів, включаючи державного міністра Японії з питань науки і техніки, та вчені, які працюють у найбільш важливих галузях країни.**

2. Інститути, безпосередньо задіяні у інноваційній діяльності.

Відповідно до адміністративної реформи у 2001 р. юридичний статус багатьох національних дослідницьких інститутів було змінено на незалежні адміністративні агенції (НАА). Це значно підняло рівень свободи прийняття рішень стосовно персоналу та фінансового управління, а також дало можливість отримувати фінансування від приватних корпорацій.

3. Механізми сприяння розвитку інновацій.

Законом передбачено обов'язкову розробку та підтримку з боку Ради з питань політики у сфері науки і техніки (РПНТЯ) при Кабінеті міністрів Японії так званих «Базових

планів розвитку науки і технологій в Японії». У Плані повністю викладається політика розвитку основних науково-дослідних розробок та їх застосування у суспільстві і економіці країни.

Цей План базується на таких основних позиціях:

1. Наука і технології мають бути підтримані спільною та корисними суспільству.

2. Зосередження на розвитку людських ресурсів та розвитку конкурентоспроможних наук з вивчення навколишнього природного середовища.

На даний час РНТЯ вже визначило 273 «основні науково-дослідні тематики» та 62 «стратегічно орієнтовані науки» у всіх восьми сферах. Серед цих 62-х знаходяться п'ять «довгограючих» проектів, які носять характер загальнонаціональних:

- 1) розвиток космічних транспортних технологій;
- 2) розвиток реакторів на швидких нейтронах;
- 3) розробка суперкомп'ютерів наступного покоління;
- 4) система контролю і зондування землі та океану;
- 5) розробка електронного лазера без використання ядерного вибуху.

Відповідно до рішення РНТЯ ці п'ять проектів будуть щорічно підлягати звітності про виконання та, у разі необхідності, перегляду та доповненню.

Крім того, реформа науково-інноваційної системи Японії торкається також спрощення візового режиму для іноземних науковців.

3. Джерела фінансування та умови підтримки інноваційної діяльності.

Міністерства, які відповідають за інноваційну політику, використовують однакові інструменти для її впровадження:

- пряме фінансування своїх дослідницьких організацій;
- пряме фінансування окремих дослідницьких проектів та програм;

- фінансування окремих дослідницьких проектів та програм через спеціалізовані агенції при міністерствах.

Урядом можуть фінансуватись як державні проекти, так і проекти приватних дослідницьких організацій та університетів.

4. Критерії оцінки ефективності діяльності установ, що надають інноваційну підтримку, та підприємств, що її отримують.

Діяльність організації та ефективність проектів оцінюється за такими критеріями:

1. Оцінка дорожньої карти проекту, зокрема соціально-економічні ефекти від впровадження проекту, план реалізації заходів із впровадження проекту, технічні елементи, порівняння з іншими проектами.

2. Оцінка наслідків реалізації проекту, зокрема кількість та якість наукових статей та прес-релізів, написаних про проект, кількість отриманих патентів та призів, створення прототипів проекту.

3. Оцінка менеджменту проекту, зокрема лідерство та людські ресурси, задіяні в проекті, процес формування проекту, бюджет проекту, інтелектуальна власність, трансфер технологій, співробітництво з іншими науково-дослідницькими інститутами тощо.

АМЕРИКА

Канада

Канада в цілому, на відміну від інших країн, не робить жодних спроб щодо успішної комерціалізації науки, а використовує її лише в якості джерела для здійснення діяльності інноваційними компаніями, які прагнуть до ринкової глобалізації. Канадські компанії рідко є лідерами новітніх технологій і часто користуються інноваціями світових лідерів тієї чи іншої галузі. Історично склалося так, що Канада переважно вміло адаптує запозичені інновації.

Центральним елементом державної стратегії інноваційного розвитку канадської економіки є Інноваційна стратегія уряду Канади (далі – Стратегія), прийнята у лютому 2002 року, яка передбачає десятирічну програму заходів, спрямованих на досягнення прискореного розвитку інновацій в країні, та відповідне державне фінансування витрат на їх здійснення за рахунок коштів федерального бюджету Канади 2002–2012 років. При цьому Стратегія забезпечує механізм участі інших зацікавлених сторін у плануванні та фінансуванні її реалізації, насамперед – урядів провінцій та територій країни, муніципалітетів тощо.

Інноваційні рішення можуть розроблятися трьома типами організацій:

- власними спеціалізованими структурними підрозділами підприємств та організацій, які в подальшому будуть їх застосовувати на практиці;
- науково-дослідними центрами (насамперед при освітніх закладах), які проводять наукові дослідження та розробки за рахунок замовників;
- спеціалізованими компаніями, які розробляють інновації для подальшої реалізації їх на ринку.

Основними установами, задіяними у підтримці та розвитку інноваційної діяльності Канади, є:

1. Міністерство закордонних справ та міжнародної торгівлі Канади;
2. Міністерство трудових ресурсів і соціального розвитку Канади;
3. Міністерство розвитку інфраструктури Канади;
4. Канадський інноваційний центр;
5. Агенція розвитку експорту Канади (EDC);
6. Міжпровінційна програма підготовки майбутніх фахівців та ін.

На сьогодні в Канаді діють такі урядові програми або програми, які мають урядову підтримку та реалізуються

федеральним та провінційними урядами, муніципалітетами, окремими компаніями та фондами:

Назва урядової ініціативи	Юрисдикція / підтримка організацій					Установи, організації, програми, задіяні у реалізації ініціативи
	Індив.	Федер.	Пров.	Муніц.	Інші	
Інновації у бізнес-стратегії	X	X	X		X	-Програма підтримки промислових досліджень; -Канадський інноваційний центр; -Експертна група з комерціалізації; -Канадська текстильна програма (CANtex); -Програма розвитку бізнесу; -Науково-дослідна рада з природних ресурсів та техніки; -Атлантичний інноваційний фонд; -Проведення круглих столів.
Застосування раціональної ділової практики	X	X	X		X	-Програма підтримки промислових досліджень; -Атлантичний інноваційний фонд; -Програма розвитку бізнесу; -Високоєфективне виробництво
Розробка стратегічного та комплексного підходу до створення центрів ділового досвіду	X	X	X	X	X	-Науково-дослідний центр зв'язку; -Центр розвитку транспорту; -Канадський інноваційний центр; -Програма розвитку бізнесу; -Робоча група з питань інновацій.

<p>Державна заохочувальна підтримка інноваційної діяльності, визначена ринковими можливостями</p>	X	X	X		<ul style="list-style-type: none"> -Канадська науково-дослідна ініціатива легких матеріалів; -Робоча група з питань інновацій; -Канадський інноваційний центр; -Канадський інноваційний фонд; -Обмін технологіями у галузі охорони здоров'я; -Експертна група з комерціалізації; -Канадська текстильна програма; -Програма розвитку бізнесу; -Атлантичний інноваційний фонд; -Науково-дослідна рада з природних ресурсів та техніки; -Національна стратегія аерокосмічної і оборонної галузей.
<p>Розширення доступу приватного сектору до застосування спеціальних знань</p>					<ul style="list-style-type: none"> - Програма підтримки промислових досліджень; -Програма розвитку бізнесу; -Атлантичний інноваційний фонд; -Підтримка працівників зв'язку на промислових підприємствах; -Науково-дослідний центр зв'язку; -Канадські технологічні мережі; -Ініціатива «Інновації та розвиток вмінь»; -Сільськогосподарська політика.
<p>Покращення доступу до державної програми, у тому числі наукових досліджень і експериментальних розробок Програми податкових ініціатив</p>	X	X	X		<ul style="list-style-type: none"> -Програма підтримки промислових досліджень; -Науково-дослідний центр зв'язку; -Робочі групи з питань інновацій; -Канадський інноваційний фонд; -Експертна група з комерціалізації; -Атлантичний інноваційний фонд; -Програма розвитку бізнесу; -Науково-дослідна рада з природних ресурсів та техніки; Ініціатива «Інновації та розвиток вмінь»

Майже в усіх високорозвинених країнах державні програми заохочують до здійснення інноваційної діяльності в національних інтересах та підтримуються на високому урядовому рівні. Здійснюється заохочення не лише внутрішніх галузей науки і техніки, але й підприємств та компаній до використання їх конкурентних переваг. Протекціоністські тенденції зберігаються при державному фінансуванні науково-дослідної сфери.

Фінансування інноваційної діяльності, як правило, здійснюється за рахунок власних або кредитних коштів розробників або замовників тих чи інших наукових розробок. При цьому кредитування інноваційної діяльності комерційними фінансовими установами здійснюється на загальних засадах. Водночас, з урахуванням пріоритетності інноваційного розвитку Канади та відповідно до Стратегії, в країні існує комплекс програм державного стимулювання інноваційної діяльності через надання грантів та доступу до кредитних ресурсів на пільгових умовах.

Головним принципом державного стимулювання інновацій є застосування механізму прямої проектної підтримки інноваційного проекту, який порівняно з механізмом підтримки через надання різноманітних пільг має переваги адресності, прозорості та гнучкості, але, вочевидь, пов'язаний з необхідністю здійснення прямих бюджетних виплат.

Критерії оцінки ефективності діяльності підприємств, які отримують державну інноваційну підтримку, встановлюються вищезазначеними установами або урядовими структурами відповідно до умов їх діяльності та програм або згідно з розробленим механізмом надання такої підтримки окремим для кожної ініціативи або програми.

Сполучені Штати Америки

Історично американська законодавча база забезпечувала правовий фундамент розвитку інноваційного бізнесу на

принципах довгостроковості та економічної зацікавленості підприємців і на сьогодні містить широкий спектр законів про патенти, товарні знаки, авторське право, антитрестовське законодавство, пільгові кредити, а також закони, що передбачають можливість примусового ліцензування технологій, про стимулювання інвестицій у венчурний бізнес і багато інших.

Найважливішим джерелом науково-технічних знань і основним механізмом реалізації політики уряду США у питаннях створення інновацій є федеральні лабораторії та інші науково-дослідні установи держави.

Досвід США у модернізації дослідницьких університетів

На окрему увагу заслуговує те, що останнім часом навіть для найбільш передових національних освітньо-наукових систем питання посилення інтеграції науки і вищої освіти набули додаткової актуальності у зв'язку з глобальною фінансовою кризою та загальним уповільненням розвитку економіки, які значно посилили негативні наслідки скорочення промислового виробництва передусім у Західній Європі та США. На цьому наголошується, зокрема, в дослідженні Національної ради з питань наукових досліджень США «Дослідницькі університети і майбутнє Америки» (2012).

Необхідно відзначити, що термін «**дослідницький університет**», який набув значного міжнародного поширення, а в Україні є офіційним статусом певних ВНЗ, у США має не нормативний, а дескриптивний характер, слугуючи відзначенням відповідності ВНЗ певним критеріям освітнього, наукового та економічного характеру. Загалом, поняття «дослідницького університету» у світі сьогодні передбачає відповідність ВНЗ кільком важливим критеріям, серед яких:

1. Висока частка коштів, отримуваних університетом на здійснення фундаментальних і прикладних наукових досліджень (50 % і більше загального бюджету, при цьому кошти

отримуються винятково на конкурсній основі, а не як пільги, передбачені особливим статусом).

2. Різноманітність дисциплін, що викладаються у ВНЗ, висока частка здобувачів наукового ступеня.

3. Значна кількість залучених викладачів, у тому числі з-за кордону.

4. Наявність розвинутої інфраструктури, до складу якої входять як інфраструктура для власне навчання студентів і аспірантів та для здійснення наукових досліджень, так і інноваційна інфраструктура – малі і середні підприємства, що працюють на базі та у партнерстві з відповідним ВНЗ, безпосередньо займаючись комерціалізацією наукових результатів.

5. Високий ступінь навчальної та дослідницької автономії, наявність потужної корпоративної етики, що забезпечує високий рівень і наступність наукових шкіл та значні обсяги благодійних пожертв від колишніх випускників, що добилися успіху в бізнесі.

Також варто зауважити, що класифікація «дослідницький університет» присвоюється американським ВНЗ недержавною організацією, Фондом Карнегі з удосконалення навчання (Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching), яка при укладенні рейтингів університетів і коледжів виконує функції незалежної агенції оцінювання якості освіти.

Інституційні особливості та пріоритети розвитку дослідницьких університетів США

З точки зору сучасної організації практики дослідницьких університетів особливий інтерес представляє досвід США.

Аналітики виділяють такі пріоритети розвитку дослідницьких університетів США:

- *поліфункціональність університету, його здатність як генерувати, так і забезпечувати трансферт сучасного знання;*
- *сильна орієнтація на наукові (насамперед фундаментальні) дослідження і розробки;*

- наявність системи підготовки фахівців з науковим ступенем; при цьому особливе значення надається перевищенню числа магістрантів і докторантів над числом студентів;
- орієнтація навчання на сучасні напрями науки, освоєння високих технологій;
- широкий набір спеціальностей і спеціалізацій, включаючи природні, соціальні та гуманітарні науки;
- високий професійний рівень викладачів, прийнятих на роботу на основі конкурсів, у тому числі і міжнародних; наявність можливостей для запрошення провідних фахівців з різних країн світу на тимчасову роботу;
- високий ступінь інформаційної відкритості та інтеграція в міжнародну систему науки та освіти;
- сприйнятливність до світового досвіду та гнучкість щодо нових напрямів наукових досліджень і методів викладання;
- конкурсність і селективний підхід при наборі студентів;
- формування в університеті особливого інтелектуального середовища;
- наявність корпоративної етики, яка базується на етосі науки, демократичних цінностях і академічних свободах;
- формування середовища університету у вигляді специфічного науково-технічного та економічного простору, часто заповнюваного технопарковими структурами;
- прагнення до лідерства всередині даного регіону, країни і світового наукового та освітнього співтовариства в цілому.

Дослідницькі університети мають, як правило, міцні зв'язки з промисловістю. Так, найбільший американський дослідницький університет – Массачусетський технологічний інститут має зв'язки приблизно з 300 корпораціями США.

Істотною відмінністю у формуванні професорсько-викладацького складу американських дослідницьких університетів є ротація кадрів, що охоплює сфери освіти, науки та бізнесу. Між ними відсутні штучні перегородки, більше того – система оплати у вузі, як і на фірмі, стимулює таку ротацію.

Дослідницькі університети США: структура фінансування, організаційна структура

Дослідницькі університети беруть активну участь, переважно на комерційній основі, в додатковій післявузівській освіті, пропонують багаторівневі програми підвищення кваліфікації та перепідготовки. На відміну від вузькопрофільних комерційних навчальних закладів, університети мають можливість реалізації різноманітних міждисциплінарних програм.

Для дослідницьких університетів характерна множинність джерел фінансування: федеральний і місцевий бюджети, гранти, благодійні та піклувальні фонди, бізнес, доходи від навчальної, дослідницької, виробничої та консультаційної діяльності. Так, у США на федеральний уряд припадає 13,3% всіх фінансових ресурсів, на уряд штатів – 30,3%, місцеві органи влади – 2,7%, приватний сектор – 4,9%, студентів – 33,1%. Ще 15% коштів до бюджету вищої школи вносять самі вузи за рахунок своїх фондів і доходів.

Сучасний дослідницький університет – це великий економічний суб'єкт, що володіє, природно, великою самостійністю. Так, річний бюджет Техаського університету – 3 млрд. доларів, Стенфордського – 1 млрд. доларів, Манчестер метрополітен-університету – 1 млрд. доларів. Навколо університетів цього типу створюються дослідницькі парки як форма інтегрованого розвитку науки, освіти та бізнесу. Дослідницький парк являє собою об'єднану навколо наукового центру (дослідницького університету) науково-виробничу, навчальну та соціально-культурну зону забезпечення безперервного інноваційного циклу.

Суть концепції дослідницького парку полягає у створенні особливої інфраструктури, що забезпечує зв'язок дослідницького центру та бізнесу, що породжує і підтримує на стартовому етапі малі високотехнологічні підприємства. У парках здійснюється технологічний трансферт, тобто передача нових технологій, проекти яких виникли в наукових центрах, у виробництво, доведення задуму до стадії випуску продукції.

У парках реалізується інтеграція науки, що базується у вузах, з бізнесом. Парки допомагають вченим, інженерам, програмістам довести свої ідеї до стадії комерційного продукту, стати підприємцями, організувати власні малі фірми. Технопарки, які утворюються поряд з вузами, але незалежні від них, з одного боку, забезпечують комерціалізацію наукових розробок, дають додатковий заробіток викладачам, аспірантам і студентам, а з іншого, створюючи навколотовузівські структури комерційної діяльності, перешкоджають надмірній комерціалізації роботи самих вузів.

Структура кожного конкретного парку визначається його спеціалізацією, відповідно окреслює коло його діяльності. У структурі парку є дослідницькі підрозділи, обчислювальний центр, експериментальне виробництво, фірми з випуску високотехнологічної продукції, система обслуговування фірм парку, комерційна та юридична служба, навчальний центр, побутові приміщення та соціальна сфера. Парку надається можливість користуватися лабораторіями, бібліотекою та комп'ютерними комунікаціями університету.

Ядром парку є інноваційний бізнес-інкубатор, в якому вчений після ретельної експертизи своєї розробки отримує можливість пільгової оренди приміщень і обладнання, ділових консультацій, фінансової, інформаційної та організаційної підтримки. Таким чином, у парку починають діяти юридично та економічно самостійні фірми.

Аргентинська Республіка

Державна система Аргентини у сфері науки, технології та інновації визначена Законом № 25.467 від 20 вересня 2001 року та Законом № 23.877 «Просування та розвиток інноваційної технології» від 25 жовтня 1990 р.

Метою державної політики у цій сфері є встановлення загальних рамок, які б структурували, спонукали та просували діяльність у сфері науки, технології та інновацій з метою сприяння приросту державного надбання в питаннях культури, освіти, соціальних та економічних наук, зміцнюючи в такий спосіб національну ідентичність, створюючи робочі місця та зберігаючи довкілля.

Відповідно до ст. 3 Закону № 25.467 від 20.09.01 встановлено принципи незаперечного характеру та універсального застосування на усіх напрямках наукової, технологічної та інноваційної діяльності.

Кабінет з питань науки і технології було утворено на виконання Указу № 1273/96, він очолюється главою уряду та складається з:

- Міністра науки, технології та виробничої інновації;
- Міністра оборони;
- Міністра економіки, праці та державних служб;
- Міністра освіти;
- Міністра закордонних справ, міжнародної торгівлі та віросповідань;
- Міністра охорони здоров'я та соціальної діяльності;
- Секретаріату з питань природних та людських ресурсів глави уряду.

Виконавчий секретаріат Кабінету з питань науки і технології підпорядкований Міністерству науки, технології та виробничої інновації. До компетенції цього Кабінету входить визначення політики, пріоритетів та забезпечення бюджетними коштами сфери науки та технології державного сектору з метою сприяння економічному росту та добробуту

населення, поліпшення освіти та охорони здоров'я, охорони довкілля та державної оборони.

Розробка стратегії інноваційного розвитку

При розробленні «Основ стратегічного плану Аргентини на короткий термін 2005–2015 рр. у сфері науки, технології та інновації» було зібрано 14 комісій з таких питань:

1. Соціальні проблеми: громада та рівень життя і праці.
2. Довкілля та природні ресурси: довкілля, корисні копалини та водні ресурси.
3. Промислові галузі: сільське господарство та харчова галузь, високотехнологічні промисловості, транспорт та туризм.
4. Передові технології: біотехнологія, нанотехнологія, інформаційні та комунікаційні технології.

Бразилія

Традиційно в Бразилії питання координації та контролю підготовки науковців та викладачів вузів покладені на державну фундацію «Координаційна рада підвищення кваліфікації в системі вищої освіти» (КРПК, CAPES*), яка діє при Міністерстві освіти, та «Національну раду з розвитку науки і технології» (НРРУ, CNPq**) — при Міністерстві науки й технології. Обидві інституції були засновані у 1951 році і за свою історію зробили вагомий внесок у розбудову вищої школи, підготовку кадрів для національної науки, реалізацію визначних науково-технічних проектів, зокрема в ядерній енергетиці, авіакосмічній галузі, сільському господарстві тощо.

Крім цього, КРПК, в тісній співпраці з Національною радою з розвитку науки і технології, проводить роботу з відбору та направлення на навчання й підвищення кваліфікації молодих викладачів, аспірантів, докторів наук, чисельність яких, як свідчить статистика, з року в рік зростає. Так, наприклад, якщо в 1996 році КРПК провів апробацію 1083 факультетських програм з підготовки магістрів і 541 програ-

му з підготовки докторів наук, то у 2007 році ці показники подвоїлися. Це, в свою чергу, дозволило значно збільшити чисельність науковців та викладачів з науковим ступенем. Зокрема, якщо чисельність випускників-магістрів і докторів наук у 1996 році становила відповідно 42 і 21 тис., то у 2004 році ця цифра зросла втричі.

Найвищим керівним органом НРРУ є Рада НРРУ, до якої входить її президент і віце-президент, президенти Фонду фінансування навчання і проектів (Finer) — спеціального фінансового органу при Міністерстві науки і технології Бразилії, та президент Національної програми післядипломної підготовки в системі вищої освіти Міністерства освіти Бразилії. Крім того, членами Ради є Виконавчий секретар Міністерства науки і технології Бразилії та 14 представників найбільш авторитетних вузів країни, науково-дослідних закладів, підприємств промисловості та бізнесу, що дозволяє країні ідвигнути власну конкурентноспроможність серед впливових світових ринків.

У структурі асигнувань у наукові дослідження перше місце посідають прикладні і точні науки, серед яких виділяються інженерна справа та обчислювальна техніка — 36 %, на другому місці стоять природничі науки: сільське господарство, біологія, медицина — 35 %, третя позиція за гуманітарними розділами людських знань: соціальні науки, вивчення мов, мистецтво тощо — 21 %.

Географія країн, в яких навчаються та ведуть дослідження бразильські стипендіати-науковці, зберігається майже незмінною протягом всього періоду існування НРРУ і може бути представлена наступним чином: на Сполучені Штати Америки припадають 35 %, Велику Британію — 15 %, Францію — 12 %, Німеччину — 12 %, Канаду — 7 %, Іспанію — 5 % від загальної кількості стипендіатів, що навчаються за кордоном.

3.2. Інноваційні аспекти вищої школи в окремих країнах Європи, Азії та Америки

3.2.1. Загальні принципи формування системи вищої освіти європейських країн

Система освіти країни, як і культура її народу, є унікальним явищем, незрівнянно складнішим, ніж інші системи (транспорту, зв'язку, безпеки), бо глибоко пов'язана з духовними і матеріальними аспектами минулого і сучасного. З огляду на це у кожній країні освіта та її організація мають свої особливості, що обумовлені історичним розвитком та власними національним характером. Проте наймогутнішими ініціаторами змін у системі освіти виступають не її власні проблеми чи негаразди (системні чинники), а ті, які перебувають поза нею насамперед, пріоритети й вимоги до навчання і виховання, спричинені включенням країни до спільного руху світового співтовариства у майбутнє, змінами у виробництві, культурі та поведінці. Відтак при реформуванні вищої освіти, з одного боку, враховуються пріоритети збереження культурної різноманітності національних систем освіти, а з іншого – завдання поліпшення міжнародної співпраці, мобільності, працевлаштування студентів у Європейському чи міжнародному ареалі, міжнародної конкурентоспроможності закладів вищої освіти [13]. Так чи інакше, формується якісно новий тип студента та майбутнього науковця, що відповідає вимогам сучасності.

Структура світової вищої освіти видається надзвичайно різноманітною, однак домінують дві тенденції:

1. **Унітарна**, або єдина, система, коли вища освіта забезпечується університетами чи відповідними до них закладами. Такі заклади пропонують як загальні академічні ступені, так і професійно орієнтовані програми різної тривалості і рівня. В *унітарній* системі вищої освіти до її складу входять лише університети (частка інших ВНЗ становить незначний

відсоток). Такою є освіта в Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції. Деякі експерти виділяють в окрему групу країни з т. зв. «інтегрованими» університетами, до складу яких увійшли спеціалізовані середні і вищі навчальні заклади (Швеція та Іспанія) та країни, що належали до соціалістичного табору.

2. Бінарна, або подвійна, система з *традиційним університетським сектором*, що так чи інакше спирається на концепцію Humboldt університету та на окремий *неуніверситетський сектор* вищої освіти, що має чітко окреслену структуру. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу, де поряд з університетським сектором існують численні спеціалізовані заклади, які приймають чималу частину молоді. З європейських країн *бінарну* систему вищої освіти мають Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія. Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія та ряд інших.

Достатньо ефективною для світової вищої освіти є тенденція удосконалення і розширення «короткої і професіоналізованої» вищої освіти. Йдеться не про аналоги наших технікумів, а про інтенсивне навчання у справжньому ВНЗ (це нерідко особливий підрозділ університетів), але упродовж малого проміжку часу, до трьох років. За умови доброї організації (прикладом є створені нещодавно «університетські інститути» у Франції) отримується ґрунтовна освіта, як наслідок – випускники легко знаходять роботу.

Тенденції до всебічної (єдиної) університетської системи разом із розвитком сильного сектору вищої освіти неуніверситетського рівня сприяли ширшому тлумаченню поняття «університет», що відрізняється від визначення, яке традиційно використовується щодо континентального європейського університету, – установа з інтенсивною співпрацею, узгодженістю між викладанням, навчанням та успіхами у ньому, де велика увага приділяється індивідуальному навчанням.

Ця тенденція чітко спостерігається сьогодні в університетах тих країн, які встигли найглибше зануритися у процес

створення інформаційного суспільства. Донедавна малоструктуровані системи вищої освіти виконували достатньо обмежену кількість завдань щодо збереження й зміцнення державних структур країни, проведення наукових і технологічних досліджень з одночасною підготовкою науковців, а також забезпечення економіки фахівцями високої кваліфікації. У більшості країн світу ці завдання заклади вищої освіти виконували шляхом використання моно- (чи мало-)дисциплінарного навчання. Якщо вища освіта була загальною, то фахова підготовка переносилася на робочі місця (класичним прикладом є Японія).

Основні ж завдання щодо організації навчальних закладів вищої освіти, які мають професійно орієнтовані програми навчання паралельно з університетським сектором, майже однакові у більшості країн:

- *запропонувати професійно орієнтовані та економічно вигідні типи освіти для задоволення потреб ринку праці;*
- *забезпечити потреби зростаючої кількості вступників без істотного збільшення урядових витрат на вищу освіту;*
- *запропонувати передусім програми, орієнтовані на викладання, в яких частково використовуватимуться дослідження прикладного характеру;*
- *поновлення та покращення вже існуючої професійно орієнтованої освіти.*

Разом зі зростаючою диверсифікацією структур вищої освіти відбувається паралельна диверсифікація ступенів і кваліфікацій, які видаються різними закладами освіти.

Існує традиційна диференціація між структурою «континентального європейського» ступеня з досить довгим академічно інтегрованим навчанням та структурою «англо-американського» університетського ступеня з коротшим за тривалістю навчанням на отримання першого ступеня та розмаїттям післябакалаврських студій, що частково базуються на модульній системі.

У деяких країнах типи ступенів коротшого циклу впроваджуються у національну структуру ступенів (напр., у Данії,

Фінляндії, Італії і Португалії). В інших країнах така система впроваджується разом із традиційною ступеневою структурою (напр., у Німеччині та Нідерландах).

У неуніверситетському секторі також відбувається безперервна диверсифікація кваліфікацій. Аби відповідати вимогам ринку праці у певних професійних сферах, запроваджено велику кількість нових програм для здобуття ступеня бакалавра, розроблено низку післябакалаврських курсів. Вони можуть завершуватися отриманням національного ступеня чи ступенів із подвійною спеціалізацією. Заклади освіти неуніверситетського типу, які не мають права на магістерські програми, за власним бажанням можуть співпрацювати із зарубіжними установами, які таке право мають. Отже, у такий спосіб зазначені заклади освіти отримують можливість пропонувати студентам міжнародні магістерські програми.

Заклади вищої освіти неуніверситетського сектору не пропонують докторські ступені, але це не означає, що кандидати на докторські програми з неуніверситетського сектору не можуть на них навчатися. У деяких країнах такі кандидати мають можливість отримати доступ до докторської (PhD) програми в університеті одразу (напр., Норвегія і Нідерланди) або через т зв. підготовчі курси (напр., Австрія і Німеччина). У Норвегії декілька навчальних закладів неуніверситетського сектору здобувають право проводити дослідницькі студії та надавати докторські ступені.

Зростаюча диверсифікація в цілому вважається позитивним явищем для систем вищої освіти як усередині кожної країни, так і в міжнародному контексті. Але зростаюча диверсифікація стикається з проблемами недостатньої прозорості структур кваліфікацій окремої країни і труднощами у взаємному визнанні кваліфікацій через велику кількість різних рівнів та варіацій змісту кваліфікацій. Вирішення цих проблем спонукає до пошуку інших інструментів, які сприятимуть розумінню отриманої інформації про кваліфікації.

Відтак спробуємо стисло описати головні тенденції розвитку систем вищої освіти у деяких країнах Європи, США та Азії, проілюструвавши сучасний стан та національну систему кваліфікацій у вищій освіті. Звернемо увагу на аспекти мобільності, прозорості, зокрема: системи кредитів та визнання рівнів освіти, гарантії (забезпечення) якості, плата за навчання та деякі практичні аспекти (структура та організація навчального року, іноземний студент та система профорієнтації).

3.2.2. Інноваційні аспекти вищої освіти окремих країн світу

Вища освіта Великобританії

Формування системи вищої освіти. Кілька століть усю вищу освіту країни репрезентували засновані у XII-XIII ст. університети в Оксфорді та Кембриджі, створені для навчання еліти. І лише у XX ст. статус університетів отримали коледжі, які готували молодь до складання випускних екзаменів у Лондонському університеті. Вища освіта країни була елітарною та охоплювала дуже малий відсоток молоді. Однак після Другої світової війни кількість університетів подвоїлася.

Майже століття система вищої освіти у Великобританії мала бінарну структуру. Проте з наданням у 1992 р. технічним інститутам статусу університетів ці дві ланки вищої освіти об'єдналися, тому для Британських університетів характерний високий рівень автономії. Загальне керівництво вищою освітою здійснює Міністерство освіти й науки, яке реалізує цю політику через ради університетських фондів Англії, Шотландії та Уельсу.

Сучасні принципи побудови вищої освіти. Заклади освіти. Усі університети Великобританії мають високий рі-

вень автономії у визначенні курсів, програм і методів навчання. Посередницькі функції між урядом та університетами покладено на три ради університетських фондів (Англії, Шотландії та Уельсу). До складу цих рад входять представники закладів вищої освіти з регіонів, шкіл і ліцеїв, роботодавців. Таке широке представництво дає змогу поєднати цілі держави та інтереси ВНЗ, досить об'єктивно оцінюючи останні. Зараховані до університету студенти спочатку намагаються здобути першу ступеневу кваліфікацію - бакалавр, яку можна отримати на гуманітарних, природничих чи педагогічних спеціальностях за 2-3 роки, архітектурних, інженерних спеціальностях та менеджменту – за 3-4 роки, ветеринарії та медицині – за 5-6 років.

Отримавши кваліфікацію бакалавра, студент має право продовжити навчання для отримання магістерського ступеня. Для цього необхідно 2-3 роки викладання, навчання чи досліджень при достатньо глибокому вивченні однієї чи групи суміжних дисциплін. У країні немає єдиного зразка диплома про освіту. Тут захищеними є лише титули «бакалавр», «магістр», «доктор».

Британські університети – це великі науково-навчальні комплекси, що включають коледжі, магістерські та докторські школи, дослідні інститути, наукові центри, обсерваторії та ін.

Післясередня освіта *неуніверситетського рівня* надається численними технічними та іншими коледжами, програми яких мають чітку фахову орієнтацію. Чимало їх підпорядковано Комітету з технологічної і бізнесової освіти (ВТЕС). Перший ВТЕС-диплом можна отримати вже після одного року денного навчання, національний ВТЕС-диплом – після 2-3 років. Вони дещо різняться і суворістю вимог до вступників.

Визнання професійних кваліфікацій здійснюється, зазвичай, певними асоціаціями, що встановлюють (для більшості регульованих фахів) дуже жорсткі вимоги. Для їхнього виконання випускникам університетів необхідні роки праці та самостійного удосконалення.

Доступ громадян до освіти. Середня освіта триває 13 років, два останніх з яких присвячуються поглибленому вивченню тих дисциплін, які учень планує обрати для студій до ВНЗ. Школи надають змогу обрати курси різного рівня складності, що призводить до нееквівалентних атестатів. Право вступу у ВНЗ без екзаменів надає атестат про загальну освіту підвищеного рівня (скорочено «*A level*»). За великої автономії шкіл в освітньому процесі підсумкові вимоги стандартизовані, бо випускні екзамени проводять кілька незалежних екзаменаційних рад. Більшість абітурієнтів університетів мають А-рівень з трьох дисциплін.

Головну роль у системі вищої освіти відіграють університети, передусім Лондонський, Кембриджський та Оксфордський. Британські університети, головним чином, гуманітарного спрямування. Технічні спеціальності студенти здобувають в університетських коледжах, на технічних факультетах університетів, а також у спеціальних інститутах, що не входять до складу університетів.

Для зарахування абітурієнти подають свої заяви у службу прийому в університети і коледжі (UCAS), вказуючи до п'яти бажаних закладів. Документи направляються у ВНЗ, які вирішують, чи вартує кандидат зарахування. Хоча в країні притримуються політики відкритої вищої освіти, зацікавлені органи встановлюють квоти місць (держсекретар з освіти – для вчителів, департамент охорони здоров'я – для лікарів тощо). Якщо кількість заяв перевищує квоту чи кількість вільних місць в аудиторіях, застосовується відбір, форми якого визначаються самими ВНЗ. Право на квотування мають і органи розподілу фондів та ресурсів.

Три університети (*Oxford, Cambridge, Durham*) проводять для абітурієнтів конкурсні вступні екзамени.

Академічний рік та екзамени. Навчання розпочинається 1 вересня і формально закінчується 30 серпня, але насправді навчальний рік коротший. Кожен ВНЗ автономний у плануванні навчального року за умови дотримання загаль-

них критеріїв: закінчення занять у червні, кілька (3-5) тижнів перерви на головні релігійні свята.

Відтак навчальний рік поділяється на три частини, але в останній більшість ВНЗ скорочує кількість навчальних годин для надання студентам часу на перегляд матеріалу і підготовку до підсумкових екзаменів. Частина університетів має проміжні канікули (до 8 тижнів) як час для самостійного навчання студентів. Однак усе відчутнішою є тенденція до двосеместрового року з канікулами між семестрами.

Усі ВНЗ автономні у встановленні методів контролю роботи і знань студентів: більшість робить наголос на підсумкових екзаменах, часто проводиться поточний контроль з урахуванням його результатів під час вирішення питання про перехід на наступний курс чи рівень. Після закінчення програми першого циклу студент може отримати такі оцінки: найвищу (*Class 1*), дуже добру (*Class 2, Division 1*) з правом продовження навчання на другому циклі, непогану (*Class 2, Division 2* чи «*two-two*»), найнижчу (*Class 3*).

Для переходу з першого рівня на другий необхідно виконати досить високі академічні вимоги (диплом бакалавра з відзнакою) і показати глибокі знання з предмета спеціалізації. З цього правила є й винятки, коли на другий рівень приймають осіб без диплома за перший рівень, а лише за наявності чималого досвіду роботи з обраного фаху.

Кваліфікації. Більшість абітурієнтів обирають курси навчання, що забезпечують здобуття першої кваліфікації (часто називають «*undergraduate degree*»). Цей перший диплом вимагає загалом 3-4 років навчання, за винятком ветеринарії та медицини (5-6 років). Передбачається впровадження курсів меншої тривалості (прискорених) і можливість у результаті зміни тривалості року та інтенсивнішої роботи отримання першого диплома вже за два роки. У Великобританії найпоширеніші наступні кваліфікації: бакалаври мистецтв (*BA = Bachelor of Arts*), наук (*BSc = Bachelor of Science*), освіти (*BEd - Bachelor of Education*), інженерії (*BEng - Bachelor of*

Engineering), права (*LLB = Bachelor of Law*), медицини (*MB — Bachelor of Medicine*). Кваліфікація бакалавра має три варіанти «з відзнакою» залежно від кількості поглиблено вивчених і складених дисциплін: *Honours degree -1, Joint Honours degree - 2, Combined Honours degree - 3* (чи більше) дисципліни.

Менш престижним є навчання та отримання «посередньої» (*Ordinary Pass degree*) бакалаврської кваліфікації з непоглибленим вивченням і засвоєнням дисциплін програми.

Після завершення навчання першого рівня студент може продовжити освіту для отримання вищої кваліфікації (*postgraduate degree*), яка часто називається «магістр». Найпоширеніші варіанти: магістр мистецтв (*MA = Master of Arts*), наук (*Msc = Master of Science*), бізнесу та управління (*MBA - Master of Business Administration*), права (*LLM - Master of Law*). Отримання цього диплома відкриває шлях до студій докторського рівня з присвоєнням звання «доктор філософії» (*PhD = D Phil = Doctor of Philosophy*), рідше – «магістр філософії». Інколи і лише за умови виконання належних самостійних досліджень докторське звання отримується відразу після бакалаврського. Деякі університети присвоюють кваліфікацію «бакалавр» після програми другого рівня (*B. of Philosophy чи B. of Literature*).

Навчання студентів-іноземців. Великобританія залишається одним із найпривабливіших місць навчання для іноземців. Однак країна не може задовольнити усі прохання, тому допуск у ВНЗ йде через суворий відбір. Для підвищення шансів на вступ абітурієнт-іноземець повинен звернутися до Служби прийому (UCAS) восени за рік до навчання. Відомим джерелом інформації є відділення Британської Ради (*British Council*).

Абітурієнт-іноземець повинен подати документ про середню освіту, який дає доступ до університету, й супровідні папери. Варто звернути увагу на підготовку до співбесіди, від якої залежить результат процедури відбору.

Абітурієнти з країн Європейського Союзу, як і британські, повинні до 15 грудня надіслати запити до Служби при-

йому в університети і коледжі (UCAS), а вступники у мистецькі заклади – до Центрив прийому з мистецтв і дизайну (ADAR). За формальної відсутності обмежень у прийомі все ж існує суворий відбір претендентів.

У випадку вступу на другий цикл вищої освіти чи на докторські студії претендент повинен звернутися безпосередньо до обраного закладу вищої освіти для отримання зразків форм запиту і необхідної інформації з процедурних питань.

У Шотландії є своя служба обслуговування абітурієнтів-іноземців, яка, крім мовних курсів, організовує також навчальні програми різної тривалості для підвищення знань вступників до рівня, необхідного для навчання в одному з 13 шотландських університетів.

Плату за навчання встановлюють самі навчальні заклади, але для упорядкування держсекретар з освіти встановлює верхню межу, яку заборонено перевищувати.

Інформацію про можливі гранти та інші форми фінансової допомоги іноземці можуть отримати у відділеннях Британської Ради у своїй країні.

Вища освіта Іспанії

Формування системи вищої освіти. Заклади освіти. Система вищої освіти Іспанії відзначається винятковою однорідністю, адже аж 98% студентів навчаються в університетах, поза якими готують лише фахівців з туризму, ремесел та деяких інших видів занять. З 52 університетів 7 – недержавні. Серед університетів більшість мають класичний набір програм навчання, але є кілька політехнік, а також Відкритий університет дистанційного навчання.

Університети мають досить складну структуру і пропонують курси, програми та кваліфікації різного рівня. Так, на факультетах (*Facultad Universitaria*) передбачено програми тривалістю 4-5 років із присудженням повного диплома (*Licenciado*). Вищі технічні школи (*Escuela Tecnica Superior*)

після 4-5 років навчання присуджують дипломи вищих інженерів. Університетські (*Escuela Univers*) та інженерно-технічні (*Escuela Tecnica de Ingenieria*) школи надають дипломи після трьох років навчання.

До сектору *неуніверситетської* вищої освіти входять інститути, що видають два види дипломів: еквівалентний до університетських *Diplomado or Licenciado* за умови виконання програм, подібних до університетських (А), і нижчий від університетських диплом простіших програм мистецьких фахів (Б).

Диплом А надають Військова академія, інститути туризму, цивільної авіації та теологічні заклади (усі вони не підпорядковані Міністерству освіти і науки). Дипломи Б надають інститути та професійні школи з легшими умовами вступу і простими програмами (музика, співи, дизайн та інші мистецькі фахи).

Професорсько-викладацький склад ВНЗ в Іспанії поділяється на чотири категорії: професори, виконувачі обов'язків професорів, викладачі-заступники, викладачі-асистенти. Професор повинен мати докторський диплом, викладати і проводити наукові дослідження. Наступні дві категорії теж повинні мати звання доктора, лише для викладачів-асистентів достатньо повного диплома університету чи еквівалентного ВНЗ, однак для отримання права на роботу вони складають ще професійний екзамен. Уряд та університетська рада докладають чимало зусиль для стимулювання викладачів до підвищення свого академічного і професійного рівня (стажування за кордоном, курси підвищення кваліфікації тощо).

Доступ громадян до освіти. Сформована автономність університетів дає їм право вводити за потреби, окрім загальних, ще й додаткові вимоги. Конкурсні вступні екзамени формуються у вигляді двох тестів, які запроваджуються екзаменаційною комісією одночасно на всій території Іспанії. Перший тест спрямований на перевірку загальних вмінь абітурієнта (культури, знання мов, здатності до аналізу й синтезу тощо), другий – засвоєння тих дисциплін, що поглибле-

но вивчалися на курсах орієнтації. Конкурс враховує оцінки атестата, випускних екзаменів за «курс орієнтації» і двох вказаних тестів. Вступати у ВНЗ разом з випускниками курсів орієнтації на відповідну до дипломної спеціальність може й певна кількість молоді, що навчалася протягом п'яти років у середніх технічних закладах й отримала дипломи техніків.

Особливими є умови вступу осіб віком понад 25 років, які складають два специфічні тести, а під час прийому враховуються їхня трудова діяльність, досвід тощо.

Провінційно-територіальний поділ країни вплинув на пріоритети у контингенті: 95% місць у ВНЗ, розташованих у певній провінції, надається мешканцям цієї ж території, 5% – прибулим з інших місць.

Ступеневість освіти. Трирічне навчання в університетських школах надає кваліфікацію інженера-техніка з правом продовження навчання у другому циклі цих же університетів чи переходу на ринок праці.

П'ятирічне навчання на факультетах університетів чи в їхніх вищих школах (і в частині інститутів) увінчується дипломом *Licenciado*, що надає право на післядипломне навчання.

Виконуючи вказівку Університетської ради про розширення набору курсів, ВНЗ розширили його майже втричі. Варто виділити введення магістерської програми з присвоєнням звання *Magister Universitario* обсягом 600 год. і тривалістю 1-2 роки, завданням якої є значне підвищення фахових умінь випускника, збагачення його навичками наукового аналізу та дослідження. Інший новий варіант післядипломних студій приводить до диплома спеціаліста (*Especialista*).

Закінчення двох перших циклів університетів та отримання *Licenciado* надає право продовжувати навчання для отримання диплома доктора. Воно триває два-три роки під наглядом наукового керівника, супроводжується самостійними пошуками, написанням і захистом дисертації.

Кваліфікації. В Іспанії обов'язкова середня освіта триває 10 років і приводить «успішного» учня до *Cradoado*

Escolar з правом продовження освіти у середній школі вищого рівня (два класи з присудженням бакалаврату одного з чотирьох профілів і рік «університетського курсу орієнтації») та отриманням права участі в конкурсних екзаменах в університетах, «неуспішного» – до *Certificate de Escolaridad*, що надає доступ лише до дворівневої профосвіти (5 років разом) з отриманням диплома техніка і можливим вступом (через конкурс) у ВНЗ за профілем.

Організація навчання, академічний рік та екзамени.

Розпочинається академічний рік у перший тиждень жовтня і закінчується в червні, є короткі канікули під час головних релігійних свят. На тиждень припадає 20-30 аудиторних годин, що складає 600-700 годин за навчальний рік. Після завершення вивчення дисципліни складається екзамен (у лютому, червні чи вересні).

Іспанська система оцінювання – 10-бальна: 10 – *matricula de honor*, 9-9.9 – *sobresaliente*, 7-8.9 – *notable*, 5-6.9 – *aprobado*, нижче 5 – *suspense*. Прохідною є оцінка *aprobado*. Тези оцінюються трьома рівнями: *extraordinario*, *apto cum laude*, *apto*.

Процес навчання на факультетах та у вищих школах університетів організовано за трьома циклами: базовий (2-3 роки), спеціалізований (2 роки з присвоєнням диплома), дослідницький (2-3 роки з отриманням диплома доктора). Університетські школи здійснюють навчання лише одним 3-річним циклом із високим рівнем спеціалізації навчальних програм для кращої фахової підготовки. У такий спосіб готують учителів початкових шкіл, працівників соціальних служб тощо.

Університети формують навчальні плани з урахуванням існування трьох видів дисциплін: обов'язкових для всіх ВНЗ, які присвоюють даний диплом (академічну кваліфікацію); на вибір ВНЗ, які можуть бути як обов'язковими, так і факультативними; дисциплін за вибором студентів (10% усього навчального часу).

В Іспанії лише 20% студентів отримують фінансову підтримку з боку державної чи провінційних влад.

Навчання студентів-іноземців. Перші кроки до вступу в іспанські університети кандидати повинні зробити за рік до дати початку навчання, звернувшись до амбасад чи відділень Інституту іспанської культури у своїх країнах.

Для зарахування на перший цикл дипломних програм ВНЗ кандидати повинні мати шкільний атестат, який у країні походження надає право вступу до університету і визнається в Іспанії, а також скласти мовний тест (проводять у червні чи вересні) і конкурсні екзамени. Для іноземців резервують 5% місць у ВНЗ, громадяни країн ЄС вступають на тих умовах, що й іспанські громадяни. Останнім часом мовні екзамени проводять і амбасади.

Претенденти можуть опановувати наступні цикли навчання і програми магістра чи спеціаліста, якщо їхні освітні кваліфікації достатні для визнання в Іспанії. Умови і програми вступу на студії докторського рівня можна знайти у довіднику Університетської ради.

Країна підписала багато міжнародних і двосторонніх конвенцій та угод про взаємовизнання дипломів, про що можна дізнатися в її амбасадах. Абітурієнти-іноземці складають іспити на однакових із громадянами Іспанії підставах (загальний тест і тест з поглиблених знань специфічної дисципліни навчання в університеті).

Визначальним є знання іспанської мови, оскільки більша частина занять проводиться цією мовою. Для іноземців ВНЗ країни організують мовні курси різної тривалості. У деяких провінціях з власною офіційною мовою частина лекцій з окремих дисциплін може проводитися цією мовою.

Запит необхідно надсилати безпосередньо в обраний університет чи ВНЗ. Кінцеві дати подання повного комплекту документів не є сталими в усіх закладах, але запис іноземців на навчання проводиться у червні або у вересні.

Оплату на кожен навчальний рік встановлюють ВНЗ та Університетська рада. Вона досить висока і у державних ВНЗ становить майже 1200 євро, а в приватних – у 5-6 разів вища. Студенти-іноземці можуть отримувати для своєї освіти гран-

ти від уряду Іспанії за наявності відповідних міждержавних угод про фінансову допомогу студентам. Найчастіше це джерело використовується для докторських студій.

Громадяни країн Західної Європи можуть отримати гранти на освіту в Іспанії у межах згаданих вище програм підтримки мобільності на континенті.

Вища освіта Італії

Формування системи вищої освіти. Вища освіта Італії має гіпертрофований університетський і малий неуніверситетський сектори, а більшість закладів державні.

Університети з навчальними і науковими програмами перебувають під управлінням Міністерства університетів і науково-технологічних досліджень, завданням якого є: планувати і здійснювати розвиток наукових досліджень; складати трирічні плани розвитку університетів; розподіляти кошти між закладами згідно з законом; координувати участь Італії у міжнародних програмах.

Усього в Італії налічується 65 закладів університетського рівня (державних і «вільних», що самоуправляються, але мають офіційне визнання і дипломи, працюють за програмами державних та інспектуються Міністерством освіти).

Неуніверситетські заклади класифікуються таким чином: а) інститути мистецтв під егідою інспекторату мистецького навчання; б) інститути під егідою інших міністерств.

Доступ громадян до освіти. Вступ визначається наявністю атестата за середню школу (*Maturita exam*). Решта попередніх умов залежить від вибору навчального курсу. Університети вільні у встановленні вимог і кількості місць для вступників. Чимало з них проводять вступний екзамен і роблять аналіз оцінок шкільного атестата.

Хоча більшість курсів відкриті для всіх, частина (медицина, стоматологія) мають визначену або змінну від року до року кількість вакантних місць. Вступ на лімітовані спеці-

альності здійснюється лише за результатами екзаменів. Обмеження місць існує і в приватних університетах.

Доступ до диплома спеціалізації також здійснюється через конкурсні екзамени (усний чи письмовий тест з оцінюванням досягнутої кваліфікації). Кандидати допускаються до навчання за отриманим після екзаменів кваліфікаційним списком.

Прийом на докторські заняття після отримання диплома також провадиться за результатами конкурсних екзаменів (письмовий чи усний тест). Екзамени організуються на національному рівні; кожен курс (програма) має визначену кількість місць.

Організація навчання, академічний рік та екзамени.

Традиційно рік розпочинається 1 листопада і закінчується 31 серпня наступного року. Останнім часом навчальний рік на багатьох факультетах поділяється на два семестри, розпочинаючись раніше.

Програми, зазвичай, поділяються на окремі курси (дисципліни) з усними екзаменами після завершення. Кожен навчальний рік закінчується певною кількістю екзаменів. Прогідні бали лежать між 18/30 і 30/30. Шкала складається з 30 балів, бо екзаменаційна комісія включає трьох осіб, кожна з яких може поставити максимум 10 балів.

Кількість щорічних екзаменів залежить від факультету. Є також список необхідних предметів та екзаменів, частина яких складається за вибором самого студента і затверджується *Consiglio di Laurea*. На закінчення студій студент повинен скласти випускний екзамен *esame di laurea* у вигляді письмових тез чи проекту (*tesi di laurea*), які захищаються перед групою з 11 викладачів (тому загальна оцінка може досягти балів). Відвідування обов'язкове під час отримання диплома спеціалізації. Для доступу до навчання наступного року наприкінці попереднього року складаються екзамени з теорії й практики обраної спеціалізації. Підсумковий екзамен включає письмові тези з одного чи кількох предметів, що стосуються програми навчання.

Аспіранти на докторських студіях повинні щороку звітувати про виконаний обсяг роботи для отримання дозволу на продовження навчання. Після його закінчення вони захищають тези (дисертацію) перед національною комісією.

Професорсько-викладацький персонал в університетах складають:

а) повні чи асоційовані професори, які користуються однаковими правами і незалежністю;

б) дослідники, які розширюють поле досліджень і допомагають у викладанні офіційних навчальних курсів;

в) професори за короткочасними контрактами, які також допомагають читати офіційні курси (їх 1/10 від кількості усіх викладачів);

г) викладачі мов (*lettori di madre lingua*) на курсах, де не може бути більше 150 осіб.

Кваліфікації. Італійські університети, приймаючи учнів 13-річної середньої школи, присуджують лише чотири види дипломів:

1. *Diploma universitario* – визнання коротких циклів стандартною тривалістю 2-3 роки в університетах і т. зв. *scuole dirette afini speciali*, які мають бути перетворені у майбутньому на повні «дипломні» курси.

2. *Diploma di laurea* – повний диплом після 4-6 років загальних культурних і наукових студій, який дає право на титул «*dottore*». Представники регульованих професій (лікарі, архітектори та ін.) для початку фахової діяльності мають скласти державний професійний екзамен. З більшості фахів навчання триває 4 роки, з інженерії, архітектури, стоматології – 5 років, з медицини – 6 років.

3. *Diploma di specializzazione* — професійна кваліфікація спеціаліста після додаткових 1-2 років навчання за програмами, які визначають самі університети (підготовка вчителів ліцеїв тощо).

4. *Dottorato di ricerca* (Ph.D.) — введене з 1980 р. звання доктора з наукових досліджень, які здійснюються під наг-

лядом і за рішенням *Collegio dei docenti* з даної дисципліни. Студії тривалістю 3-5 років дають аспіранту змогу виконати самостійні пошуки з оригінальними результатами.

Навчання студентів-іноземців. Кандидат повинен розпочати дії за рік до обраного ним моменту старту занять в Італії зі звернення до найближчого посольства (консульства) Італії. Інформацію про систему освіти та умови прийому можна отримати через базу даних ORTELIUS, а також шляхом звернення до Міносвіти, університетів та інших закладів вищої освіти, до інформаційного центру з порівняння і визнання CIMEA (італійський NARIC), довідників про окремі факультети, що містять детальну інформацію про курси. Місця для іноземців резервуються як у ВНЗ з вільним вступом, так і з вступом через конкурсні экзамени.

Для претендування на повний диплом треба мати не менше 12 років навчання в середній школі та визнаний в Італії атестат, а також скласти іспит з італійської мови, який кожен ВНЗ проводить для себе. Комплект документів має потрапити у найближче консульство Італії до 15 квітня. Вказується найпривабливіший факультет, а також другий на вибір. Якщо там складаються конкурсні экзамени, іноземці роблять це разом зі школярами Італії.

Визнання закордонної кваліфікації. Італія, що є членом більшості міжнародних конвенцій з визнання Ради Європи та ЮНЕСКО, визнає і приймає Міжнародний та Європейський бакалаврати.

Угоди з Францією, Бельгією та Іспанією забезпечують автоматичне взаємовизнання атестатів, які дають допуск в університети. З Францією та Іспанією вже відбувається процес передачі кредитів. Підписано двосторонні угоди про визнання дипломів з університетами Франції, Німеччини та Іспанії.

Місця в університетах надаються у такому порядку:

- 1) громадянам країн Європейського Союзу;
- 2) громадянам з країн, що розвиваються;

3) громадянам з країн без вищої освіти чи з тих, де немає бажаної програми навчання.

Докторантура має обмежену кількість місць, тому всі кандидати зобов'язані скласти вступний іспит. Іноземцям надають до 50% наявних місць. Оформлення запитів здійснюється через італійські дипломатичні служби. Для допуску до *Scuole dirette a fini speciali* також обов'язкові вступні екзамени. Заклади освіти можуть встановлювати свої вимоги і провадити селекцію. Оформлення запитів відбувається через амбасади.

Плата за навчання. Кожен університет сам встановлює плату, орієнтуючись на кілька критеріїв, наприклад, прибутки сім'ї і досягнення студента. Мінімум встановлено приблизно у 200 євро, максимум – не більше 600 євро за рік (сума зростає пропорційно інфляції). Плата у приватних закладах набагато більша.

Вища освіта Німеччини

Формування системи вищої освіти. Один із найстаріших університетів Німеччини відкрився у 1385 р. (м. Гейдельберг) і був створений відповідно до паризької моделі, за якою імператор чи папа надавали корпорації викладачів і студентів право вивчати теологію, право, медицину і філософію. На кінець XVII ст. у країні було майже 40 університетів, які готували державних чиновників.

Новий етап реформи вищої освіти почався зі створення зразкового університету в Берліні (1809/10 рр.) і пов'язаний з ім'ям Вільгельма фон Гумбольдта, який певний час керував освітою в уряді Пруссії. В основу діяльності цього університету він поклав принципи широкої автономії при державному фінансуванні, самоуправління кафедр (ординаріїв), акцент на вільних дослідженнях без вузького практичного спрямування, відмінність університетської освіти від шкільної та від суто професійної підготовки. Усе це стало основою

свободи викладання для професорів і поєднання науки та навчання для студентів, а також започаткувало створення технічних університетів.

Під час реформи системи освіти після Другої світової війни до категорії закладів вищої освіти перейшли вищі фахові школи, дипломи яких лише нещодавно впритул наблизилися до університетського рівня.

Концепція традиційного німецького університету базується на неогуманістичній теорії В. Гумбольдта, згідно з якою університет є центром розвитку та пропаганди знань, підготовки висококваліфікованих кадрів.

Сьогодні для вищої освіти Німеччини характерна взаємодія федерального уряду та урядів земель: регулярно збирається конференція міністрів освіти земель, є також Спілка ректорів ВНЗ. Більшість серйозних документів вони створюють спільно. Створено також комісію з наукового планування. ВНЗ фінансуються землями на 94%, центром – на 6% (1993 р.). Близько 7,8% фінансування університетської науки здійснює приватний сектор економіки.

Сьогодні систему німецької освіти можна схематично показати таким чином: початкова школа (4 роки) – середня школа (8-річне реальне училище або 9-річна гімназія) – вища школа (університети, педагогічний ВНЗ, вища школа мистецтв або вищий технічний навчальний заклад).

Сучасні принципи побудови вищої освіти. Заклади освіти. Після об'єднання у 1992/93 навчальному році в Німеччині стало 318 закладів вищої освіти різного рівня: 91 звичайний та один загальноосвітній університети, 11 педагогічних, 19 теологічних, 43 мистецьких і 153 технічних та спеціалізованих ВНЗ. Зі згаданих до недержавного сектору входили 6 університетів, 17 теологічних закладів, 2 мистецьких коледжі, 35 вищих фахових шкіл.

Усі заклади вищої освіти поділяються на такі групи:

- *університети* (класичні, технічні, загальноосвітні та спеціалізовані заклади університетського рівня

- вищі педагогічні, теологічні та медичні школи).
- Більшість університетів мають класичну структуру. У них готують і докторів наук;
- *вищі фахові школи* зі спеціалізованою фаховою підготовкою, готують спеціалістів з інженерії, бізнесу, менеджменту;
- *вищі школи (коледжі)* мистецтв і музики

Основою системи вищої освіти є *університети*. Вони мають зазвичай класичну структуру і завдання: несуть відповідальність за наукові дослідження, навчання, підготовку кадрів вищої кваліфікації, готують докторів наук, наділені правом присуджувати габілітацію (докторат-2) для заміщення посад завідувачів кафедрами. Навчання триває щонайменше чотири роки.

Педагогічні вищі школи готують учителів для нижчих рівнів освіти та спеціалізованих шкіл. *Вищі фахові школи* відіграють важливу роль, готуючи спеціалістів з інженерії, бізнесу, менеджменту тощо; наукові дослідження в них звужено і вони не претендують на фундаментальність.

Музичні і мистецькі вищі школи готують фахівців з усіх видів мистецтв і музики, включаючи музикологію, історію мистецтв тощо.

Доступ громадян до освіти. Для вступу до закладів вищої освіти потрібно мати атестат про середню освіту, який буває трьох типів: «загальний» (дає право вступу до всіх ВНЗ); «фаховий» (дає право вступу на певні спеціальності); документ для вступу лише у вищі фахові школи чи на відповідний факультет загальноосвітнього університету.

Перші два видаються після закінчення гімназії чи відповідного до неї професійного закладу з тривалістю навчання 13 років. Третій отримують після навчання тривалістю 12 років у профшколах. Музичні, мистецькі та спортивні ВНЗ проводять фахові екзамени. Для деяких напрямів вищої інженерної освіти від вступників вимагають певного терміну роботи на виробництві. Існує також можливість вступу до

ВНЗ без формального атестата на основі конкурсних екзаменів та обов'язкового певного стажу роботи за даною спеціальністю.

Навчання у державних закладах освіти безкоштовне (крім плати за гуртожиток, користування спортивними спорудами і т. ін.). Для біднішої категорії студентів на певний час призначається державна стипендія, половину якої необхідно протягом певного часу повернути.

Організація навчання, академічний рік та іспити.

Тривалість навчання в університетах традиційно становить 12 семестрів, в окремих – 8 семестрів. Процес навчання у ВНЗ поділяється на дві (основну і головну) стадії. Перша, основна, охоплює 4 семестри, складається із загальних обов'язкових предметів і включає заключні проміжні іспити (перехід на другий щабель). Друга стадія, головна, охоплює 4-6 семестрів, надає студентам ширші можливості вибору предметів і завершується екзаменами з видачею диплома магістра або державними екзаменами. Перехід на другу стадію дає можливість певною мірою змінити напрям навчання.

Екзаменами закінчується і кожен предмет. Після завершення програми виконуються письмові роботи, а також складаються усні чи письмові екзамени з головних дисциплін. Знання студентів оцінюється за 6-бальною системою: дуже добре (1); добре (2); задовільно (3); достатньо (4); недостатньо (5); незадовільно (6).

У навчальному процесі застосовують різні види занять: лекції, семінари, контрольні роботи, практичні заняття та екскурсії. Під час семінарів, контрольних і практик вимагаються усні чи письмові роботи, за які студент отримує курсовий сертифікат, необхідний як під час заключного іспиту, так і під час переходу на наступний рівень навчання. Він є головним засобом контролю якості навчання упродовж навчального року. Розширюється залучення старших студентів до різного виду тьюторської роботи з молодшими студентами (оплачуваної).

Існує чотири категорії викладачів: професор, асистент, науковий працівник і викладач спеціальних дисциплін (іноземних мов, спорту тощо). Функції перших двох виконують доктори, але професор повинен мати чималий досвід і обирається за національним конкурсом. Науковий працівник мусить мати вищу освіту, виконувати наукові дослідження і проводити практичні заняття зі студентами. Увесь викладацький склад має статус державних службовців.

Викладачі університетів витрачають на наукову роботу приблизно 1/3 робочого часу, їхні колеги з вищих фахових шкіл мають удвічі вище тижневе лекційне навантаження, тому на дослідження у них залишається менше можливостей.

Ступеневість освіти. Випускникам вищих навчальних закладів після складання державного іспиту присвоюють титул дипломованого спеціаліста, а в університетах – магістра, що дає право на державну службу, відповідну фахову діяльність та аспірантуру. Магістратура зорієнтована на викладацьку роботу. Вищою кваліфікацією в Німеччині є титул доктора. Це вимагає 3-5 років наукових досліджень, складання державного екзамену та захисту дисертації.

Кваліфікації. Категорія завершального документа (диплом чи магістерська робота) залежить від виду програми (спеціалізації). Отриманням диплома закінчуються курси інженерії, економіки, соціальних і природничих наук, магістерською роботою – мистецькі та гуманітарні. Диплом чи магістерське посвідчення видають і після 1-2 років поглибленого додаткового навчання, яке відбувається після оволодіння програмою другого циклу.

Навчання студентів-іноземців. Для навчання на університетському рівні запит слід зробити за рік до початку навчання. Для цього потрібно звернутися до німецької амбасади за вступною інформацією, служби академічних обмінів DAAD або Інституту Гете. Для вступу потрібен національний атестат про середню освіту, який дає право здобувати університетську. З приводу його визнання звертаються до

того освітнього закладу, який цікавить. Визнання документа здійснюється на основі рекомендацій Постійної конференції ректорів ВНЗ Німеччини. У випадку прийняття кандидатури аплікант повинен виконати усі перелічені в отриманому від ВНЗ листі вимоги.

Навчання в Німеччині проводиться німецькою мовою, тому її знання є обов'язковим (з 1996 р. для перевірки використовується новий тест DSH).

Німеччина підписала основні конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО про визнання закордонних кваліфікацій. Країна має двосторонні угоди з усіма сусідами.

За умови недостатності атестата складається спеціальний тест для вступників (*Feststellungstüfung*) і мовний тест. Найчастіше тестування здійснюється після виконання програми двох семестрів у спеціальних *Studienkollegs*. Навчання у цих коледжах необов'язкове, але рекомендоване тим, хто вирішив здобувати вищу освіту в Німеччині.

Вища освіта Польщі

Формування системи вищої освіти. Перший університет у м. Кракові було засновано ще 1364 р.; за часів розквіту країни у XVI-XVII століттях відкрилися університети у Вільно (1578 р.) та Львові (1661 р.), які тоді належали до Польщі. У Варшаві університет діє з 1816 р, політехнічний інститут – з 1826 р. Періодами досить значного розвитку вищої школи двічі стали повоєнні роки ХХ століття, хоча першого разу модель освіти була німецькою, а другого – радянською. За соціалістичного ладу державна вища освіта була безкоштовною. До недержавного сектору належав Люблінський католицький університет, який був чи не єдиним великим недержавним закладом освіти в усьому колишньому «соцтаборі».

Політичні та суспільні зміни в державі, впровадження ринкової економіки спонукали і до реформи вищої освіти: ВНЗ отримали значно вищий рівень автономії, право при-

ймати частину студентів з оплатою навчання; урізноманітнися перелік спеціальностей; виникло чимало приватних ВНЗ. Навчання у державних закладах безкоштовне для вступників за конкурсом у межах лімітів.

Польща має 11 державних та 1 приватний університети класичної моделі, 15 технічних університетів і 2 інститути, 6 академій економіки, 11 медичних академій, 17 шкіл мистецтв і 6 вищих закладів навчання з фізкультури і спорту. Список недержавних закладів вищої освіти включає вже 84, з яких 9 мали право надавати кваліфікацію «магістр».

Сучасні принципи побудови вищої освіти. Заклади освіти. Системою вищої освіти керують міністерства, яким підпорядковані найбільші (державні) заклади. З ними співпрацює Центральна рада з вищої освіти, що складається з обраних представників ВНЗ і наукової громадськості (35 професорів, 10 вчителів, 5 студентів), яким закон надає чималі наглядові права, адже без згоди ради не розподіляються кошти бюджету і не виходять міністерські накази.

До структури вищої освіти Польщі входять: університети (практично автономні в усіх питаннях внутрішньої і зовнішньої діяльності, включаючи введення нових факультетів чи спеціальностей); політехнічні і вищі технічні університети, медичні академії; сільськогосподарські академії; економічні академії; вищі педагогічні школи; вищі академії мистецтв (музичні, театральні, художні, кіно); академії фізичного виховання; морські школи; теологічні академії; неурядові і приватні заклади.

До неуніверситетського рівня вищої освіти (післясередньої освіти) належать численні училища, технікуми, вищі профшколи з дипломами і сертифікатами відповідного рівня (техніка, вихователя дошкільних закладів та ін.), які за правами вступу до ВНЗ не перевищують диплома загальноосвітніх ліцеїв (*matura*).

Система оцінок шестибальна, 3 (задовільно) є прохідним балом, 6 – найвищою оцінкою.

Доступ громадян до освіти. Середня освіта включає восьмирічний нижчий рівень і чотирирічний у ліцях загальної освіти або п'ятирічний у професійних закладах. Атестат має назву «*swiadectwo dojrzalosci*» (свідоцтво зрілості) чи «матура». Отримання його не гарантує автоматичного вступу до ВНЗ, які можуть встановлювати власні вимоги і застосовувати свої методи селекції. Найчастіше проводяться письмові чи усні вступні іспити за програмою середньої освіти, аналізуються шкільні оцінки і проводиться співбесіда для визначення загального розвитку і здібностей. Фахові перевірки проводять і для майбутніх митців та спортсменів. Винятком є переможці і призери всепольських предметних олімпіад, які зараховуються без вступних екзаменів.

Іноземці, крім знання польської мови, повинні продемонструвати ті ж знання, що й польські громадяни.

Організація навчання, академічний рік та екзамени. Навчання розпочинається 1 жовтня і закінчується у червні, маючи зимовий і весняний семестри та екзаменаційні сесії в лютому і червні/липні. Додаткові екзамени проводяться наприкінці вересня. Студенти сільськогосподарських і частини технічних ВНЗ часто мають улітку виробничу практику. Проміжні іспити складаються аналогічно до того, як це відбувається в Україні. Важливі дисципліни закінчуються екзаменом, короткі чи практикуми – заліками. Наприкінці складаються державні іспити і захищається письмова самостійна робота (тези).

Увесь період навчання поділяється на цикли, які закінчуються присудженням відповідних кваліфікацій. З часу трансформації вищої освіти студенти отримали набагато ширші можливості для навчання за індивідуальними навчальними планами. З метою створення міцнішої бази для такої форми планується перехід на систему підрахунку виконання програми через кредити.

Викладачі. Диференціація викладачів, їхня підготовка, наукові і вчені звання, прийом на роботу за конкурсом тощо

у Польщі дуже подібні до тих, що є в Україні. Лише замість назви «доктор наук» вживається назва «доктор габілітовани» (*doktor habilitowany*).

«Ліценціат» та «інженер» є професійними кваліфікаціями, академічна складова яких недостатня для вступу на докторські студії. Право на останні надає найпоширеніша у ВНЗ кваліфікація «магістра», отримання якої вимагає переважно п'ятирічного навчання у закладах університетського рівня. Сучасні зміни у польській системі освіти мають за кінцеву мету досягнення міжнародного визнання «магістерки».

Вступ на докторські студії здійснюється через конкурс. Під час навчання необхідно скласти три іспити (фах, додаткова дисципліна та одна з поширених іноземних мов). Вимоги до тез (дисертації), до її перевірки і захисту для обох найвищих рівнів польської вищої освіти приблизно такі ж, як в Україні до кандидатських і докторських дисертацій. Права і можливості власників цих наукових звань теж аналогічні нашим.

Навчання студентів-іноземців. У минулому, за часів надвисокої державної централізації, більшість звернень про прохання навчатися у Польщі проходили через амбасади і контингент студентів-іноземців формувався переважно у результаті міждержавних домовленостей та угод про обміни студентами чи про прийом на навчання.

Демократизація початку 90-х років супроводжувалася істотною децентралізацією. Сьогодні ВНЗ часто здійснюють міжнародні контакти і проекти поза міністерствами. Нова Польща докладает значних зусиль для об'єднання і підтримки своєї діаспори.

Оскільки останнім часом про польські заклади освіти можна знайти чимало інформації у міжнародних виданнях і базах даних, то варто надіслати запит безпосередньо до обраного навчального закладу.

Визнання закордонних кваліфікацій. Польща підписала практично всі європейські конвенції з порівняння і визнання освітніх кваліфікацій, має великий пакет двосто-

ронніх угод, є однією з найактивніших учасниць нових проєктів, тому, зазвичай, визнає ті атестати, які у країні їхнього присудження після 12-13-річної середньої освіти надають власнику право претендувати на вступ до закладів університетського рівня. Втім, кожне звернення розглядається суто індивідуально, тому певні шанси мають і власники посвідчень нижчого рангу за наявності інших позитивних якостей.

У Польщі визнаються також періоди розпочатої за кордоном вищої освіти, якщо кандидат має усі необхідні докази їхнього успішного завершення.

Вступні экзамени. У випадках належної оплати програми навчання і виконання вказаних вище кваліфікаційних вимог вища освіта Польщі практично повністю відкрита для студентів-іноземців. Тим, хто бажає навчатися чи продовжувати освіту на мистецьких і спортивних спеціалізаціях, необхідно скласти спеціальні тести для демонстрування належних здібностей, а також (за вимогою) подати зразки свого творчого доробку.

Мовні вимоги. Достатнє знання польської мови є обов'язковою умовою для допуску. Успішного навчання на річних мовних курсах та складання заключних екзаменів зазвичай цілком достатньо для вступу і початку навчання на першому циклі польських закладів університетського рівня. Його можуть засвідчити амбасади і консульства. У разі необхідності вивчення мови кандидат повинен звернутися чи у ВНЗ, чи в мовний центр у м. Лодзь, аби за 9 місяців занять по 20 годин мови щотижня підготуватися до складання екзаменів і навчання.

Дисертації вищого рівня дозволено писати і захищати найбільш вживаними іноземними мовами (англійською, німецькою, французькою чи російською). Останнім часом спостерігається дедалі більше прикладів застосування цього правила до магістерських тез.

Прийом на докторські студії. Для докторських студій кандидат повинен звертатися до польського закладу, який

має право їх проводити. Зарахування відбувається на наявні місця, зважаючи на рівень академічної кваліфікації претендента, яка повинна бути не нижчою магістра у Польщі.

Вища освіта Росії

Минуле і сучасне вищої освіти. З історичних причин найстаріші заклади освіти Росії з'явилися у народів периферії імперії, а перші школи на території метрополії датуються X-XI сторіччями (Псков і Новгород). Лише в 1687р. у Москві постав заклад вищої освіти – Слов'яно-греко-латинська академія. Потужний розвиток вищої освіти завдяки запрошенню великої кількості викладачів і науковців з Європи припадає на час царювання Петра I, коли за короткий період (1701-1716) виникло кілька вищих навчальних закладів (медичних, пушкарських, навігаційних, морських, інженерних тощо). Московський університет, що істотно випереджає інші університети країни, був організований зусиллями М. Ломоносова в 1755 р.

Формування системи вищої освіти. Централізовану багаторівневу систему освіти в Росії було створено у XIX сторіччі, а її реформування та розширення припало на його другу половину і початок XX ст., коли в різних містах імперії виникло понад сто класичних і технічних університетів, закладів інших профілів (військових і педагогічних інститутів тощо).

Росія проголосила свою незалежність у серпні 1991 р. У спадок вона отримала специфічну багаторівневу систему освіти СРСР, кращі часи якої припали на перші два десятиріччя після Другої світової війни, коли вона входила у трійку кращих у світі як за рівнем охоплення молоді, так і за змістом та якістю навчання. Головні недоліки радянської системи освіти пов'язані з поєднанням надмірної централізації з екстремістською ідеологією та «залишковим» фінансуванням освіти і неурою до підтримки викладачів усіх рівнів.

З моменту свого утворення Росія проголосила демократизацію і деполітизацію головним напрямом освітньої політики, досягнувши на цьому шляху очевидних успіхів у швидкому розвитку недержавного сектора освіти, діяльності сотень незалежних видавництв і формуванні ринку навчальної літератури, змін у структурі рівнів освіти, спрямованих на ліквідацію успадкованих недоліків і наближення якості та змісту освіти до визнаних світових і європейських стандартів.

У Росії налічується 541 цивільний і 89 військових ВНЗ; у недержавному секторі приватних і муніципальних ліцензованих закладів – 225 університетів, академій, інститутів, коледжів, тому загальна кількість студентів у Росії перевищила 3 млн. з навчанням за 89 напрямками і понад 400 спеціальностями. Практично сформувалася триступенева структура вищої освіти, відбувся перерозподіл потоків студентів зі зростанням контингенту на економічних і більшій частині гуманітарних спеціальностей. Дуже мало змінилася середня освіта і система допуску до вищого навчального закладу.

Правову базу вищої освіти заклав Закон про освіту 1996 р. і кілька президентських указів.

Організація навчання, академічний рік та іспити. Як і в середній освіті, навчальний рік у ВНЗ розпочинається 1 вересня, поділяється на два семестри (або 3 в окремих закладах) і триває до червня з невеликими перервами на свята і між двома семестрами. Тижневе навантаження на студента встановлено на рівні 52-54 год., з яких до 24 припадає на аудиторні заняття; серед них домінують лекції. Крім лекцій, використовуються активніші форми занять – різні види семінарів, практичні та лабораторні роботи, практика на виробництві тощо. Для самостійної роботи студенти мають недостатню кількість засобів і можливостей, оскільки сучасний обсяг державного бюджету є недостатнім. Для фінансування вищої освіти застосовуються методи самофінансування типу зарахування частини студентів з оплатою за навчання, залучення коштів приватних структур і спонсорів, отримання за-

кордонної допомоги, наприклад, проекти Фонду Сороса (100 млн. USD) для залучення ВНЗ Росії до Інтернету.

Опрацювання важливих дисциплін закінчується екзаменом чи якимось із видів тестування. Система оцінювання: найвища оцінка 5 (відмінно), 4 (добре), 3 (задовільно), якої достатньо для зарахування дисципліни, 2 (незадовільно), отримання якої не дає змогу продовжувати навчання. Менш істотні дисципліни можуть оцінюватися за двобальною шкалою: «зараховано» (викладач вважає, що студент загалом виконав вимоги) і «незараховано» (робота студента незадовільна, предмет має бути повтореним чи вивченим самостійно).

Радянська однолінійна структура навчання у ВНЗ передбачала студії упродовж 5 років (6 – для медичних спеціальностей) без проміжних стадій, державні екзамени, написання і захист дипломної роботи з отриманням (у разі успіху) документа з назвою «диплом спеціаліста», який мав і академічний (давав право вступу на докторські студії), і професійний (право виконувати певну роботу) кваліфікаційний зміст. П'ятирічні програми підготовки спеціалістів залишаються перехідною формою організації навчання у ВНЗ.

Нова структура запроваджена вже половиною вищих навчальних закладів і передбачає дворічну базову вищу освіту (30% часу на природничі дисципліни і математику, 25% – на гуманітарні) з отриманням проміжного сертифіката про неповну вищу освіту і можливістю часткової зміни напряму навчання на другому циклі тривалістю 2 роки й отриманням кваліфікації «бакалавр», програми якої містять середню кількість дисциплін спеціалізації. Якщо останніх більше, то присвоюється кваліфікація «спеціаліст».

Кращі студенти можуть продовжити навчання і стати магістрами (тривалість вищої освіти – не менше 6 років), що відкриє їм шлях до докторських студій, або отримати кваліфікацію «спеціаліста з розширеною освітою» (тривалість навчання 5 і більше років).

Заключний етап російської освіти (аспірантура) триває 2-3 роки під наглядом наукового керівника і включає виконання самостійних досліджень, написання і захист дисертаційної роботи визначеного рівня та обсягу. Триває дискусія про доцільність збереження старого звання «кандидат наук» або переходу на міжнародне – «доктор філософії» (PhD). Триваліша наукова робота та узагальнення її наслідків у більшій за обсягом дисертації зі складнішою процедурою захисту приводить до найвищого наукового звання «доктор наук» з широкими правами на особисту автономію у дослідженнях і отримання вищих посад у науковій ієрархії.

Викладачі До складу навчального персоналу ВНЗ Росії входять чотири категорії викладачів: професори, доценти, старші викладачі, асистенти. Для отримання вченого звання «професор» і відповідного диплома необхідно мати науковий ступінь «доктор наук» (у виняткових випадках за наявності визнаного наукового доробку і тривалого успішного викладання достатньо диплома кандидата наук). Професор має керувати кафедрою чи напрямом наукових досліджень і викладати якийсь профільючий курс (дисципліну). Доцент-кандидат наук повинен читати лекції і керувати науковою роботою. Старший викладач має право читати лекції і вести інші види занять, асистент для читання лекцій повинен отримувати дозвіл керівництва факультету. Усі викладацькі посади заміщуються за конкурсом. Останнім часом відбуваються експерименти щодо контрактного зарахування.

Аудиторне навчальне навантаження викладачів у Росії істотно перевищує стандарти розвинених країн, коливаючись від 200-300 годин для професорів до 800-900 для асистентів.

Кваліфікації. Закінчення загальної середньої школи (11 років навчання) надає кваліфікацію «атестат зрілості», професійно-технічної (12 років навчання від його початку) – диплом техника чи молодшого спеціаліста. Обидва дають право вступу до російських ВНЗ.

Стара п'ятирічна вища освіта надавала лише подвійну за змістом кваліфікацію «дипломованого спеціаліста», вище якої стояли ступені (звання) кандидата і доктора наук. Нова структура передбачає чотири заключні кваліфікації за зростанням запланованої для їх отримання тривалості навчання після школи: бакалавр (4), магістр (5-6), доктор філософії (8-9), доктор наук (понад 12 років). ВНЗ освіти можуть пропонувати програми підготовки спеціалістів двох рівнів: чотири роки (спеціаліст), п'ять і більше – спеціаліст з розширеною освітою.

Визнання закордонних кваліфікацій. Росія підписала основні конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО про взаємовизнання дипломів, має також двосторонні угоди, інформацію про застосування яких надають російські амбасади і консульства. Ставлення до закордонних атестатів про вищу освіту досить толерантне, бо у більшості інших країн вона триваліша, ніж у Росії, Другою причиною є те, що майже всі кандидати виявляють свої знання з важливих для навчання в університетах дисциплін під час річного періоду вивчення мови і складання випускних екзаменів з мови і цих дисциплін. Офіційними органами з визнання кваліфікацій є Відділ ліцензування та акредитації Міністерства освіти, а «Инкорвуз» і «Инкоробразование» (неурядові організації) виступають проміжними органами між ВНЗ і закордонними партнерами.

Навчання студентів-іноземців. До іноземців ставляться такі ж вимоги, що й до громадян Росії, за винятком випадків міждержавного обміну, коли відбір кандидатів здійснює країна-партнер. Оскільки майже всі іноземці проводять у Росії рік на мовних курсах з паралельним повторенням необхідних предметів, випускні екзамени цих курсів виконують роль вступних до університетів та інших закладів вищої освіти.

За окремими винятками все викладання проводиться російською мовою. Іноземці найчастіше проходять підготовку на 9-місячних мовних курсах у російських ВНЗ. Після першої

стадії вивчення мови на цих курсах викладаються і дисципліни обраного напрямку вищої освіти. Заключні екзамени є одночасно вступними до ВНЗ. Формально іноземець повинен відповідати тим самим вимогам, що й російський абітурієнт.

Для доступу до першого циклу вищої освіти в Росії кандидат повинен мати посвідчення про завершену середню освіту, яке б надавало йому право вступу до університету своєї країни і визнавалося у Росії. З початку 90-х років уряд Росії запровадив відкритість своєї вищої освіти для іноземців, які можуть індивідуально звертатися до університетів та їхніх відділів закордонного співробітництва й укласти індивідуальні контракти на отримання освіти в Росії без попередньої згоди з боку Міністерства освіти Росії. Дані про заклади та їхні програми можна знайти в амбасадах і консульствах Росії, а також у довідниках європейських організацій (як *Student Handbook*, що видається Радою Європи, чи *Study Abroad*, видання ЮНЕСКО). Кількісних обмежень на зарахування іноземців немає, хіба що їх виявиться більше, ніж число наявних місць. Для прибуття на навчання необхідно отримати візу і завчасно оплатити закладу освіти вартість річної програми.

Дуже часто, отримавши російський диплом, іноземці продовжують докторські студії у тому ж ВНЗ. Для цього вони повинні виконати ті самі вимоги, що й громадяни Росії, і оплачувати за своє навчання до моменту захисту дисертації та отримання наукового звання «кандидат наук» (PhD). Наступну (докторську) дисертацію іноземці рідко виконують на території Росії. Частіше вони роблять це у своїй країні, а процедуру захисту переносять в Росію, прибуваючи у призначений термін. Плата за навчання дуже різниться у різних закладах та регіонах Росії, коливаючись від 1100-1600 до 6000 євро за навчальний рік.

Студентські гуртожитки розраховані на одночасне перебування у кімнаті від 2 до 3-4 осіб. Вартість найму окремого помешкання поза студентським містечком висока. Медичні послуги у державних закладах безкоштовні.

Вища освіта Франції

Формування системи вищої освіти. Отримати вищу освіту, маючи повну середню, можна у 78 університетах. 453 ВНЗ, переважно монодисциплінарних, мають невеликий (кілька сотень) контингент студентів. 25 відсотків студентів навчається у приватному секторі, який налічує 5 університетів і більшість з 453 спеціалізованих закладів вищої освіти. Близько 2/3 студентів країни навчаються у державних університетах, і майже кожен із них – великий заклад з десятком і більше тисяч студентів, що має адміністративну і наукову ради, раду викладачів і студентів, якими керує президент. Університети є об'єднанням «одиниць підготовки і пошуків» (*UFR=Unites dc formation et de recherche*) з основних дисциплін на чолі з обраними директорами, а також більш звичних нам інститутів і шкіл (технологічних, політичних чи юридичних студій, професіоналізованих, підготовки вчителів, загальної адміністрації чи менеджменту, туризму, зв'язку, преси, соціального та економічного розвитку, міжнародних відносин і багато інших). Не дивно, що лише університети присвоюють понад десять різних кваліфікацій.

Доступ громадян до освіти. Частина вищої освіти практично повністю відкрита (це переважно університети) і вступ зводиться до простого запису на навчання та сплатування символічної суми на витрати канцелярії, інша – «закрита» (домінують неуніверситетські заклади), бо зарахування провадиться з жорстким відбором при кількох претендентах на одне місце. Навчаючись в останньому класі ліцею («терміналі»), учень може звернутися до його ради з проханням на основі подання вирішити питання вступу до таких *закладів із селективним зарахуванням:*

- *підготовчих класів, які інтенсивно готують до вступу через жорсткий конкурс у популярні у Франції Вищі (чи Великі) Школи;*
- *університетського технологічного інституту, для отримання через два роки технологічного диплома,*

що є насамперед професійною і вигідною для успіху на ринку праці кваліфікацією;

- *секції вищих техніків*, з виходом через два роки на посвідчення «вищого техника»;
- *спеціалізованої (вищої) профшколи*.

Для запису в університети необхідно мати документ про середню освіту (12 чи 13 років навчання), який у Франції має назву «бакалаврат» і отримується після складання комплексу випускних екзаменів, що проводяться одночасно по всій країні. Дані про ці екзамени (включаючи й результати учнів) оприлюднюються у пресі.

Особи без бакалаврату можуть отримати перепустку у вищі заклади шляхом складання екзаменів на диплом доступу до вищої школи (DAEU), який визнається еквівалентним заміником. DAEU має лише дві версії: А – гуманітарну, В – природничі та інші спеціальності.

У вищі школи, які готують державних службовців і гарантують випускникам постійне місце роботи, надаючи освіту дуже високого ґатунку, вступають за конкурсом після дворічних післяшкільних підготовчих (репетиторських) класів, програми і вимоги яких вищі, ніж на двох курсах університетів. Вступ до цих класів теж селекційний і лише за рекомендаціями шкіл та ліцеїв. У випадку невдачі під час вступу до вищих шкіл випускники підготовчих класів вільно продовжують навчання відразу на третьому курсі університетів (за профілем). Громадськість Франції вважає вищі школи з їхньою ґрунтовною системою підготовчих класів кращим досягненням національної системи освіти.

Однак абсолютна більшість абітурієнтів записується у відкриті університети. З регіону Парижа поширюється практика введення учнями даних про себе і бажані заклади освіти у комп'ютерний банк, який після отримання всіх замовлень і врахування безлічі параметрів надає свій висновок про місце навчання у ВНЗ.

Кваліфікації. Усі види кваліфікацій розподіляються на дві групи, пов'язані з коротко- і довготерміновим навчанням.

«Короткі» програми тривають переважно два, зрідка три роки, і закінчуються присвоєнням професійних кваліфікацій, які надають право праці у промисловості, торгівлі і в секторі послуг. Є чотири головні види програм короткого навчання:

- програми університетських технологічних інститутів (IUT) у 19 окремих профілях (дисциплінах) з тривалістю два роки і присудженням університетського диплома з технології (DUT), що дає змогу потрапити на керівні посади нижчого і середнього рівня. DUT достатньо популярний, а тому кількість кандидатів часто у багато разів перевищує кількість місць, що приводить до конкурсного вступу;

- програми секцій вищих техніків (STS), що тривають переважно два роки й надаються у частині ліцеїв з післясередніми профпрограмами, схожими на щойно описані програми DUT, але такими, що відзначаються вищою спеціалізацією і присудженням диплома вищого техніка (*brevet de technicien superieur*). Звуженість фахового змісту стає серйозним недоліком у випадку вимушеної зміни заняття, тому STS менш популярні, ніж варіант університетських інститутів. У багатьох країнах аналоги STS не відносяться до вищої освіти;

- третій вид короткої університетської програми – дворічна і високоспеціалізована програма, що завершується дипломом про університетську наукову і технологічну освіту (DEUST), який також виводить на ринок праці у сервіс чи індустрію;

- триваліші (до чотирьох років включно) програми підготовки санітарного та іншого медичного персоналу нижчої і середньої кваліфікації у спеціалізованих школах системи Міністерства охорони здоров'я. Вступ на ці програми – конкурсний.

«Довгі» програми пропонують університети та інші ВНЗ високого рівня. Контингент цих програм складають 68% власників бакалаврського рівня (з них 10% роблять це через посередництво підготовчих класів). Цю групу закладів можна класифікувати так: а) університети; б) інститути політич-

них студій; в) вищі школи кількох типів; г) вищі нормальні школи; д) школи мистецтва та архітектури.

Університети навчають за трьома циклами (2+2+1). Перший передбачає два роки викладання загальних основ і базових дисциплін обраного профілю й завершується отриманням *диплома про загальну університетську освіту*.

Другий цикл триває два чи три роки й сам поділяється на дві частини, перша з яких надає лісанс (*licenc*), друга – метріз (*maitrise*). Навчання на другому циклі поглиблене і спеціалізоване. Дипломи мають академічний і професійний компоненти. Така чіткість порушується нововведеними професіоналізованими університетськими інститутами (IUPs), які набирають студентів після першого курсу, досить інтенсивно вчать три роки і після кожного з них послідовно видають тим, хто успішно навчався, посвідчення: DEUG, лісанс, а в кінці – метріз. З власників останніх комісія уважно добирає кращих для присвоєння звання «головного інженера» (чи магістра-інженера – *Ingenieur-Maitre*).

Третій цикл у першому варіанті за рік вузькофахового навчання надає диплом з вищої спеціалізованої освіти (DESS), у другому – за 1-2 роки ширшого навчання готує до наукової роботи, присуджує диплом поглибленого навчання (DEA) і видає перепустку на докторські студії та захист дисертації.

Багатоваріантність притаманна і студіям після третього циклу. Після років аспірантури звичного університетського типу можна захистити дисертацію і стати доктором наук, потім попрацювати ще й отримати габілітацію для керівництва науковими дослідженнями (HDR). Мета навчання - підвищення шансів на конкурсне заміщення посад університетських професорів.

Інженери з хорошими дипломами з 1993 р. отримали змогу навчатися на програмах, аналогічних до аспірантури з класичних спеціальностей, бо можуть за два роки навчання і досліджень у наукових центрах відповідного профілю отримати диплом з технологічних досліджень (DRT).

Медичні спеціальності мають цілком оригінальну систему дипломів і звань, а здобуття освіти також поділяється на три цикли.

Інститути політичних студій кількісно малі і призначені для підготовки адміністраторів широкого профілю для участі у конкурсному заміщенні посад у державних структурах. Вступ до них конкурсний, основна програма триває три роки, можна також повчитися ще 1-2 роки на третьому циклі й отримати диплом вищого рівня.

Вищі школи наукових і технічних профілів належать кільком міністерствам, мають трирічні програми і присуджують дипломи інженерів (*Diplome d'Ingenieur*). Вступ – конкурсний і лише після попереднього дворічного навчання у підготовчих класах з інтенсивним і глибоким вивченням математики і фізики.

Вищі школи з комерції та управління – приватні і для вступу вимагають попереднього дворічного навчання у спеціалізованих закладах вищої комерційної освіти (HEC).

Вищі нормальні школи (їх усього чотири) мають добру славу як кращі заклади підготовки викладачів ліцеїв і післясередніх закладів освіти. Навчання триває переважно чотири роки; випускники отримують сертифікат здатності до викладання (CAPES), що може доповнюватися додатковим профекзаменом (*agregation*), складання якого сприяє кар'єрному зростанню.

Організація навчання, академічний рік та екзамени.

Академічний рік має два семестри, розпочинається у вересні і закінчується у червні. Заняття проводяться у традиційний спосіб, але акцент робиться на самостійній роботі студентів. Фахові дисципліни завершуються екзаменами. Шкала оцінок досить своєрідна: від 20 (найвища) до 0 (найнижча): 16-19 – дуже добре і відмінно, 14-15 – добре, 12-13 – достатньо добре, 10-11 – задовільно (прохідні бали), нижче 10 – незадовільно.

Навчання студентів-іноземців. Франція для більшості студентів-іноземців була й залишається однією з найприва-

бливіших країн як для короткого чи довгого стажування, так і для отримання повної освіти, оскільки майже всі вони навчаються у державних університетах, де їхня частка сягає 8-9%.

Освіта представлена у довідниках міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу), у базі даних TRACE, ORTELIUS, в Internet тощо. Іноземець повинен відповідати трьом вимогам: засвідчити знання мови, мати грант чи оплатити навчання, добитися визнання свого документа про освіту від того закладу, де він збирається вчитися.

Визнання закордонних кваліфікацій. Франція підписала практично всі міжнародні конвенції про визнання і має двосторонні угоди з багатьма країнами. Процедура визнання визначається наказами Міністерства освіти, які враховують конвенції та угоди і повідомляють остаточне рішення про визнання університетом та іншим ВНЗ, тому кандидати повинні безпосередньо звертатися до керівництва обраного закладу. Через специфічність системи освіти Франції найчастіше вони отримують часткове визнання і для остаточного зарахування повинні виконати додаткові умови.

Відтак іноземцям незрівнянно легше опинитися у «безконкурсних» і відкритих університетах, ніж конкурувати з французами, які багато років готувалися до вступу в ту чи іншу велику школу, тому понад 95% іноземців навчається у державних університетах.

Вступні екзамени. Вступний мовний екзамен (проводиться у лютому в рідній країні студента-іноземця) для тих, хто хоче навчатися у майже 80 університетах Франції (периферійні навчальні заклади за якістю й рівнем освіти майже нічим не поступають 15 паризьким університетам).

Вища освіта США

Формування системи вищої освіти. Перші кроки до становлення системи вищої освіти у США було зроблено ще на початку XVII ст., коли засновувались коледжі вільних мис-

тецтв, які створювались на зразок англійських технологічних. Згодом майже в усіх штатах з'явилися сільськогосподарські коледжі. Однак якщо в Європі вищі професійні школи існували самостійно, то в США зазвичай включалися до складу університету поряд з коледжами вільних наук та мистецтв. Одночасно зі ступенем бакалавра вони почали присвоювати ступінь магістра і доктора. Таким чином, до початку ХХ ст. еволюція установ американської вищої школи привела до створення великих університетів, які стали основними осередками фундаментальної науки в США.

Сучасні принципи побудови вищої освіти. Заклади вищої освіти. У США нараховується кілька тисяч найрізноманітніших ВНЗ, які можна класифікувати багатьма способами. Так, за формою фінансування їх поділяють на дві групи: більшу за чисельністю групу становлять приватні заклади (оплата студентів за навчання, самофінансування ВНЗ, приватні пожертвування, спонсорство, менша частка коштів від бюджету) і державні (значна частина коштів надходить з федерального і місцевих бюджетів). Назагал держава все-таки відіграє домінуючу роль, фінансуючи значну частку наукових програм в університетах, утримуючи дво- і чотирирічні коледжі з майже 80% всього контингенту студентів.

Більшість американських університетів мають розвинену дослідну структуру на рівні докторських програм, решта – багатопрофільні університети з великою кількістю програм підготовки спеціалістів на ступінь бакалавра та магістра.

Відтак за структурою, рівнем і змістом навчання американські фахівці поділяють свої ВНЗ на такі групи:

- *заклади післясередньої освіти* різного виду і напівпрофесійні школи з програмами тривалістю від 1-го до 3-х років і присудженням посвідчень низьких рівнів. Коротка освіта закінчується отриманням сертифіката про певні професійні вміння, довша – присвоєнням асоційованого ступеня (*Associate Degree*) з правом виконання роботи рівня техніків і вступу на третій курс коледжів з бакалаврськими програмами;

- *місцеві і молодші коледжі* з дворічними програмами, виконання яких відкриває двері на третій курс «бакалаврських» коледжів та отримання асоційованого ступеня чи професійної ліцензії (*Occupational License*);

- *коледжі вільних мистецтв*, що є істотною особливістю системи вищої освіти США, з викладанням майже виключно загальних дисциплін типу історії, хімії, економіки тощо і присудженням диплома бакалавра з домінуючим академічним та мінімальним професійним наповненням. Однак помітною є тенденція включати на заключних роках чотирирічної програми і професійні курси, що розширює можливості випускників. Але для окремих спеціальностей, наприклад, медицини і права, для отримання професійної кваліфікації студент повинен пройти ще й програму післядипломного фахового навчання для досягнення рівня магістра в університетських школах;

- *загальноосвітні (comprehensive) коледжі* з присвоєнням диплома як бакалавра, так і магістра (програми включають розвиваючі дофахові і поглиблюючі професійні частини). Більшість цих закладів готує вчителів, бізнесменів, фахівців, діяльність яких вимагає диплома магістра;

- *незалежні професійні школи* з бакалаврським (часто й магістерським) рівнем дипломів у сферах технології, мистецтв тощо. Маючи близький до закладів першої групи зміст програм, ці школи використовують набагато кваліфікованіший персонал з університетською підготовкою;

- *університети* з правом підготовки докторів та усіма циклами навчання, які становлять найбільш престижну групу ВНЗ. До них входять коледжі бакалаврського рівня, школи для навчання до рівня магістра і вище. Часто цю групу диференціюють на вузчі, опираючись на рівень наукових досліджень (за кількістю та тематичною різноманітністю захищених щороку докторських дисертацій), обсягом наукового фінансування, наявністю чи відсутністю медичної школи з дослідною клінікою, спектром факультетів, нарешті, кількістю викладачів і студентів та співвідношенням між ними.

Традиційними є щорічні рейтинги університетів; особливу увагу привертає список «25 кращих університетів США», який вже давно очолюють трійка приватних (Гарвардський, Йельський і Стенфордський) та кілька державних (Мічиганський і декілька каліфорнійських).

З-поміж звичних вирізняється окрема група закладів вищої освіти, що широко використовують надсучасні засоби передачі інформації та організації дистанційного навчання. Серед перших була відома компанія IBM, що використала двосторонній відеозв'язок через супутники для навчання свого персоналу одночасно на обох берегах Атлантичного океану. Сьогодні і телеконференції науковців стали звичною справою. Навчання з миттєвим спілкуванням викладача та групи студентів у багатьох точках США також застосовується все ширше.

Загалом структура американських ВНЗ дуже різноманітна, однак основною ланкою, яка й виконує більшу частину їхніх завдань, є невелике за складом відділення чи департамент, керівник якого може як призначатися, так і обиратися. Він та його колеги вирішують усі питання викладання певної дисципліни й наукової роботи з напряму відділення. Вищі ланки (підрозділи, навчальні коледжі і весь заклад) лише затверджують колективні рішення департаменту.

Доступ громадян до освіти. Вища освіта США належить до відкритих, адже створює досить прийнятні умови для вступу у ВНЗ тим, хто виявив бажання продовжити навчання після середньої школи, що має 12 класів (варіанти 6+3+3 чи 8+4).

До ВНЗ більшість вступає після отримання диплома заключного рівня середньої школи (*high school diploma*), в якому переважає загальна освіта з мінімальною спеціалізацією. Громадяни без такого документа можуть отримати його еквівалент (сертифікат чи диплом) з правом вступу до ВНЗ після складання пакета спеціальних тестів із загального освітнього розвитку.

Для зарахування, крім результатів тестів, беруться до уваги багато інших параметрів: результати співбесіди, рекомендації шкіл і вчителів, успіхи кандидата у позаурочній діяльності (спорт, гуманітарна робота, мистецькі захоплення і досягнення тощо), соціальне походження і забезпеченість, склад сім'ї та ін.

Вища освіта в США платна, плата за навчання досить висока, тому багато студентів поєднують навчання з роботою. Вартість одного навчального року не є сталою і залежить від штату, рівня і престижності ВНЗ, його приналежності до державного чи приватного сектора. Законом США про освіту (1938) передбачено фінансову допомогу бідним студентам; крім того діє система підтримки кращих студентів (стипендії, різноманітні гранти).

Організація навчання, академічний рік та екзамени.

Гнучка ступенева система американської вищої школи дозволяє переривати навчання на будь-якому рівні, змінювати профіль навчання, продовжувати освіту. У магістратуру та докторантуру відбирають лише бакалаврів, що мають успішність не нижчу за «В», позитивну характеристику, письмову рекомендацію від одного чи двох викладачів. Вони повинні здати успішно екзамен, що проводяться двічі на рік.

Термін навчання в магістратурі залежить від особливостей спеціальності: від півтора року в галузі мистецтв до двох-трьох років у медицині та психології. У кінці навчання необхідно написати реферативний огляд, представити дисертацію чи скласти іспит.

Головним критерієм відбору кандидатур у докторантуру є здатність до наукової роботи. Протягом 2-3-х років навчання докторант має засвоїти значний обсяг теоретичного матеріалу, отримавши за нього до 72 кредитів із 20 екзаменів, скласти кваліфікаційні іспити і захистити дисертацію.

У провідних університетах США є ще один вид ступеневої підготовки – післядокторський, для перевірки своїх наукових ідей та експериментального їх підтвердження.

Відтак, академічний рік (вересень-кінець травня) поділяється на два семестри з тривалістю від 14 до 18 тижнів кожен. Одночасно студенти вивчають 4-5 предметів, складаючи після виконання програми екзамену.

Практикуються усі види занять; лекції можуть читати для малих, середніх і великих (до 1000 студентів) потоків. Один-два рази на тиждень у малих (15-30 студентів) групах відбуваються семінари з тем лекцій, до яких студенти готуються самостійно у бібліотеках. Частково у ВНЗ використовується варіант тьюторського навчання, коли викладач кілька разів на тиждень працює з маленькою групою одних і тих самих студентів для уважного спостереження за їхньою самостійною роботою.

Оцінки, як і в Англії, позначають великими літерами: А – відмінно (4 бали), В – добре (3), С – посередньо (2), D – прохідна (1), Е – незадовільно (0). Наприклад, якщо предмет оцінено у 2 кредити і складено на «відмінно», то студент отримує $4 \times 2 = 8$ балів. Предмет в 1 кредит за заключної оцінки «добре» додає студенту 3 бали. Для отримання диплома бакалавра за 4 роки (8 семестрів) необхідно набрати 120 і більше балів (але середній бал повинен перевищувати «2», а це можливо лише за умови, коли у студента траплялися і добре складені іспити).

Викладачі. Рівнів ієрархії викладачів у вищій школі є п'ять: професори, асоційовані професори, професори-асистенти, інструктори, лектори. Перші дві групи перебувають у постійному штаті, професори-асистенти після отримання докторського звання приймаються на час прийому іспитів (1-3 роки), після закінчення якого вони або переводяться у штат, або їм радять запропонувати свої послуги іншому ВНЗ. Оцінювання викладачів проводиться щороку. Враховуються три параметри: наукова продукція, якість викладання, характер та обсяг позанавчальної діяльності (рецензування, експертні послуги та ін.).

Кваліфікації. У ВНЗ США порівняно багато різних кваліфікацій, дипломів і сертифікатів, які присвоюються після за-

вершення програм різного рівня. Рівнів вищої освіти – три.

Першим є рівень підготовки бакалаврів, який триває найчастіше чотири роки (окрім медицини, права і деяких інших спеціальностей). Поширений поділ цього часу на дві половини, коли у першій викладаються загальні дисципліни, з яких менше 50% стосується майбутньої спеціалізації, а в другій таких предметів уже більше половини. Дипломи (*Bachelor s Degree*) цього рівня за змістом - переважно академічні кваліфікації і представлені дипломами бакалавра мистецтв або наук. Програма другого рівня після спеціалізації у певній галузі за 1 -2 роки завершується присвоєнням диплома магістра (*Master Degree*). Вимоги для його отримання досить різноманітні: написання тез (наукової роботи), складання іспиту з іноземної мови, засвідчення вміння використовувати комп'ютери та бази даних, заключні екзамени.

Третім рівнем є аспірантура і підготовка докторської дисертації, що вимагає наукових студій упродовж 3-5 років після отримання диплома магістра. Поточні вимоги залежать від царини студій: наукова робота і захист написаної на її матеріалі дисертації, загальні чи фахові екзамени тощо. Останні складаються переважно упродовж перших двох років докторських студій. Зазвичай після завершення третього рівня вищої освіти присвоюється звання доктора філософії (PhD), що є вищим академічним званням у США.

Навчання студентів-іноземців. Вища освіта США належить до найдоступніших для іноземців, хоча вартість її досить висока. Країна вже багато років утримує світове лідерство як за кількістю студентів-іноземців (але не за їхнім відсотком серед усіх студентів), так і за кількістю країн, з яких вони прибувають. Для навчання достатньо виконати три попередні умови: довести володіння мовою і скласти тест на знання англійської як іноземної (TOEFL) з оцінкою понад 500 (у кращі ВНЗ – понад 550) чи інший еквівалентний тест; мати атестат про закінчення середньої 12-річної освіти, яку б американський ВНЗ захотів визнати еквівалентним до на-

ціонального диплома за старшу середню школу; заплатити за навчання.

Політика уряду США скерована на максимальне залучення іноземців у заклади країни, тому створено потужну систему найрізноманітніших органів, організацій та агентств для виконання цього завдання. Заклади вищої освіти США на основі подання кандидата остаточно вирішують питання про дозвіл розпочати навчання. Рішення про це приймається за 6-12 місяців до початку навчального року.

Вища освіта Японії

Формування системи вищої освіти. Перші заклади освіти японські вчені відносять до VIII ст. Академію для підготовки вищих державних службовців було створено ще у далекому 1633 р. в Токіо, а Указ про впровадження тристадійної освіти з'явився ще 1872 р. Однак перехід від елітарної до масової освіти відбувся в Японії після її поразки у Другій світовій війні, коли усі зусилля нації були спрямовані на розбудову країни. В основу було покладено американську модель освіти, яку японці суттєво модифікували на основі власних досягнень і традицій. У 60-х роках кількість студентів збільшилася у 7 разів, досягши 1,5 млн, а обсяг докторських студій -у 215 разів. Японські вчені проходили стажування у наукових лабораторіях більшості ВНЗ розвинутих країн світу. Вагому роль відіграла і та обставина, що уряд створив дуже прийнятні умови для розвитку недержавного сектору вищої освіти. Надзвичайно стрімкі економічні та технологічні зміни висунули настільки високі вимоги до системи освіти, що японці були змушені постійно її модифікувати, відкриваючи усе нові типи навчальних закладів та вдосконалюючи програми й методи навчання. Стала звичною повна середня освіта тривалістю 12 років для всіх; постійно зростає відсоток молоді, яка навчається в закладах університетського рівня.

Сучасні принципи побудови вищої освіти. Заклади освіти. У 1993 р. в Японії налічувалося 489 університетів (*daigaku*), понад 520 молодших (*tanki-daigaku*) і 65 технологічних (*koto-sentmongakko*) коледжів, понад дві третини з них входять до недержавного сектору. У координації і плануванні освіти бере участь велика кількість громадських організацій: Національна асоціація університетів, Асоціація місцевих університетів, Асоціація приватних університетів, Японська університетська акредитаційна асоціація, Центральна рада з освіти та Національна рада університетів і коледжів.

Окрім десятків класичних університетів, в Японії функціонує багато інших: педагогічні, технічні, економічні, сільськогосподарські, незвичні для нас буддійські, жіночі, християнські та інші. До університетської системи включаються школи, коледжі та інститути (нерідко з 1-2 факультетами), які за програмами високого рівня готують фахівців необхідних для країни профілів. Віддавна університети в Японії були комплексами, до складу яких входять заклади всіх рівнів освіти, – від дитячого садка до технологічних коледжів, випускники яких мають суттєві переваги під час вступу до університетів. Отримані у молодших і технологічних коледжах удосконалення 2-3-річної програми кредити зараховуються в закладах університетського рівня.

Цікавим є заснований у 1983 р. в Японії потужний «віртуальний університет» з програмами дистанційного і заочного навчання, який використовує усі досягнення сучасної техніки трансляції та інформації. Систему післясередньої освіти доповнюють понад 1500 спеціалізованих (професійних) шкіл з однорічними програмами для підготовки до роботи на достатньо складному японському ринку праці.

Доступ громадян до освіти. Середня освіта в Японії триває 12 років і поділяється на три стадії однакової тривалості, з яких остання досить диференційована і використовує кредитну систему врахування виконаного (атестат вимагає 85 кредитів, кожен з яких відповідає 35 годинам занять).

Прийом студентів до вищих навчальних закладів досить регламентований. Процес вступу складний і тривалий. Спочатку Національний центр прийому в університети централізовано проводить однаковий для всіх тест з перевірки шкільних досягнень учнів. Ті, хто подолав цей бар'єр, отримують змогу скласти вступні іспити та проходити співбесіди в обраний університет. Не забороняється складання тестів одночасно в кількох ВНЗ, віддається перевага тим, хто досягає високих результатів після кількох невдалих спроб на попередніх вступних сесіях. Екзамени відіграють надзвичайно важливу роль у системі освіти Японії, тому такими поширеними є репетиторські послуги і відповідні заклади різного типу, тому японський школяр і вчиться «у дві зміни»: зранку в школі, увечері – в репетиторів.

Навчальний рік в японських ВНЗ розпочинається у квітні і завершується в березні. Він складається з трьох триместрів з літніми канікулами. Перші два роки студенти зазвичай навчаються на загальноосвітньому факультеті, далі йде спеціалізація.

Організація навчання, академічний рік та екзамени.

Зміст і структурну побудову вищої освіти японці практично запозичили у США з їх основним чотирирічним циклом освіти для отримання диплома (для медичних спеціальностей виконання повної програми вимагає 6 років). Ці роки поділяються на дві дворічні частини, перша з яких - загальноосвітня, друга - спеціалізована. Однак випускник японського університету чи технічного ВНЗ продовжує навчатися ще кілька місяців на своєму робочому місці. І надалі самоосвіта не припиняється, бо національний центр створення тестів забезпечує усіх роботодавців необхідними комплектами тестів з метою проведення регулярних «контрольних» для перевірки професійного зростання працівників.

Застосовується 100-бальна рейтингова система оцінювання: 100-80 балів – відмінно (оцінюється літерою А), 79-70 – добре (оцінюється літерою В), 69-60 – задовільно (оці-

нуються літерою C), 59-0 – незадовільно (оцінюється літерою D).

Академічний рік становить 35 тижнів (кредитів), або 210 навчальних днів. Мова викладання – японська. Після виконання чотирирічної програми передбачено кілька випускних екзаменів, які більшість успішно складає.

Щоб здобути ступінь бакалавра, студент повинен набрати протягом 4-х років навчання певну кількість залікових одиниць (танї, на зразок американських кредитів) з визначених груп предметів. Із загальної суми 124 танї 36 припадає на загальноосвітні предмети, 8 – на іноземну мову, 4 – на фізичне виховання та 76 – на професійні дисципліни. Щоб отримати одну таню, необхідно прослухати упродовж 15 тижнів по одній годині лекцій (вона вимагає одногодинної самостійної підготовки), щотижня брати участь у 2-годинному семінарі (вимагає одногодинної самостійної підготовки), щотижня брати участь у 2-годинних лабораторних заняттях (вимагають 3-годинної самостійної підготовки).

Другим циклом освіти є дворічна магістерська програма, яку долають лише один-два бакалаври з 20-30, маючи надалі непогані шанси (понад 20%) для продовження свого росту на докторських студіях та отримання докторського звання. Для здобуття звання «магістр» студентові необхідно набрати за два роки 30 танї, написати дослідницьку роботу та захистити її, скласти іспит на ступінь магістра.

Для здобуття докторату потрібно закінчити 5-6-річну докторантуру, отримати 30 танї, написати дисертацію і здати екзамени.

Основна структурна одиниця університету – факультет, який ділиться на декілька департаментів. Головними категоріями викладачів є: професори, асоційовані професори, асистенти професора і наукові співробітники.

Однак через високу різноманітність закладів освіти є ще посади асистента, лектора чи інструктора.

Кваліфікації. Набір освітніх кваліфікацій в Японії не

надто широкий, якщо враховувати велику різноманітність ВНЗ, тому в Японії вже тривалий час дискутують про бажаність більшої кількості кваліфікацій, експериментують з короткотривалими програмами підготовки інженерів, але це істотно не впливає на систему вищої освіти в цілому.

Навчання студентів-іноземців. Для вступу вони повинні виконати ті самі умови, що й японські абітурієнти, але для цього потрібно спочатку оформити візи. Головні труднощі у навчанні іноземців – це великі затрати часу на необхідне вільне оволодіння не лише розмовною японською мовою, а й досить швидким читанням текстів, що передаються ієрогліфами. Нормативна тривалість мовних курсів для закордонних кандидатів – 3,5 року.

Вступ до приватних закладів істотно не регулюється, до закладів державного сектору звернення йде через Міністерство освіти. Іноземці разом з японськими громадянами повинні достатньо успішно скласти всі екзамени і виконувати письмові та усні тести.

Студенти Японії майже не отримують стипендій, тому за таких умов іноземцеві важко розраховувати на гранти чи фінансову підтримку з боку японського уряду, перспективніше знайти якесь інше фінансування.

Кращі шанси отримати урядову допомогу мають кандидати на магістерську програму, але для вступу необхідно провчитися у рідній країні не менше 16 років на всіх рівнях системи освіти.

Плата за навчання достатньо висока, ще дорожче – саме перебування. Вочевидь, усі ці труднощі призводять до того, що з усієї Європи в Японії вчаться ледь кілька сотень студентів, а основний контингент студентів-іноземців становлять представники сусідніх країн з ієрогліфічним письмом – Тайваню, Південної Кореї та Китаю.

3.2.3. Порівняльний аналіз систем вищої освіти у деяких країнах Європи

Із наведених вище характеристик чітко простежуються національні особливості ступеневої, кваліфікаційної, спеціалізаційної, а отже, і організаційної підготовки, яка спричиняє суттєві труднощі при переході громадян з країни в країну як для отримання чи продовження освіти, так і при визнанні кваліфікацій для отримання робочих місць. Тому останнім часом у зв'язку із глобалізаційними та євроінтеграційними процесами назріла гостра необхідність уніфікації ступенів та кваліфікацій через зближення структури, організації та змісту освіти в різних країнах Європи.

Для кращого сприйняття зазначених відмінностей та уявлення про необхідні зміни та уніфікації подаємо порівняльні таблиці структури та організації вищої освіти в окремих країнах Європи.

Таблиця 3.1

Структура освітніх та наукових ступенів у деяких країнах Європи*

Країна	Система вищої освіти		Структура університетських ступенів		Структура ступеня доктора	
	Унітарна	Бінарна	Однорівнева	Дворівнева	Однорівнева	Дворівнева
Австрія		x	x		x(c)	
Бельгія (Fr)		x	x(d)		x	
Бельгія (N1)		x	x(d)		x	
Греція		x	x		x(b)	
Данія		x		x		x
Ірландія		x		x	x	
Іспанія	x		x		x	

Ісландія		x		X		x
Італія		x(a)	X		x	
Ліхтенштейн		x		x	x	
Люксембург		x	-	-		
Нідерланди		x(f)	X		x	
Німеччина		x	x(e)		x(c)	
Норвегія		x		x	x	
Португалія		x		x	x	
Об'єднане Королівство Великобри- танії та Північної Ірландії	x			x	x	
Україна		x		x		x
Фінляндія		x		x	x(b)	
Франція		x		x	x(b)(c)	
Швеція	x			x	x(b)	

* Наведено за джерелом [13]

Примітка: *a* - переважно бінарна система вищої освіти з відносно невеликим неуніверситетським сектором; *b* - пропонується «проміжний» ступінь, орієнтований на дослідження. У Фінляндії і Швеції це ступінь за вибором; після нього отримується нижчий докторський ступінь і він не є обов'язковою передумовою для продовження навчання на отримання ступеня доктора. У Франції і Греції «проміжний» ступінь – обов'язкова умова для навчання за докторською програмою; *c* – крім докторського ступеня, існує також габілітація (*Habilitation*); *d* - структура ступеня *B (Fr)* і *B (N1)* може вважатися одночасно одно- та дворівневою.

**Характеристика механізму здобуття вищої освіти
у деяких країнах Європи [13]**

Країна	Зарахування для здобуття вищої освіти	Норма та обмеження при зарахуванні до ВНЗ
1	2	3
Австрія	Загальні вимоги доступу до ВНЗ: чинне посвідчення про закінчення середньої школи чи його еквівалент. Існують специфічні вимоги до зарахування на навчання за обраною програмою. Враховується також те, в якій країні видано посвідчення про закінчення середньої школи.	Немає обмежень у зарахуванні до університетів. Допуск до <i>Fachhochschulen</i> обмежений, абітурієнти складають вступні іспити.
Бельгія (fr)	До ВНЗ можуть бути зараховані всі абітурієнти, які мають чинне посвідчення про закінчення середньої школи. Виняток — декілька напрямів, що мають спеціальні вимоги (напр., інженер-будівельник); для здобуття освіти за такими спеціальностями необхідно скласти вступний іспит.	Обмежень у зарахуванні немає.
Бельгія (nl)	За винятком декількох напрямів зі спеціальними вимогами, до ВНЗ можуть бути зараховані всі студенти, які мають чинне посвідчення про закінчення середньої школи. Вступні іспити складаються студентами (фламандцями чи іншими), які обрали навчання за напрямками інженера-будівельника, архітектора, стоматолога,	

1	2	3
		також для обмеженої кількості університетських курсів.
Ліхтенштейн	Загальні вимоги доступу до ВНЗ: чинне посвідчення про закінчення середньої школи чи еквівалентна кваліфікація.	Немає інформації.
Люксембург	Загальні вимоги доступу до ВНЗ: чинне посвідчення про закінчення середньої школи чи еквівалентні кваліфікації.	Обмежень при зарахуванні немає.
Нідерланди	Загальні вимоги доступу до університетів: чинне посвідчення про закінчення середньої школи (VWO -13-річна середня освіта). Загальні вимоги доступу до <i>Hogeschoolen</i> (університетів професійної освіти) - чинне посвідчення про закінчення середньої школи (HAVO- 12-річна середня освіта). Зарахування залежить від спеціальних вимог до вступу на навчання за обраною програмою.	Обмеження при зарахуванні існують за деякими напрямками підготовки.
Німеччина	Доступ до вступу до університетів вимагає 12-13 річної середньої освіти (<i>Abitur</i>) або рівноцінної кваліфікації. Доступ до <i>Fachhochschulen</i> вимагає 12-річної середньої освіти. (<i>Fachhochschulreife</i>) або рівноцінної кваліфікації. Існують спеціальні вступні вимоги для вступу на навчання за деякими програмами, особливо до музичних академій та академії образотворчих мистецтв.	Окрім деяких сфер, загальних обмежень у зарахуванні до університетів немає. Допуск до <i>Fachhochschulen</i> обмежений за деякими напрямками.
Норвегія	Попри загальні вимоги доступу до ВНЗ (чинне посвідчення про закінчення середньої школи чи його еквівалент), існують спеціальні вимоги до зарахування на навчання за обраною програмою.	Обмеження при зарахуванні існують за більшістю напрямків підготовки

Продовження табл. 3.2

1	2	3
Порту-галія	Загальні вимоги доступу до ВНЗ: чинне посвідчення про закінчення середньої школи чи еквівалентна кваліфікація.	Обмеження при зарахуванні існують за більшістю напрямів підготовки. Студенти мають право на те, щоб їм запропонували місце навчання, але воно не завжди може спів-падати з вибором студента.
Україна	Відбувається за наявності атестата про закінчення середньої школи або спеціального професійного закладу, сертифіката зовнішнього незалежного оцінювання	Загальна кількість студентів, які зараховуються до ВНЗ, визначається ліцензованим обсягом, що регулюється державним органом ліцензування. Кількість майбутніх студентів, які вступають на державну форму навчання, визначається державним замовленням, що формує Міністерство освіти і науки України.
Фінляндія	Загальні вимоги доступу до ВНЗ: чинне посвідчення про закінчення середньої школи чи еквівалентна кваліфікація, а також екзамен на зарахування до ВНЗ. Зарахування зазвичай ґрунтується	Обмеження при зарахуванні існують за більшістю напрямів навчання.

1	2	3
<p>Франція</p>	<p>на оцінках іспиту на зарахування до ВНЗ/ посвідчення про закінчення середньої школи та на вступних тестах.</p> <p>Загальні вимоги доступу до університетів: чинне посвідчення про закінчення середньої школи. Інших вимог до вступу немає. Решта закладів освіти мають різноманітні вступні вимоги.</p>	<p>. Система обмеженого зарахування при вступі до університетів не застосовується. Інші типи закладів (IUT та <i>Grandes Ecoles</i>) проводять ретельний чи надзви-чайо ретельний відбір при зарахуванні</p>
<p>Швеція</p>	<p>Попри загальні вимоги доступу до ВНЗ (чинне посвідчення про закінчення середньої школи чи його еквівалент), існують специфічні вимоги до зарахування на навчання за програмою</p>	<p>Обмеження при зарахуванні існують за всіма напрямками підготовки. Навчальний заклад має право самостійно встановлювати обмеження у кількості студентів.</p>

Примітка: Згідно з Лісабонською угодою (*Lisbon Convention*), терміни «доступ» (*access*) та «зарахування» (*admission*) пов'язані один з одним, але мають різне значення. Вони позначають різні етапи одного процесу, що веде до участі у вищій освіті. Відповідність вимогам доступу (*access*) є необхідною, але не завжди достатньою умовою для того, щоб бути зарахованим на навчання за програмою вищої освіти (аби отримати місце навчання).

**Організація навчального року в університетах
окремих країн Європи [13]**

Країна	Початок навчального року	Організація навчального року
1	2	3
Австрія	Вересень – жовтень	Навчальний рік складається з двох семестрів; навчання у I семестрі - з 1 жовтня до кінця січня, у II — з 1 березня до кінця червня.
Бельгія (fr)	Вересень – жовтень	Навчальний рік в університетах може мати таку організацію: а) навчання протягом року та екзамени у кінці червня; б) поділ року на семестри, складання іспитів у кінці кожного семестру.
Бельгія (nl)	Жовтень	Навчальний рік в університетах може мати таку організацію: а) навчання протягом року та екзамени у кінці червня; б) поділ року на семестри, складання іспитів у кінці кожного семестру; в) поділ року на триместри, складання екзаменів у кінці кожного триместру.
Велико-британія	Кінець вересня – початок жовтня	Навчальні заклади по-різному організовують навчальний рік. Основні моделі організації навчального року базуються на системі триместрів та семестрів. Деякі навчальні заклади організовують роботу за семестрами з триместровою структурою. Періоди складання екзаменів встановлюються навчальними закладами самостійно. Очікується, що зросте кількість навчальних закладів, які організовуватимуть навчальний рік за семестрами.

1	2	3
Греція	Навчання починається у середині вересня	Навчальний календар поділяється на семестри. Перший семестр розпочинається у середині вересня та завершується екзаменами у січні/ лютому. Другий семестр розпочинається у кінці лютого та закінчується іспитами у середині червня.
Данія	Середина серпня - перший тиждень вересня	Зазвичай навчальний рік поділяється на три семестри: вересень - кінець січня, лютий - кінець червня. Більшість екзаменів складаються у січні та червні. Навчальний рік за деякими програмами навчання в неуніверситетському секторі не поділяється на семестри, іспити складаються в кінці навчального року.
Ірландія	Звичайно, в жовтні, деколи - у вересні	. Зазвичай, навчальний рік поділяється на три триместри. Проте останнім часом багато університетів перейшли на систему двох семестрів, тому проблема поділу навчального року на семестри і триместри зараз активно обговорюється.
Ісландія	Початок вересня	Навчальний рік поділяється на два семестри. Перший семестр: вересень - грудень, другий: січень-травень. Екзамени відбуваються у грудні -травні.
Іспанія	Перший / другий тиждень жовтня	Навчання організоване за річною системою. Деякі університети використовують семестрову.

1	2	3
Італія	Донедавна навчальний рік розпочинався 1 листопада. Нещодавно у деяких ВНЗ ввели семестрову систему, тому навчання розпочинається раніше.	Навчальний рік в університетах може мати таку організацію: річ-на основа, - основа компактного семестру, - звична семестрова основа. Найчастіше використовуються основа компактного семестру.
Ліхтенштейн	Кінець жовтня	Навчальний рік поділяється на семестри. Перший семестр розпочинається не пізніше, ніж у кінці жовтня, а другий - у квітні.
Люксембург	Початок жовтня	Навчальний рік в Університетському центрі Люксембурга (Centre Universitaire de Luxembourg) складається з двох семестрів.
Нідерланди	Кінець серпня - початок вересня	Навчальний рік організовано за однією з наступних моделей: а) поділ року на два семестри. Перший семестр: вересень - кінець грудня; другий семестр: січень/лютий - липень, б) модульна система. Зазвичай, складається з п'яти модулів/блоків, кожен з яких триває приблизно 8 тижнів (два перед Різдом, три після Різдва). Екзамени складаються в кінці кожного семестру чи блоку.
Німеччина	Вересень - жовтень	Основою навчального календаря є двосеместрова система. Існують певні розбіжності в навчальному календарі між університетським та неуніверситетським сектором. Перший семестр зазвичай розпочинається на початку або в середині жовтня і закінчується у середині лютого, початок другого семестру у середині

Продовження табл. 3.3

1	2	3
		квітня, закінчення - в липні. Екзамени складаються у кінці кожного семестру.
Норвегія	Середина серпня	Зазвичай навчальний рік поділяється на два семестри. Перший семестр триває від середини серпня до грудня, другим — від середини січня до середини червня, включаючи період екзаменів. Деякими навчальними закладами використовується система триместрів
Португалія	Початок жовтня	Найчастіше використовується семестрова система. Екзамени, зазвичай, складаються у січні-лютому та червні-липні.
Україна	1 вересня	Навчальний рік складається зазвичай з двох семестрів (1 вересня - початок січня; 1 лютого - кінець червня). В окремих ВНЗ навчальний рік поділяється на три триместри.
Фінляндія	Середина серпня або середина вересня	Навчальний рік поділяється на два семестри. Екзамени складаються у кінці кожного з них
Франція	1 жовтня. Початок навчання деколи може змінюватись	Організація навчального року може базуватися на: а) річній основі з екзаменами в кінці навчального року (у червні); б) семестровій основі з екзаменами після кожного семестру (зазвичай у січні та червні).
Швеція	Кінець серпня	Організація навчального року державою не регулюється. Більшість навчальних закладів використовує систему) поділу на два семестри. Навчання на курсах та за програмами може починатися і в січні.

Оплата за навчання та фінансова підтримка студентів для навчання за кордоном в окремих країнах Європи [13]

Країна	Оплата за навчання	Система підтримки студентів для навчання за кордоном
1	2	3
Австрія	Навчання безоплатне для студентів, які є громадянами країни, ЄС та для деяких інших категорій. Оплачують навчання студенти, які є громадянами країни, не згаданих вище.	Фінансова допомога може надаватися протягом усього періоду навчання. Студенти, які отримують національний грант, мають право на одержання фінансової допомоги для навчання за кордоном на термін, що не перевищує 20 місяців.
Бельгія (fr)	Після перевірки на платоспроможність встановлюється платня за реєстрацію та за навчання. Сума залежить від рівня навчання. Невисока платня встановлена також за участь в екзаменах. Платня за навчання – приблизно 650 євро на рік.	Фінансової допомоги для навчання за кордоном не надається.
Бельгія (nl);	Після перевірки на платоспроможність стягується платня за навчання. Вона залежить від рівня навчання. Платня за навчання – приблизно 460 євро на рік.	Фінансової допомоги для навчання за кордоном не надається.

1	2	3
Великобританія	Студенти, які є громадянами країни або ЄС, та студенти решти країн вносять різну платню за навчання. Для студентів-громадян ОК чи ЄС здобуття бакалаврської освіти на стаціонарі коштує 1025 фунтів стерлінгів. Платня за навчання встановлюється після перевірки на платоспроможність і може частково чи повністю залежати від прибутку. Навчальні заклади самостійно встановлюють суму платні за навчання для студентів-заочників, студентів, які здобувають післябакалаврський ступінь, та студентів-громадян країн, що не є членами ЄС.	Фінансова допомога може надаватися для навчання за кордоном на чинних курсах (як для частини курсу, так і для повного курсу, що веде до отримання ступеня).
Греція	Навчання безоплатне для студентів, які є громадянами країни та ЄС. Студенти інших країн навчання оплачують.	Загальної державної фінансової підтримки для навчання за кордоном немає
Данія	Навчання безоплатне для студентів, які є громадянами країни та для зарубіжних студентів.	Фінансова допомога може надаватися для навчання на чинних курсах (як для частини курсу, так і для повного курсу, що веде до отримання ступеня) тривалістю чотири роки. Максимальний термін—шість років у Скандинавських країнах.

1	2	3
Ірландія	1996 року скасовано систему оплати за навчання для здобуття першого ступеня. Усі наступні рівні освіти оплачуються.	Фінансова підтримка може надаватися протягом повного циклу.
Ісландія	Навчання безоплатне для студентів, які є громадянами країни, ЄС та для зарубіжних студентів.	Загальної державної фінансової підтримки для навчання за кордоном немає.
Іспанія	Після перевірки на платоспроможність встановлюється платня за навчання зі студентів, які є громадянами країни, ЄС та зарубіжних студентів.	Загальної державної фінансової підтримки для навчання за кордоном немає.
Італія	Після перевірки на платоспроможність встановлюється платня за навчання зі студентів, які є громадянами країни, ЄС та зарубіжних студентів. Сума залежить від рівня навчання.	Загальної державної фінансової підтримки для навчання за кордоном немає.
Люксембург	Навчання безоплатне.	Загальної державної фінансової підтримки для навчання за кордоном немає.
Нідерланди	Після перевірки на платоспроможність зі студентів, які є громадянами країни та ЄС, стягується платня за навчання, що становить приблизно 1200 євро. Для зарубіжних студентів ВНЗ визначають суму платні самостійно.	Фінансова допомога може надаватися для навчання за кордоном на чинних програмах (як для частини курсу, так і для повного курсу, що веде до отримання ступеня).

1	2	3
Німеччина	Навчання безоплатне для студентів, які є громадянами країни, та для зарубіжних студентів.	Фінансова допомога може надаватися для навчання за кордоном на термін від 1 до 1,5р.
Норвегія	Навчання безоплатне для студентів, які є громадянами країни, ЄС та для зарубіжних студентів.	Фінансова допомога може надаватися для навчання за кордоном на чинних курсах (як для частини курсу, так для повного курсу, що веде до отримання ступеня).
Португалія	Платня за навчання стягується зі студентів, які є громадянами, країни, ЄС та зарубіжних студентів. Для програм на здобуття ступеня бакалавра сума становить 294 євро	Студентам, що навчаються за кордоном протягом короткого періоду часу, не перераховується виплата їхнього гранта.
Україна	Для студентів, які навчаються за державним замовленням, навчання безоплатне. Крім того, при успішному навчанні виплачується щомісячна стипендія за рахунок держави. Зарахування на навчання коштом держави здійснюється за замовленням держави (цільовим направленням) або на конкурсних умовах. Громадяни мають право навчатися за власні кошти та кошти роботодавців, спонсорів тощо. Для іноземних громадян навчання платне, крім випадків, передбачених міждержавними угодами	Фінансова допомога для навчання, як правило, не надається, крім випадків, передбачених міждержавними угодами. Можливе кредитування оплати за навчання з боку державних установ.

1	2	3
Фінляндія	Навчання безоплатне для студентів, які є громадянами країни, ЄС та для зарубіжних студентів.	Фінансова допомога може надаватися для навчання за кордоном на чинних курсах (як для частини курсу, так і для повного курсу, що веде до отримання ступеня).
Франція	Після перевірки на платоспроможність стягується платня за реєстрацію зі студентів, які є громадянами країни, ЄС та зарубіжних студентів. Сума становить від 100 до 230 євро.	Фінансова допомога для навчання за кордоном може надаватися на термін, що не перевищує 1 року.
Швеція	Навчання безоплатне для студентів, які є громадянами країни, ЄС та для зарубіжних студентів.	Фінансова допомога може надаватися для і навчання за кордоном на чинних курсах (як для частини курсу, так і для повного курсу, що веде до отримання ступеня).

Список використаних джерел до третього розділу

1. Андрощук Г. Інноваційна політика ЄС: стан і тенденції // Проблеми науки. – 2002 – № 12. – С. 25–32.
2. Андрощук Г.О. Інноваційна політика ЄС: стратегічні напрямки // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інформація, аналіз, прогноз-стратегічні важелі ефективного державного управління», Київ, 29–30 травня 2008 р. – С. 7–16.
3. Академия наук Чехии и Карлов университет признаны лучшими в Восточной Европе – Scimago [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
4. Андрощук Г. Комерційна реалізація ноу-хау: зарубіжний досвід та вітчизняна практика // Міжнародний форум «Трансфер технологій та інновацій» Київ, 20–21 листопада 2008р. – С. 90–108.
5. Андрушкевич Ф. Інновації в польській та українській освіті як наслідок підписання європейських освітніх декларацій: (порівняльний аналіз) / Фабіан Андрушкевич // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2011. – № 2. – С. 32–40.
6. Андрушкевич Ф. Основні напрями та форми українсько-польської академічної співпраці / Фабіан Андрушкевич // Вища освіта України. – 2011. – № 1. – С. 108–113.
7. Андрушкевич Ф. Польський «освітній прорив» та його значення для українських освітніх інновацій / Фабіан Андрушкевич // Вища освіта України. – 2010. – № 4. – С. 103–108.
8. Андрощук Г.А. Коммерциализация результатов исследовательской деятельности: зарубежный опыт государственной поддержки // 13-я Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы интеллектуальной собственности»: материалы выступлений. Ялта, 1-5 сентября 2008 – С. 47–60.
9. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: [монографія] / Валерій Юхимович Биков. – К.: Атіка, 2008.– 684 с.
10. Бонковські А. Інструменти підтримки інноваційності малих і середніх підприємств: досвід Польщі та Європейського Союзу / Александр Бонковські, Міхал Клепка, Кшиштоф Матусяк, Єжи Стшелєц, Кшиштоф Засядли. – Познань, 2005. – 186 с.
11. Бразилія як виняток із правил у глобальному змаганні за університети світового класу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.edu-trends.info/brazils-exception-to-the-world-class-university-movement/>

12. Валента Ф. Творческая активность – инновации – эффект / Ф. Валента. – М: Эксмо, 2008. – 400 с.

13. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб./ за редакцією В.Г. Кременя; Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.

14. Вища освіта в Україні і Болонський процес: навч. посіб. / В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, М. Ф. Степко [та ін.]; за ред. В.Г. Кременя, С.М. Ніколаєнка. – К.: Знання, 2005. – 327 с.

15. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 1991–2006 рр.: наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського; упоряд.: Л.О. Пономаренко, І.П. Моїсеєва, Л.І. Ніколюк, О.С. Микитенко; наук. ред. П.І. Рогова; наук. консультант Б.І. Корольов; бібліогр. ред. Л.О. Пономаренко. – К., 2008. – 487 с.

16. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2007–2011 рр.: наук.-допом. бібліогр. покажч. Вип. 2 / НАПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, Ін-т вищ. освіти ; [упоряд.: Пономаренко Л.О., Стельмах Н.А., Пеєва С.П., Айвазова Л.М., Бублик Н.М. ; наук. консультант і авт. вступ. ст. Корольов Б.І.; наук. ред. Рогова П.І. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л.О. – К.: Нілан-ЛТД, 2012. – 663 с.

17. Водачек Л. Стратегия управления инновациями на предприятии: [монография] / Л. Водачек, О. Водачкова; авт. предисл. В. С. Рапорт; сокр. пер. со словац. – М.: Экономика, 1989. – 167 с.

18. Водопьянова Е. Страны Центральной и Восточной Европы: наука в пути / Е. Водопьянова // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 10. – С. 71–77.

19. Гриневич Л. План демонополізації освіти і науки [Електронний ресурс] / Л. Гриневич // Освітня політика: портал громадських експертів. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/218-plan-demonopolizatsiji-osviti-inauki>

20. Грішнова О. Розвиток вищої освіти в Україні: тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення / Олена Грішнова // Вища шк. – 2001. – № 2/3. – С. 22–33.

21. Домбровський Я. Інноваційна практика польських підприємств / Я. Домбровський, І. Каладкевич. – К.: Центр інновацій та розвитку, 2005. – 131 с.

22. Інноваційні дослідницькі університети як чинник модернізації освітньо-наукової сфери та розбудови суспільства знань: аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1427/>

23. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи: монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.

24. Інноваційна політика зарубіжних країн: концепції, стратегії, пріоритети (інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти та Міністерством закордонних справ України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

25. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 560 с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).

26. Керівництво Осло. Рекомендації щодо збору та аналізу даних стосовно інновацій. Третє видання. Спільна публікація ОЕСР і Євростату. Переклад з англійської та наукова редакція Андрощук Г. О. К: УкрІНТЕІ, 2009. – 163 с.

27. Котлярова О.О. Етапи реформування системи вищої освіти України кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя [Електронний ресурс] / О.О. Котлярова // Науковий портал Донбасу: – Режим доступу: http://alma-mater.lnpu.edu.ua/elect_v/N1.

28. Коніжай Р. Досвід функціонування промислових (інноваційних) кластерів у Канаді / Р. Коніжай, М. Коніжай // Юридичний вісник. Випуск 2(23). – 2012р. – С.103-104.

29. Колотило М. Дослідницький університет як інноваційна модель розвитку вищої освіти // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. Вип 3. – 2010 р. – С. 31.

30. Луговий В.І. Вища освіта через дослідження: концептуальні засади здійснення й оцінювання / В.І. Луговий, Ж.В. Таланова // Вища освіта України: тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології.» – Т. 1. – 2012. – № 3. – С. 16–28.

31. Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами ХХVI Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород – Кошице – Мішкольц, 21-24 травня 2013 року /ред. кол. Ф.Г.Ващук (голова), Х.М.Олексик, І.В.Артьомов та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2013. – Вип. 7(26). – 400 с.

32. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: матеріали до першої лекції / уклад. М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, К.М. Левківський, Ю.В. Сухарніков; відп. ред. М.Ф. Степко. – К., 2004. – 24 с.
33. Національна академія наук України: проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір / за ред. О.С. Онищенко, Б.А. Маліцького. – К., 2007. – С. 216–220.
34. Національний план розвитку 2004-2006 рр., ухвалений Радою Міністрів Польщі 14 січня 2003 року, скоригований відповідно до рішення Ради Міністрів з 11 лютого 2003 р. – Варшава, лютий 2003, С. 91-125.
35. Організація науки і наукових досліджень у сучасній Чехії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/12087.003.pdf
36. Перлакі І. Нововведення в організаціях: пер. з словац. / І. Перлакі – М.: Экономика, 1991. – 144 с.
37. Санто Б. Сила інноваційного саморозвиття / Б. Санто // Інновації. – 2004. – № 2. – С. 6.
38. Санто Б. Інновація як средство економічного розвитку / Б. Санто. – Москва: Прогресс, 1990. – 295 с.
39. Степко М. Світові тенденції розвитку систем вищої освіти та проблеми забезпечення якості й ефективності вищої освіти в Україні / М. Степко // Вища шк. – 2013. – № 7. – С. 13–22.
40. Суліма Є. Інноваційні виклики сучасності й динаміка модернізації національної освіти / Є. Суліма // Вища шк. – 2013 – № 7. – С. 7–12.
41. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535
42. Фініков Т.В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна / Т.В. Фініков. – К.: Таксон, 2002. – 176 с.
43. Bielefeld University [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uni-bielefeld.de/%28en%29/>
44. Czech Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://erawatch.jrc.ec.europa.eu/erawatch/html2fo/reports/cz_pb_country.pdf.
45. Carnegie Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carnegiefoundation.org/>
46. Communication from the commission to the european parliament, the Council, the European economic and social committee

and the committee of the regions A resource-efficient Europe – Flagship initiative under the Europe 2020 Strategy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/resource-efficient-europe/pdf/resource_efficient_europe_en.pdf

47. Filacek A. Social Sciences and Humanities in Czech Republic // Theory of Science. – 2004. – Vol. 24, N 1. – P. 5–34.

48. Graham Stack. Tapping Ukraine’s IT potential // Financial Times. – 2012. – August 22 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2012/08/22/tapping-ukraines-it-outsourcing-potential/>

49. Henry Etzkowitz. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation In Action. – London: Routledge, 2008. – 177 p.

50. National Science and Technology policy, organization and priorities of 1976 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-90/pdf/STATUTE-90-Pg459.pdf>

51. Stevenson — Wydler technology Innovation act of 1980 [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

52. Bayh-Dolepatentof 1980 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cptech.org/ip/health/bd/>

53. Technische Universität Hamburg-Harburg (ТУНН) [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

54. The University of Rostock – Traditio et Innovatio [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uni-rostock.de/en/>

55. The University of Tübingen [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.uni-tuebingen.de/en/university.html>

56. Universität Bamberg [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uni-bamberg.de/>

57. Freie Universität Berlin [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fu-berlin.de/>

58. Research Universities and the Future of America: Ten Breakthrough Actions Vital to Our Nation’s Prosperity and Security – Washington, D. C.: The National Academies Press, 2012. – P. 4.

Розділ 4

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

4.1. Загальна характеристика законодавства у сфері інноваційної діяльності

У списку найбільш інноваційних країн планети, який був оприлюднений на початку 2013 року агентством Bloomberg, Україна увійшла до 50 кращих країн і посіла 42 місце. При цьому агентство Bloomberg розглянуло показники понад 200 країн і суверенних регіонів, щоб визначити їхній інноваційний фактор. Остаточний список було скорочено до 96, з якого вибрано 50.

Законодавство України у сфері інноваційної діяльності базується на Конституції України [3] і складається із законів України «Про інвестиційну діяльність» [9], «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про інноваційну діяльність» [10] та інших законодавчих актів, що регулюють суспільні відносини у цій сфері.

Правові передумови державної інноваційної політики закладені в Конституції України, в якій стаття 54 гарантує громадянам свободу наукової, технічної та інших видів творчої діяльності, захист інтелектуальної власності, авторських прав. Стаття 116 зобов'язує Кабінет Міністрів України забезпечувати здійснення економічної політики у сфері освіти, науки і культури. Згідно з пунктом 4 цієї ж статті Кабмін розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного і культурного розвитку України.

Законодавче забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні започатковане Законом України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» [12], який створює умови для наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку. Цей закон з часом зазнав змін, і в 1998 році був прийнятий новий закон «Про наукову і науково-технічну діяльність» [11].

Базовий Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 1 грудня 1998 року визначає головні напрями державної політики у цій сфері і правове поле діяльності владних структур. Його положення набули розвитку в Законі України «Про інноваційну діяльність від 4 липня 2002 року, в якому відбувся перехід від акценту на науково-технічну сферу до методології проектного управління інноваційними процесами. У Законі було визначено організаційні механізми та засоби фінансової підтримки виконання інноваційних проектів. Зокрема для інноваційних підприємств Законом було визначено: пільги з податку на прибуток; пільги зі сплати земельного податку; пільги з податку на додану вартість; митні пільги; амортизаційні пільги. Загальна мета стимулювання реалізації інвестиційно-інноваційних проектів полягає у зменшенні податкового зобов'язання платника податку шляхом як прямого його зниження, так і використання непрямого механізму, що передбачає застосування відстрочення або розстрочення податкового платежу, що є прихованою формою кредиту [14].

Чинний сьогодні Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» значною мірою застарів, тому положення нового законопроекту суттєво оновлені та удосконалені з урахуванням вимог сьогодення, коли Україна стала на шлях євроінтеграції, і коли підписано угоду про асоційовану участь нашої держави в науково-інноваційній програмі ЄС «Горизонт-2020».

Законопроект дає визначення окремим поняттям та викладає низку основних термінів у новій актуалізованій

редакції. Положення цього документа спрямовані на створення нових підходів до управління і фінансування у науці, забезпечення ефективності та прозорості при здійсненні наукових досліджень при їх фінансуванні, а також на підвищення рівня ефективності взаємодії представників наукової громадськості, органів виконавчої влади та реального сектору економіки у формуванні та реалізації єдиної державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності.

Велика увага у законопроекті приділена Національній раді України з питань розвитку науки і технологій. Створення такої ради як постійно діючого консультативно-дорадчого органу при Кабінеті Міністрів України дасть можливість забезпечити ефективну взаємодію представників наукової громадськості, органів виконавчої влади та реального сектору економіки.

Крім того, законопроектом передбачено створення Національного фонду досліджень України, основною функцією якого буде грантова підтримка:

- виконання наукових досліджень і розробок;
- розвитку матеріально-технічної бази наукових досліджень і розробок високого рівня;
- організації та проведення конференцій, симпозіумів та інших комунікативних наукових заходів;
- стажування наукових працівників, у тому числі за кордоном;
- популяризації науки.

При цьому фонд буде мати можливість надавати індивідуальні, колективні та інституційні гранти.

Велике значення у цьому документі приділяється посиленню соціального статусу науковця, покращенню умов його праці та пенсійного забезпечення, а також стимулюванню та заохоченню молодих вчених.

Зокрема, законопроект містить положення, якими запроваджується:

- гнучкий режим робочого часу в науковій установі;

- усунення фінансової дискримінації галузевої науки шляхом перекладання тягаря фінансування доплат до наукових пенсій на державний бюджет;
- можливість отримання вченими житла за рахунок цільового бюджетного фінансування чи інших джерел та його будівництва за рахунок отримання пільгових довгострокових кредитів;
- створення системи державних молодіжних стипендій, премій та грантів.

При цьому проектом закону врегульовується питання, що стосується можливості для наукових працівників підвищувати свою кваліфікацію та проходити стажування як в Україні, так і за кордоном без втрати робочого місця та наукового стажу.

У законопроекті також приділяється увага питанням дослідницької інфраструктури, зокрема унормовується створення такого елемента інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності, як Центр колективного користування науковим обладнанням. Крім того, цим документом створюються правові підстави для запровадження нової організаційної форми дослідницької інфраструктури – Державної ключової лабораторії.

Такі норми є дієвими механізмами цілеспрямованого впливу держави на вирішення найбільш актуальних проблем розвитку науки, підтримки найперспективніших напрямів наукових досліджень та забезпечення максимальної ефективності при використанні найсучаснішого наукового обладнання та концентрації найкращих наукових представників для вирішення ключових викликів, які стоять перед державою.

Законопроект містить норми, які покликані стимулювати діяльність наукових установ. Його положеннями для наукових установ запроваджується можливість:

- бути засновником інших юридичних осіб, що займаються науковою та науково-технічною діяльністю;

- бути засновником акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю;
- утворювати науково-технічні комплекси.

Крім того, положеннями законопроекту передбачено звільнення від сплати до загального фонду державного бюджету України частини прибутку (доходу) за результатами своєї фінансово-господарської діяльності державних комерційних підприємств та казенних підприємств, які відносяться до наукових установ, а також науково-технічних комплексів, заснованих на державній власності.

Окремо документ регулює питання державної атестації наукових установ на основі прийнятих Комітетом європейського дослідницького простору наукометричних індикаторів та встановлює, що рівень базового фінансування цих установ залежатиме від результатів цієї атестації.

Документ містить окрему статтю, що регулюватиме грантове фінансування наукової і науково-технічної діяльності за рахунок коштів державного бюджету, що безоплатно та безповоротно надаватиметься винятково на конкурсній основі без застосування процедур закупівлі.

Велика увага у законопроекті приділяється демократизації процедур внутрішнього управління у Національній академії наук України та у національних галузевих академіях наук.

Окремо фіксується норма щодо статусу національних академій як головних розпорядників бюджетних коштів та зберігаються положення чинного закону щодо права академічної самоврядності та самостійного вирішення національними академіями усіх питань, що стосуються реалізації такого права. Водночас запроваджено норми, які стимулюватимуть інтеграцію академічної та університетської науки.

Закон встановлює основні цілі міжнародного науково-технічного співробітництва, серед яких інтеграція України до Європейського дослідницького простору та форми такого співробітництва, серед яких – участь у відповідних рамкових програмах Євросоюзу з науки та інновацій [17].

У Програмі економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [8] метою реформи в інноваційній сфері визначено активізацію інноваційних процесів, повноцінне використання потенціалу науки в процесі технологічної модернізації економіки. Для досягнення визначених у Програмі економічних реформ показників розвитку необхідно, у першу чергу, удосконалити нормативно-правову базу регулювання інноваційної діяльності.

З метою концентрації фінансових ресурсів на проривних напрямках інноваційного розвитку Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [13] визначено стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності. Для реалізації стратегічних пріоритетів урядом України затверджено середньострокові пріоритети інноваційної діяльності загальнодержавного та галузевого рівнів на 2012-2016 роки. Їх визначено за результатами прогнозно-аналітичних (форсайтних) досліджень з урахуванням світових технологічних тенденцій. На Держінформнауки України покладено завдання щодо забезпечення моніторингу реалізації пріоритетів.

Співробітництво у сфері науки та технологій

1) Триває робота щодо відновлення дії Угоди між Україною та ЄС про наукове і технологічне співробітництво (здійснюються заходи щодо внутрішньодержавного узгодження проекту Угоди), а також забезпечення участі України у Програмі ЄС з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020». Участь України у Програмі ЄС «Горизонт 2020» (орієнтовний обсяг фінансування програми – 80 млрд. євро) сприятиме створенню необхідних передумов для здійснення науково-дослідної діяльності у різних сферах (енергетика, транспорт, охорона здоров'я, екологія, продовольча безпека, космос тощо), у т.ч. шляхом надання доступу до наукової інфраструктури, розвитку інновацій в індустріальному секторі та нових технологій. Участь України передбачає сплату

щорічних фінансових внесків (крім 2015 р.) на загальну суму близько 35 млн. євро. Узгоджено текст відповідної Угоди.

2) 4-5 грудня 2014 р. проведено міжнародну науково-практичну конференцію «Інтеграція національної мережі трансферу технологій (NTTN) до європейських мереж». У ході конференції підписано Меморандум про співробітництво щодо інтеграції NTTN до Європейської мережі підприємств (EEN) та Угоду про співробітництво у сфері науки та технологій між 24 Координатором NTTN та Фундацією «Центрально-європейська академія навчання та сертифікації (Республіка Польща) [1].

3 березня 2015 р. шляхом обміну дипломатичними нотами була відновлена дія Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво. Науково-технічне співробітництво між Україною та ЄС здійснюється на підставі Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво від 4 липня 2002 року. Ця Угода потребує постійного поновлення на наступні п'ятирічні періоди. В рамках Угоди створено Спільний комітет Україна-ЄС зі співробітництва в галузі науки та технологій. Під час реалізації Сьомої рамкової програми з досліджень та інновацій ЄС Україна зайняла лідируючу позицію серед країн Східного Партнерства та увійшла до десятки найбільш активних країн-партнерів, поступаючись лише США, Канаді та країнам БРІКС. Наукові установи та вищі навчальні заклади України взяли участь у 126 проектах Сьомої рамкової програми з обсягом фінансування ЄК у сумі близько 26,5 млн. євро [16].

20 березня 2015 р. підписана Угода між Україною і Європейським Союзом про участь України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020». Угода підписана Міністром освіти і науки С. Квітом та Комісаром ЄС з питань досліджень, науки та інновацій Карлушем Моедашом. Згідно з досягнутими домовленостями Україна отримала безпрецедентно високу 95-від-

соткову знижку на фінансовий внесок, який становить 35 579 782,09 євро за наступні 2015-2020 рр. при тому, що його сплата почнеться з 2016 р. (сплата Україною першого внеску за 2015 рік, який становить 5 002 872,87 євро, перенесена шляхом розподілу цієї суми на наступні роки).

Пріоритети програми «Горизонт 2020» – сприяння фундаментальним науковим дослідженням, підвищення конкурентоспроможності виробництва, нанотехнологій, біотехнологій та космічної галузі, а також пошук відповідей на найбільш гострі соціальні виклики в сфері охорони здоров'я, екології та демографії. Програма об'єднує всі існуючі програми ЄС з фінансування досліджень та інновацій, включаючи Рамкову програму з досліджень, Рамкову програму з конкурентоспроможності та інновацій і діяльність Європейського інституту інновацій та технологій. Загальний обсяг фінансування підтримки досліджень та інновацій у рамках програми передбачений у розмірі близько 80 млрд. євро. Україна увійшла до 11-ти провідних наукових країн світу, які визначені ключовими стратегічними партнерами ЄС у програмі «Горизонт – 2020», також наша держава визнана єдиним стратегічним партнером Євросоюзу у Східній Європі.

4.2. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах України

4.2.1. Дослідницькі університети як центри інноваційного розвитку вищої школи

Дослідницький університет – національний вищий навчальний заклад, який має вагомі наукові здобутки, провадить дослідницьку та інноваційну діяльність, забезпечує інтеграцію освіти та науки з виробництвом, бере участь у реалізації міжнародних проектів і програм. Надання вищим навчальним закладам України статусу дослідницького університету здійснюєть-

ся Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства освіти і науки України. Статус дослідницького надається з метою підвищення ролі університету як центру освіти і науки, підготовки висококваліфікованих наукових і науково-педагогічних кадрів, упровадження в практику наукових досягнень, технічних і технологічних розробок, реалізації разом з іншими вищими навчальними закладами та науковими установами спільних програм за пріоритетними напрямками фундаментальних і прикладних наукових досліджень для розв'язання важливих соціально-економічних завдань у різних галузях економіки.

Діяльність дослідницьких університетів регламентується Положенням про дослідницький університет, затвердженим Постановою КМУ № 163 від 17.02.10 року.

Статус дослідницьких університетів в Україні мають:

- Національний університет «Львівська політехніка» від 8 липня 2009 року;
- Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка від 29 липня 2009 року;
- Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого від 29 липня 2009 р.;
- Львівський національний університет ім. І. Франка від 29 липня 2009 року;
- Національний університет «Острозька академія» від 29 липня 2009 року;
- Національний університет «Києво-Могилянська академія» від 29 липня 2009 року;
- Національний гірничий університет України від 23 вересня 2009 року;
- НТУУ «Київський політехнічний інститут» від 3 лютого 2010 року;
- Національний університет біоресурсів і природокористування від 3 лютого 2010 року;
- НТУ «Харківський політехнічний інститут» від 3 лютого 2010 року;

- Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна від 3 лютого 2010 року;
- Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана від 3 лютого 2010 р.;
- Національний авіаційний університет від 3 лютого 2010 року;
- Східноукраїнський національний університет імені В. Даля від 24 березня 2010 року.

Модель «потрійної спіралі» інноваційного розвитку спирається на такі ключові положення:

1. Внаслідок поступу суспільства від індустріального до суспільства знань у взаємодії між державою (центральною і місцевою владою) та суб'єктами економічної діяльності і вищими навчальними закладами послідовно зростає роль ВНЗ як суб'єкта створення нового знання.

2. Процес посилення ролі дослідницьких інноваційних університетів супроводжується активізацією співпраці між ними, з одного боку, та державою і бізнесом з іншого; інноваційна діяльність дедалі більше стає результатом цієї тісної взаємодії, а не наслідком ініціативи (певного замовлення) з боку державних установ чи промисловості.

3. На доповнення до своїх традиційних функцій кожен з трьох основних суб'єктів інноваційної діяльності дедалі більше може частково перебирати на себе функції інших для забезпечення оптимального результату. При цьому сучасний інноваційний університет є не тільки джерелом кадрів і знань, він бере дедалі активнішу участь у безпосередньому створенні інноваційних підприємств і, таким чином, комерціалізації результатів дослідницької діяльності та отриманої освіти.

Серед визначальних особливостей функціонування моделі «потрійної спіралі» в інноваційних дослідницьких університетах варто виділити такі:

– засвоєння студентами (особливо магістрами) базових компетенцій інноваційної діяльності здійснюється через їх включення у відповідні практики;

– університет перетворюється на повноцінний центр продуктивної комунікації держави, бізнесу і суспільства з питань технологічного, загальноекономічного, соціального прогнозування, обміну передовими знаннями;

– заміщення традиційної лінійної схеми «фундаментальні дослідження – прикладні розробки – впровадження» більш гнучкими організаційними механізмами, ґрунтованими на постійній тісній співпраці з реальним сектором економіки як у пошуку замовлень на прикладні розробки, так і у створенні інноваційних підприємств, що займаються реалізацією отриманих результатів;

– активізація міжнародного співробітництва як у наукових дослідженнях, так і в інноваційній діяльності, пов'язана з наслідками глобалізаційних процесів у науковій сфері та економіці.

Таким чином, інноваційна діяльність у сучасних ВНЗ являє собою не тільки спосіб залучення додаткового позабюджетного фінансування. У сучасних соціально-економічних реаліях вона є одним з найважливіших самостійних завдань сучасної вищої освіти, необхідною складовою якісного навчального процесу.

Водночас система вищої освіти в Україні та інших пострадянських країнах в цілому досі не має наукового потенціалу, співмірного з потенціалом академічних установ. Дієво сприяти вирішенню названої проблеми здатні інноваційні навчально-дослідницькі центри, які можуть залучати до своєї роботи як фахівців відповідних науково-дослідних установ, так і провідних науковців, що працюють в університетах, аспірантів та студентів.

Розширення освітньо-наукової та економічної автономії ВНЗ вестиме до створення і зміцнення у провідних університетах відкритого середовища нової економіки, яке забезпечує постійну мобільність людей з можливостями зміни їх функцій, компетенцій і кваліфікацій. Базовою одиницею такого відкритого інноваційного простору стає гібридна

структура, що об'єднує університетську кафедру, підрозділ НДІ та суб'єкт економічної діяльності. В таких умовах стає можливою реалізація ще однієї важливої потенційної переваги провідних університетів у творенні інноваційного середовища, яка полягає в наявності у провідних університетів розвинутої інфраструктурної бази, що скорочує потребу, наприклад, у нових будівлях для технопарків тощо.

Одним зі свідчень перспективності розвитку інноваційних університетів в Україні є швидкий розвиток експортної сфери інформаційних технологій, обсяг якого міжнародними експертами оцінюється у понад 1 млрд доларів на рік, що вдвічі і більше випереджає аналогічні показники сусідніх з нашою країн-членів ЄС – Румунії, Польщі й Угорщини.

Так само як різним є інституційне оформлення знаннєвої гілки «потрійної спіралі», ще більш різноманітними можуть бути конкретні форми організації інноваційних центрів. Незважаючи на це, вони передбачають єдиний спільний елемент: створення умов, що забезпечують постійну організацію нових підприємств, які мають на меті реалізацію інноваційних ідей, наукових результатів і розробок, створюваних у сучасних університетах. Університети при цьому дедалі більше повинні набувати не тільки дослідницьких, а й підприємницьких рис.

У зв'язку з цим необхідно наголосити, що інноваційні структури можуть мати несхожі організаційні форми, які залежать від конкретних умов різних країн і регіонів однієї країни (центри трансферу технологій, бізнес-інкубатори, технопарки тощо). Разом з тим, усі ці організаційні форми є похідними щодо загальної мети і спрямованості інноваційного університету, який виступає ініціатором впровадження своїх наукових результатів в економіку та, у партнерстві з державою і бізнесом, стимулює створення нових фірм своїми співробітниками і випускниками в разі відсутності підприємств, готових реалізувати інноваційні розробки. Таким чином, сучасний інноваційний чи підприємницький універ-

ситет – це у першу чергу не економічний чи управлінський навчальний заклад, що випускає дипломованих підприємців чи менеджерів, а передусім ВНЗ природничо-наукового та інженерно-технологічного профілю, викладачі, студенти і аспіранти якого здатні реалізовувати свої новаторські напрацювання, впроваджувати в економіку результати своїх досліджень і розробок шляхом створення нових підприємств.

Зарубіжний та вітчизняний досвід свідчить, що вирішення завдання розбудови сучасної конкурентної економіки та суспільства знань потребує оптимального використання новітніх моделей інноваційних процесів, важливою складовою яких виступають дослідницькі інноваційні університети. Такі вищі навчальні заклади, працюючи у тісному партнерстві з державою і місцевим самоврядуванням та суб'єктами економічної діяльності, дедалі більше перетворюються на центри інноваційного розвитку, досягаючи значного прискорення процесів впровадження результатів досліджень і розробок у затребувані економікою технології, товари і послуги. З огляду на необхідність розбудови інноваційної економіки, а також зважаючи на соціально-економічні умови та специфіку освітньо-наукової системи сучасної України, **розвиток інноваційних дослідницьких університетів вимагає вирішення таких завдань:**

- створення сучасних навчально-дослідницьких центрів, що залучають до своєї роботи як викладачів, студентів та аспірантів університетів, так і фахівців відповідних науково-дослідних установ із забезпеченням умов максимального використання для їх роботи наявної дослідної та навчальної інфраструктури;
- активізація діалогу між ВНЗ, науковими установами, представниками бізнесу та державних органів з конкретних питань підвищення ефективності інноваційної діяльності;
- розширення автономії ВНЗ та наукових установ як у

- здійсненні навчального процесу та досліджень, так і у сфері господарської діяльності;
- створення умов для максимально швидкої комерціалізації результатів перспективних досліджень і розробок, у тому числі за рахунок спрощення механізмів взаємодії нових і існуючих інноваційних підприємств з органами влади;
  - широке залучення до практичної інноваційної діяльності студентів (передусім магістрів) і аспірантів з відповідним коригуванням відповідних навчальних програм і планів;
  - впровадження у навчальні програми ВНЗ окремих курсів та їх частин, спрямованих на засвоєння студентами принципів і практичних прийомів сучасної підприємницької та інноваційної діяльності, ознайомлення з прикладами економічно ефективного впровадження результатів досліджень;
  - заохочення ініціатив студентів, аспірантів, викладачів ВНЗ, спрямованих на комерціалізацію результатів досліджень і розробок;
  - активізація міжвузівського (у тому числі міжнародного) співробітництва у сферах інноваційної діяльності, пошуку та реалізації продуктивних в економічному плані ідей і напрямів досліджень;
  - вжиття заходів, спрямованих на посилення ступеня визнання важливості інноваційної підприємницької діяльності в суспільстві [2].

Дискусія довкола інноваційного розвитку національної економіки ведеться в Україні вже понад десять років. При цьому головними суспільними інституціями інноваційного процесу в Україні вбачалися наукові інститути, високотехнологічний бізнес та органи державного управління. Університети ж у ньому як серйозні учасники і партнери не сприймалися. Ректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» академік Михайло Згуровський

вважає, що такий підхід сформувався ще за радянських часів і за інерцією перенесений у сьогодення. Вважалося, що для класичної освіти неприродна тісна взаємодія з високотехнологічним виробництвом, і далеко не кожному студентові, який здобуває базову освіту, будуть потрібні підприємницькі знання та компетенція. У ті часи виробничий сектор, академічну науку і вищу освіту пов'язували в єдиному інноваційному комплексі органи централізованого планування і управління. Нині таке централізоване управління в державі відсутнє. В умовах ринкової економіки держава може запропонувати лише правила інноваційного розвитку, політично й ресурсно стимулювати важливі проекти та програми. Усі ж інші види взаємодії між учасниками інноваційного процесу повинні здійснюватися самостійно на основі їхніх взаємних інтересів.

На думку цитованого автора, головні стримуючі фактори в Україні для прискореного інноваційного розвитку такі:

- відмова України від політики пріоритетного науково-технологічного розвитку, виключення з числа основних продуктивних сил науки, передової освіти та інновацій. Натомість відбувається орієнтація України на зовнішні запозичення, які, на жаль, не використовуються для інвестицій у нові технології та засоби виробництва;
- актуальна проблема України – незбалансованість структури та обсягів державного замовлення на підготовку фахівців з потребами ринку праці та з перспективними напрямками розвитку країни;
- відсутність механізмів стимулювання та заохочення інноваційної діяльності. Навпаки, комерціалізації винаходів в Україні чиниться спротив через не орієнтовану на інноваційний розвиток податкову систему, суперечливе законодавство, рейдерство і т.ін.

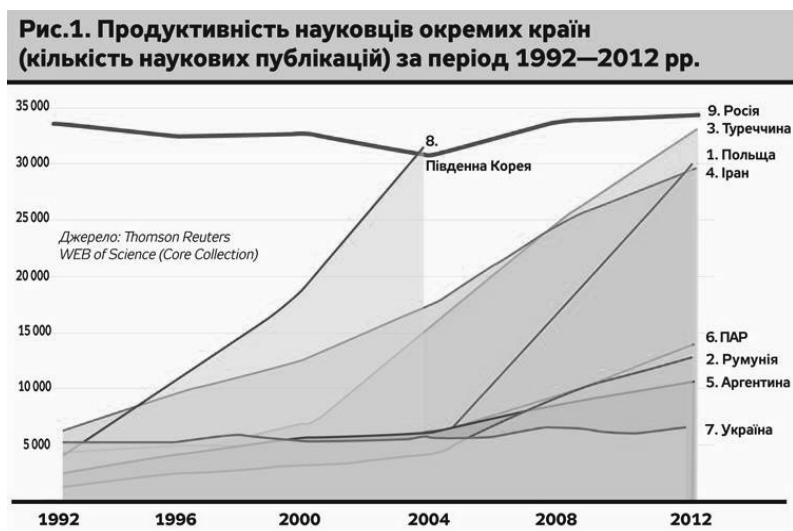
Цікаву думку з приводу існуючих проблем у вищій освіті та наукових дослідженнях висловлено в публікації тижне-

вика «Дзеркало тижня», автор якої вважає, що нинішня система фінансування в Україні – геть неефективна. Щороку мільярди гривень викидають не на розвиток сучасної науки, а на соціальний захист науковців, перетворюючи їх на привілейовану касту після досягнення пенсійного віку. Як наслідок – наука в Україні вже давно набула ознак наукоподібного хуторянства, від якого ані суспільство, ані держава не отримують належної користі. Будь-який університет у світі (Гарвард, Оксфорд, Кембрідж...) видає набагато більше конкурентоспроможної наукової продукції, ніж усі академії наук та університети України взяті разом [15]. Свої висновки автор публікації робить на основі наведених даних (див. рис. 4.1, рис.4.2; табл. 4.1)

І, нарешті, в Україні замало закордонних і національних інвесторів високотехнологічного бізнесу. Вони не йдуть у цей сектор з огляду на відсутність механізмів інноваційної діяльності, відповідного законодавства та стабільності.

Рисунок 4.1

Таблиця 4.1

Сукупне фінансування наукових досліджень і дослідно-конструкторських розробок у деяких країнах

Назва країни	Сукупне фінансування у % від ВВП	Державне фінансування у % від ВВП
Туреччина	0,86	0,47
Аргентина	0,65	0,49
ПАР	0,87	0,59
Італія	1,25	0,69
Росія	1,09	0,79
Канада	1,74	0,93
Південна Корея	4,03	1,06

4.2.2. Інноваційний університет як чинник модернізації освітньо-наукової сфери та розбудови суспільства знань

На основі здійсненого дослідження можна цілком впевнено стверджувати, що в Україні спостерігаються тенденції до інтеграції ВНЗ дослідницького типу з іншими учасниками інноваційного процесу шляхом встановлення правовідносин зі спільної діяльності.

Хоча сфери діяльності освітніх закладів підприємницького типу, їх значення та місце в національній інноваційній мережі недостатньо вивчені, деякі висновки з цього приводу можна зробити. Підприємницький університет за своєю суттю є інноваційним навчально-науковим закладом, що здійснює інноваційну діяльність [4].

Основними видами діяльності інноваційного університету є наукова та освітня діяльність на основі інноваційних технологій і принципів управління.

Наукова діяльність університету є провідною діяльністю і орієнтована на отримання нових знань, освітня – на використання знань у навчальному процесі для підготовки фахівців, а інноваційна – на комерціалізацію знань.

Освітня діяльність інноваційного університету ґрунтується на нетрадиційних технологічних і педагогічних рішеннях, використанні ідей і принципів нових наукоємних освітніх технологій, що забезпечують багаторазове підвищення ефективності та якості педагогічної праці.

Наукова діяльність в інноваційному університеті здійснюється в рамках проведення фундаментальних і прикладних досліджень, замовниками та споживачами результатів яких виступають учасники та виконавці наступних етапів єдиного інноваційного процесу університету через ефективно діючу технологію трансферу наукових результатів.

В основу діяльності інноваційного університету покладено такі базові принципи, як:

- становлення і розвиток вузу як суб'єкта ринкових відносин;
- інтеграція академічних цінностей і підприємницької культури; єдність наукового, навчального та інноваційного процесів;
- стратегічне партнерство університету, держави, наукових установ, промисловості та бізнесу;
- нова корпоративна культура університету;
- самоаналіз, самооцінка і самоатестація діяльності університету;
- гармонізація організаційної діяльності університету з вимогами системи загального управління якістю.

Стратегічними напрямками діяльності інноваційного університету, що визначають його довгостроковий курс, є:

- створення системи інноваційної освіти та елітної підготовки фахівців;
- розвиток фундаментальних і прикладних досліджень як бази інноваційної діяльності;
- формування та реалізація в університеті повного інноваційного циклу в науковій і освітній діяльності;
- підтримка існуючих та формування нових науково-педагогічних шкіл; створення збалансованої, адекватної новим вимогам зовнішнього середовища корпоративної культури і внутрішнього конкурентного середовища університету;
- формування стійкої системи стратегічного партнерства університету, держави, промисловості, наукових організацій, бізнесу;
- створення надійної дискреційної багатоканальної бази фінансування університету і системи фандрайзingu;
- створення системи стимулювання студентів, викладачів і співробітників університету до інтеграції академічних цінностей і підприємницької культури;
- забезпечення лідерства університету на вітчизняних і зарубіжних основних профільних ринках [7].

Ще один важливий момент, який кидається у вічі при аналізі програмних документів ВНЗ України. Лише у Програмі розвитку НУ «Львівська політехніка» на період 2020 року натрапляємо на таку функцію університету, як **сприяння регіональному розвитку**.

Це виявляється у формуванні окремого розділу Програми під назвою «Моніторинг ринку праці та тенденції розвитку економіки держави та регіону за галузями».

Серед заходів – укладання договорів про співпрацю з фондами зайнятості областей Західного регіону та їх реалізація; формування групи моніторингу регіонального ринку праці та тенденцій розвитку економіки регіону; організація гнучкої системи перепідготовки фахівців з урахуванням потреб регіонального ринку праці та ін.

Між тим більшість досліджень, спрямованих на регіональний розвиток, показує, наскільки важлива співпраця університету і бізнесу. Підвищується інтерес до дослідження ролі та впливу університету на економічний розвиток регіонів. Існують кілька важливих досліджень стосовно впливу університетів на регіональний розвиток, у т.ч. дослідження Євросоюзу «Підключення університетів до регіонального зростання»(2011). Згідно із дослідженням словацьких учених з Університету св. Кирила і Мефодія (м.Трнава) [20]; механізми активізації регіонального розвитку можна класифікувати на чотири категорії (рис. 4.3):

1. Наукові дослідження та інновації – підвищення інноваційної діяльності через науково-дослідницьку діяльність.
2. Розвиток бізнесу та підприємницького середовища – особливо у сфері допомоги в розвитку і зростанні бізнесу.
3. Розвиток людського капіталу – за допомогою формальної освіти в рамках навчальних програм та самоосвіти протягом усього життя, або комерційної освіти.

4. Зміцнення соціальної рівності – за допомогою культурного розвитку регіонального середовища.

У рамках цього механізму наукові дослідження і розробки виступають найголовнішою категорією, якою університет може сприяти розвитку регіону. Наприклад, винаходи економічних, соціальних та гуманітарних напрямів можна трансформувати в організаційні, соціальні чи екологічні інновації, що спрямовані в регіональне навколишнє середовище, в якому ці суб'єкти діють.

На рис. 4.4 показано механізм трансформації знань, починаючи від найпростіших форм (консалтинг) до найскладніших зв'язків, які використовуються на рівні національних стратегічних дослідницьких центрів [20].

При дослідженні впливу університетів на регіональний розвиток необхідно також враховувати характер і тип області, в якій університети розташовані.

Цитовані словацькі вчені посилаються на авторів Boucher, Conway, Meer [20], які ділять університети на чотири категорії відповідно до їх впливу на регіональний розвиток.

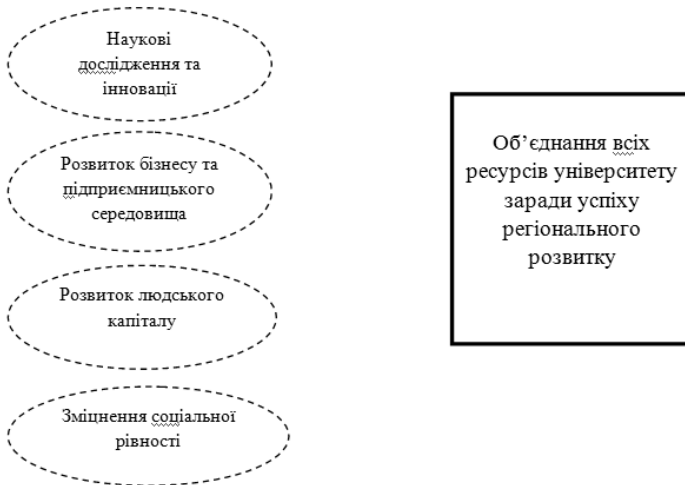

Рис.4.3. Вплив університету на регіональний розвиток [20]

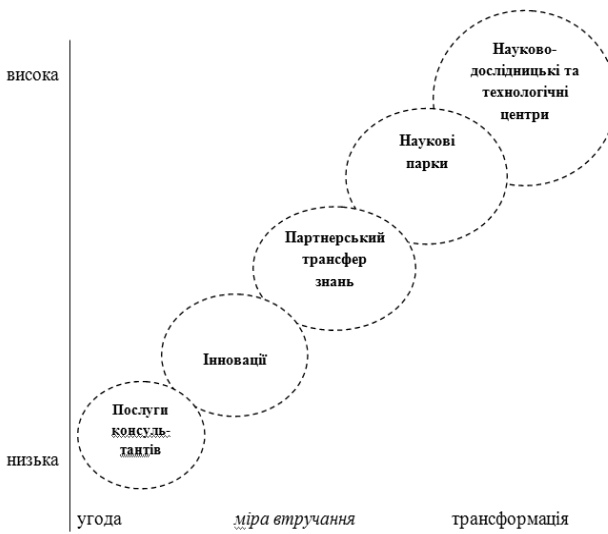

Рис. 4.4. Механізм трансформації знань [20]

Ці категорії були виокремлені на базі відмінностей у рівні або існуванні ієрархії і конкуренції серед вузів регіону. Наприклад, університети, розташовані в центральних районах, де поряд існує ряд інших традиційних і нових, орієнтованих на високі технології університетів, повинні впоратися з конкуренто-спроможністю або ієрархічними відносинами з іншими університетами.

Університети і регіони, в яких вони розташовані, вищезазначені автори розділили на чотири категорії:

1. Один університет у периферійній області.
2. Кілька університетів у центральній області.
3. Традиційні університети в столичному регіоні.
4. Новітні технічно-орієнтовані університети в центральному або столичному регіоні.

У периферійних регіонах здебільшого зустрічаємось з локалізацією тільки одного університету, який відіграє винятково важливу роль у зв'язку з генерацією знань і його економічним впливом, незважаючи на те, що він не належить

до крупних університетів. Університети в таких регіонах займають кращу позицію для формування інституційного середовища, яке забезпечує їм здатність активно впливати на регіональний розвиток. Такі університети в своєму регіоні майже завжди є одним з партнерів у проектах, пов'язаних з утворенням, дослідженням і розвитком малих і середніх підприємств та трансфером технологій.

В основних економічних регіонах ми зустрічаємо вже кілька локалізованих університетів. Спосіб, яким такі університети залучаються до розвитку регіону, показує менш когерентну систему, як у першій категорії. Університети цієї категорії не мають великого впливу на створення регіональних мереж, важливість передачі знань тут менша. Університети в центральних регіонах, як правило, найпрестижніші, найстаріші і орієнтовані на міжнародні ринки в своїх країнах та є більш конкурентоспроможні.

За висновком цитованих авторів [20], категорія університетів, яка має найбільший вплив на розвиток регіону, – це єдиний університет в периферійній області. Традиційні престижні університети, як правило, більше зосереджуються на національних і глобальних проблемах, ніж на проблемах власного регіону.

З цього випливає, що різними є форми участі університетів у регіональному розвитку. Найчастіше їх роль є ключовою в науці і дослідженнях, освіті і трансфері знань у бізнес-середовищі. ***Столичні ВНЗ (КНУ, КНЕУ) більшою мірою зосереджені на національних і глобальних проблемах, ніж на проблемах власного регіону. Натомість якщо університет належить до категорії «один у своєму регіоні» (периферійній області), він відіграє ключову роль у соціально-економічному та культурному розвитку свого регіону.***

Це, зокрема, простежується і в проекті Стратегії розвитку Ужгородського національного університету [6].

Майже у всіх варіантах бачення майбутнього УжНУ на 2020 рік, які розробники стратегії пропонували обрати, а та-

кож при визначенні свого варіанту місії університету натрапляємо на окреслення значення УжНУ як провідного освітнього і наукового центру Західної України, сукупний інтелектуальний потенціал якого дозволяє підтримувати високий рівень конкурентоспроможності Закарпаття як провідного осередку вищої освіти і науки в регіоні, що відіграє стрижневу роль у цивілізаційному розвитку Закарпаття.

Ужгородський національний університет має всі передумови для реалізації зазначеної місії. Враховуючи 70-річний досвід роботи науковців кількох поколінь, географічне положення Закарпаття та його роль як з'єднуючої ланки України з Європейським Союзом, сприятливі умови для розвитку міжнародної співпраці з ВНЗ сусідніх країн Вишеградської групи, досягнення рівня університету інноваційного типу та інтегрування в європейський освітній та науковий простори стає реальним.

Список використаних джерел до четвертого розділу

1. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (вересень 2014 – січень 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reforms.in.ua/Content/Download/tasks-performance-status/AA_impl_report_02_2015_GOEI.pdf

2. Інноваційні дослідницькі університети як чинник модернізації освітньо-наукової сфери та розбудови суспільства знань: аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1427/>

3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

4. Мірзодаєва Т.В. Концептуальні підходи до формування міждержавних інноваційно-освітніх мереж підприємницького типу / Т.В. Мірзодаєва, О.О. Романовський // Міжнародний науковий вісник. – Ужгород: Зак ДУ, 2012 – Вип.5(24). – С.328

5. Национальные исследовательские университеты: вопросы формирования развития сети [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.strf.ru/organization.aspx?CatalogId=221&d_no=17248.

6. Офіційний сайт УжНУ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uzhnu.edu.ua/>

7. Похолков Н.П. Миссия инновационного (предпринимательского) университета / Н.П. Похлоков, Б.Л. Агранович // Инженерное образование – 2004.- №2- С.6-11.

8. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf

9. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

10. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04 липня 2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002.- № 36. - Ст. 266.

11. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13 грудня 1991 р. № 1977-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.

12. Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності : Закон України від 01.12.1998 № 284-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 2-3. – С. 20.

13. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 166.

14. Севостьянова Д.В. Проблеми стимулювання інноваційної діяльності промислових підприємств / Д.В. Севостьянова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – 2012. – № 58 (964). – С. 156-160

15. Черніга Р. Наука в Україні: особливий шлях розвитку чи глибокий занепад?[Електронний ресурс] / Роман Черніга. – Дзеркало тижня. – 12 червня 2015р. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/science/nauka-v-ukrayini-osobliviy-shlyah-rozvitku-chi-glibokiy-zanepad-.html>

16. Шовкалюк В.С. Інноваційний розвиток України: особливості 2012 року / В.С. Шовкалюк// Наука України у світовому інформаційному просторі. — Вип. 7. — К.: Академперіодика, 2013. — С. 14-25.

17. Щодо виконання у березні 2015 року Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (інформаційна довідка) / Урядовий офіс з питань європейської інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

пу: http://reforms.in.ua/Content/download/Sessions/s4/5.1.%20Zvit%20z%20implementacii%20Ugody%20pro%20associaciu_berezen%202015%2003%2030.pdf

18. Щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/04/29/shhodo-projektu-zakonu-ukrayini-pro-naukovu-i-naukovo-techichnu-diyalnist/>

20. Ludmila Čábyová, Jana Černá, Spolupráca univerzít a podnikov [Електронний ресурс]. - Zborník vedeckých prác z výskumného grantu VEGA č. reg. č1/1059/11 Bariéry distribučných ciest znalostí z univerzít do podnikateľského prostredia. – Trnava,2012. – Режим доступу: http://fmk.sk/download/konferencie/zborniky/Spoluprasa-univerzita-podnikov_Zbornik-vedeckych-prac.pdf

Розділ 5

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

5.1. Інтеграція науки, освіти і виробництва як напрям підвищення конкурентоспроможності України

Запровадження в Україні економіки, яка ґрунтується на виробничому використанні знань, інформації та технологій, неможливе без приведення у відповідність до інноваційних вимог таких елементів системи, як:

- інтелектуальний потенціал суспільства, вертикаль: «наука – освіта – виробництво»;
- система структурних пріоритетів;
- організаційно-інституційний режим;
- фізичне середовище інновацій;
- система соціалізації і освіти;
- фінансові засади діяльності;
- адаптація до зовнішнього контексту інноваційних перетворень.

Всі вищевикладені вимоги дає підстави визначити такі **пріоритети**:

1. Розвиток інтелектуального потенціалу.

Розвиток інтелектуального потенціалу населення – основа основ інноваційного вибору України та базовий пріоритет державної політики в освітянській, науковій та науково-технічній сферах. Реалізація та розвиток творчих здібностей талановитих дітей і молоді, комплексний розвиток сис-

теми освіти, стимулювання дослідницької та наукової діяльності, заохочення до творчої розумової праці, підвищення суспільного престижу праці вченого і науковця – головні цілі держави на шляху до побудови економіки знань в Україні.

2. Інтеграція науки, освіти і виробництва.

Формування системи «наука-освіта-технологія-інновація-виробництво» – наріжний камінь розвитку постіндустріальних суспільств та єдиний можливий шлях до підвищення конкурентоспроможності України. Саме через інтеграцію різних елементів науково-технічного, освітнього і виробничого комплексу Україна має розбудувати власну національну інноваційну систему як сукупність наступних елементів: установ наукової і освітньої галузі, в яких створюються нові знання; нормативної та макроекономічної бази, що включає, зокрема, заходи торгівельної політики, які впливають на просування технологій та їхню вартість; інноваційних та техно-виробничих інфраструктур, спроможних до реалізації інновацій та перетворення їх у товар; можливостей доступу до глобальних інноваційних комунікацій; ринкових умов, що сприяють впровадженню інновацій.

3. Структурні пріоритети.

Структурній перебудові економіки надається вирішальне значення для забезпечення переходу на інноваційну модель зростання та впровадження економіки знань. Головним змістом структурного маневру є випереджаюче зростання частки галузей і виробництв з високим ступенем технологічної переробки та доданої вартості, швидким оборотом капіталу і значною часткою наукоємної складової. Найбільш вагомими очікуваними економічними результатами з погляду впровадження науково-технічних інновацій на підприємствах України є:

а) ефективність та ощадність використання енергетичних і матеріальних ресурсів;

б) збільшення частки продукції з високим ступенем переробки;

в) впровадження сучасних управлінських новацій та елементів логістики у виробництво;

г) забезпечення гнучкості виробництва з урахуванням попиту на інновації.

4. Організаційно-інституційне забезпечення інноваційних процесів.

Динамічний інноваційний розвиток та економічне зростання на основі оновленої інфраструктури мають здійснюватися шляхом вдосконалення державного менеджменту в науково-технічній та інноваційній сферах. Інновації в системі управління процесами суспільного розвитку – шлях до підвищення ефективності державної політики в цілому.

Для досягнення суттєвих позитивних зрушень у цьому напрямі необхідно:

а) вдосконалити інституційні основи державної науково-технічної та інноваційної політики;

б) подолати роз'єднаність та відособленість серед освітніх та наукових закладів;

в) централізувати політику держави в інноваційній сфері в межах єдиного компетентного органу виконавчої влади;

г) посилити статус Ради з питань науково-технічної політики при Президентові України, розробити механізм неухильного виконання її рішень;

д) сформувати загальнодержавну систему автоматизованого пошуку, збору, накопичення, аналітичної обробки і зберігання, поширення та надання інформації у сфері науково-технологічного та інноваційного розвитку;

е) вдосконалити систему державного фінансування інноваційних процесів, механізми державного замовлення в науково-технічній сфері, а також моніторингу ефективності фінансування та реалізації наукових та інноваційних проектів.

5. Розвиток системи інноваційно орієнтованої освіти.

Для ефективного забезпечення реалізації інноваційної стратегії України необхідно створити механізм визначення

потреб у спеціалістах для формування державного замовлення на підготовку фахівців, яке має ґрунтуватися на повноцінних прогнозно-аналітичних дослідженнях,

6. Підвищення ефективності фінансування інноваційних процесів.

Упорядкування системи фінансування інноваційних процесів є головною передумовою підвищення результативності державної політики в цій сфері, а також запорукою ефективності розбудови економіки знань в Україні. З метою підвищення ефективності системи фінансування інноваційних процесів необхідно здійснити такі кроки:

а) запровадження та розвиток конкурсних засад у питанні розподілу коштів на наукові і освітянські програми та проекти, залучення незалежних громадських організацій до контролю за використанням відповідних коштів;

б) вдосконалення національного законодавства щодо створення інтегрованих промислово-фінансових груп (холдингів, корпорацій) з метою стимулювання інтеграції інноваційних ресурсів та інвестиційних капіталів;

в) розробку системи заходів щодо залучення вітчизняних банків у справу кредитування здобуття освіти населенням, а також суттєве розширення кількості кредитно-фінансових компаній, що займаються кредитуванням інноваційної діяльності, прискорення процесів створення інноваційно орієнтованих банків;

г) розгляд перспективи реформування системи фінансування наукових установ шляхом впровадження дворівневої системи фінансового забезпечення: базове фінансування (утримання матеріальної бази, оплата комунальних послуг); грантове фінансування на конкурсній основі через державні наукові фонди, а також із спеціального фонду;

д) вдосконалення механізмів державного замовлення на інноваційну продукцію;

е) створення системи спеціальних фондів державного фінансування науково-технічних програм та інновацій.

7. Посилення міжнародної кооперації в освітній, науково-технічній та інноваційній сферах.

Міжнародна кооперація в освітній, науково-технічній та інноваційній сферах – це не лише важливий напрям зовнішньої політики держави, а й основний засіб залучення та адаптації України до сучасних надбань науково-технічного прогресу, базова складова гуманітарної інтеграції суспільства. З метою посилення міжнародного напрямку інтеграції необхідно:

1) передбачити кошти на участь представників України у проведенні відповідних міжнародних заходів (конференцій, семінарів, круглих столів) та підвищити дисципліну використання цих коштів;

2) запровадити моніторинг розвитку глобальних подій, інфраструктур та процесів в освітній, науково-технічній та інноваційній сферах;

3) залучити Україну до стратегічних міжнародних проєктів і програм, які реалізуються зараз, та виключити можливість незалучення України до регіональних та континентальних освітньо-науково-інноваційних проєктів у майбутньому;

4) прискорити адаптацію стандартів в системі національної освіти відповідно до визначених критеріїв Європейського Союзу.

8. Регіоналізація інноваційної та науково-технічної політики.

Інноваційний розвиток регіонів, стимулювання процесів інфраструктурного оновлення та комплексного соціально-економічного розвитку територій – одне з головних стратегічних завдань інноваційної стратегії України, яке, зокрема, передбачає наступне:

1) поглиблення інтеграції регіональних освітніх і наукових інфраструктур шляхом посилення зв'язків між регіональними центрами та відділеннями НАН України та інших галузевих академій, науково-дослідницькими інститутами, академічними закладами та підприємствами;

2) стимулювання створення «академічного інноваційного поясу» навколо НАНУ та її регіональних центрів, який має складатися із підприємств, що впроваджують наукові розробки у виробництво;

3) збільшення кількості підприємств, які впроваджують інновації шляхом надання «місцевих преференцій» (стимулів, які ініціює місцева влада), посилення інноваційно-модернізаційної складової приватизаційних процесів, впровадження системи регіональних інноваційних пріоритетів;

4) запровадження «інноваційності» в якості одного із основних статистичних критеріїв оцінки регіонального розвитку, а також практики періодичних статистичних звітів за показниками регіонального інноваційного розвитку;

5) сприяння розробці та впровадженню регіональних програм інноваційної політики в Україні на основі опрацьованого досвіду регіонів-лідерів.

5.2. Трансфер технологій як основний механізм поєднання науково-технічної і виробничої діяльності

Основним механізмом поєднання науково-технічної діяльності з виробничою є трансфер технологій – процес передачі нової ідеї, технології або розробки у використання. Нормативно-правове поле у сфері трансферу технологій в Україні не є «неораною цілиною». Ще у 2006 році було прийнято Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [16], покликаний забезпечити ефективне використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу України, технологічність виробництва продукції, охорону майнових прав на вітчизняні технології та/або їх складові на території держав, де планується або здійснюється їх використання, розширення міжнародного науково-технічного співробітництва у цій сфері. На виконання цього Закону було затверджено необхідні для його реалізації підзаконні акти. Однак результативність

сфери трансферу технологій в Україні залишається невисокою.

Вітчизняний ринок високих технологій фактично знаходиться під контролем неурядових організацій. Наукові розробки, створені за державні кошти, здебільшого комерціалізуються без будь якого відшкодування державі. Не забезпечується захист майнових прав на технології та їх об'єкти. Відсутні стимули для розробки пріоритетних технологій та їх впровадження у виробництво. Важливим кроком на шляху вирішення зазначених проблем має стати реалізація положень зазначеного вище Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій».

У законі наводиться визначення терміну трансферу технології як передача технології, що оформляється шляхом укладення двостороннього або багатостороннього договору між фізичними та/або юридичними особами, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права і обов'язки щодо технології та/або її складових.

Головною метою державного регулювання діяльності у сфері трансферу технологій закон передбачає забезпечення розвитку національного промислового і науково-технічного потенціалу, його ефективне використання для вирішення завдань соціально-економічного розвитку держави та забезпечення технологічності виробництва вітчизняної продукції з урахуванням світового досвіду, можливих соціально-економічних, технологічних і екологічних наслідків від застосування технологій та їх складових, сприяння розвитку виробництва, в якому використовуються новітні вітчизняні технології.

Для забезпечення реалізації положень Закону Міністерством освіти та науки України спільно з Фондом державного майна України, Національною академією наук України та іншими центральними органами виконавчої влади розроблено низку підзаконних актів, які в установленому порядку були внесені на розгляд до Кабінету Міністрів України та

прийняті ним. Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 1 серпня 2007 р. №995 затверджено Типове положення про структурний підрозділ з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності.

Постановою доручено міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, Національній та галузевим академіям наук, що виконують функції, пов'язані з розробленням технологій та їх складових частин, набуттям, ліцензуванням і захистом прав інтелектуальної власності на них, трансфером та використанням нових технологій створити у центральних органах виконавчої влади, обласних та міських державних адміністраціях, установах Національної та галузевих академій наук України.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право здійснення посередницької діяльності у сфері трансферу технологій» від 26 червня 2007 р. № 861 визначає порядок акредитації осіб, які мають намір займатися посередницькою діяльністю у сфері трансферу технологій. На виконання положень постанови прийнято Накази Міністерства освіти і науки України: «Про затвердження складу Державної комісії з питань акредитації фізичних та юридичних осіб на право провадження посередницької діяльності у сфері трансферу технологій» (від 24 липня 2007 р. № 646), «Про затвердження форми заявки та переліку документів, необхідних для проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право провадження посередницької діяльності у сфері трансферу технологій» (від 25 липня 2007 р. № 654).

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про передачу МОН повноважень на затвердження порядку ведення Державного реєстру договорів про трансфер технологій» від 06.02.08 № 252 Міністерство освіти і науки

України забезпечує ведення державного реєстру договорів про трансфер технологій, що сприятиме систематизації та уніфікації інформації щодо трансферу технологій, забезпеченню охорони майнових прав на вітчизняні технології та розширенню міжнародного співробітництва у цій сфері. На виконання зазначеного розпорядження розроблено Порядок державної реєстрації договорів про трансфер технологій та ведення Державного реєстру договорів про трансфер технологій, який затверджено наказом МОН від 14 травня 2008 року № 409 та зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28 травня 2008 р. № 464/15155.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження мінімальних ставок винагороди авторам технологій і особам, які здійснюють їх трансфер» від 04.06.08 № 520 затверджено мінімальні ставки винагороди авторам технологій і особам, які здійснюють їх трансфер, в залежності від обсягу продукції, що вироблена з її застосуванням, що сприятиме розвитку цивілізованого ринку трансферу технологій, інноваційних продуктів, товарів і послуг в Україні.

Досвід розвинених країн свідчить, що потужним каталізатором залучення суб'єктів господарювання до інноваційної діяльності виступає система установ інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності, призначених для більш ефективної реалізації інноваційних проектів, склад якої обумовлюється економічними, культурними, політичними, соціальними та іншими особливостями.

З метою створення в Україні інноваційної інфраструктури Міністерством освіти і науки України розроблено, а постановою Уряду від 14.05.2008 р. № 447 затверджено державну цільову економічну Програму створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009-2013 рр. Програма визначає оптимальний варіант вирішення проблеми створення організаційно-економічних умов, які дієво впливатимуть на підвищення інноваційної активності та конкурентоспроможності економіки країни, здійснення технологічного прориву і забезпечу-

ватимуть формування постійної потреби в розробці та реалізації інновацій, ефективному використанні науково-технічного, інноваційного та освітнього потенціалу країни в інтересах суспільства. Програмою визначено мінімальну кількість інноваційних структур, створення та діяльність яких дасть можливість забезпечити належну допомогу інноваторам на всіх рівнях. Поряд з державними коштами до фінансування її заходів залучатимуться кошти місцевих бюджетів та з позабюджетних джерел. Частка внеску держави становитиме біля третини загального обсягу її фінансування. Тому для успішної реалізації програмних заходів важливо, щоб держава виконала свої зобов'язання, що підтвердить іншим потенційним інвесторам важливість для неї цього напряму діяльності.

Відповідно до Національного плану дій на 2012 рік [25] Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження від 10.09.2012 № 691-р «Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері» [27]. Метою цієї Концепції є удосконалення засад державного регулювання в інноваційній сфері, розбудова економічних, структурних і організаційних основ інноваційної діяльності, забезпечення взаємодії різних інституцій під час упровадження інновацій, створення системи надання державної підтримки інноваційному розвитку національної економіки, створення сучасного ринку інновацій та технологій, визначення механізму оперативного реагування на зміни в інноваційній сфері. На виконання пункту 2 цього розпорядження Держінформнауки спільно із зацікавленими центральними органами виконавчої влади, Національною академією наук України та галузевими Національними академіями наук підготували проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на період до 2014 року» [19].

Заходи спрямовані на уточнення завдань і функцій органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в іннова-

ційній сфері та надання правових засад створення місцевими державними адміністраціями структурних підрозділів з питань інноваційного розвитку. Низку заходів спрямовано на створення сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності, упровадження інновацій, функціонування інноваційної інфраструктури, ринку інновацій та технологій шляхом удосконалення правових засад функціонування технологічних парків, сприяння створенню та забезпечення функціонування технологічних платформ, спрощення процедур утворення інноваційних кластерів, малих інноваційних підприємств.

Для спрощення та уточнення процедури державної реєстрації інноваційних проектів постановою Кабінету Міністрів України від 06.06.2012р. № 573 [15] внесено зміни до Порядку державної реєстрації інноваційних проектів [18], зокрема передбачено розгляд інноваційних проектів за принципом «єдиного вікна» та скорочено терміни проведення їхньої державної реєстрації.

5.3. Система інноваційної інфраструктури

Кабінет Міністрів України ще в 2008 році затвердив Державну цільову економічну програму створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009-2013 рр. [18]. Ця Програма спрямована на створення розгалуженої інфраструктури сприяння інноваційній діяльності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Вона охоплює також академічну і вузівську науку, малий бізнес. Завдання та заходи Програми спрямовані на:

- розвиток інфраструктури підтримки малого інноваційного бізнесу;
- формування інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності;
- створення у вищих навчальних закладах цілісної системи інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності;

- створення розгалуженої інноваційної інфраструктури на базі наукових установ;
- створення інфраструктури фінансового забезпечення інноваційної діяльності;
- створення системи забезпечення інноваційної діяльності на рівні регіону із забезпеченням міжрегіональної координації її розвитку;
- забезпечення систематичного навчання та підвищення кваліфікації кадрів у сфері інтелектуальної власності, трансферу технологій та інноваційної діяльності;
- створення нормативно-правової та науково-методичної бази та розроблення механізму підтримки і розвитку різних типів підприємств, організацій інноваційної інфраструктури.

За відсутності в 2012 році фінансування зазначеної Програми з державного бюджету реалізація її заходів здійснювалася, головним чином, за рахунок коштів місцевих бюджетів та інших залучених фінансових ресурсів. У регіонах України в ході виконання Програми вже створені та створюються нові бізнес-інкубатори, наукові парки, бізнес-центри для підтримки малого та середнього підприємництва, центри трансферу технологій, кластери тощо.

Ефективність такого функціонування не є високою через недосконалі правові механізми та неузгодженість між актами законодавства різних галузей. Крім того, поки що в Україні відсутній або є недостатнім відповідний правовий інструментарій, який би сприяв розвитку інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів інноваційного розвитку, центрів трансферу технологій, венчурних фондів та інших організаційно-правових форм, що в цілому формують національну інфраструктуру інноваційної системи.

При цьому питання, пов'язані з визначенням кола суб'єктів інноваційних правовідносин та їх правового статусу, є ключовими при розробленні механізму правового регу-

лювання національної інноваційної системи. Щодо питання правового аналізу прогалин у законодавчому регулюванні, узгодженості законодавчих актів та оцінки їхньої ефективності можна зазначити наступне.

З урахуванням положень ст. 1 Господарського кодексу України (ГК України) та ст.5 Закону України «Про інноваційну діяльність», Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи», інших нормативно-правових актів України можна виділити таких учасників інноваційних правовідносин:

- суб'єкти інноваційної діяльності, які є учасниками інноваційно-виробничих, організаційно-інноваційних та внутрішньоінноваційних відносин;
- суб'єкти інноваційної інфраструктури;
- органи державної влади та місцевого самоврядування, а також інші суб'єкти, наділені щодо суб'єктів інноваційної діяльності організаційно-господарською компетенцією в інноваційній сфері;
- володільці майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, які забезпечують введення останніх у господарський оборот та можливість їх реалізації як інновацій.

5.3.1. МОН України як центральний орган у сфері інноваційної діяльності

Міністерство освіти і науки України відповідно до чинного законодавства – це головний (провідний) центральний орган виконавчої влади у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, який разом з іншими органами державної виконавчої влади повинен створювати сприятливі правові умови для здійснення інноваційної діяльності.

Результатом роботи у цьому напрямі на сьогодні є удосконалення нормативно-правової бази регулювання діяль-

ності інноваторів, реалізація заходів, спрямованих на розвиток інноваційної інфраструктури, організація цивілізованого трансферу технологій з метою створення умов для формування та ефективного використання інноваційного потенціалу держави, підвищення рівня конкурентоспроможності продукції. Удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності та трансферу технологій є пріоритетним напрямом діяльності міністерства.

Разом з тим не всі акти міністерства направлені на підтримку розвитку інноваційної інфраструктури. Так, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік»» [14] та деяких інших законодавчих актів України було повністю скасовано непряму державну підтримку технологічних парків для виконавців проектів, що гальмувало подальший розвиток технопарків та суттєво скорочувало кількість інноваційних проектів, які реалізуються технопарками. Наслідком такого невваженого рішення стало невиконання затверджених бізнес-планів інноваційних та інвестиційних проектів (які, до речі, погоджувалися Комісією з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів), втрата виконавцями інноваційних проектів можливості вчасно розраховуватися за придбане устаткування і виконані науково-дослідні та проектні роботи, втрата довіри іноземних та вітчизняних інвесторів до стабільності правової бази у сфері інноваційної діяльності і відмова від участі у фінансуванні інноваційних проектів. Зберігаючи високі темпи реалізації інноваційної продукції, технопарки протягом 2005-2007 рр. не розпочали виконання жодного інноваційного проекту. В кінці 2007 р. було зареєстровано перший від 2005 р. інноваційний проект.

З метою виправлення ситуації, що склалася, міністерством було розроблено нову редакцію Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», яким відновлено частково податкові та митні пільги для виконавців проектів (по сплаті податку на прибуток

та по відстроченню терміну сплати митних платежів при імпорті нового устаткування, обладнання і комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні). Нова редакція закону прийнята Верховною Радою України 12 січня 2006 р. Закон визначив спеціальний режим інноваційної діяльності, який передбачав надання державної підтримки діяльності технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств при реалізації проектів за пріоритетними напрямками діяльності технологічних парків. На сьогодні прийнята низка нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення реалізації положень цього Закону, зокрема: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.06 р. № 1657 «Деякі питання організації діяльності технологічних парків», якою затверджено новий порядок державної реєстрації технологічних парків та внесені зміни до порядку розгляду, експертизи та державної реєстрації проектів технологічних парків і положення про порядок розгляду та затвердження пріоритетних напрямів діяльності технологічного парку; Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.06 № 1643 «Про затвердження Порядку зарахування сум податку на прибуток підприємств на спеціальні рахунки технологічного парку, його учасників та спільних підприємств, використання зазначених коштів і здійснення контролю за їх використанням», на виконання положень якої підготовлено спільний наказ від 10.01.07 р. № 3 Міністерства освіти і науки, Міністерства фінансів та Головного контрольно-ревізійного управління щодо затвердження зразків плану використання коштів сум податків, зарахованих на спеціальні рахунки технопарків, наказом МОН від 24.02.07 р. №153 затверджені форми звітів про цільове використання сум податків, зарахованих на спеціальні рахунки; Постанова Кабінету Міністрів України від 21.03.07 р. № 517 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу та здійснення контролю за реалізацією проектів технологічних парків», де визначено механізм перевірки діяльності технологічних парків шляхом контролю та

моніторингу, в першу чергу напрямів використання коштів спецрахунків технопарків та виконавців проектів згідно із Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», бюджетної ефективності проектів технопарків, відповідності задекларованих у бізнес-планах цілей фактично отриманим результатам та перевірку ефективного використання коштів цільових субсидій, зарахованих на спеціальні рахунки технопарків, їх учасників та спільних підприємств.

Серед основних проблем, які виникли під час практичного застосування спеціального режиму інноваційної діяльності, передбаченого Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 12.01.06 р. № 3333IV, є нечіткість його окремих положень та неоднозначне застосування його норм центральними органами виконавчої влади.

Під час реалізації проектів технологічних парків виникає необхідність внесення змін до них у зв'язку з появою нового, більш ефективного устаткування та відповідною зміною технологічних рішень, закладених у проектах. З метою врегулювання зазначеної проблеми Кабінет Міністрів України 8 листопада 2007 р. прийняв розроблену Міністерством освіти і науки України постанову за № 1310, якою внесені зміни до Порядку розгляду, експертизи та державної реєстрації проектів технологічних парків. Постановою зокрема передбачено надання можливості внесення змін до проекту технологічного парку в разі зміни номенклатури товарів, що необхідні для його реалізації, за умови, що це не призведе до збільшення загальної вартості їх імпорту.

Для визначення компетенції кожного міністерства та відомства, причетного до підготовки висновку до проекту діяльності та розвитку технологічного парку та до його інноваційних проектів у частині визначення доцільності державної їх реєстрації, Міністерством освіти і науки України розроблено та затверджено наказами за погодженням з

центральноними органами виконавчої влади «Критерії оцінки проекту діяльності та розвитку технологічного парку» (від 10.07.07 р. №593) та «Критерії відбору при ухваленні проєктів технологічного парку» (від 10.07.07 р. №594).

Для забезпечення активної участі технологічних парків у розробці проєктів нормативно-правових актів, підготовці пропозицій щодо поліпшення умов інноваційної діяльності та механізмів реалізації інноваційних проєктів при Міністерстві освіти і науки України створено громадську Раду керівників технопарків, склад якої затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 16.10.07 р. № 913. У своїй діяльності Рада керується Положенням про громадську Раду керівників технопарків, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 19.11.07 р. № 1019. Головним завданням Ради є налагодження ефективної співпраці технопарків та міністерства в створенні сприятливих для їх діяльності умов. Створення зазначеної Ради спрямоване на забезпечення відкритості діяльності міністерства, врахування громадської думки у процесі підготовки та організації виконання його рішень у сфері інноваційної діяльності.

5.3.2. Технопарки

Проблема сьогодні полягає не у збільшенні кількості технопарків, а в активізації їхньої діяльності шляхом запровадження стимулів, у тому числі і податкових, які довели свою дієвість у 2000-2004 рр. У зв'язку з цим Держінформнаукою було розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків». Проєкт закону спрямований на активізацію діяльності технологічних парків, стимулювання реалізації інноваційних проєктів, а також чітке визначення механізмів дії окремих положень цього Закону. Проєкт акта передбачає:

- спрощення порядку реєстрації технопарків;

- визначення підстав щодо встановлення строку дії та порядку запровадження спеціального режиму інноваційної діяльності технопарків під час виконання проектів;
- зміни механізму державної реєстрації проектів технопарків та підстав для скасування державної реєстрації;
- посилення контролю та відповідальності за реалізацію проектів технологічних парків, а також за використання коштів спеціального рахунку, що спрямовуються на виконання проектів технопарку;
- зміни до термінології, що використовується в Законі.

Сьогодні, перш за все, існують проблеми, пов'язані з визначенням правової природи технопарку. У науковій літературі немає єдиного погляду на те, чи слід відносити технопарк до суб'єктів інноваційної діяльності (тобто до тих структур, які розробляють, виробляють і реалізують інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги), чи до суб'єктів інноваційної інфраструктури (до тих структур, які надають послуги (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо) із забезпечення інноваційної діяльності, тобто не створюють самостійно інноваційні продукти/продукцію тощо).

Немає єдності у визначенні природи технопарку і в чинних нормативно-правових актах. Так, зокрема, в Законі України «Про інноваційну діяльність» [22] технопарки відносять до інноваційних підприємств, тобто таких структур, які розробляють, виробляють і реалізують інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, тобто до суб'єктів інноваційної діяльності. У той самий час відповідно до Концепції розвитку національної інноваційної системи (Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» [27]) технопарк поряд з науковими парками, технополісами та бізнес-інкубаторами тощо віднесено до суб'єктів інноваційної інфраструктури.

Також немає єдності і у визначенні організаційно-правової форми технопарку. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність», Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [28], Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» [20] технопарк є або юридичною особою (інноваційним підприємством), або структурою, яка створюється групою юридичних осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність. У той же час відповідно до ст.403 ГК України та ст.3 Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [17] технопарк взагалі позиціонується як один із типів спеціальних (вільних) економічних зон. Тобто взагалі як територія зі спеціальним режимом діяльності.

Існують проблеми, пов'язані із встановленням правоздатності технопарків. Оскільки в Законі України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» цьому питанню не присвячено жодного слова, це дає підстави для визнання за технопарками загальної правоздатності згідно з положеннями, визначеними ЦК та ГК України.

Існують проблеми, пов'язані з діяльністю такої форми технопарку, як група осіб, що діє на підставі договору про спільну діяльність.

По-перше, у разі вибору саме цієї форми організації діяльності технопарку, останній, згідно із ст. 55 ГК України, не може бути визнаний суб'єктом господарювання.

По-друге, відповідно до положень Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» договором про спільну діяльність учасників технопарку залишилася неврегульованою низка важливих для діяльності останнього питань. Серед них слід назвати відсутність закріплення правових підстав можливого припинення

діяльності технопарку та його ліквідації, а також самої процедури ліквідації технопарку. Правда, останній аспект віднесений згідно з п. 2 ст.1 закону на розсуд самих учасників технопарку та має визначатися в договорі про спільну діяльність.

Не встановлені правові наслідки припинення дії договору про спільну діяльність, якщо такий юридичний факт настане до закінчення строку виконання зареєстрованого проекту технопарку. При цьому хотілось би відмітити, що за логікою закону це має призвести до ліквідації технопарку, однак прямо така ситуація залишається не врегульованою, що не може вважатися допустимим, враховуючи ту роль технопарків, яку покладає на них держава для стимулювання процесів науково-технічного та інноваційного розвитку.

Крім того, договірні відносини між учасниками технопарку не вичерпуються лише договором про спільну діяльність – в цілому вони носять комплексний характер, оскільки доповнюються різноманітними правочинами на виконання проекту. В результаті між ними складаються «багатошарові» відносини, які, однак, взаємопов'язані та утворюють системну єдність з метою успішного виконання інноваційного проекту. Така їх взаємообумовленість вимагає приділення уваги законодавцем договірним аспектам діяльності технопарку.

Особлива форма технопарку як групи суб'єктів господарювання без наявності статусу юридичної особи викликає необхідність нормативного визначення питань, пов'язаних з відповідальністю учасників технопарку за зобов'язаннями з виконання проекту. Крім того, доцільно закріпити правило про збереження зобов'язань учасників технопарку у разі виходу учасника з технопарку (виходу з договору про спільну діяльність) до закінчення реалізації проекту, на виконання якого такий договір був укладений.

Ще однією прогалиною у впорядкуванні діяльності технопарків виступає відсутність у Законі положень про розподіл прав на об'єкти інтелектуальної власності та інноваційні

продукти між учасниками технопарку. Причому якщо щодо перших об'єктів прогалина заповнюється шляхом звернення до загальних положень про право інтелектуальної власності, встановлених ЦК України [34], то щодо інноваційних об'єктів, участь у створенні яких беруть кілька суб'єктів, така деталізація не завадила б у зв'язку з повною законодавчою невизначеністю щодо них з метою попередження виникнення спірних ситуацій.

Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» у своїй преамбулі говорить про те, що він визначає правові та економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків.

Вказаний режим фактично полягає в отриманні технопарками, їх учасниками та спільними підприємствами певних пільгових умов для здійснюваної ними інноваційної діяльності. Відповідно до ч. 1 ст. 3 зазначеного Закону спеціальний режим інноваційної діяльності запроваджується для технопарку строком на 15 років і діє при виконанні його проектів.

Однак такий режим де-факто поширюється не на всю діяльність технопарків, їх учасників та спільних підприємств – він стосується лише умов виконання конкретного, зареєстрованого проекту технологічного парку. Іншими словами, спеціальний режим надається не інноваційній діяльності технопарку та виконавцям його проекту в цілому, а лише відповідному проекту, який пройшов експертизу та на який отримано свідоцтво про його державну реєстрацію. Отже, мову слід вести не про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарку, а про спеціальний режим виконання певного інноваційного проекту останнього.

Зазначене положення не змінилося і у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України [10].

Також не можна не звернути уваги на наявні законодавчі неточності, прогалини та колізії, пов'язані зі встановлен-

ням спеціального режиму інноваційної діяльності для технопарків. Так, реєстрація технопарків віднесена до компетенції центрального органу виконавчої влади з питань науки, однак підставою для цього визнається їх включення до переліку технопарків, наведеному у преамбулі Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», що фактично означає необхідність внесення змін до Закону, а це вже компетенція Верховної Ради як вищого законодавчого органу держави. Тобто положення про компетенцію з реєстрації технопарків є неоднозначним. Зазначені питання частково вирішуються на рівні підзаконного нормативно-правового регулювання [26].

Крім того, користування умовами спеціального режиму при реалізації інноваційних проектів обмежено для технопарку 15-річним терміном. Однак при цьому свідоцтво про реєстрацію проекту технопарку, який є підставою для запровадження спеціального режиму, чинне протягом строку реалізації проекту технопарку, але не більше 5 років. Слід відзначити, що вищезгаданим Законом України не передбачена можливість продовження дії свідоцтва або отримання нового у разі, якщо реальний строк виконання проекту перевищує п'ятирічний термін, а термін діяльності технопарку ще не вичерпаний.

Також, відповідно до положень Закону, реалізація інноваційного проекту може здійснюватися не лише силами самого технопарку, але й шляхом створення спільного підприємства, а також шляхом залучення співвиконавців та виробників продукції. Однак у вищеназваному Законі фактично відсутнє встановлення правового статусу для цієї категорії суб'єктів, що причетні до реалізації проекту технопарку, не визначені правові підстави їх участі у проекті.

В цілому наявність вищеназваних проблем, а також той факт, що в нормативно-правові акти, які регулюють діяльність технопарків, неодноразово вносилися численні зміни та доповнення, які то скасовували, то знову поновлювали

надані цим структурам пільги, не сприяє нормальному та повноцінному функціонуванню вказаних суб'єктів.

Протягом свого існування модель технопарків зазнала певної еволюції. Особливість ранньої моделі наукових парків полягала в існуванні лише одного засновника, а основним видом діяльності було надання власних земель в оренду інноваційним компаніям. Сучасна ж модель науково-технологічних парків передбачає кілька засновників, що ускладнює механізм управління, проте є ефективнішим, особливо у сфері залучення капіталу. Наступною відмінною рисою нової моделі є наявність у технопарку умов для розміщення на його території великої кількості малих підприємств, що сприяє формуванню такої ж кількості малих і середніх компаній, що займаються науково-технічною діяльністю та мають доступ до користування системою колективних послуг і зв'язком із місцевим університетом або науковим центром. Так, згідно з даними Міжнародної асоціації наукових парків, тісні зв'язки між клієнтськими фірмами та університетами зі створенням науково-технічних груп існує у переважній більшості технопарків світу - 72 %.

Таблиця 5.1

Характеристика основних етапів розвитку технопарків світу

Характерна ознака етапу	Етапи розвитку технопарків		
	<i>1 етап (1947-1970)</i>	<i>2 етап (1971-1985)</i>	<i>3 етап (1986-2011)</i>
1. Домінуюча форма технопарку	Університетський технопарк, регіональний галузевий технопарк, наукоград	Мегатехнопарк (технополіс), технологічні інкубатори, спеціалізовані технопарки, центри трансферу технологій	Мережевий технопарк, об'єднання технопарків

2. Основні характеристики домінуючої форми технопарку	Створюються при університетах	Створюються як регіональні структури, зорієнтовані за галузями	Створюються як майданчики для комунікацій
3. Базовий процес	Ведення науково-дослідних розробок	Комерціалізація науково-дослідних розробок	Створення простору для обміну інформацією, спільні проекти
4. Ядро	Університетські лабораторії, комплексні проектні та дослідницькі бюро транснаціональних корпорацій	Офісні комплекси технологічних бізнес-інкубаторів	Віртуальні мережі, мережеві підрозділи технопарків
5. Власники парку	Університети, транснаціональні корпорації	Офісні комплекси технологічних бізнес-інкубаторів	Віртуальні мережі, мережі підрозділів технопарків
6. Продукт технопарку	Інноваційний продукт	Технологічні рішення та технології	Науково-дослідний потенціал
7. Основна послуга технопарку	Доступ до джерела знань (ВНЗ) або джерела практичних завдань (компанія)	Вигідні умови (ріелторський бізнес), розширені супутні послуги	Доступ до професійної спільноти
8. Країни-лідери	США, Велика Британія	Європа, Азія	США

5.3.3. Наукові парки

Важливе місце у групі законодавчих актів, які визначають основні засади інноваційного розвитку країни, займають

Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. №40-IV та Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 3715-VI від 08.09.2011 р. Закон України «Про інноваційну діяльність» визначає об'єкти та суб'єкти інноваційної діяльності, види і джерела її фінансової підтримки, порядок створення та діяльності в цій сфері комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ, мету та принципи інноваційної політики держави. Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» визначено правові, економічні та організаційні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в країні. За основну мету визначено створення правової бази для концентрації ресурсів на провідних напрямках науково-технологічного оновлення виробництва та сфери послуг, забезпечення внутрішнього ринку конкурентною високотехнологічною продукцією та вихід з нею на світові ринки.

Чинним нормативним документом є Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» № 2632-VI від 21.10.2010р., зокрема в ній наголошено на необхідності:

- створення укрупнених регіональних університетів, перетворення їх у потужні освітньо-науково-інноваційні центри;
- зміни підходів до формування державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, у тому числі кадрів вищої кваліфікації з питань інноваційної діяльності, (менеджменту, маркетингу, фінансів, комерціалізації);
- створення єдиного наукового та навчально-методичного механізму підготовки кадрів для інноваційної сфери;
- державної підтримки молоді, яка проходить навчання та стажування у провідних зарубіжних універси-

- тетях і дослідницьких центрах з напрямів інноваційної діяльності;
- удосконалення освітньо-наукової інфраструктури та системи проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень у вищих навчальних закладах, впровадження наукових результатів у навчальний процес;
  - всебічної підтримки наукової та науково-технічної діяльності щодо подальшого розвитку науки у провідних вищих навчальних закладах, оновлення їх матеріально-технічної бази, зокрема шляхом забезпечення сучасним високотехнологічним наукоємним обладнанням, розвитку структури інноваційної діяльності та трансферу технологій для впровадження науково-технічних розробок;
  - розвитку інноваційної інфраструктури в Україні: інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів інноваційного розвитку, центрів трансферу технологій та інших організаційних форм інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності, які поєднують науку, виробництво та бізнес, у тому числі шляхом надання державної підтримки.

Стан розвитку науково-технологічної та інноваційної сфери неодноразово розглядався Радою національної безпеки і оборони України. Зокрема, за результатами засідання Ради національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006 року Президент України видав Указ від 11 липня 2006 року № 606/2006 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006 року «Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України». Одним із завдань, визначених у цьому документі, була розробка Концепції розвитку національної інноваційної системи та плану заходів щодо її реалізації. Концепція розвитку національної інноваційної системи була схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів

України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» від 17.06.2009 № 680-р.

Науково-дослідні парки визнані чи не найголовнішою структурою на шляху комерціалізації інновацій, їх діяльність регулюється Законом України «Про наукові парки» [4]. Цей Закон регулює правові, економічні, організаційні відносини, пов'язані із створенням та функціонуванням наукових парків, і спрямований на інтенсифікацію процесів розроблення, впровадження, виробництва інноваційних продуктів та інноваційної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Згідно з цим законом, науковий парк – це юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку. Науковий парк створюється з метою розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі та/або науковій установі, ефективного та раціонального використання наявного наукового потенціалу, матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень і їх впровадження на вітчизняному та закордонному ринках.

Основними функціями наукового парку є:

- створення нових видів інноваційного продукту, здійснення заходів щодо їх комерціалізації, організація та забезпечення виробництва наукоємної, конкурентоспроможної на внутрішніх і зовнішніх ринках інноваційної продукції;
- інформаційно-методичне, правове та консалтингове забезпечення засновників і партнерів наукового парку, надання патентно-ліцензійної допомоги;
- залучення студентів, випускників, аспірантів, науковців та працівників вищого навчального закладу та/або наукової установи до розроблення і виконання проектів наукового парку;

- сприяння розвитку та підтримка малого інноваційного підприємництва;
- організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів, необхідних для розроблення і реалізації проектів наукового парку;
- залучення і використання у своїй діяльності ризикового (венчурного) капіталу, підтримка наукоємного виробництва;
- захист та представництво інтересів засновників і партнерів наукового парку в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, а також у відносинах з іншими суб'єктами господарювання під час організації та виконання проектів наукового парку в межах, визначених установчими документами наукового парку;
- розвиток міжнародного і вітчизняного співробітництва у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, сприяння залученню іноземних інвестицій;
- виконання інших функцій, не заборонених законодавством України.

Перелік пріоритетних напрямів діяльності наукового парку формується згідно із законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (433-15) відповідно до напрямів наукової діяльності вищого навчального закладу та/або наукової установи з урахуванням потреб регіону (території), де розташований науковий парк. За цим законом стратегічні напрями інноваційної діяльності до 2021 року охоплюють:

1) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;

2) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;

3) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх обробки і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів;

4) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;

5) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;

6) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього середовища;

7) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Згідно з цією Концепцією розвитку національної інноваційної системи, національна інноваційна система – це сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу. Національна інноваційна система включає підсистеми:

1) *державного регулювання*, що складається із законодавчих, структурних і функціональних інституцій, які встановлюють та забезпечують дотримання норм, правил, вимог в інноваційній сфері та взаємодію всіх підсистем національної інноваційної системи;

2) *освіти*, що складається з вищих навчальних закладів, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою, а також навчальних закладів, які проводять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів;

3) *генерації знань*, що складається з наукових установ та організацій незалежно від форми власності, які проводять наукові дослідження і розробки та створюють нові наукові знання і технології, державні наукові центри, академічні та галузеві інститути, наукові підрозділи вищих навчальних закладів, наукові та конструкторські підрозділи підприємств;

4) *інноваційної інфраструктури*, що складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової складової, а також з техно-

полісів, технологічних, індустріальних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів; інформаційних мереж науково-технічної інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів;

5) *виробництва*, що складається з організацій та підприємств, які виробляють інноваційну продукцію і надають послуги та (або) є споживачами технологічних інновацій.

Метою розвитку національної інноваційної системи є створення умов для підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників шляхом технологічної модернізації національної економіки, підвищення рівня їх інноваційної активності, виробництва інноваційної продукції, застосування передових технологій, методів організації та управління господарською діяльністю для покращення добробуту людини та забезпечення стабільного економічного зростання.

Науковий парк створюється та діє відповідно до Господарського та Цивільного кодексів України [9,10], законів України «Про вищу освіту», «Про інвестиційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», інших нормативно-правових актів. Саме з Господарського кодексу України витікають можливі господарські об'єднання засновників наукового парку, а саме:

Асоціація – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств – учасників асоціації.

Корпорація – договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, в порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети консорціум припиняє свою діяльність.

Концерн – статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

Головна мета наукових парків полягає у визначенні, розкритті та розвитку інноваційного потенціалу країни, її регіонів, забезпеченні потреб економіки в інноваційних продуктах завдяки формуванню в їх межах сприятливих умов для комерціалізації наукових розробок. Завдяки створенню в межах наукових парків відповідних фінансових і технологічних умов для реалізації інноваційних проектів, управлінського супроводу науково-технологічної розробки, забезпечення захисту інтелектуальної власності автора технічного рішення можна максимально усунути перешкоди на шляху проходження розробки від ідеї до її втілення.

5.3.4. Венчурні фонди

У чинному законодавстві України венчурні фонди є елементами системи інститутів спільного інвестування, запровадженого Законом України «Про інститути спільного інвестування» [23]. Згідно із Законом, венчурний фонд – це недиверсифікований інститут спільного інвестування (надалі – ІСІ) закритого типу, який здійснює винятково приватне (закрите) розміщення цінних паперів ІСІ серед юридичних осіб та фізичних осіб. Наявна ситуація свідчить про те, що працюючі в Україні венчурні фонди не виконують тих функцій, які притаманні для них у міжнародній практиці.

Разом із тим для повноцінного функціонування в Україні венчурних фондів необхідно запровадити низку організаційно-правових заходів. Так, для залучення до інвестування венчурного підприємництва не тільки юридичних, але й фізичних осіб необхідно створити систему відповідних гарантій як з боку держави, так і з боку муніципальних органів та запровадити заохочувальні механізми податкових пільг, які нині чітко не прописані у Податковому кодексі України [10].

Іншим напрямом розширення кола потенційних інвесторів інноваційних проектів є створення економіко-правових та організаційно-правових умов залучення до інвестування пенсійних фондів.

Чинне в Україні законодавство не передбачає участі у венчурних фондах таких інституційних інвесторів, якими виступають страхові компанії і пенсійні фонди, та й сама мережа пенсійних фондів в країні не є достатньо розвинутою, а діяльність самих приватних пенсійних фондів, як і функціонування венчурних фондів взагалі, спрямована не стільки на реалізацію інвестиційної функції цих інструментів з метою отримання інвестиційного прибутку, скільки використовується для здійснення спекулятивних схем управління власністю та оптимізації податкового тягаря їх учасників.

Для забезпечення ліквідності венчурного бізнесу необхідна наявність не тільки розвинутого фондового ринку, але й інших можливостей реалізації акцій інноваційних підприємств, невідомих широкому колові покупців. З цією метою, запозичивши досвід інших держав, доцільно створити Українську асоціацію біржових дилерів із системою автоматичного котирування, що дозволить укладати угоди через систему телекомунікації по всій території країни.

Актуальною є також потреба створення дієвого механізму стимулювання венчурного інвестування коштами місцевих бюджетів із перспективою організації мережі регіональних венчурних фондів, які надавали б новим компаніям не тільки фінансову допомогу, але і здійснювали б висококваліфіковане всебічне кураторство їхньої діяльності. Реальними інвестиційними джерелами венчурного підприємництва могли б стати кошти Банку розвитку.

Цікавою формою стимулювання ризикового фінансування є можливість надання державних гарантій під інвестиції венчурними фондами малого бізнесу в малі технологічні фірми.

Діяльність венчурних структур як принципово нової організаційної форми прискорення науково-технічного прогресу тісно пов'язана із сукупністю правовідносин у сфері інтелектуальної власності. Фахівці наголошують на тому, що принципового значення набуває вирішення питання щодо спільного володіння правами на об'єкти інтелектуальної власності працівником і роботодавцем. У зв'язку з цим визначена ще одна підстава, яка наочно демонструє актуалізацію необхідності прийняття закону про «службові» об'єкти права інтелектуальної власності, тобто про об'єкти права інтелектуальної власності, створені при виконанні трудового договору.

5.3.5. Центри трансферу технологій

Правовий статус, завдання та порядок функціонування центрів трансферу технологій визначені чинним законо-

давством України. Базовим законом є Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» № 143-V від 14.09.2006 р. [16] та постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [6].

Водночас нині, у процесі формування національної інноваційної системи, необхідно і надалі створювати фактично допоки малопоширені та слабодіючі центри трансферу технологій, які призначені для виявлення безпосередньо в наукових організаціях комерційно привабливих результатів досліджень та запуск їх до інноваційного циклу, на виході якого має з'явитися ринково затребуваний товар.

Слід зауважити й на те, що допоки в Україні діяльність з комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, створених як у рамках вищих навчальних закладах, так і в рамках наукових установ, ще не набула характеру звичайної практики. Спочатку лише окремі навчальні установи з власної ініціативи впроваджували аналогічні структурні підрозділи, а з 2004 р. за наказом Міносвіти вони стали обов'язковими для вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації та для наукових установ. Зараз згідно з Наказом Міносвіти від 01.11.2005 р. у структурі вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації, підпорядкованих Міністерству науки і освіти, молоді та спорту, повинні діяти підрозділи з питань інтелектуальної власності або спеціаліст чи фахівець у даній сфері [29]. Вищим же навчальним закладам III та IV рівнів акредитації, що перебувають у підпорядкуванні інших центральних органів виконавчої влади, а також вищим навчальним закладам комунальної та приватної форми власності рекомендовано створити такі підрозділи або ввести зазначені вище посади. Необхідність діяльності таких підрозділів передбачена і для наукових установ.

Діяльність з комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності припускає винайдення попиту та обґрунтованих

варіантів впровадження таких нематеріальних продуктів у промисловому секторі або в соціальній сфері, а також їх випуск та обслуговування в господарському комерційному обороті як самостійного товару. Для ефективного здійснення такої роботи і отримання реальних результатів необхідне поєднання зусиль спеціалістів з різних галузей знань, яких в одному учбовому закладі (або науковій установі) навряд чи вдасться знайти. Вихід полягає лише у залученні сторонніх спеціалістів.

Але при цьому керівництву навчального закладу необхідне винайдення додаткових коштів на оплату їх праці, що за теперішніх умов не може вважатися легковиконуваним завданням. Більш того, для успішних результатів діяльності таких спеціалістів з комерціалізації результатів дослідної діяльності наукових та науково-педагогічних співробітників їх праця повинна бути висококваліфікованою, а значить і високооплатною, що зовсім важко уявити в рамках національної системи освіти. Тим більш, що підрозділ з комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності не має відповідно до змісту зазначеного наказу прав самостійного суб'єкта господарювання, а входить до складу вищого навчального закладу. Водночас, на думку фахівців, наділення такого підрозділу правами самостійної юридичної особи надало б йому можливості стати комерційно привабливим та конкурентоздатним суб'єктом на ринку інноваційних послуг.

Зазначені вище обставини дають підстави вважати ідею створення в рамках вищих навчальних закладах підрозділів з комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності малоефективним заходом.

Тому серед фахівців існує пропозиція про доцільність створення єдиного Центру інноваційних технологій, який буде мати статус юридичної особи. Це допоможе, з одного боку, не перевантажувати вищі навчальні заклади додатковими структурами та функціональними обов'язками. З іншого – стане установою, яка на професійних засадах буде

надавати високоякісні послуги для державних науково-дослідних та учбових закладів.

5.3.6. Інші інноваційні структури

Запропоновані зміни до Законів України «Про інноваційну діяльність» та «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» в комплексі з унесенням змін до Податкового кодексу в частині запровадження стимулів для виконавців інноваційних проектів дозволять активізувати інноваційну діяльність підприємств. При цьому бюджет нічого не втрачає, навпаки – збільшаться надходження до державного бюджету та державних цільових фондів від створених у результаті підготовки та реалізації інноваційних проектів виробництв.

З метою надання фінансової підтримки інноваційній діяльності суб'єктам господарювання постановою Кабінету Міністрів України від 12.12.2011 № 1396 [30] утворено Державну інноваційну небанківську фінансово-кредитну установу «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу» та затверджено її Статут. Фонд має забезпечити на конкурсних засадах підтримку впровадження вітчизняних високотехнологічних наукових, науково-технічних розробок та винаходів, які відповідають пріоритетам інноваційної діяльності та спрямовані, насамперед, на реалізацію інноваційних проектів суб'єктів малого підприємництва (малого інноваційного бізнесу).

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21.12.2011 № 1394 в 2012 році [12] утворено публічне акціонерне товариство «Національна акціонерна компанія «Укрсвітлолізинг», діяльність якого спрямована на впровадження сучасних світлодіодних систем освітлення. За участі компанії планується здійснювати через механізм лізингу реалізацію проектів із заміни застарілого освітлювального обладнання на світлодіодне у різних галузях виробництва та

побуті. У 2013 році за участі компанії реалізовано орієнтовно 20 проєктів, а також залучено для їх реалізації та започаткування нових проєктів близько 70 млн грн.

Постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 №701 [11] засновано премію уряду за розробку та впровадження інноваційних технологій, яка присуджується за особливі досягнення в розробці та впровадженні інноваційних технологій у виробництво і виведення на ринок вітчизняної інноваційної продукції в рамках реалізації інноваційних проєктів. Щорічно п'ять таких премій будуть присуджуватися до Дня науки на конкурсних засадах. Премія стане додатковим стимулом для українських учених, інноваторів та підприємств.

Отже, існуюча в Україні система інноваційної інфраструктури є функціонально неповною, недостатньо розвинутою. Вона не лише не охоплює усі ланки інноваційного процесу, але в інноваційному середовищі практично відсутні такі структурні утворення, як венчурні фонди та реально функціонуючі центри трансферу технологій.

5.4. Наукові парки: досвід країн Вишеградської четвірки

Досвід країн Східної Європи (Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина) доводить, що університети стають ключовим ресурсом для створення нових підприємств, заснованих на високих інноваційних технологіях, з більш високими вимогами до знань, умінь і навичок своїх співробітників.

Так, наприклад, показники наукоємності в Чехії та деяких інших країнах доводять, що університети є важливими структурними одиницями, які впливають на проведення наукових досліджень.

Наприклад, у структурі виконання наукових досліджень у 2010 р. у Чехії майже 16% припадало на університети, 66 %

– на приватний сектор, 17 % забезпечує держава. У сфері наукових досліджень у країні зайнято понад 26,3 тис. осіб., а обсяг фінансування – 3,49 млрд дол. США, причому лєвова частка належить приватному капіталу – 56,9 %, держава ж фінансує тільки 39,0 % [39].

Чехія

Зазначимо, що в Чехії і Словаччині університети є чинником підвищення конкурентоспроможності регіональної промисловості, надання можливостей для навчання впродовж життя, створення робочих місць з більш високими вимогами до знань і навичок, оскільки простежується тісний зв'язок діяльності науково-виробничих підприємств та університетів. Це, до речі, підкреслюють і положення Національної інноваційної стратегії Чехії (*Národní inovační strategie*) (2004) [45], у якій наголошується, що забезпечення інноваційних технологій має комплексний характер і можливе за умови узгодження діяльності таких структур, як: державного і громадського управління, міністерств, регіональних та місцевих відомств, що забезпечують законодавчо-нормативне регулювання; системи освіти – безперервного навчання, в контексті якого пріоритетною є професійна вища освіта, зокрема економічна; фінансування – венчурний капітал; компаній та організацій, що беруть участь в інноваційній діяльності в широкому сенсі (наукові дослідження і розвиток нових технологій і матеріалів, розвиток людських ресурсів, дослідження і розвиток ринку тощо).

У європейських країнах, в тому числі і Чехії, на рубежі століть формуються три основні форми співробітництва між промисловістю та вищими навчальними закладами: багатонаціональні компанії і дослідницькі університети міжнародного рівня (частину дослідницької діяльності ці компанії довіряють проводити університетам, фінансуючи програми, сприяючи розвитку університету, його науковому потенціалу).

лу); малі та середні підприємства технологічної спрямованості, які за допомогою вищих навчальних закладів та потенціалу науково-дослідних інститутів створюють дочірні компанії; регіональні університети в рамках кластерів, в яких беруть участь компанії в регіоні, а також пряме співробітництво на договірній основі для розширення інноваційної діяльності фірм [8].

Основними принципами створення таких науково-технологічних комплексів є: єдність навчального, наукового й інноваційного процесів в університеті і його зв'язок з економікою й соціальною сферою регіону та державою загалом; наявність ефективної системи керування інноваціями, включаючи комерціалізацію (збуту, трансферу) навчальної, наукової й інноваційної продукції як частини загальної системи керування; інтеграція з установами освіти й науки, промисловим комплексом регіону для вирішення стратегічних завдань розвитку інноваційного середовища й економіки регіону в цілому; випереджальна підготовка кадрів для розвитку вітчизняної освіти, науки, а також економіки регіону; залучення в інноваційний процес переважної більшості викладачів, співробітників, аспірантів, студентів.

Діяльність науково-технологічних комплексів спрямована на досягнення основних цілей, зокрема: сприяння реалізації інноваційного потенціалу університету шляхом залучення професорсько-викладацького складу, науково-педагогічних кадрів, студентів, аспірантів і докторантів в інноваційну діяльність і поліпшення на цій основі освітньої діяльності вищого навчального закладу; підвищення інноваційної здатності університету шляхом створення умов для розвитку науково-технічного підприємництва, виробничого освоєння наукових знань і наукомістких високих технологій; забезпечення комерціалізації результатів наукових досліджень і підвищення технічного рівня й конкурентоспроможності виробництва; сприяння передачі розробок на ринок у вигляді інноваційних продуктів, технологій і послуг для за-

доволення потреб суспільства; підвищення ролі університету як центру розвитку інноваційних процесів у регіоні [33].

Варто відмітити, що в Чехії підтримка таких інноваційних центрів, об'єднань забезпечується державою незалежно від форми власності університету, оскільки «суспільство знань вимагає диференціювання ролей у системах і закладах вищої освіти з центрами і мережами дослідницької відмінності, інновацій у навчанні/викладанні й нових підходів до соціального забезпечення».

Науково-інноваційні комплекси створюються на конкурсних засадах в окремих університетах Чехії, зокрема у тих, що займаються потужними науковими дослідженнями й науково-технічною діяльністю, а також мають у своєму складі інноваційні структури (технопарк, інноваційно-технічні центри, бізнес-центри, інкубатори бізнесу), що пройшли у встановленому порядку державну акредитацію.

Реалізація Національної інноваційної стратегії буде сприяти, зокрема, реалізації інноваційного потенціалу ВНЗ шляхом їх перетворення в науково-освітньо-інноваційні комплекси, посиленню значення їх як центрів зростання інноваційної активності в регіонах Чехії. Найбільші інноваційно-технологічні об'єднання Чехії розташовані в промислових регіонах: Південно-Моравський інноваційний центр у Брно разом з Чеським технічним університетом; технопарк та бізнес-інкубатор в Університеті Палацького в Оломоуці тощо. Особливу роль в розвитку інноваційних технологій відіграє Центральний європейський центр інноваційного менеджменту (Central European Center of Management Innovation – СЕСМІ). Основним у діяльності такого центру є проведення консультацій, наукових досліджень, передача знань і здійснення проектів у сфері інноваційного менеджменту. СЕСМІ є мережею, що координує, керує і встановлює стратегічні форми роботи з фізичними особами та організаціями за конкретними проектами, активно проводить обмін досвідом між провідними європейськими установами, наприклад, з Копен-

гагенською школою бізнесу, Лабораторією Лондонської школи бізнесу і ВІС у Чеському технічному університеті [36].

Важливе завдання щодо розвитку науково-освітнього потенціалу в Чехії здійснюють господарюючі суб'єкти, які беруть участь в інноваційних процесах: Асоціація інноваційного підприємництва ČR; Асоціація науково-дослідних організацій; Чехінвест (CzechInvest); Чеська асоціація розвитку суспільства, нових матеріалів і технологій; Чесько-Моравська конфедерація профспілок; Департамент досліджень і розробок Академії наук, Міжнародний інноваційний центр та ін. Ефективному розвитку інноваційних технологій, а разом з тим розширенню освітніх послуг, особливо у вищій економічній освіті, сприяють прямі іноземні інвестиції у створення науково-технологічних центрів, парків, консорціумів тощо. Такі науково-технологічні об'єднання націлені на створення робочих місць, служать для координації наукових і технологічних досліджень і передачі передових технологій, для підтримки комерціалізації результатів наукових досліджень в університетах і для надання підтримки підприємцям у реалізації цікавих та перспективних ідей.

Так, у Центрі стратегічних послуг, центрі для аутсорсингу інформаційних технологій у Брно працюють близько 2000 фахівців з інформаційних технологій, фінансів, обліку, менеджменту. Південно-Моравський інноваційний центр (СІК), що відкрив Microsoft у м. Брно, основним завданням має заохочення перспективних стартових починань компаній, переважним чином у сфері ІТ, і тим самим сприяння розвитку інноваційної діяльності та інноваційного підприємництва в Чехії. Інноваційний центр Microsoft (МІС) у співпраці з Університетом м. Градец Краловий та професійною школою прикладної кібернетики пропонує цікаві можливості для розвитку та підтримки інноваційного підприємництва в Чехії. Представникам ділових кіл, студентам та ІТ-спеціалістам надаються можливості для технологічного розвитку та створення унікального середовища для передачі знань і співпраці [38].

У європейських країнах, зокрема в Чехії, в останнє десятиліття успішно розвиваються науково-технологічні парки, завданням яких є взаємодія університетів і підприємств, що передбачає професіоналізацію молодих фахівців з вищою освітою; практичну підготовку кадрів у контексті реального підприємства, ринкової економіки та нових технологій; трансфер результатів фундаментальних і прикладних досліджень; підвищення кваліфікації керівників підприємств і фахівців. Найбільш успішними в Чехії є Науково-технологічний парк (НТП) в Оставі, Чеський технологічний парк (ЧТП) у Брно, Технологічний парк (ТП) у м. Пльзень, Науково-технологічний парк у Зліні. Науково-технологічний парк (НТП) в Оставі (1997) заснований муніципальною владою м. Острава, Агентством регіонального розвитку, Вищою гірничо-металургійною школою – Остравським технічним університетом і Сілезьким університетом в Опаві. Основна мета цього проекту полягає у створенні в Остравсько-Опавському регіоні Чехії робочих місць, координація науково-технічних досліджень і передачі передових технологій, сприяння розвитку сучасних експортно-орієнтованих технологій, а також комерціалізація наукових досліджень у цих університетах [44].

Чеський технологічний парк (ЧТП) (1999) у Брно є інвестиційним проектом м. Брно і Британської міжнародної компанії, що функціонує як акціонерне товариство у тісній співпраці з Технічним університетом у Брно. Основною метою є проведення наукових досліджень у галузі легкої промисловості, управління підприємством, рекреаційної діяльності. ЧТП активно співпрацює з Університетом ім. Т. Масарика. Спільно створено бізнес-інкубатор, призначений для компаній-початківців на чеському ринку, який одночасно є науково-педагогічною лабораторією для навчання студентів економічних спеціальностей [42]. Технологічний парк (ТП) в м.Пльзень (2001) є спільним проектом Підприємницького та інноваційного центру м. Пльзень, Західночеського університету за фінансової підтримки підприємницько-економічної

ради при Міністерстві промисловості і торгівлі Чехії. Метою ТП є сприяння створенню і розвитку інноваційних компаній у Західній Чехії, створення умов для локалізації високотехнологічних компаній, а також з метою створення нових робочих місць. Основним завданням ТП є надання допомоги новим технологічно орієнтованим малим і середнім підприємствам на ранній стадії їх розвитку [41].

На сьогоднішній день економічний та освітній інтерес становить Науково-технологічний парк у Зліні, який має повну інфраструктуру для підтримки інноваційного підприємництва в регіоні Злін та його околицях. Підприємцям, інноваційним компаніям, ученим і дослідникам пропонуються в оренду обладнані офіси та лабораторії, технічні та соціальні об'єкти, приміщення для проведення семінарів і конференцій. Консультації та рекомендації про розробку та перевірки нових технологій, технологічних рішень і обробки завдань в Науково-технологічному парку в Зліні можна одержати від всесвітньо відомих вчених і дослідників, експертів у галузі аналізу, вимірювань, випробувань матеріалів і виробів і т. д.

Керівники проектів можуть надати допомогу компаніям у плануванні інноваційних проектів, в оцінці можливості використання зовнішніх джерел фінансування, проведенні технологічних випробувань з управління проектами тощо. З НТП можуть співпрацювати фізичні та юридичні особи з питань оренди офісу або приміщення лабораторії (на комерційній основі), використання інформаційних технологій, підготовки та вирішення питань інноваційного або науково-дослідного проекту (на основі партнерства), користування послугами Центру трансферу технологій, участі в конференціях, семінарах та інших ділових заходах.

Окрім бізнес-інкубаторів, до складових науково-технологічного парку входять технологічні та університетські центри та житловий комплекс. Як видно з рис. 5.1., бізнес-інкубатор є однією з головних структурних одиниць, яка присутня у 88 % технопарків, другою за значенням складовою

є технологічний центр, його наявність відзначається у 83 % технопарків.

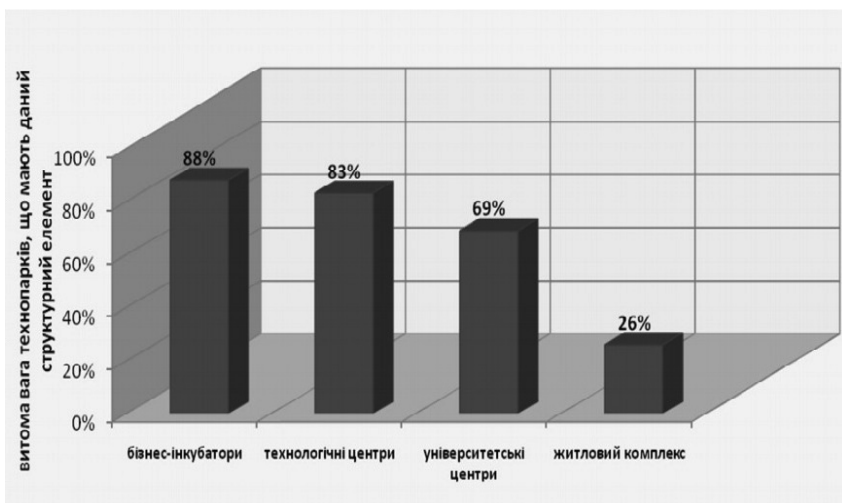

Рис. 5.1. Основні структурні елементи технологічних парків

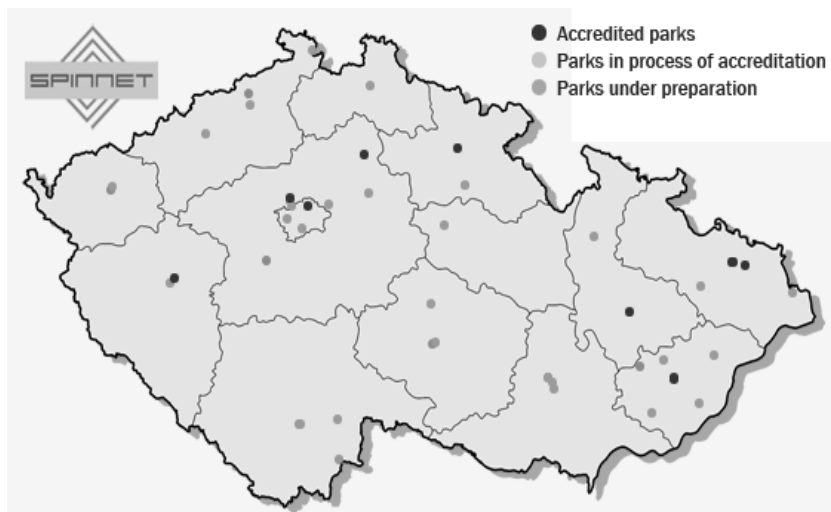

Рис.5.2. Місцезнаходження наукових парків у Чехії

Аналізуючи діяльність науково-технологічних парків, необхідно відмітити той факт, що вони є переважно міським (або напівміським) явищем. Так, 66 % технопарків знаходяться в межах міст, і ще 27 % – на відстані, меншій за 25 км. від міст. Причому 40 % технопарків знаходяться у великих містах (із населенням більше 1 млн чол.), 39 % – у малих містах (менше 0,5 млн чол.), і 18 % – середні міста (0,5 – 1 млн чол.) [35].

Асоціація технопарків Чехії

Асоціація технопарків Чеської Республіки (ЧР) STPA належить до організацій-засновників технопарків Асоціації інноваційного підприємництва Чеської Республіки (АІП ЧР). Асоціація розпочала свою діяльність 27 липня 1990 р. і з цього часу активно бере участь у встановленні підготовчої роботи та сприяє у діяльності ряду чеських наукових і технологічних парків (НТП) ČR.

Асоціація технопарків Чехії є об'єднанням фізичних та юридичних осіб, які підтримують ефективний хід інноваційного процесу, беруть участь в успішному створенні малих і середніх інноваційних фірм, передачі технологій, і серед інших забезпечують допоміжні послуги, що використовують доступну інфраструктуру.

Важливою базою для створення наукових і технологічних парків є науково-технічний потенціал науково-дослідних інститутів. Їх людські ресурси, матеріально-технічне оснащення може представляти дуже потужні первинні активи для формування Асоціації технопарків Чехії.

Зазвичай парки виникають у процесі трансформації досліджень інститутів розвитку, іноді вони є продуктами власної ініціативи осіб або творчих груп, таких, як науково-дослідні відділи або проектні команди, які утворюються довкола великих організацій (державних підприємств або дослідних інститутів). Вони у своїй діяльності є незалежними некомерційними або комерційно спрямованими компаніями, іноді забезпеченими корисними будівлями, офісами,

виробничими площами, лабораторіями, приладами та обладнанням з боку материнських структур.

Асоціація технопарків Чехії є установою, орієнтованою в галузі досліджень, технологій та інноваційного підприємництва. Вона використовує свої ноу-хау для створення передумов для динамічного розвитку інноваційних компаній, для передачі технологій та освіти для інноваційного підприємництва. STP є міжнародно визнаним способом швидкого подолання технологічної відсталості та неконкурентоспроможності на ринку і створення нових можливостей в активізації політики зайнятості.

Технопарк університету Палацкого в м. Оломоуц (Чеська Республіка)

Науково-технологічний парк Палацкого університету в Оломоуці (ВТП) є центром розвитку бізнесу та ідей. Це міст між науковим і діловим світом з 2000 року.

Парк надає виробничі площі, консультаційні послуги і обладнання та ноу-хау Палацкого університету за вигідних умов. Парк, очолюваний директором, при здійсненні своїх функцій контролюється віце-президентом із трансферу технологій Університету Палацкого. Організаційно парк ділиться на два департаменти: підтримки підприємництва та трансферу технологій.

Послуги для компаній:

- Оренда офісу
- Оренда виробничих площ
- Оренда конференц-залів
- Аналіз і виміри на замовлення
- Контрактні дослідження
- Підготовка заявок на гранти
- Консультації з реалізації грантів
- Підготовка бізнес-плану
- Захист інтелектуальної власності
- Підготовка патентів і ліцензійних угод

Словацька Республіка

У Словаччині кількість науково-технологічних об'єднань, порівняно з Чехією, є незначною. Зосереджені вони переважно в районі м. Братислави, наприклад CEPIT (Central european park for innovative Technologies Bratislava) – Центральний європейський парк інноваційних технологій (ЦЕПІТ). Словацький технічний університет здійснює підготовку до відкриття університетського наукового парку в Братиславі і Трнаві. Шість словацьких університетів отримали фінансову підтримку з Єврофонду в 300 млн євро для створення науково-технологічних парків [43].

Науковий парк, будучи частиною засновницького університету, який є державним університетом, піддається певному правовому регулюванню згідно із Законом № 131/2002 Coll. про вищу освіту та про внесення змін до деяких законодавчих актів з внесеними поправками (Закон про вищу освіту), Закон № 176/2004 Зб. про управління майном державних установ та про внесення змін до Закону про національний парламент 259/1993 Coll, Законом № 552/2003 Coll про виконання робіт в інтересах суспільства в новій редакції (Закон про виконання робіт у громадських інтересах), і т.д. Крім того, вузи прийняли свій власний набір правил, що регулюють «життя» самого університету. Ці правила повинні відповідати державному регулюванню і відображати потреби, історичний розвиток і орієнтацію засновницького університету.

Науковий парк є невід'ємною частиною засновницького університету, тому необхідно підкреслити, що внутрішні правила засновницького університету, природно, не пристосовані до нових правових аспектів, які виникають при створенні наукового парку.

Описаний вище набір правил матиме вплив на модель управління науковим парком як на модель, що сама по собі має відповідати цим правилам. Важливо мати на увазі, що

науковий парк буде певною частиною засновницького університету, з фінансовою автономією, людськими ресурсами, трансфером технологій і дослідженням, розвитком та інноваціями. Автономія дозволить домогтися очікуваних результатів створення наукового парку.

Через високу вартість початкових інвестицій в науковий парк, особистих і накладних витрат потрібно включити модель управління з урахуванням принципів належного корпоративного управління в науковому парку, щоб досягти кращого функціонування та очікуваних наслідків діяльності наукового парку:

По-друге, для того, щоб досягти описаних результатів, науковому парку необхідно вирішувати проблеми трансферу технологій за допомогою ліцензування об'єктів інтелектуальної власності, продажу таких об'єктів і створення спін-офф компаній. Правове регулювання цієї області в основному базується на таких документах: Закон № 513/1991 Зб. Комерційний кодекс з поправками і різне законодавство, що стосується питань IPRs - Закон № 435/2001 Coll. на патенти, свідоцтва додаткового захисту та про внесення змін до деяких законодавчих актів з унесеними поправками (Закон про патенти), Закон № 618/2003, Зб. на авторські права і права, пов'язані з авторськими правами з поправками (Закон про авторські права), Закон № 444/2002, Зб. про конструкції з поправками (Закон про конструкції), Закон №506/2009 Зб. про товарні знаки зі змінами, внесеними до Закону (про товарні знаки), Закон № 517/2007, Зб. про комунальні конструкції та про внесення змін до деяких законодавчих актів з унесеними поправками (Закон про комунальні конструкції), і т.д. В області трансферу технологій основний регулюючий вплив на комерціалізацію здійснює Закон про вищу освіту, Закон про управління майном державних установ та внутрішню регуляцію об'єктів інтелектуальної власності.

Створення спін-офф компаній як один з основних механізмів трансферу технологій серед ліцензування та продажу

об'єктів інтелектуальної власності ускладнюється специфічним набором правил, застосовуваних для об'єктів інтелектуальної власності. Науковий парк не має самостійної правосуб'єктності, і тільки засновницький університет є юридичною особою.

Закон про управління майном державних установ передбачає, що засновницький університет має право робити внески у вигляді грошових або негрошових внесків у нові компанії, що розвиваються, якщо це дозволено актом, який встановлює засновницький університет. Закон про вищу освіту передбачає, що внесок засновницького університету спін-офф компаніям схвалюється безпосередньо Вченою радою, а також наглядовою радою ВНЗ. Такий ретельний підхід обумовлений високим порогом первинних внесків у спін-офф компанії, що може бути загрозою для засновницького університету і наукового парку, що є його частиною. Таким чином, можна очікувати, що створення спін-офф компаній засновницького університету буде заморожено самим засновницьким університетом – Академічним сенатом та адміністративним органом засновницького університету – за рахунок природного протиріччя між корпоративним та академічним підходом. Це призводить до складності створення спін-офф компаній.

Рішення можна побачити в поправці до Господарського кодексу, термін дії якого заплановано до 1 січня 2015р. Ця поправка спрямована на те, щоб полегшити регулювання створення нових компаній – як старт-апів і спін-оффів. Також вона особливо стосується зниження статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю (в даний час мінімальна частка капіталу 5000 євро), і зниження мінімального внеску акціонера (нині частка мінімального внеску становить 750 євро).

Через необхідність підтримки створення спін-офф компаній, які будуть, за своєю природою, включати бізнес-ризик, важливо переосмислити і реформу фінансування капіта-

лу компанії. Таким чином, для створення спін-офф компаній у середовищі наукового парку описана вище поправка важлива, оскільки вона дозволить усунути можливі бізнес-ризик, пов'язані з традиційними високими внесками у спін-офф компанії із засновницьким університетом.

Для того, щоб домогтися розвитку платформи трансферу технологій, потрібно розробити ефективну стратегію захисту об'єктів інтелектуальної власності. Це буде сприяти комерціалізації та ефективній співпраці між науковим парком та іншими округами і створенню ефективно функціонуючих інкубаторів з ефективним інвестиційним форумом та договірною спін-офф платформою. Тим не менш, багато з контрактів, необхідних для досягнення цих цілей, не кодифіковані в Комерційному кодексі, Законі № 40/1964 Coll (Цивільний кодекс) чи в будь-якому іншому законодавстві.

Таким чином, необхідно створити своєрідні контракти, які повинні бути складені своєчасно і ретельно, щоб не втратити значення інтелектуальної власності. Ці договори відображають стандартні угоди відповідно до Комерційного кодексу, Цивільного кодексу, Закону про патенти, Закону про авторські права, Закону про конструкції, Закону про товарні знаки, Закону про комунальні конструкції тощо з метою адаптувати контракти на конкретні потреби інноваційних досліджень.

Наукові парки у Словаччині відрізняються складною організаційною структурою. Так, наприклад, НП Техніком заснований трьома вишами: Технічним університетом у м. Кошице, Університетом ім. П.Й. Шафарика та Пряшівським університетом. Таким самим чином організований і науковий парк Словацького університету технологій у Братиславі, до складу якого входять два регіональні відділення, розташовані в Братиславі та Трнаві, загальною вартістю 42 млн €, з яких університетська підтримка складає 2 млн € для кожного відділення, а решта фінансується за рахунок європейських структурних фондів та Фонду згуртування [40].

Міністерство освіти зацікавлено в підтримці цих двох проектів в рамках комплексного пакету з 11 проектів словацьких вузів і Словацької академії наук (SAV), державної наукової установи. Ці проекти пов'язані зі створенням університетських наукових парків та науково-дослідних центрів по всій Словаччині, а саме в Братиславі, Трнаві і Нітрі в західній Словаччині, Жиліні на півночі і Кошице у східній частині країни.

Науково-дослідний центр Університету Жиліни (науково-дослідний центр; RC) є унікальним робочим місцем для досліджень і розвитку. Створений в університеті міста Жиліна у червні 2013 року відповідно до розпорядчих документів Міністерства освіти, науки, досліджень і спорту Словацької Республіки, наступником якого є Міністерство освіти.

Науково-дослідний центр включає до свого складу 5 важливих факультетів університету Жиліни, 13 департаментів та установ. Існує також тісний зв'язок з промисловим партнером – Транспортним науково-дослідним інститутом.

Робота науково-дослідного центру Жиліни відіграє велику роль не лише в рамках ЄС, а й у світовому масштабі.

Науковий парк Технічного університету в м. Кошице (TUKE)

Ключовим стимулом для підготовки проекту зі створення університетського наукового парку було створення університетського центру інновацій, трансферу технологій та захисту інтелектуальної власності (UCITT). У 2010 році була розпочата реалізація початкового плану відкритого парку науки і технологій TechniCom, за пропозицією проекту, який був підготовлений у цивільній асоціації UNICOM в 2000-2001 роках. Після укладення угоди між TUKE і університетами-партнерами концепція науки і технології парку TechniCom послужила основою для формування проектної пропозиції із створення вузівської науки і технологічного парку TechniCom.

Проект створення USP TechniCom повною мірою відповідає засадам європейської науки, техніки та інноваційної політики, проголошеної, зокрема, в Європейській Стратегії 2020 [4]. Ре-

зультати проекту будуть сприяти активізації співробітництва між науково-дослідними суб'єктами на міжрегіональному та міжнародному рівні в рамках заявленої мети формування ЄС як інноваційного союзу. Стратегічною метою проекту є «побудова USP TechniCom як міжнародно визнаного центру наукових досліджень і трансферу технологій у галузі інновацій».

Польща

Спільна та узгоджена робота всіх ланок ланцюга інновацій, організована за планом дій та загальною стратегією інноваційного розвитку, приносить свої плоди. Наприклад, індустріальний науково-технологічний парк у Сувалках, енергетичний та авіаційний кластери у Жешуві було започатковано в індустріально відсталих у недалекому минулому регіонах, проте нині вони активно діють, створюючи нові робочі місця та сприятливий інноваційний клімат.

Трансформація польських технологічних парків Спеціалізація і комплементарність дій

Спеціалізація:

- будівництво спеціалізованих дослідницьких лабораторій під конкретний профіль інноваційних підприємств;
- збільшення пам'яті локатора парку щодо доступу до пропонованих парком інноваційних послуг;
- перші випадки спільного творення інноваційних ланок розвитку продукту (участь парків інноваційній діяльності спільно з локатором) – участь у спільному фінансуванні конкретного проекту.

Комплементарність:

- використання паралельних дій з метою зміцнення позиції парку в регіоні;
- принцип концентрації ресурсів у рамках провідних інноваційних осередків країни – створення комплексних проектів, що враховують потреби підприємців.

Трансформація – новий профіль парку:

- нова роль парку не лише як посередника, зв'язкового між наукою і промисловістю, але як співучасника інноваційних проектів;
- збільшення можливостей самих парків у підготовці пропозицій для підприємців і використання інноваційного ринку.

Поточна ситуація

- Інтернаціоналізація (нові ринки, нові напрями);
- співпраця (дослідження + розвиток);
- співпраця з промисловістю;
- networking (місцевий/регіональний/міжнародний, формальний/неформальний);
- нові методи вимірювання ефективності/успіху технологічних парків;
- права інтелектуальної власності - власність/ ліцензії;
- міжнародна експансія фірм/локаторів технологічних парків;
- міжнародне співробітництво (між технологічними парками).

Краківський технопарк

Один із найуспішніших технопарків у світі розташувався в передмісті Кракова на 500 гектарах землі. Його побудували у Новій Гуті, колишньому містечку металургів, який прийшов у занепад через кризу та безробіття. Зараз це процвітаючий район: 160 прибуткових інвестпроектів дали 18 тис. нових робочих місць.

«Наша система заснована на мотивації. Спочатку потрібно, наприклад, побудувати будинок, створити фірми, прийняти на роботу співробітників, але потім з часом можна повернути значну кількість податків і коштів. У разі великих підприємств повертається 50%, середніх – 60% і малих – 70%», – стверджує керівництво технопарку.

Крім податкових пільг та інвестицій у привабливі проекти, в технопарку існує так званий бізнес-інкубатор, де випускники ВНЗ можуть реалізувати свої найсміливіші ідеї. На це вони отримують початковий капітал і три роки безкоштовної оренди приміщень та обладнання.

АТ Вроцлавський технологічний парк

- Заснований у 1998 році;
- 84 фірми і понад 1000 працівників;
- перший будинок Нижньосілезького інкубатора зведено у 2003 році.

I етап:

- Дія 1.3 СОП-ЗКП 2004-2006 – Інкубатор – Нижньосілезький технологічний центр;
- 5300 кв. м.;
- 5.6 млн. Euro.

II етап:

- Дія 5.3 ОП ІЕ 2007-2013 – Інноваційний центр бізнесу (1 будинок);
- Innpolis Wroclaw (2 будинки);
- 20000 кв.м., проект 187 млн. PLN;
- Кластер NUTRIBIOMED.

ТОВ Ягелонський центр інновацій

I етап:

- Вартість проекту 50 млн PLN;
- перший парк у галузі Life Science в Центрально-Східній Європі;
- перший будинок 2500 кв.м. – високого класу лабораторії для середніх фірм.

II етап:

- 2 будинки (Технологічний інкубатор і Life Science);
- 17000 кв.м., вартість проекту 126 млн. PLN;
- кластер Life Science - 0,25 млн. PLN;
- створення нової компанії ТОВ JCI Venture 17 млн. PLN.

III етап (плани - комплементарно):

- Польська біотехнологічна платформа;
- Ягелонський центр розвитку ліків – 45 млн PLN.

Познанський науково-технологічний парк

ПНТП – Фонд Університету ім. А. Міцкевича:

- заснований в 1995 році – перший парк у Польщі;
- 60 фірм і 350 працівників.

I етап – Дія 1.3 СОП-ЗКП 2004-2006:

- Технологічний інкубатор – 3300 кв.м., 12 млн PLN;
- Регіональна оперативна програма (РОП).

II етап – Дія 5.3 ОП ІЕ 2007-2013:

- комплекс інкубаторів високих технологій;
- 4000 кв.м., вартість проекту – 80млн. PLN.

III етап (комплементарно):

- Інкубатор академічного підприємства у Велико-польщі;
- Центр передових технологій (розбудова – вартість проекту 12 млн. PLN);
- послуги для інкубованих фірм;
- стартовий капітал.

ТОВ Поморська спеціальна економічна зона

Гданський науково-технологічний парк

I етап – Дія 1.3 СОП ЗКП 2004-2006 – адаптація промислового об'єкта.

II етап:

- Дія 5.3 ОПІЕ – проект 164 млн. PLN;
- 2 нові будинки: 1 офісно-лабораторний і 1 офісно-технологічний;
- вузькоспеціалізовані лабораторії для провідних фірм, в основному біотехнологічних.

Комплементарність дій:

- діяльність дослідницька і для розвитку;
- дія 1.51 і 1.5.2 РОП – обладнання сучасною техноло-

- гічною інфраструктурою і зміцнення співпраці з науковими колами;
- лабораторія біопалив і мікроенергетики;
  - дослідження безпеки ядерної енергетики;
  - Балтійський центр біотехнології інноваційної діагностики;
  - транскордонні програми співробітництва.

ТОВ Лодзький регіональний науково-технологічний парк

I етап:

- Дія 1.3 СОП-ЗКП 2004-2006 – Лодзький технологічний інкубатор;
- робоча площа – 1100 кв.м.;
- 17 фірм галузі сучасних технологій.

II етап:

- Дія 5.3 ОП ІЕ – вартість проекту 86 млн. PLN;
- 1 новий будинок + 1 модернізований будинок;
- майстерня індивідуальних медичних імплантів – перша у Польщі цього роду лабораторна майстерня;
- лабораторія молекулярної і наноструктурної біофізики;
- лабораторія промислової біотехнології.

Угорщина

Інфопарк Будапешт

Інфопарк є першим інноваційним і технологічним парком Центральної та Східної Європи. Це інноваційний центр у першу чергу для ІТ, телекомунікацій та програмного забезпечення розвитку компанії, де знаходяться головні офіси таких транснаціональних компаній, як Lufhansa систем, Угорщина Telekom, ІТ-послуг Угорщини. Місце знайшлося і для молодих інноваційних компаній в головному офісі Європейського інституту інновацій та технологій (EIT). Загальна площа парку становить більше 100000м² простору в оренду, пропонуючи робоче середовище для 7000 співробітників.

На початок розробки Інфопарк ІДК пожертвував 1 мільйон німецьких марок, щоб сформувати засновницький капітал. Метою Фонду є підтримка, з урахуванням цілей реалізації Інфопарку, прикладних досліджень і розробка (у тому числі використання) внеску у розвиток суспільства та економіки, зокрема спрямованого на створення мережі зв'язків між наукою і економікою [37].

5.5. Практика організації наукових парків в Україні

За останні роки за підтримки держави проведена велика кількість заходів різного рівня, присвячених поліпшенню стану сучасної інноваційної політики. Зокрема, проблемам формування національної інноваційної системи за участю парламентаріїв і бізнесменів, представників державних органів, НАНУ, ВНЗ та інноваційних структур були у червні 2009 р. присвячені парламентські слухання «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобальних викликів».

Міністерством освіти і науки України проведено низку заходів щодо адаптації світового досвіду функціонування інноваційних структур різних типів до українських реалій. Вищі навчальні заклади України залучалися до створення на їх базі інноваційних структур різних типів, зокрема наукових парків. Перший в Україні науковий парк «Київська політехніка» з урахуванням «трикутника знань» («освіта-наука-інноватика») на базі НТУУ «КПІ» був створений згідно з Законом України № 523-V від 22 грудня 2006 р. «Про науковий парк «Київська політехніка» [24].

У своїй діяльності науковий парк базується на розпорядженнях Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 546-р «Про затвердження плану заходів з виконання Закону України «Про науковий парк «Київська політехніка» та від 19 вересня 2007р. № 760 «Про схвалення інноваційної програми наукового парку «Київська політехніка». Останнім зако-

ном визначені такі пріоритетні напрями інноваційної діяльності наукового парку «Київська політехніка»:

1. Енергетика сталого розвитку.
2. Розвиток інноваційних складових інформаційного суспільства.
3. Стратегічне планування розвитку систем життєзабезпечення регіонів України.
4. Системи спеціального та подвійного призначення.
5. Біотехнічні системи і технології.

Схему Наукового парку «Київська політехніка» наведено на рис. 5.3.

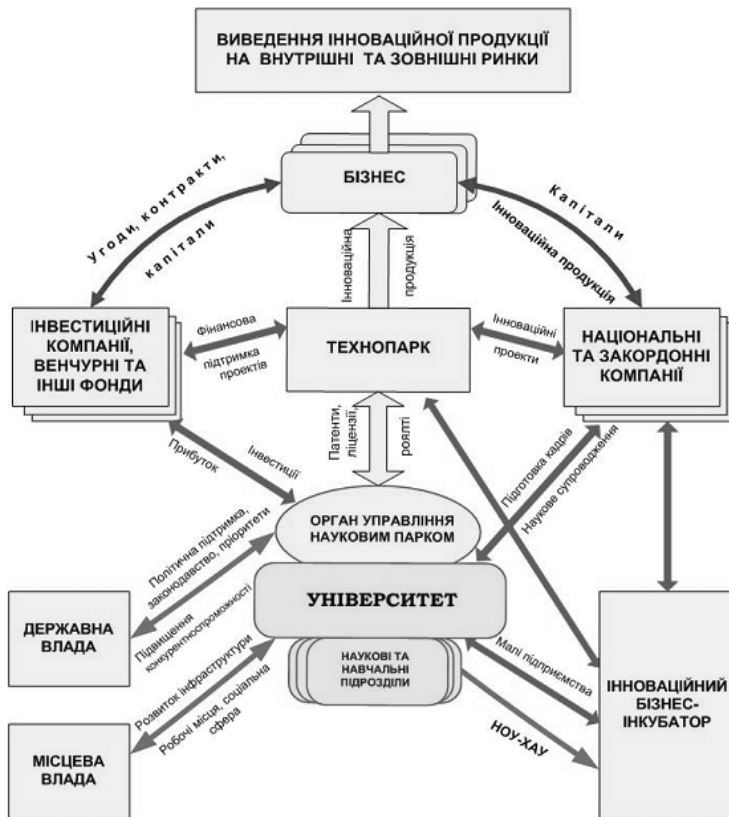

Рис.5.3. Схеми Наукового парку «Київська політехніка»

У відповідності з вищевказаним законом університет, як системоутворюючий елемент наукового парку, має такі можливості:

- університет як провідний вищий навчальний заклад може виступати засновником (учасником) юридичних осіб та/або їхніх об'єднань з метою розроблення та реалізації інноваційних продуктів та/або продукції;
- університет має право на строк виконання проектів наукового парку надавати суб'єктам господарювання, які створені науковими та науково-педагогічними працівниками університету, необхідні їм приміщення та обладнання відповідно до договорів, які укладаються між університетом та зазначеними суб'єктами господарювання;
- університет бере участь у формуванні статутного фонду наукового парку шляхом внесення до нього нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності).

Інноваційний бізнес-інкубатор «Київська політехніка» як складова Наукового парку здійснює:

- підтримку нових ідей та сприяння комерційному використанню нових технологічних та технічних рішень;
- «вироснування» нових малих підприємств, створених науковцями, аспірантами, студентами університету; підтримку діючих науково-впроваджувальних підприємств, що здійснюють комерціалізацію науково-технічних розробок університету;
- тренінг персоналу та надання інформаційно-консультаційних послуг.

Технопарк «Київська політехніка» виконує інноваційно-інвестиційні проекти національного масштабу спільно з провідними вітчизняними підприємствами за такими напрямками:

- 1) комп'ютерні та телекомунікаційні технології для навчання, наукових досліджень, мікроелектроніка і нанотехнології;
- 2) нові та нетрадиційні технології енергозабезпечення та ресурсозбереження, технології ефективного використання низькосортних палив;
- 3) охорона навколишнього середовища та інженерні і біотехнічні розробки по вирішенню екологічних проблем;
- 4) удосконалення хімічних технологій промислового призначення, отримання матеріалів з новими функціональними можливостями;
- 5) сучасні технічні комплекси і системи, в тому числі спеціального призначення.

На базі НТУУ «КПІ» виникають й інші інноваційні структури, зокрема в рамках виконання проектів Європейського Союзу «Erasmus Mundus» і «TEMPUS» створено Центр трансферу технологій та менеджменту знань, який проводить науково-практичні семінари і ділові ігри з питань поліпшення економічного, соціального та екологічного розвитку країни, здійснює обмін досвідом у сфері створення і діяльності інноваційних структур з комерціалізацією наукоємної продукції.

Діяльність Наукового парку «Київська політехніка» ґрунтується на моделі «потрійної спіралі» (triple helix), розробленої у 1996 р. професором Стенфордського і Єдинбурзького університетів Генрі Іцковіцем і включає три основні елементи [5]:

- для суспільства знань характерне посилення ролі університетів у взаємодії з бізнесом і державою;
- органи влади, науково-освітнє і бізнес-середовище прагнуть до співпраці, при цьому інноваційна складова походить із цієї взаємодії, а не з ініціативи держави;
- на додаток до традиційних функцій кожен з трьох інститутів частково виконує функції іншого. Інститу-

ти, які виконують нетрадиційні функції, вважаються найважливішим джерелом інновацій.

Так, на основі поєднання інтересів учасників Науковий парк «Київська політехніка» згуртував у своєму складі іноземні та вітчизняні високотехнологічні компанії, наукові групи і кафедри НТУ «КПІ», технопарк «Київська політехніка», інноваційний бізнес-інкубатор «Київська політехніка», наукові, освітні та виробничі організації, а також суб'єкти інноваційної інфраструктури, що здійснюють кадровий, правовий, фінансовий супровід інноваційної діяльності. Протягом 2005-2010 рр. синергетичний ефект від взаємодії учасників наукового парку дозволив вивести на ринок понад 150 нових продуктів і технологій [5].

У рамках проекту ЄС «Підтримка наукоємних та інноваційних підприємств та трансферу технологій в Україні» на базі Національного авіаційного університету (м. Київ) створено науковий парк «Аерокосмічні інноваційні технології».

Наприкінці 2010 р. науковими установами НАН України (Інститутом археології, Інститутом біоорганічної хімії та нафтохімії, Інститутом біохімії ім. О.В. Палладіна, Інститутом геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семенкова, Інститутом електрозварювання ім. Є.О.Патона, Інститутом історії України, Інститутом металофізики ім. Г.В. Курдюмова, Інститутом мікробіології та вірусології ім. Д.К. Заболотного, Інститутом органічної хімії, Інститутом прикладної фізики, Інститутом проблем матеріалознавства ім. І.М. Францевича, Інститутом проблем реєстрації інформації, Інститутом теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова) і ВНЗ IV рівня акредитації (Київським національним університетом імені Тараса Шевченка, Національним університетом харчових технологій) створено Науковий парк «Київський університет ім. Т.Шевченка».

На сьогоднішній день в Україні створено більше десятка наукових парків, серед яких успішно працюють такі, як НП «АГРОЕКО» [7], НП «Інноваційний розвиток Поділля» та ряд інших.

5.6. Інноваційні проекти Ужгородського національного університету

В Ужгородському національному університеті проведена значна робота з розбудови інноваційної інфраструктури ВНЗ та Закарпатської області в цілому [2,3]. На сьогоднішній день в УжНУ завершується процес створення наукового парку «Ужгородський національний університет» (далі -НП «УжНУ») відповідно до:

- Закону України «Про наукові парки»;
- Розпорядження голови Закарпатської облдержадміністрації від 04.11.10р. № 747 «Про програму підтримки малого підприємництва області на 2011-2012 рр.» [31];
- Розпорядження голови Закарпатської обласної ради № 683 від 21.03.13 р. «Про Програму створення Наукового парку «Ужгородський національний університет» [32].

Міністерство освіти і науки України погодило створення на базі ДВНЗ «УжНУ» товариства з обмеженою відповідальністю «Науковий парк Ужгородський національний університет» і затвердило перелік пріоритетних напрямів його діяльності (наказ МОН України №718 від 07.07.2015р.). Діяльність Наукового парку спрямована на впровадження інновацій як однієї з найважливіших стратегічних складових державної політики соціально-економічного розвитку не тільки Закарпаття, а і країни в цілому. Пріоритетні напрями діяльності НП «УжНУ» формуються відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями діяльності інноваційної діяльності в Україні» (433-15) відповідно до напрямів наукової діяльності УжНУ та учасників НП з урахуванням першочергових потреб регіону і країни.

Метою створення НП «УжНУ» є:

1. Стимулювання інноваційної діяльності в УжНУ, інших вузах і науково-дослідних організаціях, спрямованої на активізацію структурної перебудови економіки регіону.

2. Створення сприятливих стартових умов для вчених, аспірантів, студентів та молодих спеціалістів по створенню

підприємницьких структур (малих і середніх підприємств – МСП) з напрямом діяльності у сфері наукомістких виробництв і високих технологій.

3. Створення сприятливого середовища для існуючих і створюваних МСП, зацікавлених у взаємовигідній співпраці з науково-освітніми організаціями з метою використання їх наукового і кадрового потенціалу.

4. Формування інноваційної інфраструктури, що забезпечує:

- зв'язок адміністрації НП з органами державної та регіональної влади, фінансовими, виробничими та бізнес-структурами, необхідний для пошуку джерел фінансування інноваційних проектів, виробників і споживачів високотехнологічної, наукоємної продукції;
- підготовка та експертиза (попередня, технічна та комерційна) інноваційних пропозицій та проектів;
- супровід інноваційних пропозицій, проектів, а також технічної та технологічної документації на етапах розробки, впровадження і серійного виробництва;
- сервісні послуги, необхідні для ефективного виконання інноваційних проектів, а саме ведення бухгалтерського обліку, аудиту, проведення маркетингових досліджень, надання юридичних послуг тощо;
- створення інфраструктури, що складається з будівель та споруд, комунікацій та інших систем для створюваних і діючих високотехнологічних, наукомістких МСП – учасників НП;
- сприяння міжнародним науково-технічним зв'язкам високотехнологічних МСП в науковій та інноваційній діяльності;
- створення нових робочих місць у наукомісткій та високотехнологічній галузях регіону.

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності наукового парку визначені відповідно до законів України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (2623-14) та

«Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (433-15) і спрямовані на реалізацію Програми «Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 р», і будуть реалізовуватися в таких напрямках:

- освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;
- машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва;
- освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх обробки і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;
- широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього середовища;
- технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;
- впровадження нових технологій та обладнання для високоякісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики.

Структура Наукового парку «УжНУ» представлена на рис. 5.4.

Ужгородський національний університет є засновником Наукового парку та здійснює координуючі функції при взаємодії НП з органами державної та регіональної влади, виступає гарантом при наданні фізичної інфраструктури учасникам наукового парку, забезпечує передачу в рамках чинного законодавства наявних науково-технічних розробок і ноу-хау для їх реалізації в рамках НП, здійснює підготовку кадрів.

Адміністрація наукового парку здійснює зв'язок з органами державної та місцевої влади, фінансовими та інвестиційними структурами, бізнесом, що забезпечує виробництво науково-технічного продукту та його просування на внутрішній і зовнішній ринки.

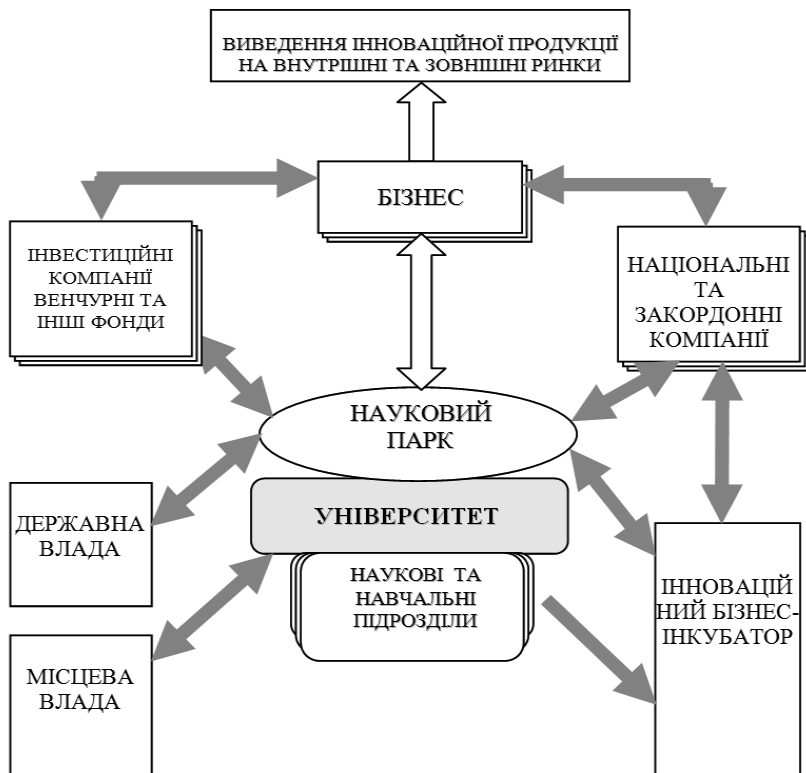

Рис. 5.4. Структура Наукового парку «УжНУ»

Інноваційний бізнес-інкубатор забезпечує реалізацію нових науково-технічних розробок, їх комерціалізацію, організацію дрібносерійного виробництва, організацію нових і підтримку діючих МСП, що здійснюють комерціалізацію науково-технічних розробок університету, проводять заходи із захисту інтелектуальної власності та її капіталізації.

Державна влада здійснює політичну підтримку діяльності НП шляхом створення необхідної законодавчої бази і контроль її виконання, визначення пріоритетних напрямів розвитку країни, для виконання яких може залучатися НП, здійснює фінансову підтримку шляхом розміщення держав-

них замовлень на розробку і впровадження науково-технічної продукції.

Місцева влада використовує діяльність НП в якості інноваційної інфраструктури, спрямованої на поліпшення соціально-економічного розвитку регіону, використання місцевого науково-технічного, кадрового та сировинного потенціалу, здійснює фінансову підтримку інноваційних проектів, реалізація яких має першорядне значення для поліпшення життєвого рівня населення.

Розроблена інноваційна програма наукового парку «УжНУ» [9] спрямована на забезпечення стійкого поліпшення соціально-економічної збалансованості розвитку області шляхом впровадження нових ефективних форм інноваційно-інвестиційного співробітництва науково-технічної еліти, бізнес-фінансових кіл, регіональної влади та місцевих громад з використанням власних енергетичних, природно-сировинних, технологічних, матеріально-технічних та кадрових ресурсів, а також науково-технічного потенціалу учасників наукового парку.

Питання розвитку енергетики та впровадження енерго-ефективних, ресурсозберігаючих технологій та альтернативних джерел енергії вирішуватимуться одночасно за кількома напрямками. При цьому передбачається реалізація проектів, спрямованих на:

- ефективне впровадження енергозберігаючих технологій в народногосподарському, комунальному та приватному секторах Закарпатської області;
- впровадження альтернативних джерел енергії;
- розвиток відновлюваних джерел енергії;
- впровадження екологічно ефективних технологій переробки побутових і промислових відходів;
- впровадження технології отримання теплоізоляційних матеріалів на основі місцевих сировинних матеріалів і твердих побутових відходів.

У галузі машинобудування та приладобудування передбачається виконання комплексу робіт, спрямованих на роз-

робку конкурентоспроможного обладнання та новітніх технологій за напрямками:

- об'єднання інженерно-конструкторського потенціалу вчених і підприємств приладобудівного і машинобудівного профілю області для розробки і впровадження в серійне виробництво високотехнологічної продукції та новітніх технологій;
- розробка елементної бази приладо- та машинобудування (напівпровідникових газових сенсорів, хімічних сенсорів, волоконно-оптичних біосенсорів, дифракційних структур і т.п.);
- створення нового покоління приладів газового аналізу для медицини і забезпечення техніки безпеки в промисловості та побуті.

Інноваційна діяльність в області медичного обслуговування та лікування буде здійснюватися за такими напрямками:

- впровадження в Закарпатській області заходів для ранньої діагностики, ургентного лікування, реабілітації та профілактики деяких поширених захворювань (гострий інфаркт міокарда, стан після перенесеного ішемічного інсульту, епілепсія, ВІЛ- інфекція та ін.);
- дієва профілактика та корекція йододефіциту, зниження йодної ендемії серед населення Закарпаття;
- профілактика ендоекологічних захворювань в умовах паводків та інших екзоекологічних несприятливих впливів з використанням розроблених в Ужгороді та впроваджених у практику фіточаїв очисної, імуностимулюючої, кардіопротекторної і загально-зміцнюючої дії;
- реалізація концепції раціональної антибіотикотерапії в області шляхом швидкої (експрес) діагностики збудників захворювання, його чутливості до антибіотиків і відповідно необхідності їх використання (експрес-чіпи);
- розробка технології та впровадження у виробництво нових видів функціональних продуктів та напоїв з

різної місцевої сировини (та іншого) з біологічно активними компонентами рослинного і мікробного походження, що характеризуються здатністю попереджати (і регулювати) захворювання, пов'язані з порушеним обміном речовин – насамперед харчові алергії, ожиріння і серцево-судинні розлади.

Особлива увага приділяється виконанню робіт, спрямованих на вирішення проблем Карпатського регіону (охорона навколишнього середовища, технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу), у тому числі за такими напрямками:

- створення систем прийняття рішень в умовах виникнення техногенних і природних катастроф;
- дослідження рівня забруднення канцерогенними речовинами атмосферного повітря в містах Закарпатської області;
- вивчення впливу полігонів твердих побутових відходів та сміттєзвалищ на екологічний стан об'єктів навколишнього середовища;
- боротьба з утворенням селевих потоків;
- поліпшення екологічного стану малих річок Закарпаття;
- збереження і відтворення верхньої межі лісу;
- боротьба з поширенням особливо небезпечних неаборигенних рослин;
- впровадження (випуск і реалізація) розроблених в Ужгороді біопрепаратів у фермерських господарствах області з метою забезпечення відповідності м'ясної продукції за якістю відповідним стандартам ЄС (без використання антибіотиків, гормонів - м'ясо поліпшеної якості);
- біотехнологічна обробка сільськогосподарської сировини для продовження терміну зберігання без консервантів з поліпшеними органолептичними якостями (кормове виробництво);

- збереження генофонду коней гуцульської породи;
- розвиток садівництва і виноградарства.

Інноваційна програма сприятиме виявленню та початку реалізації найбільш значущих проектів, що мають першочергове значення для поліпшення соціально-економічного розвитку області, поліпшенню інноваційної діяльності в промисловому комплексі регіону. Вже розпочалася робота з реалізації низки проектів, включених в Інноваційну програму Наукового парку «УжНУ».

Проектом «Впровадження інноваційних енергозберігаючих нагрівальних елементів нового покоління (проект «конфорка») в організаціях бюджетної сфери Закарпатської області», що виконується в рамках розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації від 04.11.2010 р. № 747 «Про Програму підтримки малого підприємництва області на 2011- 2012 рр.» [31] передбачається перехід на енергозберігаючі нагрівальні елементи в бюджетних установах області (шкільні та дошкільні навчальні заклади, заклади охорони здоров'я та соціального захисту).

У рамках виконання Програми енергоефективності та енергозбереження Закарпатської області на 2012-2015 рр. в ДВНЗ «Ужгородський національний університет» розроблена Програма енергозбереження УжНУ. Пілотним проектом цієї програми є проект з впровадження системи сонячних вакуумних колекторів ТМ «Стар Енержі» (м. Одеса) на енергоємних об'єктах УжНУ, зокрема університетському спорткомплексі «Буревісник» для підігріву води в басейні та підтримки системи опалення приміщень спорткомплексу, окупність якого становить 3,5 - 4 роки.

Проекти Наукового парку інтегровані в освітній процес університету шляхом читання спецкурсів, виконання курсових, дипломних і магістерських робіт, проходження виробничої практики студентами фізичного, інженерно-технічного, хімічного, біологічного та економічного факультетів УжНУ.

Список використаних джерел до п'ятого розділу

1. Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства. Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні». – К.:Фенікс, 2011. – 349 с.

2. Вашук Ф.Г., Височанський Ю. М., Головач Й.Й.. НП «УжНУ» – центр інноваційної діяльності в Закарпатській обл. // Зб. наук. праць міжнар. наук-практ. конференції «Науковий парк та інноваційна інфраструктура університетів як основа розвитку освіти та науки». – Луцьк, 4-5 жовтня 2013р. – С.1-42.

3. Головач Й.Й., Студеняк І.П., Кормош В.В., Мотильчак М.А. Програма створення в Закарпатті наукового парку «УжНУ» // Матеріали V Міжнар.форуму «Трансфер технологій та інновацій: бізнес, влада, регіони», м. Київ, 15-16 грудня 2011р. – С. 28-31.

4. Господарський кодекс України : Закон України від 16січня 2003р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 18-22. - Ст. 144.

5. Дежина И.Г. Государство, наука и бизнес в инновационной системе России. – М.: Институт экономики переходного периода, 2007. – 184 с.

6. Деякі питання реалізації Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» : постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2007 р. № 995 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995-2007-п>

7. Концепція Наукового парку «АГРОЕКО», Національна академія аграрних наук України, <http://www.researchclub.com.ua/lecture/24/GPLOkNeaHudKlXlThkvM.doc>

8. Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку: Комюніке Всесвітньої конференції з вищої освіти – 2009 : ЮНЕСКО, Париж, 5 – 8 липня 2009 р. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>

9. Напрямки діяльності та інноваційна програма Наукового парку «Ужгородський національний університет», Ужгород – 2011. <http://www.univ.uzhgorod.ua>.

10. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-17. – Ст. 112.

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2012 р. № 701 «Про Премію Кабінету Міністрів України за розроблення і впровадження інноваційних технологій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/701-2012-%D0%BF>

12. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2011 р. №1394 «Про утворення публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Укрсвітлолізинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1394-2011-%D0%BF>

13. Про Регіональну стратегію розвитку Закарпатської області до 2015 року: Рішення Закарпатської обласної ради №6 від 26 грудня 2006 р.

14. Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України : Закон України від 25.03.2005 № 2505-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2005. - № 17-19. – С. 267.

15. Про внесення змін до Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів : постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2012 р. № 573 // [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/573-2012-п/para2#n2>.

16. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14 вересня 2006 р. № 143-V// Відомості Верховної Ради України. – 2006. –№ 45. – Ст. 434.

17. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон : Закон України від 13.10.1992 р. № 2673-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 50. - С. 676.

18. Про затвердження Державної цільової економічної програми створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009-2013 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 р. № 447 / [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-п>.

19. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на період до 2014 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2013 р. № 234-р [Електронний ресурс] / Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/234-2013-п/para9#n9>.

20. Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів : постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 1996 р. № 549 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/549-96-%D0%BF>.

21. Про затвердження Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів: постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.2003 р. № 1474 // [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1474-2003п>.

22. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04 липня 2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 36. - С. 266.

23. Про інститути спільного інвестування : Закон України від 05.07.2012 р. № 5080-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 29. - С. 337.

24. Про Науковий парк «Київська політехніка»: Закон України від 22 грудня 2006 р. № 523-V // Відомості Верховної Ради України. - 2007. - № 10. – С. 86.

25. Про Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»: Указ Президента України від 12.03.2012 р. №187/2012 // Офіційний вісник України. - 2012. - № 22. - С.67.

26. Про нормативно-правові акти щодо забезпечення реалізації Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків»: постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.1999 р. № 2311 // Офіційний вісник України. – 1999. - № 52. – С. 24.

27. Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.09.2012 р. № 691-р // Офіційний вісник України. - 2012. - № 71. - С. 199.

28. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16.07.1999 р. № 991-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 40. – С. 363.

29. Про створення підрозділів з питань інтелектуальної власності : наказ МОН України від 01.11.2005 р. № 631 [Електронний ресурс] // ЛігаЗакон [сайт]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS3621.html.

30. Про утворення Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу»: постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2011 р. № 1396 // [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1396-2011-p>.

31. Розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації від 04.11.10 р. № 747 «Про програму підтримки малого підприємництва області на 2011-2012 рр»

32. Розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації від 21.03.13 року № 683 «Про програму створення Наукового парку «Ужгородський національний університет»

33. Товканець С.А. Науково-технічне співробітництво як тенденція в розвитку вищої економічної освіти в європейських країнах / С.А. Товканець, Г.В. Товканець // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. – 2014. - № 1 (1). – С. 29-34, (с. 30).

34. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 1255-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

35. Черницька Т. Регіональні виміри міжнародного науково-технічного співробітництва / Т. Черницька // Міжнародна економічна політика – 2013. - № 1 (18). – С. 105-127.

36. Central European Center of Management Innovation / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cecmi.org/>.

37. Infopark Budapest [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.infopark.hu/lang/en/>

38. Matějů Petr. Nezbytná odpověď na výzvy globalizace / Petr Matějů. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reforma-msmt.cz/reforma-terciarniho-vzdelavani/category/autor/petr-mateju>

39. Oficiální stránky AIESEC Česká republika / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aiesec.cz/>

40. Science and technology Parks Association / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svtp.cz/en/committee-of-stra-cr/>

41. Silicon valleys for Slovakia? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://spectator.sme.sk/c/20045732/silicon-valleys-for-slovakia.html>

42. Společnost BIC Plzeň - Podnikatelské a inovační centrum Vědeckotechnický park Plzeň / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vtpplzen.cz/>.

43. Společnost «Český technologický park Brno» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.technologypark.cz/>

44. Transformácia výskumno-vývojovej činnosti inštitútu na nové spoločensko-ekonomické podmienky [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.infostat.sk/new_web/sk/.

45. Vědecko-technologický park Ostrava [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vtpo.cz/>.

46. Národní inovační strategie ČR 2012-2020 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://databaze-strategie.cz/cz/mro/strategie/narodni-inovacni-strategie-ceske-republiky?typ=struktura>

У серії «Євроінтеграція: український вимір», заснованій НН Інститутом євроінтеграційних досліджень у 2007 році, побачили світ видання:

- Вип. 1.** Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції.
- Вип. 2.** Державне управління в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України: історія, теорія, методологія (Моніторинг наукових досліджень і розробок): навчальний посібник.
- Вип. 3.** Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми: матеріали міжнародної наукової конференції.
- Вип. 4.** Інститути ЄС і НАТО. Глосарій основних термінів та понять: навчальний посібник.
- Вип. 5.** Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: навчальний посібник-хрестоматія: у 2-х частинах.
- Вип. 6.** Офіцинський Р.А. Європейська та євроатлантична інтеграція України.
- Вип. 7.** Артьомов І.В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз: навчальний посібник.
- Вип. 8.** Мітряєва С.І. Європейська безпека і Україна: навчальний посібник.
- Вип. 9.** Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України: збірник наукових праць.
- Вип. 10.** Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи: збірник наукових праць.
- Вип.11.** Артьомов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: у 2-х книгах. Книга 1: Україна – Європейський Союз; Книга 2: Україна – НАТО
- Вип.12.** Взаємовідносини України з НАТО: соціально-політичний аспект: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції.
- Вип. 13.** Артьомов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: монографія.
- Вип. 14.** Міжнародна інтеграція: навчальний посібник.
- Вип. 15.** Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навчальний посібник.
- Вип. 16.** Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія.
- Вип. 17.** Артьомов І.В., Ващук О.М. Концептуальні і правові основи формування європейського освітнього простору: навчальний посібник.
- Вип. 18.** Філософія інтеграції: монографія.
- Вип. 19.** Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу експертів.
- Вип. 20.** Артьомов І.В., Ващук О.М. Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи: навчальний посібник.
- Вип. 21.** Моделі і механізми регулювання єврорегіонального співробітництва України: монографія.
- Вип. 22.** Артьомов І.В., Діус Н.О. Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи: навч.-метод. посібник.

Навчальне видання

**Серія «Євроінтеграція: український вимір»
Випуск 23**

**ІННОВАЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ:
ЗАРУБІЖНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД**

Навчальний посібник

Авторський колектив:

І.В. Артьомов, І.П. Студеняк, Й.Й. Головач, А.В. Гусь

За редакцією І.В. Артьомова

Технічна редакція і комп'ютерна верстка: Р. Кокіна

Обкладинка: А.І. Бродич

Коректура: Л.І. Середа

Переклад: С.В. Зуб

Підписано до друку 7.12.2015 р. Гарнітура Cambria. Ум.друк.арк. 21,2.
Формат 60x84/16. Тираж 300 прим.

Оригінал-макет виготовлено

в редакційно-видавничому відділі ДВНЗ «УжНУ»:

88015, м. Ужгород, вул. Заньковецької, 89

E-mail: dep-editors@uzhnu.edu.ua

Видавництво ПП «АУТДОР - ШАРК»

88000, м. Ужгород, пл. Жупанатська, 15/1.

тел.: 3-51-25, e-mail: office@shark.com.ua

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3т № 40 від 29 жовтня 2012 року*

Віддруковано: ПП «А.А. Демидов»
88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25

Educational publication

A series of «European Integration: Ukrainian Dimension»
Issue 23

**INNOVATIONS IN HIGHER EDUCATION:
DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE**

Study manual

Writing team:

I. Artjomov, I. Studenyak, J. Golovach, A. Gus

Under the Editorship of: *I. Artjomov*
Technical editor and Maker-up: *R. Kokina*

Cover design: *A. Brodych*

Proofreader: *L. Sereda*

Translated by: *S. Zub*

Signed to print 7.12.2015. Headset Cambria. Conventional printed sheets: 21,2.
Format 60x84/16. Total circulation per issue 300.

Dummy layout designed by:

Editorial and publishing department of the SU "UzhNU":
88015, Uzhhorod, Zankovetska st., 89
E-mail: dep-editors@uzhnu.edu.ua

Publisher PE «AUTDOR-SHARK»

88000, Uzhhorod, Zhupanatska sq., 15/1
tel.:3-51-15, e-mail:office@shark.com.ua

*Registration certificate of the subject of publishing in the State Register of
publishers, manufacturers and distributors of publishing products
Series 3r No. 40 of 29 October 2012*

Printed by PE "A.A Demidov"
88000, Uzhhorod, Mytraka str., 25